

Pavel Tigrid

K R

U

KVA

H

DRA

U

TURA

DOKUMENTY A POZNÁMKY
K ČESKOSLOVENSKÉ KRIZI 1968-1970

SVĚDECTVÍ

SAVRO. TROMO

Kvadratura kruhu

Doklady a poznámky k řeckoslovenské
krisi (1968-1970)

ES

PAVEL TIGRID

Kvadratura kruhu

**Dokumenty a poznámky k československé
krizi 1968-1970**

Edice Svědectví

Obětím událostí, jež tato kniha líčí

Kapitoly, které následují, vyšly v pařížském Svědectví v trojčísle 34-35-36 a v čísle 37. Tyto svazky (z roku 1969) jsou nyní rozebrány. Ale čtenáři dosud píší redakci a žádají právě tato dokumentární čísla. Poněvadž nebylo technicky možné vydat je znovu v jejich úplnosti, vybral jsem stati, jež tvořily páteř těchto čísel, doplnil je o závěrečnou kapitolu z čísla 38 (jaro 1970) a několika novými, dosud neznámými dokumenty. Vznikl tak svazek — obdobný mé knize, jež vyšla v jiných jazycích pod názvem Nezadržitelný pád Alexandra Dubčeka —, který sleduje československou krizi od zasedání ÚV KSČ z konce roku 1967 až po Dubčekův diplomatický exil na počátku roku 1970.

Dokumenty, důvěrné záznamy, protokoly atd., citované v tomto svazku, se dostávají do rukou čtenářů zásluhou řady nebojácných lidí — většinou funkcionářů KSČ : patří jim autorův — a snad i čtenářův — dík. Odpovídají-li za autenticitu (ostatně nikým nepopíranou) těchto dokumentů, pak odpovědnost za poznámky a závěry k nim je výlučně moje.

P.T.

V Paříži, v květnu 1970

ČESKOSLOVENSKÉ JARO 1968

Trochu historie

Je nesnadné psát o událostech v Československu už prostě proto, poněvadž jsme svědky procesu, který pokračuje a vývoje, který zdaleka není ukončen. Přesto lze do několika bodů shrnout, co se stalo v této zemi do 20. srpna 1968. V Československu

● padl stalinismus, skončilo dvacetileté období vlády totalitní diktatury poměrně malé skupiny lidí, symbolizované jmény tří hlav státu — Gottwald, Zápotocký, Novotný —, a vládnoucí terorem prostřednictvím rozvětveného, příživnického aparátu strany („nová třída“)

● padly nepravdy a pověry o stavu národa a státu, který byl shledán kritickým, ne-li katastrofálním ve všech oblastech života

● padlo osvobozující slovo o hloubce této krize a tohoto všestranného úpadku, a to na IV. sjezdu čs. spisovatelů, který pamětihodným způsobem připravil půdu k mocenskému a politickému řešení krize

● padli nekompromitovanější představitelé stalinského systému, a to po nesnadném, několik měsíců dlouhém zápase o moc ve špičkách útvaru, který měl a dosud má rozhodující moc v zemi — v Komunistické straně Československa

● padla cenzura, tato tisíciramenná chobotnice, jež po dvě desetiletí rdousila veřejné mínění a každý pokus o jeho vyjádření. Tento pád, o nějž se zasloužili v první řadě čeští a slovenští novináři, podporovaní latentní, ale živelnou touhou lidí, zejména mladých, slyšet konečně pravdu o sobě, o své situaci a o situaci své země, vyvolal v život fantastickou vlnu veřejných rozprav, kritiky a sebekritiky, svobodu mínění, mluveného i psaného slova, svobodu jež udivila svět a jež neměla obdoby v žádné jiné komunistické zemi.

K pochopení vrcholných okamžiků 200 dnů památného československého jara, tedy událostí, které v hlavních rysech bylo možno anticipovat, ale jejichž časování a spád nikdo nemohl předvídat — je třeba znát jejich předhistorii. Jde v podstatě o průběh tří plenárních zasedání Ústředního výboru KSČ — v říjnu a v prosinci 1967 a v lednu 1968.

Záznam diskusních příspěvků, rozprav, výsledků hlasování atd. z těchto plenárek byl sice zpracován, ale nikdy zveřejněn. Dokument čítá přes 1,500 stran, každý výstisk je číslován a vydává se vybraným stranickým činitelům na podpis.*

Základem všeho, všech změn, k nimž došlo v ČSSR, byla katastrofální si-

* Otiskujeme z tohoto dokumentu o zasedáních ÚV některé nejzajímavější výňatky; abychom je odlišili od ostatního textu, tiskneme je v široké řádce přes celou stranu.

tuace československého hospodářství. K tomu se poжил neméně zoufalý stav, ne-li rozklad, ve všech ostatních strukturách — ve straně, v odborech, na závodech, v mládeži, v kultuře, na Slovensku, krátce všude. Lidé pravdu o této situaci znali, setkávali se s ní denně takřka na každém kroku. Ve straně se skutečnosti znaly ještě líp, zejména ve slovenských stranických kruzích, které vedení KSS v posledních dvou letech poměrně dobře informovalo a dokonce vytvářelo jednotnou opoziční frontu proti pražskému „stranickému centralizmu“. Ale i v Bratislavě ještě v létě 1967 převládal názor, že ve straně prostě nejsou síly, které by byly schopny (nebo i jen ochotny) situaci nějak řešit. Doufalo se, že tlak stále se zhoršující ekonomické situace a nespokojenost projevující se mimo stranu mezi mládeží, spisovateli, hospodářskými odborníky, budou tlačit stranické vedení ke zdi. Vůbec se v tomto ohledu nepočítalo s tzv. pracujícím lidem, s dělnickou třídou, jejíž politická pasivita a hmotné zájmy byly dobře známy. Nakonec se ukázalo, že k řešení základní otázky, bez něhož se vůbec nedalo začít, totiž ke kádrovým změnám ve vedení strany, došlo ve straně, a to dřív, než kdokoli očekával. Když se dnes na ty události díváme zpátky, jde až mráz po zádech při pomýšlení, jaké náhody, nálady, osobní nenávisť, drobné intriky, přízemní oportunismus tu hrály nejednou důležitou roli právě v krizových momentech. Je třeba vědět, že proti-dogmatická aliance, fronta proti Novotnému, se vytvořila rovněž více méně náhodně, a byla tak různorodá, jak různé byly motivy, které ji spojovaly. Tak např. členové ÚV zastupující některé průmyslové kraje, kritizovali staré vedení strany velmi ostře pro skutečné nebo plánované rušení nerentabilních podniků v jejich kraji — šlo tedy o kritiku vedenou z konzervativních, proti-šikovských pozic : ale než se tito soudruzi nadáli, ocitli se ve víru všeobecného náporu proti Novotnému a spol., tedy proti svým nejlustnějším ochráncům.

Začalo to nenápadně

Ale od počátku. Začalo to všechno na zasedání ÚV KSČ 30.-31. října 1967. Nic nenaznačovalo, že by se tato plenárka lišila od stovek těch, které jí předcházely; stejný postup, stejná rutina. Byly předloženy teze o „Postavení a úloze strany v současné etapě vývoje naší socialistické společnosti“ (dogmatický, frázevitý, nakonec dvaadvacet stran čítající dokument), v němž se mimo jiné zdůrazňuje, že „stát musí vykonávat nezbytnou represivní funkci proti všem vnějším i vnitřním socialismu nepřátelským silám a negativním jevům ve společnosti“. Úvodní slovo pronesl Jiří Hendrych, členové ÚV vytažovali z kapes papíry s připravenými „diskusními příspěvky“, a předsednictvo i sekretariát očekávaly, že nakonec všechno, jako obvykle, se jednomyslně odhlasuje, včetně připravené rezoluce.

Zadrhlo se to o malý, všední technický háček. Člen předsednictva ÚV, Alexander Dubček, vznesl výtku na adresu Antonína Novotného : materiály a rezoluce, které tu byly předloženy, se v řadě bodů liší od těch, které byly přijaty a schváleny předsednictvem. A to jsou prý divné mravy, ostatně typické pro soudruha prvního tajemníka. (Mimoходом — to je právě ta hra náhod — Novotný za to vůbec nemohl, materiály pozměnil, „zmírnil“ Hendrych, který už měl tolik malérů se sjezdem spisovatelů, že si pochopitelně nechtěl nějakými ostřejšími formulacemi připravit další nesnáze.) Dubček dodal, že poměr soudruha Novotného ke Slovensku a Slovákům byl vždycky podivný — viz např. skandál při jeho nedávné návštěvě v Martině. Na přesných číslech Dubček doložil, že hospodářsky, zejména v investiční politice, se Slovensko soustavně šidí a soudruh Novotný tomu předsedá. Soudruh Novotný (další šťastná náhoda) se velmi rozčilil, jak bývalo jeho zvykem, když byl, ovšem zřídka, podroben nějaké kritice. Když tedy soudruh Dubček, zněla asi jeho odpověď, si myslí, že se Slovensko v Praze bere na hůl, tož dobrá :

vytvoříme také Českou Národní radu, udělejme federaci, hospodářství obou celků „pojedu za své“, Slováci si budou sami hradit vlastní investice, a tak dále a tak podobně; on, Novotný, s takovýmto řešením ovšem nesouhlasí a otázkou je, zda tu neobchází duch “buržoazního nacionalismu”.

Vznikla hotová vřava a zároveň po dvaceti letech snad první, spontánní, nekontrolovaná a nekontrolovatelná diskuse v plénu ÚV KSČ. Brněnský člen ÚV Josef Špaček (později člen předsednictva ÚV a to jeden z nejliberálnějších) předložil plenu výsledky průzkumu mezi členy strany v jihomoravském kraji, z něhož vyplývalo, že je tam KSČ prakticky v rozkladu. Kriticky vystoupil tajemník severomoravského kraje Voleník, zapletl se do toho člen ÚV a liberál Vodsloň, ostrá kritika stranického vedení a jeho „optimistických tezí, které neodpovídají skutečností“ vyšla od soudruhů Smrkovského a Slavíka, až padla ta dvě závážná slova: „kumulace funkcí“. Novotný sotva věřil svým uším a očím. Zároveň mu je doručena zpráva (další náhoda, osudová), že pozdě odpoledne, 31. října, vyšli do ulic pražští vysokoškolační a že demonstrační průvod (zpočátku zřejmá zcela nepolitického rázu) pochoduje na Hrad a tedy k místu zasedání plenárky ÚV (další náhoda?). Schyluje se k osmé hodině, brzo mají začít oslavy 50. výročí říjnové revoluce a stranická delegace, vedena Novotným, má odletět do Moskvy. V řadách těžce tísňených dogmatiků vzniká nápad, který se jim zdá být vynikající : zasedání ÚV se z technických důvodů musí přerušit, proto také další diskuse; Novotný se pokouší o jednomyslné schválení „tezí“ („ještě nebylo zasedání ÚV, v němž by se v závěru nedospělo k jednomyslnému usnesení“), ale marně. Proti předložení tezí stranickým kádrům hlasovalo 13 členů ÚV. Přesto kratší verze „tezí“ byla později stranickým organizacím rozesílána. Novotný a jeho přívrženci při tom kalkulovali s apolitičností a apatií stranických kádrů, kterou nahlas sice kritizovali, ale která se jim často hodila : v daném

případě bylo možno na příštím zasedání ÚV referovat, že stranické organizace teze přijaly v podstatě bez kritických připomínek, že tudíž je všechno v pořádku a kádrové změny ve stranickém vedení jsou tedy zbytečné. Dubčekův návrh na tajně hlasování je zamítnut.

Při hlasování o odložení plenárky na prosinec je osm hlasů proti, při čemž řada členů ÚV hlasuje pro návrh jen proto, aby byl zajištěn pevný termín pro příští jednání — 12. prosinec 1967.

V Moskvě

Novotný a druzi získali, co nutně potřebovali : čas a tudíž i možnost k manevrování a k intrikám. Byly to dny a týdny horečné aktivity a to v obou svářejících se frakcích : oběma bylo už jasné, že boj je vypovězen podle zásady kdo s koho. Bylo jasné, že se bude hledat, jako už dřív v podobných situacích uvnitř strany obětní beránek a pochopitelně nikdo z hlavních protagonistů se nechtěl octnout na tom oltáři, u něhož se bude obětovat. V ústředním aparátu strany v Praze, vcelku poplatném Novotnému (nikoli však nutně k němu loyálním) panovala nervozita, tajemníci, vedoucí oddělení a jejich zástupci si pilně četli v materiálech o říjnovém zasedání ÚV (z nichž, kupodivu, vypadl útok Novotného na Dubčeka), aby věděli, kdo a jak a s kým... Také členové ÚV, kteří už odhalili své karty proti Novotnému, se začali scházet, domlouvat a umlouvat postup, ale opatrně, neboť jejich hlavní odpůrce několikrát přesvědčivě prokázal (na př. přesnými, zčásti na magnetofonovém pásku zachycenými detaily ze soukromého života spisovatele Jana Procházky, proslulého kandidáta ÚV KSČ), že se může dovědět prakticky o všem prostřednictvím rozsáhlé sítě agentů StB.

Ale v té době se nezdálo, že Novotný má příliš velké obavy o svou budoucnost. Naopak, sliboval si od moskevské cesty mnoho, patrně neutralizaci a pozdější likvidaci svých kritiků. Vzal si sebou dva své

oddané stoupence, Michala Chudíka, jehož hodlal představit sovětům jako příštího prvního tajemníka KSS a tedy nástupce Dubčekova, a Martina Vaculíka z pražského kraje, který jako první se utkal s Dubčkem na říjnovém plenu.

Ukázalo se, že celý postup byl chybný, poněvadž dal Novotného odpůrcům možnost debatovat v nepřítomnosti hlavního aktéra a několika z jeho hlavních opor ve straně. Ale hlavně (zase shoda okolností, zčásti technických), po příjezdu do Moskvy našel Novotný situaci ve vedení sovětské strany zdaleka ne tak příznivou, jak věřil a doufal. Naopak, bylo to všechno velmi trapné, ne-li ponižující. Brežněv a ostatní vedoucí soudruzi politické hovory s Novotným pod všelijakými záminkami oddalovali. Do Moskvy totiž do té doby ještě nedošla zpráva sovětského velvyslanectví* v Praze o nečekaném průběhu říjnového (přerušeno) zasedání plenu ÚV a o situaci v KSČ i v zemi; nebyl na to prostě čas, Novotný dorazil do sovětského hlavního města dřív, než Červoneňkův bericht. Sovětské vedení, které při všech svých ostatních starostech nemělo valné chuti angažovat se ve vnitrostranickém sporu tradičně věrné strany, tedy dosti otálelo, nakonec poslalo Novotného domů s nezávazným vyznáním důvěry v jeho osobu a v jeho další postup. V kruzích blízkých sovětskému velvyslanectví v Praze se později proslýchlo, že velvyslanec Červoněnko ve svých depeších se bránil obvinění z vlastní liknavosti a naopak dovozoval, že tehdy ještě bylo možno poměrně snadno zvrátit vývoj, který vedl k pádu prvního tajemníka KSČ, a který naopak nemohla už zastavit jen o několik týdnů později Brežněvova osobní intervence v Praze.

A opět v Praze

Po návratu z Moskvy Novotný onemocněl (prý „plotýnky“), Jiří Hendrych trpěl

srdeční slabostí. Proto vnitrostranické jednání jaksí ochrnulo. Ale jen navenek. Členové předsednictva se scházeli denně, v různé sestavě, buď u postele Novotného nebo u lůžka Hendrychova, vcelku převažovala tendence řešit problém klidně, kompromisem, v politbyru. Nebylo ovšem už možné se vyhnout otázce rozdělení funkce hlavy státu a prvního tajemníka KSČ; ale hovořilo se a tom spíše jako o „principu“, na který by se „mělo myslet“. Mezitím sovětská ambasáda naopak posílala do Moskvy urgentní depeše v tom smyslu, že v KSČ vládne nejistota a chaos (Červoněnko v soukromém hovoru prý řekl, že to je všechno proto, poněvadž se v padesátých letech „málo věšelo“); počátkem prosince tlumočila Novotného pozvání, aby Brežněv přijel co nejdříve do Prahy. Stalo se tak 8. prosince. Úřední zpráva, která tvrdila, že Brežněv přijel do Prahy na pozvání ÚV KSČ, byla ovšem nepravdivá; dokonce ani členové předsednictva o ničem nevěděli.

Není také pravdou, co se tvrdilo později na stranických aktivech, že totiž Brežněv do vnitřní krize KSČ vcelku nezasahoval. Odmítl sice účastnit se zasedání předsednictva, ale mluvil jednotlivě s jeho členy a důrazně je přemlouval, aby soudruh Novotný zůstal v obou funkcích. Hendrych to později charakterizoval takto: „Brežněvova návštěva měla intervenční charakter ve prospěch Novotného.“ V soukromých rozhovorech Hendrych dodal, že sovětům nijak zvlášť nezáleželo na Novotném jako osobě; ale sovětské vedení „je slabé, bojí se každé změny, v každém uvolnění vidí velké nebezpečí“. Kromě toho, soudí Hendrych, Brežněv sám je „nepříliš inteligentní člověk“, odpovídá dnes plně za ideologickou oblast, kde jde vývoj od deseti k pěti, zatímco v oblasti hospodářské (v níž má volnou ruku „dřít“ Kossygin) je přece jen vývoj k lepšímu.

Ale ani posile, kterou si Novotný povolal z

* Červoněnko byl za tuto liknavost později ostře kritizován svými nadřízenými, kteří vlastně nebyli dobře informováni o rozsahu krize v KSČ.

Moskvy v podobě Brežněva se nepodařilo utlumit ty hlasy v předsednictvu ÚV, které žádaly rozdělení vrcholných funkcí — tím spíše, že už dobře znaly náladu v ÚV. Blížil se termín plenárního zasedání a v předsednictvu pořad nebylo rozhodnuto. V poslední chvíli bylo zasedání odročeno o týden — na 19. prosince (někteří členové ÚV dostali telegram s tímto oznámením pozdě a do Prahy přijeli zbytečně).

Poměr hlasů v desetičlenném předsednictvu byl dlouho 6:4 - šest hlasů (Novotný, Lenárt, Laštovička, Šimůnek, Chudík, Hendrych) pro zachování spojení obou funkcí, čtyři hlasy proti (Černík, Dubček, Kolder a poněkud později Dolanský). K vyrovnanému poměru 5:5 došlo za dramatických okolností.

[Poznámka autora : k porozumění této historiky je třeba několika slovy připomenout jistý incident (podrobnosti viz *Svědectví* 32/33, str. 551) : v průběhu policejního vyšetřování spisovatele Jana Beneše, Státní bezpečnost na sklonku roku 1966 se pokusila zaplést do celé aféry Hendrychovu dceru (a tím i jejího otce); šlo o to dokázat, že jisté důvěrné stranické dokumenty (konkrétně „Sdělení ÚV KSČ o porušování stranických zásad a socialistické zákonitosti v období kultu osobnosti“ — viz text ve *Svědectví*, VII, č. 28), dodávala Benešovi právě ona, a že tyto texty se později objevily v tomto časopise. Byl to samozřejmě nesmysl a nic se nedokázalo, tím méně (případně jistým stranickým činitelům vítaná) „podvratná činnost“ nebo aspoň „nedostatek bdělosti“ druhého nejvlivnějšího soudruha v Československu.] Novotný už od červnového sjezdu spiso-

vatelů vyčítal Hendrychovi, že „neudržel na otěžích“ Svaz spisovatelů, že se proti inteligenci mělo postupovat od začátku ostře — krátce, bylo čím dál tím jasnější, že Novotný chtěl využít sporů, které vznikly mezi stranou a stranickou inteligencí proti Hendrychovi a ve vhodné chvíli se ho zbavit a — zachránit sebe. Bystrému Hendrychovi neušlo, že tu vzniká situace „kdo s koho“; ale dlouho se nemohl rozhodnout k otevřenému vystoupení proti Novotnému. Až na jednom z mnoha vyčerpávajících zasedání předsednictva Antonín Novotný se zase jednou dostal do varu, a míře hrozivým ukazovákem na Hendrycha, zakřičel : „A já jsem stejně přesvědčenější, že ty materiály od toho Beneše do toho *Svědectví* se tam dostaly od tvojí dcery!“ Očitý svědek vyličil, jak v té chvíli Hendrych zesinal, chytil se křečovitě židle a vyslovil tu dnes už proslulou větu : „Tak tedy ty ze mně druhého Baráka neuděláš!“ Od toho okamžiku Hendrych v předsednictvu hlasoval důsledně proti Novotnému, poměr sil byl tedy 5:5, a problém rozdělení vrcholných funkcí ve straně a ve státě byl tudíž v tomto sboru neřešitelný. Přesto bylo dohodnuto, že se zatím v ÚV věc debatovat nebude.

„Zač nás máte, soudruzi...“

Plenum bylo zahájeno 19. prosince Laštovičkou, který jménem předsednictva navrhl pořad: 1. otázky ekonomického rozvoje, 2. nové uspořádání řízení a vztahů v centrálních úřadech. K prvnímu bodu promluvil — neslaně nemastně — Lenárt, k druhému bodu začal hovořit v 11,58 A. Novotný.

A. Novotný :

Na počátku svého vystoupení bych chtěl zaujmout sebekritické stanovisko ke svému příspěvku na říjnovém plenárním zasedání ústředního výboru. [...]

Toto zasedání bylo poznamenáno některými problémy, které zanechaly nedobry ohlas, a bohužel vinou různých zkreslených výkladů se v určité míře v životě strany i ve veřejnosti nepříznivě odrazily.

V této souvislosti považuji za nutné říci i své stanovisko ke svému postupu i vystoupení na uzavřeném zasedání pléna. Velmi mnoho jsem o něm přemýšlel,

bral jsem v úvahu názory druhých soudruhů. Dnes vidím, že mé vystoupení nebylo vhodné, že bylo neuvážené, a bylo proto plným právem řadou soudruhů kritizováno. Moje základní chyba spočívá v tom, že bez možnosti důkladně se připravit a přesně vyjádřit to, co jsem chtěl a měl v úmyslu říci, použil jsem formulací, které nejsou dobré a které zkreslily můj záměr a daly jiný smysl postoji konkrétně k činnosti soudruhů z vedení Komunistické strany Slovenska. Jestliže takto má slova vyzněla, prosím, aby mi nebyl přikládán úmysl nějak politicky znevážit práci soudruhů pracujících ve vedení Komunistické strany Slovenska a vůbec vedení Komunistické strany Slovenska.

To opravdu neodpovídá mému skutečnému postoji, myšlení a celé mé minulé i současné práci, mému podílu na řešení základních politických, hospodářských i kulturních problémů rozvoje Slovenska za období, kdy jsem byl ve funkci. [...] Soudruzi a soudružky, v poslední části svého vystoupení bych chtěl ústřední výbor informovat o nedávné návštěvě generálního tajemníka ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu. Podnět k této návštěvě dal telefonický rozhovor se soudruhem Brežněvem, který mne volal.

Jak to při těchto rozhovorech bývá, mluvili jsme o různých otázkách mezinárodních i o práci a problémech obou našich komunistických stran v současném období. Já jsem ho požádal, zda by nebylo možné s ním osobně pohovořit, že bych rád zajel do Moskvy. Chci při tom podtrhnout, že jsem z pověření předsednictva měl projednat některé otázky během našeho pobytu v Moskvě, nedošlo k tomu. Hlavně se to týkalo otázek speciální výroby.

I když jsme se setkali nedávno na oslavách 50. výročí Velké říjnové socialistické revoluce, na klidnější neformální rozhovor času nebylo. Soudruh Brežněv při druhém rozhovoru řekl, že rád sám přijede k nám na krátkou přátelskou návštěvu s tím, že by rád pohovořil s členy předsednictva ústředního výboru. [...]

V poslední době byly na plénu ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu dvakrát projednávány mezinárodní otázky, a to i s ohledem na obranu země, na níž Sovětský svaz vynakládá velké prostředky.

Sověťští soudruzi si uvědomují, že péče o obranu Sovětského svazu a celého socialistického tábora musí být vždy na prvním místě. Lid podporuje tuto politiku, protože si nepřeje, aby byla válka, a stále se ještě neutišila bolest z minulé války. Proto se Sovětský svaz neustále snaží o to, aby se upevňovala organizace Varšavské smlouvy, a aby v této otázce mezi všemi jejími účastníky byla jednota. Nikdo nemůže dát žádnou záruku, jak se budou vyvíjet události. Zkušenosti z období občanské války a světové války nás učí, že je třeba mít mocné zbraně. Země, s nimiž má Sovětský svaz spojenecké smlouvy, nechávají Američané na pokoji, protože dobře vědí, že převaha je na naší straně. Proto je třeba jednoty ve vojenských otázkách, abychom se nemuseli vzdát našich vymožeností.

Mezinárodní situace je složitá, Sovětský svaz a socialistické státy musí střízlivě hodnotit situaci a provádět pružnou mezinárodní politiku k zachránění míru. Imperialisté lehce neodejdou ze světové arény.

Dějinný vývoj je však zákonitý. Budoucnost patří socialismu, je zapotřebí jenom času, abychom dosáhli převahy, abychom na kapitalismus vykonávali nejen politický tlak, ale abychom ho nakonec ekonomicky předstihli. To imperialisté chápou, a proto v zájmu záchrany svého systému usilují o vytvoření různých integrací, seskupení apod. [...]

Československá socialistická republika má co činit se silnou ideologickou diverzí, silně na ni dotírá Západ, stejně tak i na Německou demokratickou republiku i jiné socialistické země.

Snaží se vrážet mezi nás navzájem klíny, oslabovat naši jednotu, protože jsou si vědomi, že v ní je naše veliká síla, stejně tak je v jednotě i síla komunistické strany, jejích orgánů. To je zárukou úspěšného splnění všech úkolů socialistického budování. [...]

Proto, soudruzi, i nadále pečlivě uvažujeme o každém našem dalším kroku, protože na ústředním výboru spočívá veliká odpovědnost.

A pak se to stalo. Náhle povstal soudruh Vodsloň a zeptal se hezky nahlas :

František Vodsloň :

Soudruzi, prosím vás, co si vlastně o nás myslíte a zač nás máte ?! Vyslechli jsme referáty s. Lenárta a s. Novotného. Já nevím, jestli ten referát byl jednotným stanoviskem předsednictva, ale ať je tomu jakkoliv, soudruzi, já se ptám, proč my musíme být informováni odjinud a ne od předsednictva o rozporech, které jsou v předsednictvu. Přece všem je známo, kdo trochu sleduje situaci, že jsou v předsednictvu rozpory. Psaly o tom zahraniční noviny, psaly monitory, jenom my se o tom nedozvíme pravdu. Kde je psáno, že předsednictvo před ÚV musí vystupovat jenom s jednotným názorem, když my víme, že jednota není. To přece již ukázalo poslední zasedání ÚV. A já myslím, že soudruzi by nám měli říci, jaké rozpory jsou v předsednictvu, jestli je to opravdu jednotný názor na věci a kdy začneme opravdu s tím, co proklamujeme. Já myslím, že před ÚV by měli říci soudruzi svá stanoviska. Měli by říci soudruzi, co vlastně bylo v předsednictvu. Četl jsem v novinách, že ÚV pozval soudruha Brežněva, druhý den pak zase, že předsednictvo; já jsem členem ÚV, já byl nemocen, teď 14 dní, nevím o tom, ale tohleto, jsou, soudruzi, podstatné otázky. Vždyť přece už i mezi lidmi se o tom mluví, což nevidíme, soudruzi, jaká je situace mezi lidem, jaká je situace mezi členy strany? My musíme, soudruzi, už jednou na to reagovat, vždyť tímto jednáním jenom ztrácíme důvěru.

Mačka bola z vrecka venku, jak říkají Slováci. Laštovička se pokusil ještě rychle polapit ji.

B. Laštovička :

Byly zde referáty, které byly projednány v předsednictvu. Předsednictvo jednalo a mělo několik schůzí v minulém týdnu a došlo k určitým závěrům. Nevím, jestli s. Vodsloň má na mysli, aby byly průběžně podávány informace o takových nebo onakých stanoviscích. V každém orgánu, při každém jednání, při každé otázce jsou takové a onaké názory a dochází k určitému ujednání. Ostatně v průběhu pléna bude zřejmé a bude diskuse k otázkám, bude závěr, jsou navrženy rezoluce, budou moci členové pléna posoudit. [...]

Členové posoudili a bylo to úděsné.

Rozprava se rozvíjela dramaticky. Zasáhl do ní zdrcující kritikou Ota Šik, který dokázal, že je třeba pronikavě změnit politické vazby, má-li vůbec dojít k zlepšení hospodářské situace, jež je katastrofální.

Šik nenapadl jen Novotného, ale dosavadní stranický systém sám; navrhl, aby napříště bylo možno vytvářet frakční skupiny přímo v ústředním výboru, a zřizovat odborné komise při ÚV, které by byly rozhodujícím článkem při řízení, takže těmto komisím by byli podřízeni i tajemníci ÚV:

Ota Šik :

Soudružky a soudruzi, nechtěl bych dnes hovořit o hospodářských problémech, ale vyjádřit se k některým politickým problémům, které považuji za nejzávažnější v současné době.

Také jsem čekal, že se ústřední výbor dozví konkrétně o obsahu jednání v předsednictvu. Mně to zřejmě ze slov soudruha Novotného nebylo. Chtěl bych vědět, jaké rozpory byly řešeny, a myslím, že na to máme jako členové ústředního výboru právo. Žádal bych opravdu členy předsednictva, aby zde před nejvyšším stranickým orgánem mezi sjezdy řeklo odevřeně svoje názory na situaci ve straně, a jaká opatření v předsednictvu navrhovali. Že diskutovali o složitých problémech, to nestačí. Bez otevřených a konkrétních informací nemohou členové ústředního výboru čelit všem těm zprávám a dohadům, které dnes ve straně a v celé zemi kolují. Naprosto nepochopitelné pak mi bylo vysvětlení návštěvy soudruha Brežněva členům ústředního výboru, jakož i označení slovenských soudruhů jako nacionalistů na posledním zasedání jako pouhou nevhodnou formulaci. [...]

Musíme si, soudruzi, přiznat, že politická nespokojenost lidu, nespokojenost se současným vývojem naší společnosti narůstá. Poslední zasedání ústředního výboru bylo důkazem toho, že velká část členů strany je si vědoma, že je kritická situace a že je nutná změna. Vystupuje nutnost najít rozhodná řešení, nemáme-li být všichni voláni jednou k odpovědnosti za neomluvitelné přehlížení vážných signálů, za nedostatek odvahy v kritický okamžik promluvit. Většina pracujících, poctiví dělníci nemohou pohopit, proč tak dlouho nedochází k řešení zjevných nedostatků. Dělníci jsou nutně dezorientováni, protože mají málo konkrétních informací a nedostatečně vysvětlené souvislosti. Proto mezi nimi roste lhostejnost, bezradnost a zarážející stahování do svých soukromých ulit. Inteligence stále hlasitěji a veřejně vyjadřuje protest a nesouhlas. Mládež, nejcitlivěji reagující část společnosti, je velmi nedůvěřivá ke všem politickým i hospodářským opatřením. V jejích řadách roste odpor a žel, částečně i již s protisocialistickým charakterem. Nemůžeme nad tím, soudruzi, mávat rukou, jsou to budoucí nositelé a sloupy společenského řádu. Při všeobecně klesající aktivitě a zájmu členu strany, které musí ve vzrůstající míře být nahrazovány činností stranického aparátu, narůstá živelné hledání příčin a řešení mezi komunisty i nekomunisty a nedůvěra k účinnosti stranických usnesení a direktiv. Při takovém nahromadění a vyostření problémů musíme si uvědomit svou historickou odpovědnost. Názorové rozpory nelze již déle obcházet, nemá-li strana zcela ztratit svou vedoucí roli. Objevují se hlasy, že dříve bylo vše dobré, že strana měla vše pevně v rukou, že nebyly žádné diskuse, že máme té demokracie již dost a že potřebujeme opět tvrdou ruku. [...]

V dobách boje o moc a i později, ovšem za podmínek kdy se stále ještě věřilo tezi o zostřujícím se třídním boji za socialismu, a to znamená tedy v podmínkách značně vojensky, vysoce centralisticky a tedy i nutně méně demokraticky organizovaných stranách, se dostávali do čela těchto stran soudruzi, kteří těmto podmínkám nejlépe odpovídali a byli s to nejlépe tento boj proti třídnímu nepříteli vést. Obecně vyžadované vlastnosti vedoucích funkcionářů, jako jsou například věrnost a oddanost straně, schopnost plnit cíle a úkoly stojící před stranou, rozhodnost při jejich sledování a realizaci, měly a budou muset mít v rozdílných měnících se podmínkách také rozdílné specifické formy projevu. Být tedy věrný a oddaný, to naprosto samo o sobě nestačí, a musí se vždy projevovat tak a v takových vlastnostech, aby to straně v měnících se podmínkách co nejlépe pomáhalo jednak měnit sama sebe a jednak plnit stále nové poslání v nových podmínkách. [...]

Odsoudili jsme sice kult a glorifikaci Stalinovy osoby, hromadné násilnosti a bezpráví, porušování kolektivnosti vedení, avšak hlubší objasnění nutnosti zásadních změn, úlohy a metod práce strany a státu, aby se obdobné povyšování osobní moci a aparátu nad ostatní komunisty vůbec již nemohlo opakovat, jsme neprovedli. Ani v naší straně jsme se od tohoto neblahého dědictví dodnes neoprostili zcela. I když víme, že je to prpces dlouhodobý, měli bychom učinit vše, aby probíhal rychleji. Lze některé nesprávné metody, které i nadále bez zjevných násilností pomáhají nesmírně zesilovat osobní moc v naší straně, zobecnit a charakterizovat, i když si při tom nečiním nárok na neomylnost v případě jejich vyčerpání.

Jsou to asi tyto skupiny nesprávných metod:

- a) Je to určitá forma zastrašování, která se ujala a kterou je možno kritice předejít.
- b) Jsou to určité způsoby nedemokratického potlačování diskuse i kritiky.
- c) Jsou to způsoby oslabování kritiků a soudruhů s opačnými názory kádrovými manipulacemi.
- d) Jsou to metody detailního řízení a hlídání důležitých mimostranických orgánů. [...]

Organizovaný slavnostní ráz sjezdů znemožňuje jejich nutný pracovní a diskusní charakter a dělá z nich formálnost. Opakované vystoupení, aby bylo případně možno skutečně polemizovat, je skoro úplně znemožněno. Způsoby voleb, které jsou tak důležité pro prosazování skutečně demokratické vůle členů, jsou v celém svém průběhu zformalizované. Již příprava volebních komisí a kandidátek je podstatně předem ovlivněna stranickým aparátem a starým předsednictvem, a účastníci sjezdu nemají většinou možnost si předem ověřit názory, vlastnosti a budoucí úmysly volených soudruhů. Avšak i tam, kde by případně většina nesouhlasila s tím či oním návrhem, brání zcela nedemokratický, netajný způsob voleb aklamaci skutečnému projevení názorů. [...]

Také rozpor mezi mladou a starší generací dosáhl nebývalé míry a zveličované, podrážděné a mentorské reagování na oprávněnou nespokojenost a zdravou kritičnost mládeže vyvolávají její odklon od strany.

Zhoubně působí léta trvající politika, metody práce strany a narůstající ekonomické a sociální rozpory na morálku a vztahy mezi lidmi. Dochází k ochrnutí iniciativy, tvůrčího myšlení, podlamování zájmu o řešení problémů, narůstá lhostejnost a uzavírání lidí do sebe. Zároveň se ovšem rozšiřuje bezzásadový kariérismus, vypočítavost a pochlebovačství, lidé se vnitřně rozdvoují, pod trvalým tlakem vzniká oficiální tvář navenek, a pochybnosti, deziluze, životní nechuť a bezradnost uvnitř člověka. Narůstá zjevně odcizení lidí.

Nemá-li strana ztratit zcela svou autoritu a vedoucí úlohu, nemá-li se dále zhoršovat hospodářský vývoj, nemají-li se do krajnosti vyhrotit sociální rozpory ve společnosti a vážně ohrozit budoucí socialistickou perspektivu, musíme se, soudruzi, opravdu odhodlat k určitým vážným opatřením. [...]

Jako hlavní, co bychom měli neodkladně a podle mého názoru, soudruzi, na tomto zasedání provést, se mi jeví toto:

Překonat nesmírnou kumulaci moci v rukou některých soudruhů, zejména soudruha Novotného, v níž vidím největší překážku rychlého procesu ozdravení strany. Zásadně sice již předsednictvo strany rozhodlo o nutnosti odstranit kumulaci funkcí, a to i o rozdělení funkce presidenta a prvního tajemníka mezi dvě osoby; konkrétní provedení tohoto aktu se však zatím odsunuje. Domnívám se, že by nebylo správné otálet s řešením tohoto problému, protože je předpokladem provedení ostatních důležitých změn a ozdravení ovzduší ve straně. Obávám se,

že oddalováním konkrétního řešení budou rozpory ve straně velmi narůstat, hrozí nebezpečí různých vnitrostranických bojů, doprovázených nutně vznikáním zájmových seskupení, organizováním různých mocenských natlaků apod. Je možné rozhodnout zde na tomto zasedání.

Navrhuji tedy jako první akt: požádat soudruha Novotného, aby se vzdal funkce prvního tajemníka strany, a vyzvat ústřední výbor, aby jej této funkce sprostil. Podávám to ústřednímu výboru jako konkrétní návrh.

Jako druhý akt: zvolit ihned komisi skládající se z takových soudruhů, kteří mají důvěru většiny, kteří mají velké stranické zkušenosti, kterých si nejvíce vážíme pro jejich otevřené a odvážné vystupování při různých příležitostech, případně vůbec pro jejich dobré charakterové vlastnosti prokázané v těžkých chvílích, a kteří svým jednáním nenapomáhali při posilování osobní moci toho či onoho soudruha ve straně. Mám na mysli asi takové soudruhy (prosím, poznamenávejte si můj konkrétní návrh, mohu se mýlit): soudruha Biřáka, s. Borůvku, s. Hrdinovou, s. Indru, s. Fierlingera, s. Kriegla, s. Krosnaře, s. Lörincze, s. Macháčovou, s. Pillera, s. Rigo, s. Sedlákovou, s. Slavíka, s. Smrkovského, s. Špačka, s. Vodsloně, s. Voleníka, a s. Mikovou.

Nenavrhuji, soudruzi, úmyslně žádné členy předsednictva strany, protože podle mého názoru komise by měla jednat i o členech předsednictva. Navrhoval bych, aby s. Dolanský, jako nejstarší člen předsednictva, a jako poslední příslušník bývalého Gottwaldova vedení, které udělalo tolik pro rozkvět strany, byl zvolen jako předseda této komise.

Jestli se nad těmito návrhy zamyslíte, přiznáte snad, že jde o soudruhy, kteří by jistě uvažovali co nejobektivněji a v zájmu celé strany. Tato komise by měla okamžitě začít pracovat a připravit návrh dvou kandidátů na funkci prvního tajemníka strany, jakož i na několik nových členů předsednictva. O návrzích komise by se muselo pak v plénu ústředního výboru tajně hlasovat, a to tak, že na stanovený počet funkcí by mělo být vždy více navržených kandidátů a zvolení by byli ti, kteří získali největší počet hlasů v pořadí. Domnívám se, že by komise mohla svou práci uskutečnit během co nejkratšího období. Byl by to skutečně nejdemokratičtější způsob voleb nejvyšších funkcionářů a celá strana by se mu podřídila. To podávám jako druhý konkrétní návrh.

Jako třetí návrh: po těchto volbách pověřit předsednictvo, aby ihned připravilo návrh základních demokratizačních opatření ve straně, o jejichž některých hlavních směrech bychom měli však ještě diskutovat. Dávám osobně v úvahu zejména přijetí asi takových zásad:

Za prvé je třeba konkrétně rozpracovat mechanismus činnosti ústředního výboru, jeho předsednictva, sekretariátu a komisí. Plenum ÚV se musí stát skutečně, nejen formálně, nejvyšším orgánem mezi dvěma sjezdy, nesmí být nadále shromážděním, které vždy a jednomyslně schvaluje návrhy předložené v jedné variantě předsednictvem.

Za druhé. Odpovědnost za jednotlivé rezorty činnosti nemají mít nadále jednotlivci, ale komise ÚV. Úkolem tajemníků ÚV má být řízení příslušných oddělení z pověření komisí ÚV. Komise jsou odpovědny předsednictvu i plénu ÚV. Činnost komunistů v armádě a v bezpečnosti řídí dvě samostatné komise, odpovědné předsednictvu i plénu ÚV. Členství v jedné komisi je neslučitelné se členstvím v druhé komisi.

Za třetí. Funkce tajemníka ÚV je neslučitelná s nejvyššími státními funkcemi, prezidenta republiky, předsedy Národního shromáždění, člena vlády. Doba výkonu funkce tajemníka ÚV je omezena maximálně dvěma funkčními obdobími. Ústřední

výbor může ve výjimečných případech a při tajném hlasování vyjádřit svůj souhlas s kandidaturou na třetí funkční období.

Za čtvrté. Všechny volby jsou tajné. V návrhu by bylo třeba rozpracovat mechanismus voleb, který by zaručil jejich demokratický charakter.

Za páté. Zásady činnosti ÚV mají obsahovat i směrnice pro kádrovou politiku ÚV. Kádrová politika nesmí hrát roli nástroje, jímž by jedna osoba posilovala či upevňovala svojí moc, musí být naopak prostoupena duchem kolektivity stranického vedení. Snažil jsem se vypracovat podrobný návrh na demokratizační opatření, písemný návrh, který bych předal předsednictvu, které s ním pak může podle svého naložit.

Za další. Pověřit předsednictvo vypracováním akčního politického a ekonomického programu práce strany pro nejbližší období, kterým by se zabezpečilo co nejrychlejší řešení všech nakupených a ožehavých problémů v oblasti organizace a metod práce státu, řízení hospodářství, v kultuře a jiných důležitých sociálních oblastech.

Zajímavé: Šikův diskusní příspěvek byl přijat chladně; ostatně to ani jinak nebylo možné ve sboru tak konzervativním a z převážné části složeným z dogmatických pracovníků aparátu, jakým ÚV byl.

Naproti tomu členové ÚV Smrkovský, Špaček, Borůvka, Voleník, podporovaní dokonce i takovými konzervativci jako Fierlinger a Dolanský, kritizovali adresně Antonína Novotného; prokazovali jeho osobní odpovědnost za kritickou situaci strany i státu a žádali, aby odstoupil jako první tajemník ÚV KSČ.

Soudruh Vodsoň prohlásil, že „každý, kdo není raněn slepotou musí vidět, že strana i její vedení prožívá hlubokou krizi“, a poukázal na to, že „strana se vyvinula v nejvyšší mocenskou instituci. Dokonce je zakotvena v ústavě a v našich zákonech... je to poprvé v dějinách, kdy naše strana je chráněna ústavou, její vedoucí úloha. Nevím, zda je nám toho třeba právě za socialismu“. Naproti tomu soudruzi jako Oldřich Rákosník se vyslovili proti Šikovým návrhům, neboť takovéto reformy by prý „pracující nepochopili“, byli by „dezorientováni“, a ještě navrhl by se tak „nahrávalo nepříteli“.

„Od strachu zadělaní...“

Jednání skončeno v 19 hodin, zahájeno na druhý den, 20. prosince, v 9 hodin a dvě minuty Lenártem. Ten se snažil „zatlouct“ co se dalo, jménem předsednictva: nejsou prý pravdivé „rozičné fantastické pověsti, které jdou [sic] v zahraničí, nebo které jdou

i v některých kruzích u nás v Československu, a které extremizují a dramaturgizují jednání předsednictva strany“; v tomto jednání nikdo neopustil „leninský, marxistický postoj“ či „linii XIII. sjezdu“; pokud jde o projev soudruha Šika, jeho návrhy překračují „rámec našich stanov“, takže plenum ÚV není kompetentní o takových věcech rozhodovat; tím méně můžeme o „tak dalekosáhlých projektech, o kterých zde soudruh Šik hovořil, hlasovat jaksi z místa, protože to by odporovalo metodice strany a vědeckosti stranické práce“; tím spíše, poněvadž Šik „vyslovil mnohé soudy a nepodložil je fakty a argumenty“ a „použil metodu, která by neměla být obvyklou v soudružských vztazích mezi komunistickými a dělnickými stranami.

Lenárt nepochodil. Václav Slavík jej okamžitě vyzval, aby dokázal, kdy a kde Šik překročil stanovy; Lenárt nevěděl, co odpovědět. Soudružka Libuše Hrdinová protestovala, že předsednictvo neúplně informuje plenum, zejména o návštěvě Brežněvově. Soudruh Piller měl za to, že vina za neutěšený stav země a za „patrně ochlazení sympatií k SSSR“ je na celém předsednictvu a nejen na soudruhu Novotném, který „přes některé chyby zasvětil prostě celý svůj život straně“; neříká to snad z nějakého konjunkuralismu, vždyť dovedl Novotnému říct do očí věci v době, kdy „jiní byli zadělaní od strachu“. — Do rozpravy svérázně zasáhla soudružka Dočkalová z Jihomoravského kraje:

Věra Dočkalová :

Včera jsem slyšela, že to všechno, co se nám nepodařilo, někdy nemohlo podařit za ta minulé leta, je hozeno na hlavu s. Novotného. S. Novotný proto, že ho strana postavila nebo dala mu ty dvě důležité funkce, může za to, že to nebo ono se nám nepodařilo. Všechny chyby dneska vidíme. Soudruzi, já vám řeknu upřímně, já si to dovolím říci, protože znám lidi dole v organizacích, tak prostě, jak já jsem, a kteří nám vytýkají, že to jsme my, to nám vytýkají i jiné strany, i bezpartijní, a smějí se nám za to, že to dokážeme jenom my, tak se odvděčit každému, když má odcházet z funkce. Tak poděkovat. Já nemohu souhlasit s tím, co říkal s. Šik, jaká je situace ve straně — krize, odpor, nenávisť. Já nevím, čím to má podloženo. Já to mám podloženo tím, že jsem členkou předsednictva krajského výboru strany, v našem Jihomoravském kraji, mám to podloženo tím, že chodím do organizací dole — mezi ty prostě lidi, a tam se dozvíte nejvíce pravdy. Není to všechno v pořádku. Naše lidi trápí hodně věci. I mne. Ale tak situace nestojí, že je krize, že je odpor, nenávisť. Tak to není. [...]

Soudruzi, já vím, že všechno v pořádku není, a mně to také není lhostejné. Ale já si myslím, že proto, že nám někde na fabrikách mistři nebo vedoucí nedělají dobrou politiku, ať je to v odměňování nebo v čemkoliv jiném, nebo na družstvech nebo já nevím kde ve vesnické organizaci, proto bychom chtěli říci, že za to může s. Novotný. A co my, členové orgánu, dole v základních organizacích? Já nechci žádného obhajovat, já říkám, že to všechno v pořádku není a jistě i vystoupení s. Novotného, nakonec jsem to poznala, že s. Novotný chce nebo ví, že je to nutné, aby někdo jenom se stal o stranickou práci. Podívejte se, každý z nás prodělal se stranou mnoho věcí, jeden víc druhý méně. Podle toho, kam ho strana postavila. S. Novotný řadu let vedl stranu, v těžkých dobách řadu let. A já tady chci prohlásit, že má důvěru lidí dole, že dostal důvěru celého národa, a my dnes prostě proto že — já nevím odkud to přišlo — odkud to přišlo, já nevím — okamžitě hned dělat taková opatření, protože ty dva měsíce, než by se to dobré zvážilo a něčím podložilo, to by nadělalo škody v našem národě, to by byl převrat. Prosím vás pěkně, s tím normální člověk souhlasit nemůže. Jak jsem říkala, bohužel mě to mrzí celý život, že nemám žádné vzdělání, ale mám svůj názor a nikdy, a kdybych ho neměla, tak se budu sama stydět před sebou, věřte tomu. A to se člověku včera protivilo.

A já bych se bála přijít domů, do organizací, protože to není jenom tady odhlasovat, ale přijít domů a co se nás budou lidé ptát: co, prosím vás, tam blázníte, vy vždycky něco hrr, neuvážíte věci-věřte tomu-já bych se styděla za to. Když to člověk tady včera viděl, soudruzi, nezlobte se na mne, já jsem si připadala, jak před pár lety, když bylo před volbami v JZD. Nezlobte se, že to přirovnávám. Tam byl hlouček, každý hleděl na sebe tak, jeden tak hleděl, prosím vás, my můžeme takové vážné, důležité věci řešit, protože někdo má přátele takové, někdo takové. My musíme mít přece vždycky před sebou jednu věc: prospěšnost pro stranu. Já věřím, že my všichni, jak tady sedíme, máme to, co mám na mysli. A že s. Novotný, o tom se nechci nijak zmiňovat, že za ta leta, za to všechno, co pro stranu udělal, aby myslel něco špatného, to rozhodně ne. A celé předsednictvo jestli uzná za vhodné, a jak s. Lenart tady řekl, nebo podle toho, jak byla rezoluce tady předložena, že je třeba situaci řešit, a nejenom v jedné osobě, ale i dál, ale uváženě, prostě promyslet tyto věci, já s tím plně souhlasím, i tak jak to řekl s. Piller. Já to tak dobře říci neumím, já z duše jsem s ním musela souhlasit. Promiňte mi, že jsem chvíličku zdržela.

O slovo se přihlásil Vasil Biľak, člen predsednictva ÚV, jehož dvojaká politika v tomto sboru vyvolala v červenci, a ovšem později, v době kritického střetnutí s vedením sovětské komunistické strany, velmi vážné pochyby o skutečném stanovisku tohoto ctižádostivého a konzervativního pracovníka aparátu. Ze záznamů plyne, že tehdy, na prosincovém plenu, byla jeho řeč dosti jasná: kritizoval např. nedůslednost a nedemokratičnost postupu A. Novotného na různých zasedáních ÚV. Prohlásil, že v tisku se zveřejňují ze zasedání ÚV i takové otázky, které vůbec nebyly na pořadu, ba zveřejňují se i „diskusní příspěvky“, které nikdy nebyly předneseny. Tak na zářijovém plenu ÚV Novotný řekl: „Dovolte mi před

dalšími závěrečnými vystoupeními říci několik poznámek“. — Z těchto poznámek, pokračoval Biľak, jsme se dověděli, že „naše strana odmítla hovořit o svém programu“, že „vláda nevládne jako vláda“, o procesu se spisovatelem Benešem, o Tigridovi, o tom, že IV. sjezd spisovatelů se připravoval nejen v Praze, ale dokonce i v Paříži atd. Ale v tisku bylo ve zprávě o zasedání uvedeno, že „k hlavním úkolům strany a aktuálním politickým otázkám promluvil A. Novotný.“ Které úkoly byly tedy hlavní? Co bylo na programu nebo co bylo řečeno v poznámce? “To není totiž jednoduchá otázka. Lidé se ptají, členské masy jsou vyspělé, stranický aktiv chce vědět objasnění“, dodal Biľak. A dál:

Vasil Biľak :

Soudruzí, kteří studovali archivní materiály v Barnabítkách, doslova se udivili, když v protokolech zjistili, že už čtyři měsíce po vyhlášení Magny Charty slovenského národa na společném jednání ÚV KSČ a ÚV KSS 17. a 18. července 1945, jeden z autorů této charty, s. Kopecký, předložil návrh na zrušení slovenských národních orgánů. Není těžké si domyslet, že takovéto názory nevyhnutelně musely vyvolávat nedůvěru, zda je dost upřímnosti při státoprávním uspořádávání republiky. Na důkaz, že na Slovensku jsou značné protičeské nálady, se na vzpomnutém jednání uváděl i takový „argument“, že na všeslovenském dni na Děvině soudruzí z Prahy prý dostali menší porce řízků než slovenští. Je to sice komické, ale v archivních materiálech naší strany to je, a bohužel i z takových, s prominutím, důkazů se postupně vytvářela konstrukce nacionalismu, nedůvěry a konečně i hledání nepřítele ve vlastních řadách.

Biľak vyzradil ještě další, ostatně ve vedení strany známé pikanterie: jak na březnovém plenu Novotný prohlásil „o přestávce večer na chodbě“, že Košický vládní program byl omyl, pokud šlo o Slovensko, jak podezřívával vedení KSS (Dubčeka), že je ovlivňováno „programem vypracovaným zahraničními

nepřáteli v Mnichově v roce 1961“. A horší věci.

Jednání skončeno v 18 hodin 53 minuty, zahájeno ráno 21. prosince v 8 hodin 35 minut Dubčekem. Slova se ujal A. Novotný:

Antonín Novotný :

Soudruzí a soudružky, v úterý ve svém vystoupení v části, kde jsem hovořil o kumulaci funkcí, najmě o spojení funkce prvního tajemníka a presidenta republiky v mé osobě, zdůraznil jsem, že ať zůstanou obě funkce spojeny nebo dojde k jejich rozdělení, musíme postupovat tak, aby to prospělo autoritě strany, její vedoucí úloze ve společnosti, aby byly zváženy i mezinárodní souvislosti.

Vzhledem k diskusi, která až dosud k této otázce probíhá, rád bych se znovu k této věci vrátil a zdůraznil toto: když jsme na předsednictvu ÚV hovořili o uplatňování vedoucí úlohy strany, o práci ústředního výboru strany, jeho předsed-

nictva, sekretariátu, o práci oddělení a tajemníků ÚV, o úloze plenárního zasedání ÚV jako nejvyššího orgánu mezi sjezdy, řekl jsem již na první schůzi, že funkci prvního tajemníka ÚV i funkci presidenta naší republiky jsem dostal z moci a rozhodnutí ÚV naší strany. ÚV v r. 1957 zvažoval jak dále zabezpečit vůli strany za situace, která po XX. sjezdu KSSS v naší zemi i ve straně byla, kdy existovalo mnoho nevyřešených problémů a kdy bylo třeba zabezpečit uplatnění jednotné vůle strany v celé zemi, v celé naší společnosti. Podtrhuji, soudruzi, že v tehdejší době jsem se sjednocení obou funkcí bránil. Poukazoval jsem na těžkosti a problémy, které to na mě bude klást. O tom se mnoho diskutovalo v tehdeším politbyru i na plenárním zasedání ÚV strany. Z rozhodnutí ÚV jsem byl oběma funkcemi pověřen a snažil jsem se, abych je co nejlépe plnil. Když jsem pak byl zvolen podruhé prezidentem republiky v roce 1964, a předtím předcházelo zasedání ÚV strany, kde o této věci se jednalo a jednomyslně rozhodlo, abych byl znovu kandidován, sešli jsme se po provedení volby členové předsednictva ÚV a někteří další funkcionáři strany v přílehlé místnosti. Prosil jsem tehdy soudruhy, až poznají, že již nemohu vykonávat plně funkce, že to již nejde tak, jak to vyžadovala práce, která z nich vyplývá, aby mi to otevřeně řekli. Ještě jednou opakuji to, co jsem řekl na schůzi předsednictva, a co jsem v podstatě ve svém vystoupení na tomto plenárním zasedání ÚV opakoval: že dávám k dispozici plenárnímu zasedání ÚV strany funkci prvního tajemníka ÚV KSČ. Z vůle ÚV strany jsem byl funkcí pověřen, tudíž je na ÚV strany, aby zvážil, zda mám nadále funkci zastávat. Přijmu každé rozhodnutí, které ÚV učiní. Postupoval jsem tak vždy v minulosti po celou dobu své 45. leté činnosti ve straně. Dělal jsem vždycky to, co příslušné stranické orgány rozhodly a na jakou funkci mě určily. Zájem strany byl u mne vždy přede vším, a tak chci i nadále postupovat. Bude jistě čas i možnost, abych i já se zúčastnil svým názorem jednání o problémech stranické práce, neboť se nemohu vzdát práva reagovat na některé diskusní příspěvky, které se týkaly mé práce.

O návrhu, jak dále postupovat, pokud jde o zasedání ÚV naší komunistické strany, bude hovořit soudruh Dubček.

Dubček oznamuje, že předsednictvo ÚV na včerejší schůzi „přijalo návrh soudruha Novotného dát k dispozici funkci prvního tajemníka“. Zároveň navrhuje, 1) zakončit projednávání plánu na rok 1968, 2) přijmout návrh usnesení ke svolání schůzky

komunistických stran, 3) odbožit jednání o ústředních orgánech a tedy i o návrhu na nového prvního tajemníka ÚV KSČ na 3. ledna 1968. Soudruh Smrkovský s tímto postupem nesouhlasí. A má pro to pádné důvody.

Josef Smrkovský:

Mám dojem, že prožíváme jeden z kritických okamžiků v dějinách naší strany, v němž se na dlouhou dobu rozhoduje o jejím pokroku nebo ustrnutí. Proto bychom, vědomi si své zodpovědnosti před neúprosnými dějinami, měli pečlivě analyzovat, oč v současném kritickém momentu jde. Je důsledkem nezřízených osobních ambicí, skupinového boje, nezodpovědné akce tajemníků, respektive nacionální přecitlivělosti slovenských komunistů, jak je náš dnešní spor z některých míst u nás značkován, anebo je projevem objektivních procesů, jejichž poznání a řešení má pro stranu i celou českou a slovenskou společnost životní význam? Aniz bych propadal iluzím a apriorně vylučoval ze hry osobní a jiné momenty, domnívám se, že naše současné rozpory jsou však přece jen, a to především, odrazem a projevem objektivních procesů a potřeb naší společnosti. [...]

Zejména jde o to, už konečně jednou provždy a do důsledků odstranit sektářské a byrokratické nánosy a manýry z minulosti, a to především z vrcholných orgánů strany. K tomu patří mimo jiné i skoncování s nedůslednou a nepoctivě provedenou rehabilitací lidí odsouzených nezákonně v padesátých letech. Jde o to, jak uvést uplatňování vedoucí role strany do souladu s historickými podmínkami a demokratickými tradicemi naší země a zejména s faktem, že s vítězstvím socialismu byl překonán třídní antagonismus a s ním v podstatě i třídní boj uvnitř naší společnosti. Jde prostě o to, aby to co jsme už začali chápat ve sféře ekonomické začalo se řešit i v oblasti politické a vnitrostranické. [...]

Slovenský problém je jedním z hlavních faktorů současného konfliktu, který vyplul na povrch právě v momentu, kdy vystoupení s. Dubčeka na plénu ÚV v říjnu bylo označeno za nacionalistické. Toto označení narazilo na tvrdý odpor jak u slovenských členů ÚV, tak i u nejednoho člena českého. Už to by mělo i tomu, kdo nezná situaci dole, stačit k pochopení, že ve způsobu, jímž byly v poslední době řešeny česko-slovenské vztahy a postavení Slovenska v naší republice, není všechno v pořádku. Nemyslím si, že znám docela přesně poměry v této otázce na Slovensku. Ze strany slovenských soudruhů samotných bylo zde v prosinci řečeno, a bylo to rozumné, moudré, že slovenské prostředí není a nemůže ani být už zcela prosto starých nacionálních předsudků a vášní právě tak, jako jich není prosto prostředí české. Rozhodně však jejich nositeli nejsou slovenští komunisté, právě tak jako jimi nebyli slovenští komunisté odsouzení v 50. letech. A zcela absurdní by bylo obviňovat z nacionalismu člověka tak internacionálně cítícího, jako je s. Dubček. Vůbec bychom se již jednou měli vážně poučit z minulosti a přestat s praxí, podle níž je v polemice proti slovenským názorům a požadavkům obligátně vytahován strašák nacionalismu, podepíraný nota bene nejednou ještě mocenskými a kádrovými opatřeními. Víme přece všichni, kam až došla taková praxe, zahájená ideologickým obviňováním z nacionalismu v padesátých letech, jaké nám přinesla ztráty ideové, morální i lidské. [...]

Naše problémy a vztah k Sovětskému svazu. Další ze závažných otázek, které zde byly několikrát dotčeny, je náš poměr k Sovětskému svazu. Rád bych zdůraznil svůj vřelý souhlas s vymezením tohoto vztahu, jak jej zde naznačil s. Fierlinger. Přátelství a spojenectví SSSR, s KSSS, založené na naprosté rovnoprávnosti, vzájemném respektu a samostatnosti, bylo, je a zůstane jednou ze základních devíz naší stranické a státní politiky. Z tohoto hlediska mě ostatně velmi zarazil projev s. Chudíka, který považuje za potřebné k našemu rozhodnutí konzultaci se sovětskými soudruhy. Co to má znamenat? Znamená to, že máme v našich sporech sovětské soudruhy angažovat? Dělat z nich arbitry ve prospěch jednoho řešení, přenést tak de facto zodpovědnost na ně? Prospělo by to naší zemi a straně? Prospělo by to autoritě SSSR u nás i československo-sovětskému přátelství? Prospělo by to pozici SSSR v mezinárodním dělnickém hnutí? Vždyť dobrý vztah k SSSR a proletářský internacionalismus nejsou přece předmětem našich sporů. I jedni i druzí, a to považují za věc mimo diskusi, přece chceme, aby přátelství s SSSR a s KSSS zůstalo, jak tomu bylo vždycky, základní hodnotou nejen naší strany, ale hodnotou celonárodní a celostátní, které nemůže být licitačně zneužíváno pro jednostranné řešení současných našich sporů. Je tudíž třeba jasně říci: v naší straně nemůžeme připustit, aby si kterýkoli jedinec nebo skupina přivlastňovali právo být jakýmsi garanty našeho vztahu k SSSR. Ten vždy byl a i v současnosti je věcí celé strany, celé její historické tradice a je nepřípustné, aby si jej kdokoliv monopolizoval. Jaký smysl by pak mělo vázat naše rozhodování na předběžné vyjádření nebo dokonce souhlas sovětských soudruhů? Dostali bychom

patrně — snad jsme ji již při návštěvě s. Brežněva dostali — odpověď, že podle přijatých principů mezinárodního komunistického hnutí pro řešení vnitřních problémů svých i své země je kompetentní především každá jednotlivá komunistická strana a její orgány, které nejlépe znají situaci a mohou nalézt východiska. Ostatní strany to na té úrovni přirozeně učinit nemohou, protože přinejmenším hledí na situaci zvenčí. Důležitým hlediskem, na které zřejmě sovětští soudruzi kladou důraz, je zdar budapeštské porady komunistických stran. To je jistě správné a je to také samozřejmé. Ale cožpak to náš ÚV neví? Je snad na tak nízké úrovni, že by nechápal význam jednoty komunistického hnutí a že by tento moment nebral v úvahu? Chci v této souvislosti připomenout, že v naší straně rozhodně nebyla a není tradice separatismu ve vztahu k mezinárodnímu komunistickému hnutí, že i osobně mnozí ze soudruhů, jejichž ideovou pozici snad chtěl s. Chudík uvést v pochybnost, osvědčili svou lásku a vztah k SSSR ve fašistických koncentracích a osvědčovali ji po celých minulých dvacet let. Proč bychom tedy měli o internacionální pozici právě tohoto ÚV strany nebo jedné jeho části pochybovat? Z čeho pramení takové podezírání? Já ho odmítám a soudím, že úspěchu budapeštské porady i podílu naší strany na něm může naopak pouze prospět, jestliže tam naše delegace přijede už s vyřešenými vnitřními problémy, protože její autorita bude nepoměrně vyšší, než kdyby se nad ní snášel otazník domácích nejistot.

Totéž, co jsem řekl o našem poměru k SSSR platí, myslím, i o další otázce, která zde byla nadhozena. Jde mi o problém, kdo zastupuje nebo reprezentuje zájem naší dělnické třídy. V prosinci se o tom totiž také tady hovořilo.

Na roli monopolního obhájce zájmů dělnictva a ztělesnění dělnické tradice naší strany si také nemůže činit nárok žádná jediná osobnost nebo skupina soudruhů, ani jim ji nemůže nikdo přisuzovat. Také tato tradice strany se nesmí stát předmětem licitování a nálepkování, a stejně tak nelze líčit naše spory jakožto konflikt dělníků a intelektuálů ve vedení strany. Mluvím o této věci právě proto, že sám jsem byl dělník a vždycky jsem se považoval a dodneška považuji za dělnického funkcionáře a také tak žiji. Já i moje rodina. A ostatně, od kdy, soudruzi, platí v našem hnutí nějaké pravidlo stavění dělníků proti intelektuálům-komunistům? Cožpak byl Lenin méně mluvčím zájmů dělnictva než někdo jiný? Cožpak koneckonců při pohledu tady na soudruhy z předsednictva, kteří tvoří obě ty už známé jaksi „pětky“, cožpak lze říci, která je více či méně dělnická? Celé takovéto postavení otázky se mi zdá nesprávné a falešné. Ve straně jsme si všichni rovni a nemůže zde rozhodovat původ a podobně, ale jen věčná hlediska. Kdo má pravdu a kdo ji nemá, anebo přesněji, kdo má více pravdy a kdo méně. Tendence stavění dělníků proti intelektuálům je velmi škodlivá, je cizí celé tradici naší revoluční strany. Vděčně vzpomínáme Marxe i Lenina. Vzpomeňme i Šmerala a Nejedlého, vzpomeňme na soudruhy-intelektuály, jako byl Ivan Sekanina, Vančura, Jan Šverma, mladí studenti z *Předvoje* v době okupace a na stovky, ba tisíce dalších, kteří neváhali dát životy za věc dělnické třídy a národa. Vzpomeňme na obrovskou a aktivní účast nejlepších duchů naší inteligence na boji strany před Únorem i při budování socialismu. Soudružky a soudruzi, intelektuálové, kteří se před válkou zvláště během války a po ní přihlásili k ideám komunismu a vstoupili do strany, jsou v ní dnes 15, 20 nebo i více let, a svůj postoj k ní za ta léta dostatečně prokázali. Bez jejich podílu a účasti by socialismus u nás nebyl možný. Proč by se tedy proti nim, dokonce členům ÚV, měla vyvolávat averze, nedůvěra a osočování? Uvědomme si, jak to škodí nejen z hlediska tradic, ale i z hlediska nastupující éry vědeckotechnické revoluce, s níž máme nemalé problémy. Mimo jiné právě

i proto, že jsme se v naší politice vůči inteligenci dopustili nejedné chyby. Nemluví ani tak o našich sjezdových usneseních, v nichž byla uloha inteligence povětšinou správně postihována, ale mluvím o praxi, v níž se stále uplatňuje jakýsi antiintelektuální komplex, který naposled zazněl i zde. Vyslovuji s tím svou nespokojenost a varuji před takovou praxí, která nemůže pak být zastřena a napravena ani státními cenami a tituly. Právě proto bych považoval za neštěstí, kdybychom dnešní spory brali jako spor dělníků a intelektuálů.

Usnesení XIII. sjezdu jsou taková, že poskytují východisko k řešení. Potřebujeme změnit myšlení, zvyky a předsudky. Tuto cestu musíme nastoupit. Zjevně i navenek se distancovat od dřívějších chyb. Měli bychom na některém z nejbližších plen znovu s chladnou hlavou posoudit a eventuálně změnit některá, po mém soudu nesprávná, opatření, v souvislosti se sjezdem spisovatelů. Raději dříve, než později. (A aby pak někde neřekl, proč jsem to neřekl na tom zasedání ÚV, kde se o tom jednalo, tak tedy informuji, že před zasedáním jsem se dostavil k předsedovi kontrolní komise s. Hronovi, kde jsem říkal, že s tím nesouhlasím a že před tím varuji.)

A stejně tak bychom se měli znovu zamyslet nad naší reakcí vůči studentské demonstraci, jak o tom hovořil rektor Karlovy university s. Starý. Zde by bylo třeba osvobozující slova, činu, který by vytvořil novou situaci a dal vůbec prostor pro aktivní politickou práci mezi studenty. Mladá generace si to zaslouží a čeká na to. Z věčné negace přece strana na tomto citlivém a přítom tak pro budoucnost důležitém poli žít nemůže.

Ze všech uvedených důvodů soudím, že je hluboce mylné pokoušet se oznamovat naše současné spory jako intelektuální útok na dělnický ráz naší strany. Tady jde o něco zcela jiného. Podmínky naší práce se změnila a budou se čím dál tím více měnit. Strana je musí respektovat a přizpůsobit se jim. Správně rozpoznat nové objektivní potřeby a dát se odvážně, byť obezřetně, novými cestami jak v ekonomice, tak i v politice i ve vlastním vnitřním životě strany, a to odshora až dolů. Má-li skutečně vést vědecky naši společnost a prohloubit její demokracii musí sama usilovat o svou demokratizaci. Musí vytvořit podmínky pro obnovu, mohu-li to tak stručně říci, onoho svého nadšeného předúnorového a únorového ducha, na nějž všichni tolik vzpomínáme.

To přirozeně vyžaduje směny, a to i nahoré. V tom je objektivní základ dnešních našich sporů, které se zauzlily v požadavcích personálních změn v předsednictvu ÚV. Chci k nim říci pár slov. Jakkoliv, jak jsem už řekl, nevidím v těchto změnách jediný kořen všech problémů, soudím, že jsou za současného stavu nevyhnutelné, a že je nutné je provést. Jde jednak o doplnění předsednictva ÚV strany, jednak o personální rozdělení funkce prvního tajemníka od funkce presidenta republiky. Nutnost doplnit předsednictvo byla vidět i z vystoupení jeho členů. Tento orgán je ve stavu, že jeho schopnost zvládnout svěřené úkoly je krajně problematická. Vyplývá i ze společné zodpovědnosti za situaci, do níž se strana dostala, a za chybné metody uplatňované předsednictvem vůči ÚV. Proto je nutno rozšířit předsednictvo — to je můj názor — o novou krev. Myslím asi tak o čtyři nebo pět nových členů. Jestliže někteří členové předsednictva ÚV dali na prosincovém plénu ÚV k dispozici své funkce, neměli bychom to přejít jako formalitu, ale každý takový případ posoudit a rozhodnout o něm. Jestliže by se takto uprázdnilo některé místo v předsednictvu, mělo by být obsazeno způsobem, který předepisují stanovy.

Daleko komplikovanější otázkou, ba uzlem, kolem něhož se vše zadržlo, je personální oddělení funkce prvního tajemníka a presidenta. Zvláště o této záležitosti jsem

dlouho přemýšlel. Nerozhodoval jsem se lehce a ne najednou. Říkám to otevřeně. Šlo mi o to, zda náhlou změnou na nejvyšších funkcích nedojde k příliš riskantnímu rozhoupání autorit, jež by mohlo otevřít cestu k velmi nebezpečné anarchii. Šlo mi dále o to, aby u nás už konečně byla vždy a zvlášť v kritických chvílích dodržena litera i duch ústavy republiky a stanov strany, a aby se postupovalo v duchu demokratických tradic této země i našeho hnutí. Při respektování všech těchto hledisek jsem došel k názoru, že rozdělení obou nejvyšších funkcí je nutné, že by mělo být skutečně bez průtahů, a to ze zcela věcných důvodů. Předně máme-li všichni, jak zde sedíme, určitý díl odpovědnosti za stranu, má-li pak větší díl této odpovědnosti předsednictvo, pak s. Novotný, jako nejvyšší funkcinář s největším soustředěním moci, nese i největší díl odpovědnosti za daný stav. To je logika věci.

Druhý důvod je zásadní. Zkušenosti, a nejen naše, ukázaly, že pro socialistickou demokracii, pro kvalifikované řízení strany a státu je neúnosné, aby na jedna bedra bylo navaleno neúnosné množství povinností, aby v jedné ruce bylo soustředěno tolik moci. Snad přece nemáme takovou nouzi o kádry, aby jeden soudruh musel vykonávat obě funkce, nota bene tak dlouho, jako v tomto případě. Na druhé straně zase nedisponujeme tak geniálními jedinci jako byl např. Lenin, kteří by stihli všechno — kvalitně zastávat praktické povinnosti, plynoucí z obou funkcí, a ještě určitou teoretickou činnost, která by u každého měla být aspoň do jisté míry vyžadována.

Proto jsem došel k závěru o zásadní neslučitelnosti obou funkcí a daném konkrétním případě k nározu, že by měl s. Novotný funkci prvního tajemníka předat svému nástupci. Toto stanovisko podepírají i důvody zcela aktuální. Mezi soudruhy panuje totiž nejistota, co by se stalo, kdyby po všech pronesených kritikách zůstalo vše při starém. Říkám otevřeně a cítím, že je nutné, aby to někdo takto naplno vyslovil, že mnozí soudruzi se obávají — a k vzhledem k některým zkušenostem možná ne bezdůvodně — že by mohlo dojít k určitým recidivám padesátých let, k tvrdým zásahům proti oponentům uvnitř strany, a že by logika tohoto boje mohla vést i k novému použití mocenských, především bezpečnostních orgánů při řešení vnitrostranických problémů. To by ovšem v sobě skrývalo nejzávažnější nebezpečí pro celou republiku. To vše mne tedy dovedlo k přesvědčení, že je nutné, aby ještě *na tomto plénu* bylo rozhodnuto o funkci prvního tajemníka. Opakuji, že jsem k tomuto závěru nedošel najednou. Také jsem zkoumal, zda by celé řešení mohlo být ponecháno, tedy odsunuto, k XIV. sjezdu strany. Se svými úvahami jsem se neskrýval a v určitém stadiu jejich vývoje, ještě před prosincovým zasedáním ÚV, jsem o nich mluvil přímo se s. Novotným, když mne k sobě pozval. Řekl jsem tehdy, že navrhnout ÚV strany rozdělení obou funkcí by měl on sám. Zdůrazňoval jsem přitom zejména to, aby celé záležitost proběhla bez vyostření boje uvnitř strany, bez rozestoupení ÚV na dva proti sobě stojící bloky se všemi nepříznivými důsledky, které by takový stav pro celou stranu, pro celou republiku měl.

S. Novotný to neudělal. Já toho hluboce lituji, že to neudělal. Dát k dispozici, soudruhu Novotný, to je jedna věc. Složit funkci a říci: Vykonávat ji nebudu z věcných důvodů a ÚV ať určí nástupce — to je druhá věc. (To byla odpověď na poznámku s. Novotného). S. Novotný vzal na sebe odpovědnost za řešení způsobem, jakého jsem teď svědky, což je věc velmi zlá.

Dovolte mi *ex tempore*. Dával bych návrh, kdybys ho přijal, soudruhu Novotný, že si bereš dvě hodiny na rozmyšlenou. My všichni, aspoň si myslím — já budu hlasovat oběma rukama, ti dáme dvě hodiny nebo kolik češ na rozmyšlenou.

Přijď a ty řekni, že uznáváš za potřebné situaci řešit a funkci rozdělit. Myslím, že bys u nás, tady zde, v ÚV, našel plné pochopení. Jestliže to však půjde takhle dál, jak to jde, pak se bojím následků.

Přicházím k závěru svého stanoviska. Poté, kdy se velká část členů ÚV, z toho polovina předsednictva, většina slovenského předsednictva a všichni tajemníci ÚV vyslovili pro rozdělení funkcí, je nesmyslné, aby se to nestalo. Měli bychom proto uvažovat, jak změnu ve funkci prvního tajemníka strany vyřešit, Myslím, že by bylo velmi prostoduché, kdybychom se teď soustředili jen na jméno. V každém případě se budou muset objevit také jména nová. Nevím, může si každý myslet své. Co se mi však při dnešním stavu věci zdá podstatné je, že vedoucí sestava, myslím tím předsednictvo, musí být aspoň do jisté míry dočasná a hlavně otevřená možným změnám podle toho, jak a kdy by vývoj vyžadoval. Konečně nebo aspoň trvalejší řešení může přinést teprve sjezd strany.

Myslím, že by bylo naivní myslet si, že z potíží by nás mohla dostat jediná silná osobnost. Co potřebujeme, je silný ÚV strany, dobře pracující výkonné a ÚV vskutku odpovědné předsednictvo a prvního tajemníka především jako předsedu toho předsednictva, který by byl vskutku tím, čím má být, to je první mezi rovnými. Řekl jsem již a opakuji znovu, co považuji za nezbytné, nesoustředovat příliš moci v ruku jednotlivce. Jde mi o to, abychom k personálním otázkám nepřistupovali jen čistě osobně, ale ze zásadních hledisek. Na funkci prvního tajemníka je potřeba soudruha takových vlastností, jakých si cenil Lenin, který by nesoustřeďoval příliš mnoho moci do svých rukou, nebyl prestižní, ale rozvázný, slušný a soudružský ohleduplný a hlavně, který by byl schopen sjednotit vedení strany; tedy soudruha, který by ztělesňoval potřebnou jednotu a svou osobou byl zárukou, že se vedení strany nepromění v kolbiště odvet a revanše, a dával by celé straně příklad vzorného respektování demokratického ducha stanov a tradic naší strany a naší země. Tento naposled zmíněný požadavek bych rád podtrhl jako jeden z hlavních kritérií, z hlavních budoucích úkolů vedení strany, i jako jedno z hlavních kritérií pro naši volbu. Jde o věc vážnou a podle toho ji řešme. Myslím, že by velmi prospělo, kdybychom měli k volbě několik alternativ a rozhodli o nich eventuálně tajným hlasováním.

Rozdělení funkce je východiskem k řešení. Co ale potřebujeme kromě této, personální změny, respektive personálních změn a doplnění, je především pozitivní program, který by ukázal nejen to, jak věcně řešit nahromaděné problémy. ale také to, jak obnovit důvěru lidu ve vedení strany a státu. Bude záležet na nás všech, zda právě v tom obстоjíme. V roce 50. výročí naší republiky bychom měli usilovat o to, abychom šli do nové ofenzívy, aby se tento rok stal rokem obnovení jednoty ve straně i rokem obnovení jednoty strany a lidu. Myslím, že k dosažení této jednoty je třeba usmíření a semknutí všech čestných, pokrokových a vlasteneckých lidí a demokratického spojení všech tvůrčích sil obou našich národů. Usilovat o skutečnou národní frontu všech, kteří chtějí socialismus bez deformací, které jsou cizí tradicím a duchu našeho lidu a naší země. Bít se za socialismus, budovaný všemi, kdo jsou schopni a ochotni po všech zklamáních a omylech a hořkostech znovu jít s námi do boje za rehabilitaci ideálů, jimž většina z nás zasvětila život, K takovému semknutí všech kladných sil, které má k dispozici naše republika, je třeba obnovit důvěru lidu k vedení i důvěru vedení ke všem, kdo mohou pomoci naší straně a státu vyjít z těchto potíží, překonat je a pokračovat v usilí o rozkvět republiky. Jako průmyslová země s demokratickými tradicemi a tradičně silným komunistickým hnutím musíme konečně prokázat, že jsme schopni vydat se na

nové cesty, málo poznané a málo prozkoumané, čestně v tomto hledání obstát a dokázat, že umíme demokraticky a v duchu učení strany řešit závažné hospodářské a politické změny, bez nichž se již nemůžeme nadále obejít.

Chci vyslovit naději, že důsledné a zásadní řešení našich dnešních obtíží se stane očištnou lázní, z níž strana s novým elánem vykročí ke splnění všech těchto cílů, a že právě naše zasedání vytvoří k tomu potřebné podmínky.

„Hlavy v pejru!“

Smrkovského projev rozvířil rozsáhlou a neobyčejně vzrušenou rozpravu, jakou ÚV KSČ nepamatoval dvacet let. Někteří

soudruzi — Němec, Indra, Leflerová, Mestek, Trojan a další — navrhli, aby se jednání odložilo, a měli pro to zřejmě dobré (osobní) důvody. Jiní na to šli, jak se jim zdálo, rafinovaně. Tak soudružka

Ladislava Besserová :

Povídejte si, co chcete, soudruzi, dělejte ze sebe velmi uvědomělé soudruhy. Já to řeknu naplno: vy víte, že jsou vánoce, že tady jsou soudružky, které mají hlavu v pejru z toho, jak doma si zabezpečí ty své rodiny atd., a já myslím, že je třeba k tomuto také přihlížet. A že můžeme klidně pokračovat 3. ledna...

Dubček naopak oznámil, že v diskusi dosud promluvilo 22 soudruhů, ale přihlášeno je jich ještě 62. Na obranu Novotného vystupil energicky Michal Chudík: soudruh Novotný „se má předhodit k uspokojení nespokojených filosofů, k uspokojení skupiny spisovatelů, k uspokojení různých ele-

mentů“. Jde o všechno: „Hrozím se některých těch tónů a podtónů, které tu zazněly a které mají vtisknout naší straně jiný charakter, než jaký měla po celou svou krásnou padesátiletou historii“. — Předsedající Dubček hlásí, že soudruh Novotný požádal „o přednostní udělení slova“.

Antonín Novotný :

Poslechněte, soudruzi, jak navrhuje předsednictvo. Projednejme první bod. Je to nutné, nemáme-li zastavit pochod prací, které musíme vykonat. Stojí před námi, jak to schválíme, opatření v ministerstvech, ve Slovenské národní radě a v Národním shromáždění. Soudruzi, prosím vás, udělejme to tak. Nezastavujme diskusi, pokud jde o ty druhé otázky, tak jak je navrhováno a v té souvislosti jste viděli, že vzaly věci trochu širší charakter. Dále postupujme v diskusi. Původní návrh byl — já jsem ho přednesl — abychom definitivně v souvislosti s vedoucí úlohou strany se vyslovili k druhému bodu v únoru a březnu. Znovu podtrhuji, soudruzi, máme-li zásadně jít na řešení těchto vztahů, není to maličkost. Znovu jsem si prověřoval uložené úkoly v tomto smyslu. Je to na počátku propracování. Termíny se tady neplnily a tudíž je problematické — a to jsem dnes znovu řekl na předsednictvu — jestli je někdo vůbec schopen, abychom do 3. ledna to rozpracovali. Podívejte se, soudruzi, včera a především zazněly hlasy o tom, že není demokracie. Myslím, že celé naše jednání to plně vyvrátilo. Plně vyvrátilo. A myslím si, že by bylo třeba do důsledku držet najmě v plénu ÚV nadále rozvíjení demokracie. To znamená, ať se každý soudruh vysloví. Ale to, co musíme udělat, soudruzi, to udělejme, protože se věci dostanou ven a budou z toho velké řeči, proč se plán nepřijímá atd., zase se musí odkládat Národní shromáždění a dojde z toho k trapným situacím. Otevřeně říkám, z lidského stanoviska sedím, poslouchám. Ale nepřijímám — a to říkám otevřeně, soudruzi, já se k tomu ještě vyslovím — nepřijímám od lidí, soudruhů, i když jsou členy ÚV, aby mne poučovali o

aby se dále diskutovalo, vylévala se špína, na což nikdo nemá právo, ale aby nakonec i s. Novotný pochopil... Já se zavazuji ÚV, že nikdy za celý svůj život nebudu referovat o negativních rysech prvního tajemníka, protože nechci mluvit proti straně a proti jednotě. Budu vždycky referovat o úspěších a práci s. Novotného a podle mého přesvědčení záleží jen na něm, jestli takto budeme mluvit všichni.

Akceschopnost předsednictva ÚV KSČ je „minimální“, oznamuje Oldřich Černík. Po říjnovém plénu se příliš mnoho věcí „vyneslo z předsednictva, ne snad záměrně, ale moc se kecá“. Spojení nejvyšších funkcí v určité době bylo oprávněné; nelze přijmout „jednostranné hodnocení soudruha Novotného jako prvního tajemníka... osobně, soudruzi, jsem přesvědčen, že s. Novotný sám v další praxi se přesvědčí, kdo s ním a se stranou to myslel a jednal v této jistě vážné situaci poctivě a upřímně“. Alexander Dubček připomíná, že je vyčerpan a nemocen. Pokud jde o Slovensko, je třeba pochopit základní věc, že totiž „Slováci dobrovolně žijí s Čechy“, a že dostanou jen to, co si sami vybojují. Vzpomněl, jak před časem akademik Gosiorovský napsal jakousi studii o federaci, poslal ji některým členům předsednictva a dostalo se to i za hranice.

„O názorech Gosiorovského já osobně jsem použil nevybíravých slov — nazval jsem ho prostitutkou — když se někteří ohradili, tak jsem se opravil a nazval jsem ho kurvou. Proč? Proto, že mně i on jako tajemník ÚV KSS opravoval vystoupení, které jsem měl na pohřbu Karla Šmidkeho, falšoval historické hodnocení DAVu. A nyní on, jako i mnozí jiní, chtěli se přiživit na řešení těch věcí, které řešil ÚV, které řešila strana“.

Čas kvapil a jednání se prodlužovalo. To byl ovšem hlavní cíl dogmatiků — odsunout rozhodnutí. Vilém Nový navrhuje, 1. přerušit jednání, 2. pověřit předsednictvo ÚV KSČ, aby spolu se zástupci krajů připravilo „návrh na řešení kumulace, stylu stranické práce, jakož i návrh na osobu příštího prvního tajemníka“, 3. pokračovat v jednání počátkem ledna. Po několika kratších a vcelku zmatených intervencích Dubček dává hlasovat o návrhu na přeru-

šení diskuse: pět členů se zdrželo hlasování, návrh je přijat, ÚV se má sejít na počátku nového roku. Návrh na vytvoření konzultativní skupiny je odhlasován jednomyslně. Zasedání končí v 21 hodin a pět minut.

Vánoční bezvládlí

Přišly vánoční svátky. Novotný měl prakticky týden k nějaké rozhodné akci. Opravdu nelenil a v tomto týdnu se dopustil patrně svých nejvážnějších chyb. Přehnal to ve všem — v přípravách k likvidaci hlavních odpůrců a kritiků, ale i ve vyhrožování potencionálním spojencům, v přemlouvání i uplácení (nedlouho před krizí dostali příslušníci důstojnického sboru tisícovku navrch). Začalo velké kupování duší po celé zemi. Zároveň Novotný vzal moc ještě pevněji a centrálněji do svých rukou. Ukázalo se, že soudružky Leflerová a Kleňhová-Besserová vůbec nešly pect vánočky, ale naopak nasedly do úředních „šestsetrojek“, a (spolu s řadou jiných soudruhů) objížděly stranické, krajské a jiné funkcionáře. Varovaly je, že strana a socialismus jsou ohroženy, nezůstane-li zasloužilý soudruh Novotný ve svých funkcích.

Ale dály se i jiné věci. Byly tu temné přípravy a plány, vycházející tehdy z 8. (bezpečnostního) oddělení ÚV KSČ a z kruhů blízkých stranické organizaci v ministerstvu národní obrany. Dodnes jsou tyto pikle zahaleny rouškou nejasností a dohadů, takže přesné vyličení toho, co se stalo — nebo nestalo — v těch kritických týdnech na přelomu roku není zatím dobře možná.

Faktem je, že v prosinci byli povoláni někteří záložníci ke svým útvarům, a to náhle, mnozí z nich byli probuzeni o půlnoci příkazem k okamžitému nástupu.

V různých částech Čech probíhaly manévry, umožňující pohyby vojsk, které opravdu mohly být částí cvičení, ale taky nikoli. Kromě toho měly některé jednotky milic několikaměsíční pohotovost a dokonce bylo svoláno do Prahy na 12. prosinec cvičení. To byla docela veselá záležitost. Tady už totiž zasáhla Hlavní politická správa armády (náčelník generál Prchlík, odtud tzv. „prchlíkovci“): milice byly odveleny do Vojenské akademie v Dejvicích nebo do Vysoké školy stranické ve Vokovicích pod záminkou, že tam budou v pohotovosti. A opravdu, celý manšaft tam celé dny jedl a popíjel a čekal na svou chvíli, která nikdy nepřišla. Když už bylo po všem, vrátili se příslušníci milic domů a teprve pak jim došlo, že vlastně byli „prchlíkovci“ v kasárnách drženi v zajetí.

Akce Mamula

Zatím na ministerstvu národní obrany vládla nejistota. Právě 19. prosince — v první den zasedání plena ÚV — se schází v ministerstvu stranická organizace; o poplašné zprávy není nouze; šíří je po chodbách budov zejména generál jménem Šejna: ve vedení strany vznikly vážné rozpory, dokonce byla odhalena „nepřátelská frakce“ (Dubček, Kolder, Černík, Dolanský a i Hendrych), soudruh Novotný prohlásil, že tuto frakci „rozdrtí“... V takové situaci, tvrdí Šejna, by armáda neměla zůstat v nečinnosti; ostatně vždycky se předpokládalo, že branné složky v určitých složitých vnitřních podmínkách mohou sehrát „jistou roli“.

Později se ukázalo, že tyto poplašné zprávy byly jednak moc divoké, jednak rozšířeny Novotného souputníky předčasně; generál Martin Dzur (dnešní ministr národní obrany) ten den varuje telefonicky generála Pepicha (pozdějšího náčelníka HPS), ten dál své přátele,

důstojníky generálního štábu, „spolehlivé“ velitele. Ti pak účinně sabotují plány a příkazy spiklenců. Času nebylo nazbyt. Už na 2. leden generál Janko (který později údajně spáchal sebevraždu) svolal do Prahy několik velitelů vojenských okruhů. Šlo zřejmě o postup tankové brigády na Prahu v přesně určený den a hodinu; tato chvíle měla také být signálem k protiúderu Novotného sil a rozsáhlému, nočním policejnímu záahu na jejich odpůrce. K tomu účelu sestavil Miroslav Mamula, vedoucí 8. oddělení ÚV, listinu lidí, kteří měli být zatčeni. Na podkladě této listiny, sestavené za pomoci některých pracovníků armády a bezpečnosti a schválené Antonínem Novotným, vydal Mamula příslušné zatykače. Bylo jich celkem 1,032 nic méně, nic více*. Zatčení měli být členové ÚV Dubček, Černík, Smrkovský, Šik, Vodsloň, Sedláková, Špaček a četní jiní, generál Dzur, Prchlík a mnoho dalších „prchlíkovců“, někteří pracovníci ústředního aparátu strany, společenských organizací, bezpartijních a mnoho komunistů z řad spisovatelů, umělců, novinářů, studentů atd. (Když později v lednu došlo k pádu Novotného, „mamulovci“ zničili mnoho je osobně kompromitujícího materiálu v ústředí strany, v ministerstvu národní obrany i v kanceláři presidenta republiky; ale fotokopie zatykačů se zachovaly. Mamula byl také okamžitě zbaven své funkce, ale ani to neprošlo hladce: brzy poté na zasedání předsednictva položil Novotný Dubčekovi otázku: kdo ti dal právo takto disponovat s lidmi?, kádrové změny jsou záležitostí ÚV, čili ty děláš přesně to, co jste donedávna vytýkali mně!)

K úderu má dojít v prvních lednových dnech, ale ostražitost „prchlíkovců“ přece jen jisté plány spiklenců narušila, Novotný váhá se svoláním plena ÚV. Jeho odpůrci jsou krajně zneklidnění, až konečně Kolder dává Novotnému jakési telefonické ultima-

* Byly podepsány Kudrnou jako ministrem vnitra a generálním prokurátorem Bartuškou. Mamula měl vyplnit pouze datum. Při výpovědi na sekretariátu ÚV se později hájil tím, že taková praxe je běžná. Dle něho v každém státě jsou připraveny bílko zatykače, aby lidé mohli být kdykoli zatčeni v případě podezření z protistátního spiknutí.

tum : nesvolá-li okamžitě zasedání ÚV, udělá to Kolder sám jako krizový, urgentní zákrok. Novotný tedy svolává plenum ÚV na 3. ledna, 1968. V průběhu tohoto zasedání, 5. ledna, schází se o půl osmé ráno ve třetím patře budovy ministerstva národní obrany plenum hlavního výboru KSČ v ministerstvu, rozšířené o důležité náčelníky MNO. Hlavním bodem jednání je schválení dopisu, adresovaného plenu ÚV strany. V dopise se praví, že „komunisté armády nesouhlasí s rozdělením funkcí presidenta republiky a prvního tajemníka ÚV KSČ“; vojáci připomínají, že mezinárodně politická situace „nedovoluje“ takovéto změny a že Československo je v „imperialistickém sevření“. Rozprava o dopise se prodlužuje, generálové Šejna a Janko projevují nervozitu. Konečně se hlasuje : téměř všichni jsou pro odeslání dopisu.*

„Svazácká“ generace

Ale nejen na schůzi „komunistů armády“ v zasedací síni MNO se strašilo „imperialistickým sevřením“ Československa. Stejně strážidlo obcházelo pražský Hrad, kde tedy 3. ledna bylo zahájeno jednání plenu ÚV. Tam vystoupil soudruh Novotný s mírnou sebekritikou a prohlášením, že když soudruzi mají výhrady k jeho práci, tak je tedy ochoten dát svou stranickou funkci k dispozici. Soudružka Sedláková z Bratislavy na něho zakřičela, co prý to je za formulaci, funkci *propůjčuje* ÚV a je to taky ÚV, který s tou funkcí disponuje. Atmosféra se tak rychle zahřála; k už známým kritikům prvního tajemníka se začali přidávat váhavci (praví se, že soudruzi jako bývalý ministr informací Hofmann, měli připraveny dvě i tři verze svých „diskusních příspěvků“, jeden pro Novotného, jeden proti a jeden takový ani-tak-ani-onak, aby pak přečetli nebo odvezdali „ten správný“, podle toho jak se situace v plenu vyvíjela). Ano, jelo se na

plnou páru a stále rostoucí počet členů ÚV se vyslovoval pro rozdělení obou vysokých funkcí. Ale nikoli všichni.

Tak ministr národní obrany Lomský poukázal na mezinárodní ohrožení republiky, na nebezpečí německého revanšismu a usoudil, že chvíle není vhodná k tak závažným změnám v hlavách KSČ. Generál Rytíř, náčelník generálního štábu (oba byli později odstaveni), na to šel ještě dramatictější : líčil, jak právě v těchto dnech dostal na stůl zprávy naší vojenské rozvědky, která hlásila „zvýšené ohrožení“ Československa ze zahraničí; situace je tedy kritická a rozhodně není vhodná pro jakýkoli pohyb ve straně, který by ji oslabil. Naproti tomu generál Prchlík vystoupil proti oběma svým nadřízeným a s jistou dávkou ironie dokazoval, že zejména Rytířovo vystoupení bylo „typickým příkladem toho, jak někteří naši soudruzi neumějí zacházet se svěřenými jim materiály“, jak věci zjednodušují a naopak zase k jistým účelům zveličují, a že je vůbec trapné slyšet z úst šéfa čs. kontrarozvědky takovéto nehoráznosti. Prchlík také naznačil, že se v armádě leccos ví o podivných přípravách, které nevyklučovaly pokus zneužít ozbrojených složek v rámci vnitrostranického zápasu.

Zvláště nešikovně vystoupil Jozef Lenárt (stálo ho to půlku politické kariéry), který se tázal, co tomu řeknou bratrské socialistické země, bude-li soudruh Novotný rezignovat; přečetl dokonce úryvky z jakéhosi výhrůžného memoranda Ulbrichtova, což vyvolalo v sále nevoli a smích. Korunu tomu všemu nasadil tehdy ještě ministr zahraničních věcí David. Inteligence mdlé, ale zato přímý a dávný agent Moskvy, David citoval obsírně ze zahraničního tisku a snažil se dokázat, že kritika uvnitř strany je vítanou pastvou západních imperialistů; a na podkladě týchž hlasů tisku dospěl k závěru, že

* Douška : generálové se na Hrad vypravili i s odhlasovaným dopisem, ale přišli pozdě : Dubček už byl zvolen prvním tajemníkem. Ale důstojnická delegace zaváhala jen na chvíli; dopis zůstal v aktovce a delegace Dubčekovi ze srdce pogratalovala k úspěchu a vzdala mu hold — jako první taková skupina vůbec.

„imperialismus si mnoho slibuje od nové ekonomické soustavy“. Přítomní národohospodáři, členové ÚV, takto nařčení z přísluhování imperialismu, Davida skoro vypiskali.

Zajímavé bylo stanovisko — či spíše neexistence stanoviska — vedoucích oddělení ÚV a pracovníků sekretariátu, z nichž někteří jsou členy nebo kandidáty ÚV. Zvolili vyčkávací politiku, většinou mlčeli. K tomu je třeba něco říct o těchto lidech. Sekretariát je obrovský úřad, snad tisíc lidí, snad víc. Mají svou vlastní stranickou organizaci, jejímiž členy jsou všichni, od prvního tajemníka až po vrátného. Na půdě této mocné stranické organizace je dovoleno říci mnoho. V průměru se tito soudruzi rekrutují ze svazácké generace z roku 1948 a z padesátých let. Prožili své marxistické, bujaré a věřící mládí v ČSM, nadšeně věřili všemu, co se jim říkalo, ale fakta naléhala a rozpory mezi slovem a činem, ideou a skutečností, byly zjevné. Přišlo zklamání, rozčarování, cynismus, oportunistismus — ale kdo si chce přiznat, že se totálně mýlil, kdo má odvahu sám sobě říct, že věnoval dvacet let života něčemu, co nestálo za to, co se neosvědčilo, co na celé čáře zklamalo? Tito soudruzi pořád tedy jaksi chtějí komunismus, ale ten jiný, vyšší, „nový“, „čistý“. Tato generace dávno před lednovým zasedáním viděla chyby „starců“ a la Novotný nebo Hendrych, ale jejich kariéra byla s nimi svázána, nebo se aspoň tak zdálo. Zároveň — tehdy — tato střední stranická generace by ráda vyrazila, reformovala a taky měla moc, ale je determinována starými stranickými a ideologickými vazbami. Chtěla by jinak, ale v podstatě nemůže. Jako v lednu 1968, bude vždycky váhat, vždycky pokulhávat za vývojem.

Na koho to slovo padne...

Plenum ze 4. ledna zahájil v 9 hodin osm minut předsedající Oldřich Černík, který oznámil, že v noci předsednictvo došlo k tomuto závěru: otázka rozdělení funkcí musí být vyřešena na tomto zasedání ÚV.

Předsednictvo „pověřilo soudruha Novotného, aby spolu s konzultativní skupinou připravil z toho vyplývající závěry pro dnešní večerní schůzi předsednictva ÚV“. Druhý den ráno musí předsednictvo „předložit návrh na další postup“.

Skupina zasedala do úpadu, v noci, dlouho po plenárních schůzích; a vyjednávalo se. Hlavně s Novotným. Ten tvrdošijně odmítal jména takřka všech kandidátů, jež mu byla navržena; zvlášť vehementně Smrkovského a Šika; naopak, ti zase, které navrhoval Novotný jako své možné nástupce — Laštovičku, Lenárta, Martina Vaculíka — byli nepřijatelní pro konzultativní skupinu. A tak to šlo kolem dokola. Když to slovo padlo na Černíka (ale ten se spíš zajímal o předsednictví vlády a funkce se přece už neměly akumulovat), Černík navrhl jméno, které dosud nepadlo: Dubček.

Novotný po jistém váhání se rozhodl kandidaturu Dubčkovu podpořit. Měl k tomu dva dobré, ovšem osobní a politicky vypočítavé důvody: Dubček byl Slovák a bylo docela dobře možné, že pro české a moravské členy ÚV bude toto řešení příliš radikální, „neúměrné“, že v plenu nebude jednota a jednání se bude prodlužovat — Novotný a jeho stoupenci získají tedy čas k dalším manévřům. Za druhé, o Dubčeví bylo vcelku známo, že je to „váhavý střelec“, nijak zvlášť bojovný, muž kompromisu, krátce člověk manipulovatelný. (Hendrych: „Dubček je čestný člověk, ale nerozhodný.“) I to se Novotnému zamlouvalo.

Ale Dubček se zprvu bránil. Uvědomoval si jak obrovitost úkolu, tak rozsah odpovědnosti, kterou by na sebe musel vzít. Nechtěl vyvolat dojem — a to tvrdil od počátku —, že původní říjnová roztržka s Novotným byla snad motivována osobními ambicemi. Trval na opravdovém kolektivním vedení a rozhodování.

To všechno se stalo v noci ze 4. na 5. ledna. Ráno v 9 hodin 12 minut oznámil předsedající Drahomír Kolder plenu ÚV, že konzultativní skupina spolu s předsednictvem dospěla k „jednomyslným závěrům“, o nichž bude informovat

Antonín Novotný :

Již na počátku jednání předsednictva ÚV naší strany jsem řekl, a abych usnadnil jednání jak samého předsednictva, tak pléna ÚV, že vystoupím na zasedání ÚV a dám k dispozici funkci prvního tajemníka ÚV naší strany. To jsem provedl hlavně proto, aby jednání nebylo omezováno snad tím, že já osobně bych byl překážkou svobodného rozhodování tím, že by funkce prvního tajemníka byla vázána na mou osobu. Prohlásil jsem současně, že jsem pro rozdělení funkcí prvního tajemníka a presidenta republiky. Podtrhuji, soudruzi, že dál na tomto stanovisku trvám a že jsem pro rozdělení funkcí prvního tajemníka a presidenta. [...] Žádám v souladu s jednáním předsednictva ÚV a v souladu se svým názorem plénum ÚV o uvolnění z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ. Otevřeně říkám, že to dělám v zájmu jednoty strany a mým přáním je, aby toto rozhodnutí bylo tak pochopeno.

Dále přednáším jménem předsednictva ÚV, a v souladu s názorem konzultativní skupiny i v souladu se svým míněním jednomyslný návrh, aby byl zvolen prvním tajemníkem soudruh Dubček... Můj názor, soudruzi — bylo, myslím, několik úvah na tyto funkce — že to je šťastná, dobrá volba, že v osobě soudruha Dubčeka můžeme mít záruku, že soudruh Dubček bude v čele předsednictva ÚV, sekretariátu a konec konců i na dalších úsecích práce zárukou, že jeho práce povede k upevnění jednoty...

Předsedající Kolder ujistil všechny přítomné, že A. Novotným zůstane dělnickým prezidentem, bude pracovat i nadále ve

vrcholných stranických funkcích a ze všech sil pomáhat novému prvnímu tajemníkovi. Řekl :

Drahomír Kolder :

Přijali jsme žádost soudruha Novotného o uvolnění z funkce prvního tajemníka ÚV. Řešení této otázky nebylo jistě lehké pro nikoho z nás a nebylo to lehké také pro s. Novotného osobně. Tím spíše musíme ocenit přístup, kterým soudruh Novotný postavil zájem strany nad svou osobu. Dosavadní první tajemník s. Novotný stál v čele strany řadu let. S jeho osobností jsou spojeny všechny úspěchy i nezdary, kterých strana v těchto letech dosáhla, a za úspěchy, které převažují jak uvnitř, tak i v mezinárodním komunistickém hnutí. Bylo to bojové obnovování leninských norem a odstraňování důsledku kultu osobnosti a vytváření předpokladů pro všestranný rozvoj socialistické společnosti.

ÚV jistě oceňuje a ocení záslužnou a obětavou práci, kterou v tomto složitém období pro věc strany a lidu vykonal. ÚV jistě vedle kritických připomínek oceňuje a ocení záslužnou a obětavou práci, kterou v tomto složitém období soudruh Novotný v čele ÚV vykonal.

Na dotaz soudruha Kozelky, zda se uvažovalo o tom, že by Novotný přestal být prezidentem republiky a zůstal prvním tajemníkem, odpovídá Kolder, že původní návrh byl jednomyslný. Soudružka Jirásková míní, že se má přijmout návrh předsednictva, neboť „nesmíme se rozleptávat, všichni musíme ze zasedání odejít jednotně“.

Do diskuse je přihlášeno ještě 51 soudruhů. Aby bylo možno uspišit hlasování, vzdávají se slova soudruzi Kriegel, Machačová, Havlín, Havlíček, Kuba, Špaček, Prchlík, Nový (který se zejména přimlouvá za to, aby bylo plně oceněno a uznáno „dílo Antonína Novotného“). Soudruzi Pavlovský a Šalgovič (jejich zrádcovská činnost vynikne naplno o osm měsíců později) protestují.

Pavlovský varuje před „mezinárodním dopadem“ Novotného rezignace a doporučuje, aby se okamžitě „interní cestou informovaly bratrské strany, zejména KSSS,“ poněvadž zřejmě dojde ke změně v linii KSČ. Šalgovič si stěžuje, že ať dělá co dělá, od 19. prosince v tomto plenu mu nikdo neudělil slovo, to asi ve jménu těch leninských norem, o nichž se tu tolik hovoří. Ačkoli další členové ÚV se vzdávají slova, nekonečná rozprava pokračuje — buď v

podobě vzpomínek na „mladá revoluční leta KSČ“ (Nepomucký, Štoll), nebo prostě jako souhlas s návrhem předsednictva, k němuž jsou ovšem četné připomínky. Ale váhavci se přidávají, neboť vidí už jasně, jak to dopadne. Opravdu, soudruh Alexander Dubček je nakonec jednomyslně zvolen prvním tajemníkem ÚV KSČ. Z jeho děkovného projevu citujme ty části, které jsou typické pro jisté vlastnosti muže, jenž měl zanedlouho vstoupit do dějin.

Alexander Dubček :

Budu se snažit být stručný. Chtěl bych vám, vážené soudružky a soudruzi, říci toto: prosil jsem i říkal, v předsednictvu ústředního výboru i konzultativní komisi k mé kandidatuře a řeknu alespoň část z toho i vám, že kdo mě zná, je to snad jedno z nejtěžších rozhodnutí, které mě někdy v životě potkalo, a myslím si, že vysvětlovat to není třeba, že to sami chápete a zde na plénu bych to sám těžko dovedl vysvětlit. To je takový nápor na duševní stav, že sám nevím, jak už jsem tam řekl soudruhům, co bych řekl s odstupem času. Sám sebe též znám, a proto jsem doporučoval a navrhoval další dvě úvahy, soudruhů české národnosti, které velmi dobře znám. Osobně jsem byl hluboce přesvědčen, že rovněž dobré, hlavně z hlediska sjednocování našeho postupu a stmelení kolektivu, že by rovněž takto postupovali jako já. Myslím, že ani není žádoucí všechno zopakovat, o čem jsme hovořili v diskusi v předsednictvu ústředního výboru o tomto kádrovém řešení, i moje názory na to, neboť nikdy mi nemohlo přijít ani do hlavy, ani na mysl, ani před tím, ani v průběhu tohoto jednání, že by prostě takto ten návrh ústředního výboru byl řešen. A že ústřední výbor dá mně takovou důvěru. Chtěl bych vám opravdu upřímně říci, že za otázky věrnosti a statečnosti a všeho toho, co tu bylo řečeno, jak sebe znám, chci vás ubezpečit, že vás nezklamou a že i tuto důvěru chápu jako názor těch soudruhů, kteří říkali, že první tajemník ústředního výboru má být jako jeden z rovných. [...]

Chci za sebe říci na adresu těchto soudruhů i všech pracujících příslušníků vašeho národa a vyjádřit to nějak tak skrze drobného člověka-Čecha, svého švagra Vaška, nebo strýce ze Slaného — prostě, tak jako i dosud, že udělám všechno, pokud mi síly a schopnosti stačí, pro upevňování této jednoty, pro upevňování jednoty naší československé nerozborné státnosti, pro to, co bylo až dosud osou politiky naší strany, pro všestranné upevňování vztahů ke KSSS i k ostatním zemím socialistického tábora, prostě že vyvinu maximální usilí k tomu, abych pracoval právě v těch intencích, ve kterých pracoval až dosud ústřední výbor strany pod vedením s. Novotného, v jehož politice byly založeny tyto základní otázky jako klíčové pilíře při uskutečňování politiky naší KSČ.

Vím, soudružky a soudruzi, že záleží především na kolektivu. Mluvili o tom soudruzi v předsednictvu, hovořil jsem o tom i já jako o připomínce, zdůrazňovali to soudruzi v diskusi, a to je to nejdůležitější a to nejhlavnější, s čím člověk může počítat a o co se může opírat při své práci. O kolektiv. I o takovou otázku, jako v neposlední řadě je samozřejmě i pomoc s. Novotného, který mne též v předsednictvu o tom ubezpečil a tuto pomoc přislíbil, což samozřejmě pro mne není lhostejné. [...]

Chtěl bych na závěr — všelicos jsem si myslel, co řeknu, ale věřte, že se to nedá, a myslím, že mne pochopíte, proto bych chtěl i nějak rychleji končit — na ukončení takovou poznámku k s. Novotnému. Chtěl bych se vrátit k tomu, co jsem řekl i zde v diskusním improvizovaném vystoupení na ÚV, že nejsem zastáncem znevažování práce těch soudruhů, kteří předtím vykonávali práci, jsem pro objektivní hodnocení, pro správné ocenění práce v tomto případě i s. Novotného, za správné ocenění práce s. Novotného, práce kterou vykonával ve prospěch naší KSČ a našeho lidu, a řekl jsem tehdy — a věřte mi, prosím vás, že jsem skutečně, ani v koutku duše mě nenapadlo, že v průběhu tohoto pléna budu na závěr tohoto řešení zde stát, soudruzi, kteří mě znají tomu jistě hluboce věří — řekl jsem tehdy s. Novotnému tu z této tribuny ve svém diskusním vystoupení, že z titulu své práce, kterou mě pověřil ÚV jako tajemníka ÚV KSS, že udělám vše pro to, aby mohl úspěšně vykonávat významnou státnickou i stranickou práci, tak nyní vám povím, že na tomto nemám co měnit, a tak jak jsem to řekl předtím, tak to chci zdůraznit proto, že bych to řekl a udělal za všech okolností tím více, že jsem byl hluboce přesvědčen, že budu moci v tomto udělat to, co je žádoucí pro upevnění jednoty tohoto předsednictva, tohoto ÚV, pro upevnění vztahů uvnitř strany a pro to, aby naše strana, náš ústřední výbor vyšel z posuzování práce předsednictva ÚV, z naší vlastní práce, z práce ÚV posílen, aby i v dalším období udělal všechno proto, aby se všestranně pozvedla úroveň, činnost, místo, úloha a postavení naší KSČ.

Chtěl bych poděkovat s. Novotnému za dosavadní vykonanou práci, kterou dělal, jak zde soudruzi přede mnou v diskusi vzpomínali, po tolik let a jistě s nejlepším vědomím snažil se dělat pro stranu všechno to, aby svým dílem přispěl k uskutečňování politiky naší strany. Chtěl bych vám, soudružky a soudruzi, poděkovat za důvěru.

Jednání přerušeno v 11.25, zahájeno opět po obědě v 15 hodin 10 minut. Předsedající Kolder doporučuje projednat navrhanou rezoluci, k níž měli připomínky Jankovcová, Dobiáš, Borůvka, Slavík, Bílak, Šorm, Rákosník, Boďa, Leflerová, Skála, Kriegel. Soudruhovi Valo se líbilo, že se nyní dají „komunistům křídla k rozletu“, nechť tedy letí a netřeba se bát, že „nám uletí, vždyť jsou to odpovědní lidé, horší by bylo, kdyby nám zůstali stát na místě, než kdyby nám uletěli“.

K posílení Dubčekova postavení v předsednictvu ÚV byli do tohoto mocného stranického sboru zvoleni čtyři noví členové :

Josef Špaček, Josef Borůvka, Emil Rigo a Jan Piller. Unavení, vyčerpaní členové ÚV schválili ještě text rezoluce, o níž později Ota Šik veřejně řekl, že byla „velmi kompromisní. bezzubá“, poněvadž tu byla snaha „vyhnout se bojovému hlasování a dosáhnout alespoň kompromisně určité jednoty... chtěli jsme se vyhnout senzacím, politicky zvládnout vývoj, aby nedošlo k chaosu, a postupně rozšiřovat informace. V tom byl asi nedostatek, informace měly být od začátku přesnější a hlubší.“

Na závěr hovoří

Drahomír Kolder :

Projednali jsme složité problémy zlepšení práce naší strany. Jednání ÚV přes složitost, otevřenost a jisté krajnosti prokázalo leninskou zralost naší KSČ a jejího ÚV. Jednání také prokázalo naprostou věrnost naší strany poměru ke KSSS, k mezinárodnímu komunistickému hnutí. Jednání přes složitost potvrdilo jednotu ÚV při plnění generální linie schválené XIII. sjezdem i při dalším prohlubování leninských norem v životě strany. Nyní se, soudruzi, musíme společně pustit do

společné soudružské bojovné práce za další realizaci náročných úkolů schválených XIII. sjezdem i plénem ÚV po XIII. sjezdu. Na závěr doporučuji, abychom zazpívali Internacionálu.

Historické zasedání ÚV KSČ bylo opravdu ukončeno Internacionálou a to v 15 hodin 57 minut dne 5. ledna 1968.

Po pádu

Šik se nemýlil. Ale ani on neřekl celou pravdu. Z původního textu rezoluce vypadla zásada, že napříště ústřední výbor má mít „kontrolní a rozhodující funkci vůči všem ostatním orgánům strany“, tedy také předsednictvu ÚV; předsednictvo mělo nyní odpovědně „rozpracovávat a realizovat usnesení ÚV; předsednictvo se mělo zabývat „koncepčními úkoly, pravidelně informovat ÚV, vyžádat si ke své činnosti vždy stanovisko plena ÚV a v případě rozporů informovat plenum o stanovisku jednotlivých členů předsednictva“. Pokud jde o informaci stranických kádrů o prosincovém a lednovém zasedání ÚV, tato informace byla nejen nepřesná, ale zcela zkrešující. V tom byl ovšem politický záměr Novotného stoupců, (ale nejen jich), kteří se necítili nadobro poraženi. Právě naopak. Tak se stalo, že zpočátku základní a i okresní stranické organizace nevěděly, co se vlastně stalo, kromě toho, že Dubček vystřídal Novotného. To platilo zejména o venkově, kde si mnoho lidí řeklo, že zase došlo „nahore“ k nějakým personálním změnám, a šlo si dál po svém. Ale ani v Praze to leckde nebylo lepší, dokonce i v takových elitních organizacích, jakou je celozávodní stranická organizace v ministerstvu zahraničních věcí. Tam nebylo ani svoláno plenum, ale jen výbor, plus několik komunistů asi z třinácti základních organizací strany v tom-

to ministerstvu. Byla to podívaná velmi poučná pro taktiku, kterou vedení KSČ po lednovém zasedání ÚV zvolilo.

Zprávu podával ministr David a vedoucí mezinárodního oddělení ÚV Kaderka. David přes půl hodiny přesvědčoval shromážděné komunisty, že se na lednovém zasedání v podstatě nic zvláštního nestalo, že tu jde o realizaci linie započaté 13. sjezdem, že kontinuita dosavadní politiky KSČ je nedotčena; a jestliže se v tisku objevily názory, že ve straně došlo ke krizi, pak jsou to pomluvy, i když samozřejmě jsou jisté nedostatky, které mají objektivní příčiny a které podlomily akceschopnost strany.

Na vysoké škole politické ÚV KSČ obdobně referoval její ředitel Vilém Nový (sám oběť stranické a justiční zvůle padesátých let, ale to nikoho dnes už nepřekvapuje, poněvadž soudruzi jako Nový nebo Kolár byli a jsou dogmatikové starého ražení, které prostě tehdejší vývoj dostal do presu). Byl vypískán a slíbil, že se svolá nová schůzka a že se na ni „lépe připraví“. Ale komunisté žádali, aby referoval Jiří Hendrych, který konec konců schválil čistku (už druhou) v tomto vysokém stranickém učilišti, a jejíž nejnámější obětí byl tehdejší prorektor Milan Hůbl. Aktiv se opravdu sešel 8. února znovu v přítomnosti Hendrychově.*

Ale i lidé jako Jiří Hájek, výborně s ohledem na své vládní (současné i nadcházející) funkce, referovali opatrně, zdrženlivě a tudíž ne zcela podle pravdy. Na schůzi aktivu komunistů všech vysokých škol v Praze, na němž mluvil právě Hájek,

* Role Jiřího Hendrycha v průběhu krize by si zasloužila zvláštní stať. Podle názoru mnohých patřil Hendrych k největším oportunistům, ale také k nejbystřejším ve vedení KSČ. V bouřlivém a často zmateném jednání lednového plena byl Hendrych jedním z mála těch, kteří nepřestali koncepčně myslet. Navrhl tzv. malý komunistický program, z něhož pak vyšla myšlenka širšího akčního programu strany. Hendrych podstatným způsobem přispěl k porážce Novotného kličky, a to cílevědomě. O sobě řekl už v lednu: „Vím, že se o mě říká, že jsem byl našeptavačem Novotného. Vím, že jsem prohrál u inteligence. A proto také vím, že moje pozice je dnes ztracena.“

narazilo toto plánované opatrnictví na bouřlivý odpor. Účastníci, jejichž hlavním mluvčím byl docent František Šamalík, postupovali vzorným demokratickým způsobem : zvolili zvláštní dvanáctičlennou komisi, která vypracovala text ostré politické rezoluce, žádající mimo jiné rezignaci Novotného také z funkce presidenta republiky. Rezoluce byla schválena plnem a prostřednictvím pracovníka ÚV KSČ Litery* předložena koncem ledna novému prvnímu tajemníku.

Spontánní protesty „zdola“ proti zatajování a zkreslování průběhu prosincového a lednového jednání ÚV začaly nabývat na síle, protože se k nim připojily hlasy z mimopražských stranických organizací všech stupňů. Stalo se tak ovšem z větší části až na pokyn Smrkovského a jiných vedoucích, kteří poměrně dosti pozdě poznali, že nevědomost stranických kádrů a hra na „kontinuitu“ stranické politiky, ohrožuje především je samotné. Tím spíše, že v těch dosti nejistých prvních týdnech po pádu Novotného vládla ve vedení jistá nerozhodnost či bezradnost. Dubček opravdu váhal; oddaloval až do počátku února jakýkoli programově založený projev a šestnáct či více hodin denně na sekretariátě v Praze četl a poslouchal raporty. Za této situace, a také vzhledem k slibu, který hned po svém zvolení Dubček dal Brežněvovi v tom smyslu, že nedojde k žádným dalším „radikálním“ kádrovým změnám, nebylo divu, že dogmatikové typu Davida nebo Lomského, Pastyřika nebo Laštovičky, se necitili nijak zvlášť ohroženi ve svých vládních či stranických funkcích. Několik kádrových změn v sekretariátu, např. odvolání Havlíčka z vedení ideologického oddělení, bylo provedeno spíše na domluvu Hendrychovu než na příkaz Dubčekův. Lidé nevalné minulosti jako Erban, Ďuriš, Auersperg a

další se začali hlásit ke slovu a „dávat k dispozici“ své sporné schopnosti. Po celý leden byla situace, jak se říkalo na sekretariátě, „nepřehledná“.

Akční program

Na jednom Dubček trval od počátku : nejdřív, rozhodně dřív, než se budou řešit kádrové otázky ať ve straně, ať ve vládě, nutno vypracovat program nového vedení. Na této zásadě se vcelku všichni shodli, i když z nejrůznějších důvodů. Jedni proto, že si od nástupu akčního programu strany slibovali aspoň trochu reálnou analýzu politické i hospodářské situace Československa a z ní plynoucí návrhy na její zlepšení a realizaci ekonomických reforem, které předchází vedení sabotovalo. Jiní naopak doufali, že se program bude dlouho připravovat a při tom rozmělnovat, že práce na programu trochu zchladí náladu a hlavně utlumí hlasy, žádající svolání mimořádného sjezdu nebo celostátní konference strany.

Práce na akčním programu začala dost chaoticky a nervózně. Už kolem 20. ledna svolal Drahomír Kolder aktiv komunistů, pracovníků z nejrůznějších oborů, stranických tajemníků, ekonomů, historiků, právníků, sociologů. Byl to narychlo svolaný sbor, podivně sestavený; (Rychta, Fojtík, Šimon, Mlynář), mezi ekonomy např. chyběl Šik, ale za předsednickým stolem hned vedle Koldera neseděl nikdo jiný než Pavel Auersperg, bývalý vedoucí ideologického oddělení ÚV, neblahé paměti. Zato chyběli Slováci. Kolder vysvětlil, že tento sbor má především pořídit jakýsi seznam nejpalcivějších nedostatků, které, jak řekl, „nás nejvíce bolí a vyvolávají nespokojenost mezi lidmi“.

Schůzka, jež se zcela neorganizovaně odvíjela jako pomalý vnitrostranický happening, pokračovala tím, že byl rozdán

* Se jménem tohoto pracovníka sekretariátu ÚV se pojí pikantní historka, charakteristická pro situaci ve straně v dobách krize. Litera na schůzi stranické organizace v Artii referoval už v prosinci velmi kriticky o Novotného vedení a chybách minulosti. V Artii byl tehdy ředitelem A. Novotný mladší; za několik dní po schůzi byl Litera propuštěn ze svého místa, ale než mohl pořádně sbalit své věci, Novotný padl a Litera úřadoval dál.

pětistránkový elaborát, jakýsi „neokořeněný ideový guláš“, jak poznamenal jeden z účastníků. Pak je všechny Kolder požádal, aby „dali na papír“ jakoukoli myšlenku, která je napadne a později pomohli při konečné formulaci toho všeho. Byla to úděsná podívaná na tyto přední pracovníky strany, která po destiletí se ideologicky vyzbrojovala a zocelovala, na tu myšlenkovou prázdnostu, na ty fráze („zamezit nadměrné rozestavenosti“), které nikde nikoho už nemohly mobilizovat.

Tak vzniklo první znění, které rozšířilo, doplnilo, upravilo asi sto dalších konzultantů (ale žádný „dělnický kádr“); jednotlivé komise ÚV rovněž přičinily své poznámky, až se nakonec schválila konečná verze, známá dnes pod jménem Akční program. Byl přednesen a schválen na dubnovém plenu ÚV.

Z původních verzí vypadly některé návrhy, což neznamenalo, že se neměly uskutečňovat, ale spíše — a dosti pochopitelně, — proto, že jejich publikace se pokládala za nevhodnou v dané chvíli. Tak např. odstavec, v němž se mluví o možnosti, ne-li přímo nutnosti devalvace koruny, byl vypuštěn. V části, věnované obraně země, bylo škrtnuto doporučení snížit výdaje na armádu. Vypuštěno bylo rozhodnutí zrušit příživnická, direktivní výrobní ministerstva. Neustále přepisování statí, které se týkaly rozdělení pravomocí mezi stranou a vládou, vedlo k novým škrtkům a dalším nejasnostem v otázce, která sama o sobě byla nejasná, totiž strany jako „vedoucí síly“ v zemi. Kapitola týkající se zahraničních vztahů Československa je poměrně krátká, některé formulace jsou úmyslně nejasné a vzájemně se ruší. To ostatně platí o mnoha částech programu. Zrušení nomenklatury strany je pokrok.

K únorovým oslavám přijeli do Prahy představitelé pěti stran zemí Varšavského paktu a Ceaucescu. Všichni zdůraznili sympatie k novému vedení KSČ.

Jen slovo k reakcím na Akční program : hora porodila myš. Mladí, především studenti, kteří čekali radikální programové změny, byli hluboce zklamáni; dělníci si

možná přečetli kapitoly, věnované ekonomii, nebo plánovaným přídáváním na děti, a snažili se vyloučit, zda se jim „nesahá na mzdy“. Ostatně Novotný po svém stranickém, ale nikoli ještě presidentském pádu, si zajel do Kolbenky a tam naznačoval, že tendence nového vedení strany je protidělnická, a že je-li konzervativcem ten, kdo chrání dělnická práva, pak on, Novotný, se hrdě hlásí mezi konzervativce. Dubček a ostatní členové předsednictva se snažili rovněž přímo v podnicích paralyzovat tyto Novotného výpady; zdálo se, že s úspěchem.

Informace! Pravdu!

Při potírání těchto dogmatických nálad, které v některých stranických organizacích, zejména v Praze, ale i v jiných městech a v podnicích, byly tehdy ještě dosti nebezpečné (skoro polovina členů ÚV byla stále pro Novotného typ „socialismu“), sehraly důležitou roli „šep-tanda“ a také nejistota, ba chaos, které vládly ve stranickém aparátu od shora dolů. Tato atmosféra nejistoty a strachu „o koryta“ jednak odhalila jako konzervativce ty funkcionáře, kteří předstírali, že se „nahorě“ vlastně nic nestalo, jednak se tím jasně dala „zelená“ otevřeně kritice dogmatických, bázlivých nebo prostě neoblíbených stranických funkcionářů. Tak se zvedla nečekaně prudká vlna kritiky i v těch stranických organizacích, kde se dvacet let všechno jednomyslně odkývalo. Zaskočení funkcionáři začali podávat rezignace, boj se přenesl do krajských a okresních výročních schůzí a vznikla z toho dosti divoká hra na vybíjenou. Což neznamená, že se na místa padlých funkcionářů vždycky dostali soudruzi schopnější nebo čestnější; ale od toho nejhorsšího se to vyčistilo.

Za druhé : když novináři v tisku, v rozhlase, v televizi, ve zpravodajském filmu si sami „dali svobodu“, nové stranické vedení jim v práci nejenom nepřekáželo, ale naopak je horlivě podporovalo. (Dokonce se rozhodlo podávat okamžité a dosti podrobné zprávy o jednání předsednictva, ÚV atd.) Důsledkem byl opravdová

exploze svobody informace, slova a názoru. Tento výbuch zase vyvolal fantastickou odezvu prakticky v celém národě, mezi těmi Čechy a Slováky, které se KSČ v nespočetných kampaních marně snažila probudit k politické aktivitě. Lid začal politicky žít, stal se takřka přes noc společensky angažovaným (dvacet let to nešlo!), začal ovšem i pozorněji a se zájmem dívat se na ty, kteří to všechno začali.*

Ale zároveň nové stranické vedení bylo touto neočekávanou odezvou překvapeno a pak zaskočeno.** Zaskočeno natolik, že pořad pokulhávalo za otázkami, které novináři (hlavně v televizi a v rozhlasu) neustále otvírali a lidé na ně neustále odpovídali a reagovali. Muselo pokulhávat, poněvadž jedna otázka honila druhou, jedna odpověď vedla k další. Jako cibulka, plátek po plátku se všechna ta hrůza postupně odhalovala. Lidé jako fascino-

vání koukali na obrazovku, poslouchali radio, rvali se o noviny. Začali dokonce do nich psát podepsané dopisy, telefonovat své otázky a názory do rozhlasu. Komentátoři a hlasatelé se stali naráz tak populární, jako hokejisti. Jednomu z nejoblíbenějších, (a opravdu nejasloužilejších), Milanu Weinerovi, připíchl někdo na dveře jeho kanceláře cedulku: „Weiner for President“.

Tato takřka úplná svoboda projevu tak důmyslně využitá novináři-komunisty, měla ovšem také jiné následky: kritiku a útoky ze zahraničí, především z východního Berlína a z Moskvy. Všechny se v polovině května slily v tvrdou protičeskoslovenskou kampaň, spojenou s vyhrožováním a vydíráním; a brzo přišlo okřikování přímo z vedení KSČ a hledání „protisocialistických sil“ (blíže obvykle neurčených). Ostatně nikdo to nebral moc vážně.

---

* Poznámka autora: Historie této exploze a její odezvy bude nejenom napsána, ale jistě také oceněna jako událost, jež nemá obdoby v kterékoli jiné zemi, která si ponechala mocenské struktury totalitního systému. A byla to tato exploze a zvrtná reakce lidí na ni, jež zaujala světovou veřejnost natolik, že Československo těchto měsíců mělo publicitu jako dosud nikdy ve svých dějinách. A byly to informace — ale jen na Západě a v Jugoslávii — velmi přesné, dík právě domácí svobodě masových sdělovacích prostředků. Poprvé západní novináři měli možnost opatřovat a ověřovat si informace. Z knih, které vyšly o „pražském jaru“ dosud jmenujme aspoň tyto:

Paul Ello, ed., *Czechoslovakia's Blueprint for Freedom. The Original and Official Documents Leading to the Conflict of August, 1968.* (Acropolis, London). Josef Škvorecký, ed., *Nachrichten aus der CSSR.* (Suhrkamp, Frankfurt). Pavel Tigrid, *Printemps de Prague* (Seuil, Paris). Schmidt-Hauer-Adolf Mueller, *Viva Dubček! Reform und Okkupation der CSSR* (Kiepenheuer und Witsch, Koeln). Michel Salomon, *Prague: La révolution étranglée,* (Laffont, Paris). Michel Tatu, *L'hérésie impossible* (Grasset, Paris).

** Jedna historka za mnohé: Do Prahy se vrací z Rumunska dr. Čestmír Císař. Několik dnů po jeho příjezdu vysílá televize přímý přenos ze schůze ve Sjezdovém paláci. Císař sedí v bytě u známých. Je překvapen, zděšen. Co se to děje? Kam to spějeme? Při přenosu si drží hlavu v dlaních a je zcela konsternován. Náhlý přechod z Bukurešti do Prahy byl pro něho příliš velký šok. A toto všechno ve větší nebo menší míře prožívají i okresní funkcionáři, stejně jako placení funkcionáři KSČ na závodech. V prvním kole okresních konferencí je svrženo pouze několik okresních tajemníků, zatím co o týden později už tři desítky. To vyvolal během jediného týdne stále se stupňující tlak veřejnosti, převážně vyjadřovaný tiskem, rozhlasem a televizí; a také to, že „shora“ tomu není činěna nijaká přítrž. Dubček říká, že se tak „vytvárá široky priestor pre ľudovú aktivitu“, zatím co Černík s Kolderem si rvou vlasy, poněvadž i oni jsou nyní občas napadeni, oni, kteří vlastně svrhli Novotného.

Jedním z hlavních a významných důsledků této svobody byla nová odhalení justičních zločinů Novotného éry a z nich plynoucí rychlá, posléze i zákonem kodifikovaná rehabilitace komunistických a nekomunistických obětí této zvláště. Tudy také se nejvíce napíralo úsilí novinářů a šlo ruku v ruce s úsilím i zájmem nového stranického vedení : tam se šlo najisto proti těm, proti nimž se muselo a mělo jít — strůjcům, nikoli však vždy původcům všech těch hrůz.

Konec éry A. Novotného

V únoru, na počátku března bylo už zřejmé, že obrodný proces v Československu půjde mnohem dál a hlouběji, než se mohlo zdát ve chvíli, kdy celý vývoj začal palácovou revoltou ve vedení KSČ. To samo patrně nikdy netušilo, že svou výzvou k všenárodní diskusi o československé přítomnosti i minulosti vyvolá tak spontánní a mocnou odezvu; odezvu, kterou nakonec muselo samo tlumit, poněvadž začala ohrožovat jeho vlastní moc ve státě. Vlny kritiky začaly také brzo dorážet na druhou, presidentskou funkci A. Novotného; tady se zájem veřejnosti a zájem nového vedení strany kryly. Ale Novotný dlouho dělal, že neslyší. Neprojevoval nejmenší chuti tuto funkci opustit; pomáhala mu v tom vydatně ústava z roku 1960, v níž není žádný článek, který by umožňoval odvolání presidenta republiky z jeho vysokého úřadu. Muselo se tedy čekat na rezignaci, v daném případě jasně rezignaci vynucenou. Strana podporovala sílící kritiku ze „zdola“, namířenou proti „lidem minulosti“, dosud zastávající i „nejvyšší funkce“, a dala volný průběh této kampani v tisku a ostatních prostředcích masové informace, — ale to všechno, aniž padlo jméno Novotný. Hlava státu, nadto nesvržitelná, se těžko kritizuje, natož uvádí v

souvislost s těžkými zločiny proti právu a lidskosti.

Jako na zavolanou přišla aféra s Šejnou. Pražský rozhlas oznámil 27. února, že generál Jan Šejna (člen strany od roku 1945, povoláním zemědělec, začal svou závratnou kariéru v čs. armádě v roce 1950, kandidát ÚV KSČ 1954-58, poslanec Národního shromáždění od roku 1954, nejmocnější „stranický“ generál na MNO, pravá ruka Mamulova z obávaného 8. oddělení ÚV, atd.) byl zbaven poslanecké imunity (už 27. února). Šejna prý zpronevěřil asi 300,000 korun, ale nemohl být zatčen, poněvadž mezitím uprchl do ciziny.

Věc nebyla však tak nevinná. V tisku a později na zasedáních ÚV KSČ bylo jasně naznačeno, že Šejna, Janko a několik dalších generálů připravovalo zásah ozbrojených sil do vnitřních záležitostí strany, že se tyto přípravy dály v dohodě s Mamulou a s vědomím Lomského, Rytíře a — presidenta republiky.

Aféra se Šejnou se rychle rozrostla v obrovský skandál; noviny, rozhlas, televize se předháněly v odhalování delikátních podrobností ze života fešáckého generála, přítele obou Novoných, druha sovětských a jiných generálů Varšavského paktu, a z jeho pohodlného odjezdu úředním vozem, v doprovodu syna a jeho snoubenky, přes Maďarsko, Jugoslávii do Itálie a odtud do Washingtonu. Byl to skandál vítaný. Dokonce se v Praze proslýchalo, že „prchlíkovci“ věděli o Šejnových přípravách k útěku, informovali také „příslušné stranické kruhy“ (ale ne Dubčeka) a nechali ho v klidu odjet. (Bylo-li tomu opravdu tak, svědčí to o důmyslnosti a politické zkušenosti těchto pracovníků.)*

Jisté je, že den po oficiálním oznámení o Šejnově útěku, (2. března), pražský rozhlas poprvé kritizoval Novotného adresně.

* Zápornou stránkou věci bylo, že po Šejnově útěku přijela do Prahy vyšetřující komise velení Varšavského paktu, která zjistila „vážné nedostatky“ v čs. ministerstvu národní obrany, úplné ochrnutí tzv. bezpečnostní pětky atd., což zvýšilo „ostrážitost“ sovětského velení.

Tato čest připadla Jaroslavu Šabatovi, docentu brněnské university, pracovníku krajského sekretariátu v Brně a osobnímu příteli nově zvoleného člena předsednictva ÚV Špačka, také z Brna. Od té chvíle se pytel roztrhl a ze stranických organizací se začaly hrnout žádosti, aby Novotný rezignoval. Ale teprve 22. března 1968 v deset hodin ráno oznámil čs. rozhlas, že den předtím přijalo předsednictvo ÚV KSČ rezignaci A. Novotného z úřadu presidenta republiky „ze zdravotních důvodů“. Operace nebyla snadná: bylo nejdřív třeba žádosti předsednictva Národního shromáždění, aby předsednictvo ÚV KSČ donutilo Novotného k rezignaci, a hrozby, že NS v plenárním zasedání vysloví presidentu nedůvěru, než si hradčanský mocnár uvědomil, že je opravdu konec jeho éry.

O týden později musel rezignovat i na své funkce jako člen předsednictva a sekretariátu ÚV. Na toto zasedání plena ÚV, ve čtvrtek 28. března, přijel Novotný svou oficiální šestsettrojkou, provázen jako vždycky svými osobními strážci. Byl ve velmi rozlicené náladě, která se ještě vystupňovala, když na chodbách budovy ÚV narazil na skupiny novinářů, filmových a televizních kameramanů (nevidaná to podívaná v těchto prostorách), kteří ovšem si takovou příležitost nedali ujít. „Zjistit a odvést!“, přikázal Novotný svým strážcům. Ale ani ti už neuposlechli. — Na tomto zasedání ÚV byla také schválena kandidatura generála Svobody na úřad presidenta republiky.

Už po Novotného presidentské rezignaci a zejména po 28. březnu šla zemí epidemie rezignací a pádů lidí úzce spjatých s neslavnou érou Antonína Novotného (lze ji datovat zhruba od doby likvidace Slánského a druhů koncem roku 1952; Novotný ovšem zastával vysoké stranické funkce od září 1951, kdy se stal tajemníkem ÚV; v prosinci 1951 byl zvolen členem předsed-

nictva a v září 1953 prvním tajemníkem ÚV KSČ).

Kromě rezignací bylo také několik sebevražd, jejichž okolnosti nebyly nikdy řádně osvětleny. Šlo o osoby z Šejnova okruhu nebo o bývalé pracovníky soudů, prokuratury a ministerstva vnitra.

Tak končilo, v atmosféře takřka denně odhalovaných vražd, mučení, trýznění a neuvěřitelných krutostí, spáchaných na politických věznicích padesátých let, a zcela čerstvých sebevražd i vzájemného obviňování z odpovědnosti na těchto hrůzách, nejtemnější údobí dějin této země.

Demokratizace nebo demokracie?

Pádem Antonína Novotného, vyhlášením Akčního programu, další reorganizací předsednictva ÚV (při níž dogmatické síly ve straně zaznamenaly úspěch eliminací Borůvky a zvolením stalinisty Oldřicha Švestky za člena tohoto sboru, jehož moc byla i nadále rozhodující), reorganizací sekretariátu ÚV (další úspěch stalců jmenováním Aloise Indry tajemníkem), a konečně ustavením nové vlády Černíkovy a vyhlášením jejího vládního programu — začala vlastně druhá etapa československého „obrodného procesu“.

Tato druhá etapa byla charakterizována a do značné míry určována dvěma procesy:

- zásadní, veřejnou debatou o rozsah a obsah demokratizace v Československu,
- rostoucím sovětským tlakem na Prahu. Mezi oběma procesy je přímá souvislost. Brežněv, Gomulka, Ulbricht a jistě i profesor Kurt Hager (člen politbyra SED v Berlíně, který už 26. března otevřeně kritizoval Smrkovského a tím nepřímo nové vedení KSČ)*, by souhlasili se změnami v ČSSR kdyby 1. šlo výlučně o limitovanou výměnu osob ve stranických špičkách, 2. takovéto střídání stráží se nedotýkalo mocenských a ideologických struktur, 3. neposilovalo polycentrické tendence v táboře zemí Varšavského paktu,

* Tato „pruská“ intervence do vnitřních záležitostí Československa vzrušila stranickou i ostatní veřejnost a ještě zvýšila tempo „obrodného vývoje“.

4. vývoj se zastavil, tam kde začal, personálními změnami ve stranických špičkách a drobnějšími změnami v programu KSČ. Ve všech těchto bodech byli představitelé dogmatických koncepcí zklamáni. Byli zklamáni zásluhou neodolatelného, důsledně politického tlaku „zdola“, stranických a hlavně bezpartijních mas; a zásluhou inteligence, stranické i nestránické, která tomuto tlaku dala směr a někdy dokonce i organizační formy. Byl to nevyhnutelný vývoj. Jakmile bylo dovoleno nahlas a veřejně říct, co už každý věděl, že totiž dvacet let vlády KSČ skončilo neúspěchy, ne-li katastrofou *bez výjimky ve všech oblastech činnosti*, pak musela přijít i další logická otázka : proč? Odpověď na toto proč byla sice členěná, ale v podstatě jediná : že počátek všech chyb byl v ideologické, mocenské a politické struktuře *celého* systému. Jak ho změnit, jak zamezit, aby rozklad nepokračoval, aby omyly a zločiny stalinské éry se nemohly opakovat? Jak jinak, než bude-li dána možnost vytvořit a zajistit *reálné* alternativy k systému, který se neosvědčil.

Rozprava o těchto alternativách pokračovala až do 20. srpna. Pak byla zásahem zvnějška násilně přerušena.

Přesto představuje v dlouhodobém výhledu politicky nejvýznamnější událost čs. jara 1968. Československá žurnalistika složila tu na výbornou svou zkoušku zralosti. Účastníci debaty byli bezpočetní, komunisté i nestránici (čtyři pětiny všeho obyvatelstva) hledali schůdnou cestu ven z krachu jednoho totalitního systému.

Sovětské tanky a sovětské nervy

Kvalitu prvních neznáme, kvalita druhých zdála se být špatná. Jistá je jenom spojitost obou. Když sovětské nervy povolují, sovětské tanky se dávají do pohybu. Obvykle se o tomto pohybu zachovává nehlubší mlčení. V jednom případě však, přesněji 9. května 1968, měl se svět ještě týž den dovědět o postupu sovětských tanků a to z Krakova na západ k československé hranici. Pro jistotu, aby tato zpráva snad nezapadla v západních tiskových agentu-

rách, ale naopak se odtud dostala co nejrychleji do Československa, polské policejní orgány, rovněž 9. května, vrátily několik britských a amerických aut, směřujících k čs.-polské hranici, zpět do Varšavy, a to beze slova vysvětlení. Tak se zajistilo, že byla zalarmována i některá západní ministerstva zahraničních věcí. Kam jely sovětské tanky? Nikam. Proč tedy vůbec vyjely? Manévry. Jak to, že o manévrech nevěděl čs. hlavní štáb jako štáb země Varšavského paktu? Čs. úřady byly dodatečně informovány, ale to je stejně vojenské tajemství.

Nejen tanky, ale i delegace začaly jezdit : sovětské do Prahy, československé do Moskvy. Stranické, vládní, armádní, Varšavského paktu, odborářské, spisovatelské. Tak 24. května zcela nečekaně přijíždí do Prahy Kosygin a to ve chvíli, kdy je tam už maršál Grečko, Jepišev a další vysocí důstojníci Rudé armády. Zprávu o tom, že Kosygin se jede „léčit“ do Karlových Var dostává Dubček jen několik hodin před přiletem sovětského státníka, který ostatně svou „léčbu“ zkracuje z deseti na šest dnů. Na poradách ve Varech je dohodnuto zhruba toto: KSČ zůstane „vedoucí silou“ v zemi a její monopol moci bude i nadále zachován; ekonomické reformy budou pokračovat; svazky ČSSR s Varšavským paktem a RVHP budou rovněž plně zachovány a posíleny; budou uspořádána štábní cvičení (bez účasti pozemních bojových jednotek) na území ČSSR, a to bezodkladně; mimořádný sjezd KSČ může být svolán; členství A. Novotného ve straně může být pozastaveno.

Ve dnech těsně před květnovým zasedáním ÚV přijíždějí do Prahy různí experti sovětské bezpečnosti. V rámci jistých dohod mezi bezpečnostmi Varšavské smlouvy (existuje dělba práce a úkolů) byli tyto „odborníci“ zvaní přímo vedoucími jednotlivých oddělení STB, aniž o tom byl informován ministr Pavel. V den kdy ÚV zahajuje zasedání přijíždějí přes hranice první sovětské jednotky — nejdříve z NSR do oblasti západních Čech — v noci pak deset obřích letadel typu Antonov na letiště

v Mladé (Milovice u Nymburka). V Praze nikdo nic o tom neví, zprávy přicházejí od okresních organizací, které se dotazují, jaké stanovisko mají zaujmout. Týmž způsobem se o tom dovídá ministr obrany. Na zasedání ÚV se o tom nemluví. Džúr trpí srdeční slabostí, je odvezen do Sanopsu. Takto se o sovětském nástupu dovídají i členové ÚV, včetně některých členů předsednictva. Ti okamžitě prohlížejí zprávy ze zasedání předsednictva, kde Dubček o ničem takovém nereferoval. Teprve později Dubček přiznává, že to přislíbil Kosyginovi. Vojsko, zvláště důstojnický sbor v Mladé je tím rozhořčen, odmítá součinnost, rozkazy musí přes generální štáb a MNO v Praze. O něco později čs. kontrarozvědka odposlouchává poradu maršála Jakubovského se sovětskými generály; tak se dovídá (a s ní Dubček) velmi závažnou zprávu: Jakubovský totiž na této důvěrné poradě oznámil, že sovětské jednotky zůstanou na území ČSSR „aspoň do 20. září“ (v ten den měl skončit plánovaný mimořádný sjezd KSČ). A pak prý se uvidí, dodal vyhrůžně sovětský maršál.

V důsledku toho všeho posílá Dubček Kosyginovi zprávu a naznačuje, že v otázce manévrů a slíbené neúčasti pozemních vojsk, jakož i délky pobytu sovětských útvarů na území ČSSR, byly karlovarské dohody „narušeny“. Konečně v předposlední červnovou neděli Jakubovský oznamuje, že do 30. června sovětské jednotky odtáhnou definitivně. Moskevské plány patrně už v té době nabyly jiných podob, jež se však měly realizovat až v srpnu.

Sovětské delegace přijížděly někdy i bez pozvání, československé naopak na náhlé a nečekané výzvy, které se podobaly spíše ultimátům. Do této kategorie patřil zejména noční výlet (z 3. na 4. května) Dubčeka, Smrkovského, Černíka a Bilaka do Moskvy. Okolnosti, za nichž k této návštěvě došlo, osvětlil, ale nevysvětlil, Dubček v rozhovoru s redaktorem *Rudého práva* 6. května. Vyplývalo z něho, že vlastně o nic důležitého nešlo, nic se nedohodlo, krátce, jedna z běžných bilaterálních porad.

O pravdivosti tohoto prohlášení nebylo třeba pochybovat; noční návštěva byla prostě částí sovětského psychologicko-politického tlaku na Prahu. Nic se nedohodlo, zejména nic z otevřených otázek hospodářských a finančních, tedy v oblasti, v níž mělo Československo zvláště naspěch a chtělo vědět, na čem je a s čím může ve směru k Moskvě počítat (Šikův požadavek). A právě v této oblasti Moskva hrála svou starou hru, v níž je mistrem: je to v podstatě hra na oddalování, nic se nerozhodne, nic se neřekne, ani ano, ani ne, problémy se musí „hluboce studovat“, vytvoříme komise a subkomise, uvidíme, jistě se dohodneme v tradičním duchu sovětsko-československého přátelství. A hlavně si podržíme v Praze co největší počet „poradců“. Ti nám povědí, co bychom se snad nedozvěděli rovnou.

V tomto ohledu ovšem mají sověty nervy dobré a dost času. Ale sovětský tlak na Československo se vyvíjel i v jiných formách. Moskva přišla na chuť způsobu, jímž se představitelé KSČ brání nařčením z proti socialistických nebo proti sovětských názorů a postojů: že totiž názor novináře nebo televizního komentátora nevyjadřuje vždycky názor odpovědných stranických a vládních činitelů. Na jaře 1968 byla údobí, kdy snad neuplynul ani den, aby se v sovětském tisku nebo v rozhlase nekritizovalo něco nebo někdo v Československu. To by bylo docela v pořádku, kdyby nebylo známo, že v tuhé, centrálně řízeném režimu neodogmatiků typu Brežněvova, se nemůže objevit ani jedno polemické slovo — nadto kritizující vývoj v jiné oficiálně bratrské zemi —, bez iniciativy a bez příkazu nejvyšších orgánů sovětské strany.

Petr Pitthart, jeden z obhájců důsledné demokratizace československého systému (člen KSČ a syn čs. velvyslance v Paříži), vyslovil patrně za všechen lid upřímné přání, aby v té válce, kterou Moskva Praze v květnu vypověděla, se střílelo jen slovy a argumenty.

Žel, zůstalo jen u přání.

S RUSY JEDNATI....

V druhé polovině července 1968 bylo jasné v Moskvě i v Praze, že dříve nebo později musí dojít k přímým jednáním sovětsko-československým; Čechoslováci trvali nejen na bilaterálním rázu těchto porad, ale i na tom, že se musí konat na československém území. Moskva úmyslně nechávala Prahu v nejistotě. Dokonce československá strana do poslední chvíle nevěděla, kdy k jednání dojde. Přesto se v Praze pečlivě připravovaly základní materiály, které měly být podkladem porad: Varšavský pakt a případné změny v jeho struktuře, situace v Radě vzájemné hospodářské pomoci, vztahy ČSSR k socialistickým a kapitalistickým zemím, atd. Cíl jednání byl u obou stran právě opačný: Praze záleželo na jisté míře neodvislosti v rámci Varšavského paktu, Moskvě naopak na „utuzení disciplíny“.

Dubček a druzí neměli velkých iluzí: počítali s tím, že pozice obou stran zůstanou v podstatě nezměněné, že sověty nebude možno přesvědčit. Československá delegace si připravila — a dala schválit předsednictvem i Ústředním výborem KSČ — tři základní body, z nichž nehodlala ustoupit:

- Nic se nezměnilo a nezmění na zahraniční politice Československa, na věrnosti této zemi Varšavské smlouvě, RVHP, Sovětskému svazu a pakt.
- Anulace varšavského dopisu Pěti (z 18. července); vzájemné napadání a polemiky v tisku, rozhlase a v televizi socialistických zemí budou zastaveny. Případné spory se napříště budou řešit na úrovni mezistátních či mezistranických delegací.

- Československé branné síly jsou v takové pohotovosti, že mohou samy chránit a hájit západní hranice státu.

V tomto smyslu skončily také předporady v Čierné, kam československá delegace dojela už v neděli 28. července k večeru. Delegace pokládala svou pozici vcelku za dobrou vzhledem k podpoře, které se jí dostalo v rámci celonárodní podpisové akce; chtěla se však vyhnout dlouhým a neplodným ideologickým debatám, v nichž jsou sovětsští komunisté mistry. Porady v Čierné měly trvat den, nejvýše den a půl; ve středu měl do Prahy přijet maršál Tito a o dva dny později Ceaucescu.

Sovětská delegace přijela do Čierné zvláštním vlakem, pancéřovaným a s neprůstřelným sklem (jakož i vlastním radiouzlem) v pondělí 29. července v 9,52 ráno. Moskva, ačkoli trvala na tom, aby československo-sovětských porad se účastnila aspoň předsednictva obou stran a to v plném počtu, nevyšlala do Čierné dva vysoké funkcionáře: Kirilenka, stoupence „tvrdého“ kurzu, a Poljanského, který platil za umírněného. Bezpečnostní opatření byla rozsáhlá, zejména na místě porady samé, v Klubu železničářů, 150 až 200 metrů od nádraží. Příslušníci sovětské bezpečnosti měli v kapsách granáty. Sovětské jednotky v síle několika divizí byly v oblasti Čopu, čtyři až pět kilometrů od místa schůzky.

Hned na počátku Brežněv vytkl Dubčekovi, že z české strany došlo k indiskreci, že místo porad — proti ujednání — nebylo utajeno. Dubčekovi nezbylo, než to přiznat. Ale zároveň připomenul, že sovětská strana by také měla být diskretnější při různých akcích: tak na př. baťoh se zbraněmi, údajně čs. původu, který byl „objeven“ u Sokolova, nesl špatně zaretušovaný nápis: „*Ruksak bolšoj, sort piervi, GUM*“.

Sovětská taktika byla jasná: útok. Zahájil jej Brežněv monologem, který trval čtyři hodiny. Byla to směs citátů z čs. novin, rozhlasových a televizních vysílání, demagogických denunciací a útoků (v nichž se objevovala jména „kontrarevolucionářů“ Císař, Šik, Goldstücker, Sviták, Selucký, Kohout), invektiv a nepodložených závěrů a požadavků, týkajících se situace v Československu, v podstatě identických s těmi, jež se objevily ve varšavském dopise Pěti. Brežněvova tiráda srazila atmosféru v Klubu železničářů na nulu. Obě delegace obědvaly separátně. Čechoslovákům bylo jasné, že Brežněvův výpad je zatlačil do defenzivy, což bylo ovšem sovětským úmyslem. Přesto odpolední odpověď Dubčkova se hodnotila jako velmi dovedná, umírněná a zároveň pevná, zejména pokud šlo o kurs, který KSČ nastoupila v lednu 1968.

Názory obou stran se diametrálně lišily. Chvillemi se zdálo, že tu probíhá dialog hluchých. Ve 22.30 hodin, kdy porady skončily, to vypadalo na roztržku. Rusové odjeli svým vlakem o tři sta metrů dál na sovětské území. Československá delegace byla v ponuré náladě a cítila se izolována, poněvadž spojení s Prahou, i po zvláštní, tzv. „bezpečnostní lince“,¹ bylo odposloucháváno. Insomnie vyhnala

¹ Telefonní linka vedoucí mimo normální spoje a kontrolovaná státní bezpečností. Několikrát se na ní ozvalo komisní „slušám“ sovětské odposlouchávací služby.

Dubčeka mezi místní železničáře, s nimiž první tajemník KSČ strávil zbytek noci až do 3.30 ráno.

30. července: Před zahájením jednání dostala čs. delegace zprávu o dopise, uveřejněném v moskevské *Pravdě*, v němž 99 zaměstnanců závodu Auto-Praga údajně ostře kritizovalo vedení KSČ. — Jako první řečník na ranní poradě promluvil prezident Svoboda. Postavil se jednoznačně za čs. stanoviska, formulovaná předešlý den. Sovětské argumenty označil za nesprávné a mylné. Zejména zdůraznil otázku suverenity své země a naznačil, že by svou presidentskou funkci nemohl zastávat, kdyby nezávislost československého státu nebyla plně respektována.

Svobodovo vystoupení a nesmlouvavost jeho stanoviska sovětskou delegaci zaskočily. V Moskvě se najisto počítalo s tím, že Svoboda (z různých důvodů, vyplývajících v podstatě z jeho válečného pobytu v Sovětském svazu a z jeho poměru k této zemi),² bude nejvíce tihnout ke kompromisům. Doufalo se, že nakonec podpoří stanovisko dogmatiků v předsednictvu ÚV KSČ, jejichž účast na poradách v Čierné Brežněv od počátku zajišťoval. Po Svobodově projevu byla situace v jednací síni (kde obě delegace seděly proti sobě, kandidáti předsednictva po úzkých stranách dlouhého stolu, v druhé řadě pak poradci, tlumočníci, stenografové), dosti nepřehledná. Vzrušená nálada se stupňovala, delegáti mluvili jeden přes druhého. Došlo k antisemitskému útolku na člena předsednictva KSČ a účastníka porad Františka Kriegla. Na Kriegluv dotaz po důvodech sovětské nelibosti vůči jeho osobě odpovídal zvýšeným hlasem Šelest: „Jaképak důvody, prostě je to tak!“ Kriegla se zastal Dubček, který dokonce udeřil pěstí do stolu a rovnou rusky zakřičel: „Soudruzi, z nás žádné holomky dělat nebudete!“ Svoboda: „Víš, Sašo, na to si zvykneš. Ze mně dělal holomka maršál Koněv celou válku!“

V poledne byla nálada velmi ponurá. Obě delegace se rozešly k obědu a obě se radily, co dál. Čechoslováci si už v Praze připravili plán pro různé situace; teď se tedy studovala alternativa „roztržka“. V té chvíli se dostavili do čs. vlaku čtyři (nejméně významní) členové sovětské delegace a hovořili v tom smyslu, že je třeba dál jednat, že je nutno se domluvit. Bylo jasné, že Rusové nechtěli, aby Čierná skončila fiaskem. Neméně jasné bylo, že budou jednání prodlužovat. Dubček musel požádat o odložení Titovy návštěvy; tento odklad nebyl Brežněvovi proti mysli.

Po obědě se jednalo znovu, už v klidnějším tónu, ale vcelku bezvýsledně. Sovětská delegace znovu nastolila otázku cenzury, kádrové změny v KSČ, v bezpečnosti, v armádě, slabost Dubčeka stranického vedení vůči „protisocialistickým“ silám v zemi, jejichž vliv prý se v Praze podceňuje. Všechno ostatní, tvrdila sovětská delegace, „eto vaše dělo“. Dokonce ani v otázce obrany západních hranic Československa nebyla sovětská delegace zvláště specifická; stenografický záznam ho-

² Chruščov při svém zájezdu do Prahy u příležitosti XI. sjezdu KSČ se Novotného vypytał na osudy tohoto Hrdiny Sovětského svazu, a vlastně se zasadil o Svobodův návrat z podřadného místa na Českomoravské vysočině, a tak i z nemilosti, do níž upadl na počátku 50. let tento bývalý ministr národní obrany a nositel Leninova řádu.

vorů zachycuje sovětské stanovisko v podobě mlhavého návrhu, „zda by se v rámci Varšavského paktu neměly hledat ještě další možnosti společné obrany“. Mezitím v Praze se vzdává neklid. Vedení KSČ, jímž po dobu nepřítomnosti předsednictva byl pověřen tajemník ÚV KSČ Císař (vládní záležitosti řídil Husák), je beze zpráv z Čierné. V úterý večer, když bylo jasné, že jednání se prodlužovala a že jsou tedy pěkně nesnadná, debatovalo se v Praze o různých alternativních řešeních. Jedním z nich byl návrh na schůzku s Kadárem a pokus o jednostrannou anulaci varšavského dopisu Pěti. Nakonec bylo rozhodnuto vyslat vojenským letadlem typu MIG na letiště u Čierné tajemníka ÚV Sádovského; ten měl proniknout k čs. delegaci, získat informace a vrátit se ve středu ráno do Prahy. Sádovský, posílen vodkou, poslání splnil; přivezl také hodnověrnou zprávu, že v Čierné to vypadá na roztržku. Ke klidu nepřidaly zprávy ministerstva vnitra, že v Praze je nevídaně velký příliv sovětských turistů, valnou většinou mužů, kteří kupodivu mají všichni stejné boty; ministr vnitra Pavel nařídil jejich sledování. Z obce Cínovec v Krušných horách, na hranicích s NDR se hlásily pohyby tanků, vozů a i letadel. Ze Slovenska přišla nepotvrzená zpráva, že generál Kodaj jedná se sovětskými generály. Městský výbor KSČ v Praze navrhl okamžitě svolání strany.

31. července. Na nádraží do Čierné vcouává sovětský zvláštní vlak. Vystupují z něho členové sovětské delegace, ale nikoli Brežněv. Všichni odcházejí do jednacích síní, Dubček však jde do sovětského vlaku navštívit Brežněva, který prý trpěl nevolností. Sovětský státník byl jistě zklamán, neboť i ti členové čs. delegace, na něž Moskva nejvíce spoléhala, Kolder a Biřak, zklamali; oba se solidarizovali s československým stanoviskem; jen Biřak dodal, že „v některých bodech souhlasí s kritikou, vyslovenou ve varšavském dopise“.

Do jednacích síní se na chvíli vrací Dubček a oznamuje, že Brežněv se zúčastní odpoledních porad. Je rozhodnuto, že jednání povedou nikoli už celá předsednictva, ale jen čtyři delegáti z každé strany.

V polední přestávce se účastníci konference procházejí v Čierné. Znovu se telefonicky odkládá pražská návštěva Titova, přeložená na čtvrtek. Pak zahájeno jednání ve „čtyřce“: za sovětskou stranu už pozdravěl Brežněv, Podgorný, Kosygin a Suslov, za československou Dubček, Černík, Smrkovský a Svoboda. Atmosféra jednání v úzkém kruhu se změnila, a to ve prospěch Čechoslováků: na sovětské straně je očividná snaha po dohodě; varšavská kritika Pěti jakoby byla zapomenuta. Největším překvapením je projev člena sovětského politbyra Suslova. Je to projev mírný a smírný, v němž se dokonce řká, že polednová politika KSČ je v jistém smyslu „renezací marxismu“, a že „československou otázku nutno řešit dohodou, nemají-li vzniknout velké škody mezinárodnímu komunistickému hnutí a jeho jednotě.“

Ale důvody pro změnu v sovětském postupu byly i jiné. V úterý 30. července večer přileteli do Moskvy dva členové ÚV komunistické strany Španělska. Ti žádali okamžitě slyšení u Kirilenka, jemuž odevzdali dopis 18 evropských komunistických stran, žádajících důrazně, aby se sovětské komunisty přestali vměšovat do vnitřních záležitostí ČSSR. Dopis obsahoval dokonce vyhrůžku, že v opačném případě signatáři dopisu svolají poradou, jejímž úkolem bude prozkoumat a

případně odsoudit postup Pěti. V téže době přicházejí do Moskvy podobné varovné listy od Tita a Ceaucesca (mírný, ale věcný Titův, rozhořčený, až pro sověty urážlivý Ceaucescův).

Toto všechno nepochybně ovlivnilo další postup sovětské delegace. V jednací síni v Čierné nadobro převládla klidnější nálada. Brežněv, Kosygin a zase hlavně Suslov hovoří smířlivě, zejména když čs. delegace znovu ujišťuje, že zůstává věrna svým spojeneckým závazkům, jak v rámci Varšavského paktu tak v RVHP. Kromě toho se zavazuje — verbálně v rozpravách „čtyřky“ — že „protisocialistické tendence“ se nebudou v Československu šířit, strana sociálně demokratická nebude obnovena a činnost „klubů“ (KAN, Klub 231) omezena. Za to sověti souhlasí s tím, aby se „zapomnělo“ jak na varšavský dopis Pěti, tak na čs. odpověď na tento list. Hovoří se dokonce o sovětské půjčce — Brežněv naznačuje, že to půjde hladce, i když větší část půjčky bude v rublech a obilí spíše než ve zlatě či tvrdých valutách.

Zbývá připravit společné závěrečné komuniké. Objevují se při tom veliké nesnáze. Zástupci obou delegací načrtli předběžné texty, které se od sebe diametrálně lišily. Československá verze čítala čtyři strany a obsahovala řadu vysvětlení o situaci v ČSSR, na nichž Praze záleželo a s jejichž podstatou ostatně Rusové souhlasili. Sovětská strana připravila text vágně a frázovitě koncipovaný, nenepodobný komuniké, které o tři dny později bylo vydáno v Bratislavě.³ Muselo se tedy ve zvláštní komisi znovu jednat o textu společného komuniké. Jednání byla dlouhá a bezvýsledná. Zasedání v Čierné bylo třeba prodloužit o dalších 24 hodin. Znovu se odvolává Titova návštěva. Sověti mají zřejmě dost času, chtějí stůj co stůj písemnou dohodu. Znovu a znovu se vracejí k otázce „stranou nekontrolovaného, nesprávného zpravodajství“ v československém tisku, v rozhlase, v televizi.

Nakonec — ve středu k večeru — se dohodlo, že budou okamžitě zastaveny polemiky ve všech prostředcích masové informace v pěti zemích Varšavského paktu a v Československu. Tak jediné, tvrdila sovětská strana, může KSČ

³ Jeden z účastníků jednání tvrdí, že sovětský a československý výklad jistých pojmů a formulací byl natolik rozdílný, že si Moskva opravdu mohla později právem stěžovat, že Praha porušila dohody z Čierné a Bratislavy. Tak např. když se Čechoslováci zavázali „zvládnout masové sdělovací prostředky“, rozuměli tím, že veřejné polemiky a kritika jistých rysů politiky „bratrských stran“ budou omezeny; Rusové naopak byli přesvědčeni, že Praha obnoví cenzuru. — Týž účastník říká : „V Čierné jsme opravdu neuzavřeli žádné dohody o sociální demokracii, o Klubu angažovaných nestraníků nebo o K-231; my jsme jen sovětské soudruhy informovali, co v tom směru chceme dělat. Sovětské partneři nám později vyčítali, že jsme dohody nedodrželi.“ A dodává, že se vlastně Rusové nemuseli tolik strachovat : i nejradikálnější reformisté v KSČ, včetně Dubčeka, se vždycky shodovali v tom, že strana zůstane vedoucí silou v zemi, s níž se o moc dělit nebude, systém několika nezávislých politických stran nikdy nedovolí, obnovu sociální demokracie zakáže, atd. — Husák dodnes tvrdí, že kdyby se býval hned na jaře udělal jasný řez „nalevo“ i „napravo“, kdyby se býval včas zneškodnil Biřák a zavřel Sviták, nemuselo vůbec dojít k srpnové invazi.

připravovat v klidu svůj mimořádný sjezd, s jehož svoláním na 9. září sovětští vyjednavací souhlasili.

Ve 23 hodin telefonoval Černík Císařovi do Prahy (kde, mimochodem, vládl neklid, studenti chtěli demonstrovat, poněvadž porady v Čierné se prodlužovaly, nikdo nevěděl, co se děje a pesimismus sílil). Černík vyrozuměl Císaře o dohodě o zastavení polemik a zdůraznil, že v čs. tisku, v rozhlase a v televizi se nesmí objevit nic, co by tuto dohodu (a tím i porady v Čierné) ohrozilo. Černíkova žádost byla o to naléhavější, že Brežněv (aby ukázal, jak „má věci v rukou“) prostřednictvím vedení jednotlivých komunistických stran prostě přikázal „nový tón“ nejen sovětskému, ale také polskému, maďarskému, bulharskému a východoněmeckému tisku.

V Praze tu noc z toho všeho vznikly jisté nesnáze. Konec konců cenzura byla v Československu zvláštním zákonem zrušena, a Císař to neměl tak snadné jako Brežněv : vždyť ani nevěděl, co se v tisku na druhý den chystá. Kromě toho vždy ve čtvrtek vycházely týdeníky, které od ledna nikdy nevážily slov, šlo-li o kritiku sovětské politiky. A opravdu : brzo se zjistilo, že nové číslo *Literárních listů* přináší nepříliš lichotivou karikaturu Ulbrichtovu, zatím co na poslední stránce *Reportéra* se skvěla kresba ruského vojáčka na koni, s podtitulkem : „Natašo, nezlob se, jedu na manévry, nevím, kdy se vrátím“. To bylo zlé : v Praze se dobře vědělo, že v Moskvě jsou zvlášť citliví k tomuto druhu politické satiry.

Císař chtěl ovšem Černíkovi vyhovět. Redakce denních listů bylo ještě možno prostřednictvím šéfredaktorů informovat, ale týdeníky byly už v distribuci. Tajemník ÚV Mlynář propadl hysterickému záchvatu a navrhl okamžité zabavení obou časopisů. Do budovy ústředního výboru byl povolán ministr vnitra Pavel, který však odmítl dát policii rozkaz ke konfiskaci, a dokonce hrozil demisí, bude-li mu takový příkaz dán. Telefonovalo se znovu Černíkovi, který zařkadlem „pánbů s námi a zlý pryč“ rozhodl, aby se celá věc ponechala osudu.

1. srpna. Poslední den historické schůzky. Brežněv si opravdu stěžuje na obě karikatury a pokouší se dokázat, že vedení KSČ „nemá kontrolu pevně v rukou“. Československá strana může naštěstí poukázat na východoněmecký tisk z téhož dne, který uveřejnil prohlášení americké komunistické strany, odsuzující politiku KSČ, jakož i jiné kritické poznámky.

Sovětská delegace, zejména Brežněv, je však vcelku ve smířlivé náladě. Má také nový plán. Vzhledem k „nesnázm“ , které vznikly při práci na společném komuniké, ale hlavně vzhledem k tomu, že jednání v Čierné se dotýkala otázek, jež byly předmětem jednání Pěti ve Varšavě, bude nutno se poradit se všemi signatáři varšavského dopisu. Ti už byli informováni a s navrhovanou schůzkou souhlasí. Dubček je sovětským návrhem poněkud zaskočen, ale po poradě s ostatními vyslovuje souhlas za předpokladu, že a) schůzka se bude konat na československém území, b) nebude se jednat o vnitřních záležitostech Československa, c) varšavský dopis Pěti, jakož i odpověď Prahy na tento dopis nebudou předmětem rozprav. Sověti slibují definitivní odchod vojsk z ČSSR.

Všechno jde pak ráz na ráz : za místo schůzky je určena na 3. t.m. Bratislava;

koncipuje se krátké společné komuniké; zpráva o tomto podivném⁴ závěru porad v Čierné jde pak do Prahy. Tam je přijata s rezervou a obavami: první dojem byl, že je to jakýsi druh nového Mnichova, že Dubček ustoupil od původního rozhodnutí jednat s představiteli zemí Varšavského paktu jen bilaterálně, že v Bratislavě budou „diktovat své podmínky“ představitelé „tvrdého kurzu“ Ulbricht a Gomulka. Tyto obavy byly týž večer posílány z Košic televizním projevem Svobodovým: řeč, na niž čekal všechen lid, koncipoval šéf prezidentovy kanceláře dr. Novák (pravá ruka Novotného, později v září odvolaný), a to velmi opatrně, v obojakých, občas zoufale otřelých frázích dogmatického slovníku. Svobodův projev, i po formální stránce, působil otřesně. Jaký div, že okamžitě studenti v Praze žádají „pravdu o Čierné“ a shromažďují se na Staroměstském náměstí. Tam přijíždí ještě večer rovnou z letiště Smrkovský, který ale nesmí říci nic podstatného; dochází k dosti rozhořčené debatě mezi tímto stranickým činitelem a mládeží, jež pak pochoduje k budově ÚV KSČ, kde „úspěch v Čierné“ potvrdil člen ÚV Šimon. Ale nikdo mu moc nevěřil.

Členové čs. delegace byli zřejmě překvapeni touto nedůvěrou k výsledkům svých jednání v Čierné. Snaží se tento pesimismus rozptýlit: Černík a Dubček v televizních projevech, v noci pak na zasedání stranických funkcionářů v budově ÚV.

V pátek 2. srpna v devět hodin ráno se scházejí u Císaře novináři. Císař cituje Dubčeka v tom smyslu, že jednání v Čierné skončila pro Československo „velmi příznivě“; nebyly uzavřeny žádné tajné dohody; sovětská vojska definitivně odtáhnou ze země; novináři však nesmějí veřejně přlíšit jásat nad dosaženými výsledky, sovětům a ostatním signatářům varšavského dopisu musí být umožněn „důstojný ústup“; zdržme se proto polemik — „aspoň 48 hodin to musíme vydržet!“

Mezi bratislavskou dohodou a invazí Pěti

Ze záznamu čs. delegace je patrné, že Dubček a druzí opravdu hodnotili jednání v Čierné jako úspěch, ba přímo jako „československé vítězství“. Vždyť vlastně došlo k anulaci varšavského dopisu a tím i výtek a ultimativních požadavků v tomto dopise obsažených. Odchod sovětských vojsk byl zajištěn, suverenita státu obhájena. Dohody v Čierné nepokládali českoslovenští vyjednaváci za taktický manévr, ale naopak za spojenecký závazek. V oblasti zahraničněpolitické, v otázkách „posílení“ Varšavského paktu a pod. bylo vedení KSČ rozhodnuto sovětské požadavky — bude-li nutno i „manifestačně“ — splnit; doufalo zároveň, že byla rozptýlena nedůvěra Moskvy v toto vedení a že Sovětský svaz se nebude vměšovat do vnitřních záležitostí Československa.

V tomto rozpoložení odjížděla v pátek odpoledne čs. delegace do Bratislavy. Byl připraven návrh textu společné deklarace, ale po zkušenostech v Čierné nikdo neměl velké iluze, že bude sovětskou stranou schválen. A opravdu jednání

⁴ Zajišťovala si snad Moskva eventualitu „legálního“ vstupu vojsk pěti zemí do ČSSR?

v Bratislavě byla vlastně jen handrkováním o konečné znění deklarace. Za podklad se vzal sovětský návrh, probíral se větu po větě a odstavec po odstavci. Čechoslováci neúnavně navrhovali změny, pak Ulbricht nebo Gomulka hájili původní sovětskou verzi, Kadár vcelku jednoznačně podporoval československé teze. Nakonec Brežněv, ale nejčastěji Suslov, navrhli nějakou kompromisní formulaci. Jednání se prodlužovala. Výsledkem bylo, že oficiální a zveřejněný text deklarace se jen nepodstatně lišil od původního sovětského znění.

Ale československá delegace si už byla vcelku jista svou věcí. Dubček a druzi byli přesvědčeni, že mraky, které se nad Československem od května stahovaly, byly rozptýleny, a že k nové krizi, resp. tlaku Pěti, do záříjového sjezdu strany nedojde.⁵ Bylo to příměří, které vedení KSČ nezbytně potřebovalo z vnitrostranických i z vnitropolitických důvodů. Jedním ze soudruhů, kteří optimismus Dubčekův, pokud šlo o budoucnost nesdíleli, byl člen předsednictva ÚV KSČ Kriegel. Naopak, viděl ji od počátku černě. Například na zasedání tohoto sboru 6. srpna se Kriegel netajil svými obavami z dalšího sovětského postupu. Tvrdil, že dohody s Moskvou jsou „mlhavě formulovány“, že jde o „provizorium“; v užším kruhu poukazyval na to, že vedení KSČ nepřipravilo alternativní postupy pro případ, že by se situace radikálně zhoršila.

Mezitím dogmatické, konzervativní síly ve straně se aktivizovaly. O provokace nebyla nouze. 8. srpna hlásil důvěrně předsednictvu strany Evžen Erban, jehož dávno pohaslá politická hvězda se měla znovu rozhořet, že bývalí funkcionáři strany sociálně demokratické chystají na 17. toho měsíce založení „nezávislého prozatímního ústředního výboru“ této strany. Bylo z toho zděšení a chystala se i protiopatření, až se zjistilo, že to byla provokace dogmatiků. Ti také při každé příležitosti poukazyvali na to, že vedení strany „nezvládá tisk a rozhlas“, že za vedení generála Pavla je „chaos v bezpečnosti“, že podpisová akce za zrušení milic je namířena „proti moci dělnické třídy“, a tak podobně.

V sobotu 17. srpna byli pozváni k důvěrné poradě čelní pracovníci všech prostředků masové informace.⁶ Měl s nimi rozmlouvat Dubček a další představitelé strany; novináře však přijal Císař a oznámil jim, že první tajemník musel odjet „kamsi na Slovensko“ k poradě s důležitými osobnostmi (ve skutečnosti do Komárna k tajnému jednání s Kadárem). Později vznikly dohady, zda snad Kadár na této schůzce nevaroval Dubčeka před invazí vojsk Pěti k níž došlo o tři dny později. Kadár však nic takového neudělal a Dubček to dodnes svému maďarskému příteli nemůže zapomenout. Je možné, i když velmi nepravděpo-

⁵ Smrkovský se snažil, v Čierné i v Bratislavě, vzácné hosty z Pětky všelijak pobavit a uchlácholit. Tak při příletu Ulbrichta do Bratislavy shromážděné davy provolávaly provokativně slávu jen Dubčekovi a Svobodovi: Bylo to nepřijemné a Smrkovský se proto obrátil na nejbližšího milicionáře se šeptem pronesenou prosbou, aby aspoň on, a aspoň jednou, provolal slávu německému vůdci. Slovenský milicionář odmítl téměř plačtivě: „To nemôžem, súdruh, to nemôžem!“

⁶ Nálada na této schůzce byla neobyčejně ponurá a pesimismus některých členů předsednictva „alarmující“ (podle vyprávění účastníka, který citoval tento výrok Krieglův: „Visí nad námi Damoklův meč a šňůra, na níž visí, se rychle prošoupává“).

dobné, že Kadár o časování chystané akce tehdy ještě nic přesného nevěděl.⁷ Země Varšavského paktu totiž (s výjimkou Albánie a v poslední době Rumunska) jsou kromě obvyklých diplomatických spojů napojeny na tři separátní tzv. „řídící kanály“: stranický (vyhrazený prvním tajemníkům, případně členům politbyra); bezpečnostní (k dispozici rozvědkám a kontrarozvědkám příslušných zemí a jim přiděleným sovětským „poradčům“); armádní (užívaný veliteli branných sil Varšavského paktu). Je pravděpodobné, že to byl tento posledně jmenovaný komunikační kanál, jehož se užívalo při přípravách a provedení invaze Československa z 20. srpna. ČSSR byla ovšem v tomto případě z tohoto okruhu vyřazena, a nejvyšší funkcionáři stran Pěti byli o datu a hodině invaze informováni patrně až v poslední chvíli. Dubček prohlásil na zasedání předsednictva ÚV KSČ v noci z 20. srpna toto: „Na čest komunisty prohlašuji, že jsem neměl ani tušení, že by Sovětský svaz chtěl proti nám vojensky zakročít.“

Proč?

Tím se dostáváme k otázce, kdy vlastně začaly přípravy k vojenskému zásahu Pěti a kdo z československé strany o tom věděl. Na to se názory liší: někteří pracovníci sekretariátu ÚV KSČ kladou počátky vojenských příprav proti Československu už do doby drážďanské schůzky představitelů několika evropských socialistických zemí (23. března 1968). Jiní tvrdí, že k definitivním přípravám došlo až v květnu. Nedávné analýzy čs. hlavního štábu prokázaly, že serie manévrů branných sil Varšavského paktu z jara a léta 1968 blízko čs. hranic nebo přímo na území republiky „obsahovala řadu přímých i nepřímých činitelů“, svědčících o tom, že tato cvičení byla takticky namířena proti „nepříteli“ v Československu. Tytéž analýzy poukazují na to, že čs. vojenští odborníci nikdy neuvažovali o možnosti útoku z jiných směrů než ve směru od západu k východu, přesněji z Německé spolkové republiky, a že hranice s DDR, s Polskem, se Sovětským svazem a s Maďarskem nebyly vojensky chráněny. Značná shoda mezi čs. politickými představiteli i mezi vojáky panuje v tom, že Sovětský svaz se rozhodl k intervenci v Československu z důvodů mocensko-politických a strategických. Hodnocení sovětských vojenských odborníků bylo zřejmě jednoznačné: bude-li dovoleno, aby polednový vývoj v Československu pokračoval, pak celý systém Varšavského paktu je oslaben, československá složka v tomto systému — jedna z nejdůležitějších — je chrožena, a tím jsou ohroženi i

⁷ Z důvěrné zprávy člena předsednictva KSS vyplývá, že o něco později — patrně 18. srpna — došlo „kdesi na území Maďarska“ k tajné poradě Brežněv-Kadár-Gomulka-Ulbricht-Živkov. Kadár tam referoval o své sobotní schůzce s Dubčekem v tom smyslu, že vedení KSČ „trvá na svém“, že je neústupné, že dorozumění není možné. Na této poradě pravděpodobně také šéfové pěti stran schválili „rozhodný, exemplární“ postup proti ČSSR. Kadár si jej nechal schválit o několik dní později předsednictvem ÚV své strany a vyhrál většinou — jednoho hlasu. Někteří z těch, kdo hlasovali proti Kadárovi se prý — podle diplomatické depeše, jejíž text nebylo možno ověřit — dostavili na čs. velvyslanectví v Budapešti s dotazem, zda by jim byl poskytnut azyl v případě, že by jejich čin byl hodnocen jako „zrada“.

výsostné mocenské zájmy sovětské velmoci.⁸ Předseda vlády Černík to ve zprávě vládě 26. srpna formuloval tak, že „Moskva pokládala za nezbytné zajistit československý prostor jako strategicko-vojenskou nutnost“.

V sázce byla ovšem i politicko-ideologická soudržnost zemí socialistického bloku, jež podle některých členů předsednictva ÚV KSS byla narušena „liknavostí“ sovětské politiky, a vykládala se jako slabost Moskvy (i když ze zcela různých hledisk) ve východním Berlíně, v Bukurešti a ovšem i v Praze. Reálné a potenciaální důsledky této liknavosti trápily zejména Ulbrichta. Byl to ostatně on, jenž už na drážďanské poradě, kde se kolem zeleného stolu sesedli nejvyšší představitelé mocných komunistických stran, opsal prstem velkou křivku nad hlavami přítomných a prohlásil: „Bude-li polednový vývoj v Československu pokračovat, pak my všichni, jak tu sedíme, budeme brzo sami ohroženi, ne-li smeteni.“ — Na Brežněva prý toto prohlášení působilo otrěsně, a údajně je citoval na kritickém zasedání předsednictva sovětské strany v Moskvě 16. srpna. V pražských stranických kruzích byl po srpnových událostech sestaven jakýsi žebříček událostí, jejichž kumulativní dopad zřejmě přesvědčil Moskvu o tom, že vojenský zásah proti ČSSR je nezbytný. Je nesporné, že vnitropolitický a vnitrostranický vývoj v ČSSR znepokojil Moskvu svým lavinovitým rázem a železnou logikou, nutně oslabujícím KSČ jako „vedoucí sílu“ v zemi: „živelně“ narůstající svoboda mínění, slova a tisku (umožněná zrušením cenzury), rozsáhlá svoboda shromažďovací, vznik nezávislých klubů a skupin, z nichž některé

---

⁸ Nikoli ovšem jenom tyto. V tomto směru je zvláště zajímavá poinvazní šifrovaná zpráva, kterou poslal do Prahy čs. velvyslanec v Moskvě Vladimír Koucký, tedy muž, jehož nelze podezřívát z přílišných sympatií k reformnímu křídlu v KSČ. Zpráva čítala 30 stran a vyhodnocovala reakce sovětských stranických organizací na vpád vojsk zemí Varšavského paktu do ČSSR. Koucký hlásil, že asi 800 rezolucí vyslovilo zásadní nesouhlas s tímto postupem (v SSSR je sice asi 60.000 stranických organizací, ale v policejně-represivním systému, jakým je systém sovětský, je tato kritika stranické politiky nevídaná). Kromě toho, pokračovala Kouckého depeše, odmítavé rezoluce přišly hlavně z organizací, v nichž převládala inteligence, a to nejen z Moskvy a z Leningradu, ale i z dalekých oblastí Sibíře. Nejostřejší protesty vyšly ze stranických organizací klíčových vědeckých ústavů — mimo jiné z těch, které pracují na atomovém a kosmickém programu. Koucký se zmínil o skandálu v moskevské televizi: stranická skupina v tomto elitním podniku byla třikrát svolána, aby podpořila akt velké Pětky, a přece se jaksi nikdy nesešla a rezoluce tudíž nebyla. — Kouckého zpráva také analyzovala národnostní situaci v SSSR a vztahy mezi jednotlivými sovětskými republikami. Projevy vypjatého nacionalismu jsou četné a časté; sílí také tlak, aby v předsednictvu ÚV KSSS byly zastoupeny všechny velké národnosti, a aby národnostní rozvrstvení bylo spravedlivěji respektováno také v ÚV. Nedůsledný postoj vedení KSSS v otázce federalizace Slovenska se vysvětluje taktickou snahou Moskvy o rozdvojení Čechů a Slováků, a zároveň nechutí ke skutečným federalizačním reformám příliš nebezpečným jako příklad k následování v dnešní vypjaté národnostní situaci v SSSR. Někteří pozorovatelé se dokonce domnívají, že sympatie např. Ukrajinců pro „čs. experiment“ hrály jistou roli při rozhodování o srpnové invazi. Košický a přešovský rozhlas vysílaly od ledna pořad, určený pro rusínskou menšinu na Ukrajině — skutečnost, která do běla rozzuřila P. Šelesta, hlavu ukrajinské komunistické strany a v předsednictvu ÚV KSSS divokého zastávce intervence.

nepokrytě aspirovaly na politickou činnost mimo rámec Národní fronty, vření v mládeži i ve studentstvu (a popularita takových „černých ovcí“ jako Ivan Sviták, jehož chtěli studenti kandidovat do Národního shromáždění jako nezávislého poslance), zrychlené tempo i rozsah rehabilitace obětí justiční zvůle padesátých let, odhalení sovětské účasti, nepřímé i přímé,⁹ na justičních zločinech této éry, stále otevřenější kritika fosilních společensko-politických struktur v SSSR, náznaky úsilí o nezávislejší čs. politiku zahraniční a zahraničně-obchodní, tendence k demokracii (spíše než jen k demokratizaci stávajícího systému), odhalování doktrinálních nedostatků marxismu-leninismu a režimů i hnutí, jež toto učení vyznávaly.

Některé změny ve stranických a vládních strukturách ohrožovaly bezprostředně sovětské kontrolní mechanismy v ČSSR, po dvacet let pokládané za nedotknutelné. Např. čistky, které ministr vnitra Pavel zahájil ve Státní bezpečnosti. Ministr ve straně i ve vládě se netajil svým překvapením nad velkým počtem sovětských agentů v čs. kontrarozvědce. Jeho úsilí o propuštění těchto agentů naráželo napřed na odpor; Dubček dostával ostré stížnosti v nichž se pravilo, že nový ministr vnáší chaos a nejistotu do tohoto resortu, že je „narušena bezpečnost státu“ a podobně. Čelný sovětský agent v ministerstvu Viliam Šalgovič, jehož jmenování Pavlovým náměstkem bylo výsledkem kompromisu a také úvahy, že snad je nejlepší mít takového člověka „pod kontrolou“, navrhoval už v květnu, aby Státní bezpečnost byla vyčleněna z pravomoci ministerstva vnitra a spadala pod předsednictvo vlády. Ministr Pavel vcelku souhlasil, ale mělo se tak stát až při personálních změnách v tomto útvaru. A opravdu v průběhu léta provedl Pavel pronikavou čistku, a to podle seznamu, který mu čs. protirozvědná služba dodala a obsahující jména agentů NKVD (převážně čs. občanů, kteří pracovali ruku v ruce se sovětskými „poradci“): na 150 těchto agentů bylo dáno do tzv. „rajské zálohy“, to znamená, že se jim dále vyplácel plný plat i „funkční přídatky“, a jejich jedinou povinností bylo — nevykonávat své zaměstnání. Tak se stalo, že Moskva prakticky ztratila kontrolu v klíčovém ministerstvu klíčové spojenecké země.

Sovětské maršály pak zneklidňovaly reformy, které v čs. armádě zaváděl — se souhlasem strany — generál Dzúr (jinak člověk bázlivý a stížený infarktem, který z vedoucí ekipy se snad nejčastěji uchyloval k metodě, jež se stala zvláště oblíbenou po 20. srpnu a jež spočívala v „léčbě“ náhlých neduhů v sanatoriích a lázních, když se mělo jednat s Rusy o něčem zvláště nepřijemném: vydat nepopulární rozkaz, účastnit se sovětských oslav či banketů). Dzúr jako ministr národní obrany odvolal nebo přeložil velitele, o nichž se vědělo, že jsou ve službách sovětů a dodávají jim zprávy. Brzo na jaře bylo také rozhodnuto, že vyšší velitelé čs. branných sil nebudou nadále jmenováni „shora“, ale na podkladě návrhů stranické a odborové organizace útvaru; tato akce přímo souvisela se zrušením stranické „nomenklatury“ (reformou, rovnající se zrušení numeru clausu pro nestraníky, neobyčejně závažnou, jež však pro Moskvu byla

⁹ Tak Loeblovo a později Bacílkovo prohlášení o účasti Mikojana a jiných vysokých sovětských činitelů na přípravě a provedení procesu se Slánským a druhy.

jen dalším důkazem, že KSČ se vzdává vedoucí role ve společnosti); umožňovala „populárním“ důstojníkům — poručíkům, kapitánům, majorům — vojenskou kariéru bez ohledu na třídní původ a stranickou příslušnost, nemluvě ani o „věrnosti SSSR“.

O změnách v obou ministerstvech, a zejména v obraně, poslala sovětská „Skupina pro styk s velitelstvím Varšavské smlouvy“, sídlící v Praze, několik poplašných reportů. Potvrdily rostoucí obavy Moskvy, že v oblasti vojensko-bezpečnostní její vliv v ČSSR nebezpečně slábne. Byly to tyto skutečnosti, řekl později Černík, které patrně byly „tou poslední kapkou, jíž míra sovětské trpělivosti přetekla“.

V politické oblasti chtěli sověští představitelé stůj co stůj zabránit 14. mimořádnému sjezdu KSČ, jehož by se účastnili řádně (a zhusta demokratickým způsobem) zvolení delegáti. Vždyť na sjezdu 9. září měl být zvolen nový ústřední výbor a další nejvyšší orgány strany, schválen Akční program KSČ — ale hlavně: výběr zvolených delegátů zaručoval, že do nejmocnějších orgánů KSČ nebudou znovuzvoleni konzervativci, stará Novotného garda a tedy i osvědčené „moskevské kádry“. To znamenalo, že Dubčekův reformní program bude posílen a potvrzen — se všemi výše naznačenými a pro sovětskou velmoc krajně vážnými důsledky, a že rejdy přímých i nepřímých agentů Moskvy ve stranických i státních útvech budou definitivně znemožněny.

Je nutno dodat, že Moskva užila *všech* prostředků nátlaku — politického, ideologického, psychologického (zastašování serií manévrů vojsk Varšavského paktu v bezprostředním sousedství Československa i na jeho území), hospodářského, diplomatického — než se rozhodla pro krajní řešení přímou vojenskou intervencí. Učinila tak teprve tehdy, když poznala, že se nepodaří *zevnitř*, tedy prostřednictvím agentů, „poradců“ a ambiciozních, prodejných domácích komunistů zvrátit polednový vývoj a rozpráší reformní síly v KSČ.

Dopad a ohlas československého jara v mezinárodním komunistickém hnutí, a především v některých socialistických zemích, vyvolával nemenší obavy. 9. srpna přijel konečně do Prahy maršál Tito k dvoudenní návštěvě, a o pět dní později rumunský prezident Ceaucescu. Vedení KSČ se snažilo, aby obě návštěvy neměly demonstrativní protisovětský ráz; Tito tyto motivy schvaloval, i když Dubčekovi a druhům radil, aby sovětským požadavkům čelili energičtěji a důsledněji, než to činili v Čierné; měl za to, že je nebezpečné uzavírat s Moskvou úmluvy nejasně formulované, poněvadž Rusové byli vždy mistry ve zneužití dohod, zahalených do neprůhledné ideologické hantýrky. Zároveň však Tito čs. soudruhům doporučoval, aby ve svém reformním úsilí pokračovali obezřetně a „neoslabovali“ vliv strany; decentralizaci moci musí provázet posílení centra, z něhož moc vychází; zrušit cenzuru je správné, ale zároveň nutno kontrolovat kádrové obsazení prostředků masové informace; boj proti dogmatikům a konzervativcům — jistě, ale nezapomínat ani na „výstřelky“ reformistů, nepodceňovat nebezpečí „sociáldemokratismu“.

Ceaucescu, politik méně zkušený než Tito, si v Praze rád zahrál na spojence ČSSR a dokonce se zmínil o možnosti vytvořit jakousi repliku Malé dohody mezi ČSSR, Jugoslávií a Rumunskem. Pozornosti sovětů nemohly také ujít

polooficiální čs. přípravy k jednání s Bonnem o dlouhodobou půjčku, ani podobné ohledávání půdy ve Washingtonu, a nepotvrzené, ale o to víc alarmující zprávy o jednáních s pověřencem izraelské vlády (v Praze v polovině srpna). Tyto a jiné, z hlediska sovětského krajně zneklidňující události dostaly alarmující ráz v podobě důvěrného raportu, který poslal Brežněvovi Ulbricht někdy v třetím srpnovém týdnu. O obsahu tohoto raportu nebylo československé straně nic konkrétního řečeno, ale z různých narážek Dubček a Černík usoudili, že Ulbrichtův alarm přišel v době, kdy přípravy k eventuálnímu vojenskému zákroku proti ČSSR byly skončeny a kdy sovětské vrchní velení už jen čekalo na zelenou.

Nedlouho po skončení bratislavských porad žádal Ulbricht, aby mohl přijet k dvoustranným stranickým poradám do Prahy; posléze se usmlouvaly Karlovy Vary jako místo velmi krátké schůzky. Ulbricht tam přijel 12. srpna a to, jak se vyjádřil účastník karlovarských hovorů, „takřka s prosíkem“. Opětovně zdůrazňoval, že má plnou důvěru v Dubčekovo vedení a žádal, aby toto vedení mělo stejnou důvěru v něho. Rozhovory se týkaly především „německé otázky“: Ulbrichta zajímalo, zda a jak bude Praha jednat s Bonnem, zda ho bude informovat o těchto jednáních, o nichž, jak řekl, by rád věděl předem. Nic konkrétního se nedohodlo; zdá se však, že Ulbricht svůj klid a svou rozvahu v Karlových Varech jen předstíral, a že je předstíral dosti dovedně. Jeho raport do Moskvy zdůraznil právě ty momenty v československé politice, které Moskvu nejvíce zneklidňovaly; a je jisté, že ve vlastním zájmu je vykreslil v nejčernějších barvách: „tajná“ jednání Prahy s Bonnem a se Západem vůbec, přípravy ČSSR a Rumunska k vystoupení z Varšavského paktu, úsilí těchto zemí o neutralizaci a tím o rozpad „socialistického společenství“ ve střední a jihovýchodní Evropě.

Nelze vyloučit, že Ulbrichtova zpráva o Československu byla bezprostředním důvodem k alarmu v Moskvě. Jisté je, že několik dní po návratu Ulbrichta z Karlových Var bylo náhle svoláno předsednictvo ÚV KSSS, a to na pátek 16. srpna (ačkoli několik jeho členů bylo na dovolené). Na této poradě bylo *jednomyslně* konstatováno, že vývoj v Československu nadále ohrožuje politickou a tím i strategicko-vojenskou „soudržnost celého socialistického tábora“, jehož obrana (jak dokazovaly zprávy sovětských maršálů) by mohla být tímto vývojem „vážně narušena a oslabena“. (Černík na zasedání čs. vlády 26. srpna.) Předsednictvo ÚV KSSS dospělo k závěru, že tento vývoj nebylo možno zastavit „vnitřními silami“, a že KSČ přestala být „vedoucí silou v zemi“. Zbývala tudíž už jen přímá vojenská intervence. Černík ve zmíněné zprávě řekl, že při hlasování o tomto kroku člen předsednictva sovětské strany Suslov vyslovil pochyby o správnosti tohoto postupu; i když už je jasné, zdůraznil Suslov, že v Československu nabývají vrchu kontrarevoluční síly, přece je dosud čas i možnost řešit problém nenásilnou, tedy politickou cestou.

Ale do rukou „jestřábů“ v sovětském vedení hrály také raporty, které do Moskvy posílal velvyslanec Červoněnko (a nezávisle na něm i pracovníci NKVD činní v Praze). Tyto situační zprávy měly v podstatě identický závěr: nové Dubčekovo vedení KSČ nemá valné podpory ve stranických kádrech, ani v továrnách ani

v armádě či v bezpečnosti; je populární jen v jistých kruzích inteligence, „revizionisticky orientovaných“. Tyto a podobné informace čerpal Červoněnko od lidí jako Indra, Bilak, generál Rytíř (bývalý šéf čs. kontrarozvědky), Jakeš, Hoffmann, Novotný. Ti zároveň přesvědčovali Červoněnka o vlastním „velkém vlivu mezi čs. pracujícími“; tvrdili, že většina dělnictva stojí za Sovětským svazem, že je jen umlčována „hrstkou pravicových živlů“ v KSČ, a že lid „při první příležitosti“ se postaví manifestačně za ně a za další „zdravé síly ve straně“. V Moskvě se tedy mohli domnívat, na podkladě těchto — situaci zcela falešně odhadujících Červoněnkových depeší — že vpád vojsk pěti zemí Varšavského paktu do Československa bude blesková operace, že do čtyřiařtyřiceti hodin po činu bude ustaveno nové vedení KSČ a nová vláda, Dubček, Kriegel, Smrkovský, Černík a několik dalších vedoucích soudruhů likvidováni jako „zrádci“, část sovětských branných sil zůstane v Československu natrvalo, a tak budou jedním tahem zajištěny jak strategicko-vojenské, tak i politické a ideologické zájmy SSSR v této oblasti.

Přesto byl v Moskvě účinek poslední, ale už jen formální pokus — ani ne tak o odvrácení nejhorsího, ale spíše o finální zdůvodnění připravované invaze. Z příkazu předsednictva ÚV KSSS píše Brežněv Dubčekovi dopis, který první tajemník KSČ dostává v pondělí 19. srpna. V dopise se opakují známé výtky: Dubček není pánem KSČ a KSČ není pánem v zemi, antisocialistické živly „nabývají vrchu“, závazky z Čierné a z Bratislavy nejsou dodržovány. Dopis však neobsahoval ani v náznaku jakoukoli vyhrůžku vojenskou akci.

Ale téhož dne, kdy Dubček dostává Brežněvův dopis, zasedá v Moskvě ÚV sovětské strany a jedná výlučně o situaci v Československu. Zdá se však, že ani na tomto plénu nebylo naplno řečeno, co se chystá. Podle důvěryhodné sovětské informace schválil ÚV KSSS jen blíže nedefinovaný „ostrý postup“ proti „antisocialistickým silám v ČSSR“. Tak se stalo, že zásah armád Pěti zaskočil vedení KSČ; konec konců ÚV KSSS je velký, několik set funkcionářů čítající sbor, a je nepravděpodobné, že by se tak důležité rozhodnutí tak dokonale utajilo (např. před Jugoslávci, o nichž je známo, že jsou vždy velmi dobře informováni o vnitřních rozpravách i v nejvyšších orgánech sovětské strany). — Naproti tomu několik českých a slovenských komunistů znalo datum i hodinu invaze: svědčí o tom jisté události osudného 20. srpna, které jsou nyní do detailů známé.

Den D, hodina H

Toho dne zasedalo v Praze, jako každé úterý, předsednictvo ÚV KSČ. Schůze začala ve 14 hodin a na programu byly dva body: první byl návrh zprávy o přípravách 14. sjezdu, druhým bodem měl být „průzkumový materiál“, připravovaný „stranickým útvarem pro informace“, a o němž bylo už dříve rozhodnuto, že zvláštní komise, vedená Indrou, tento materiál (o postavení strany v zemi a tedy o současné situaci vůbec) zpracuje a připraví návrh opatření. Ale jen Indra a Kolder se sešli v neděli 18. srpna a vypracovali jisté závěry, které

podporovaly sovětskou kritiku v tom smyslu, že KSČ ztrácí vliv v zemi, nebojuje proti „antisocialistickým silám“ a pod.¹⁰

Když Dubček skončil výklad o prvním bodu, navrhl Kolder, aby se bez rozpravy přešlo k projednávání bodu druhého, to jest zprávy, vypracované jím a Indrou. Naléhavost Kolderova návrhu členy předsednictva ÚV sice trochu překvapila, ale nic zvláštního se v tom nevidělo; ostatně návrh byl zamítnut a teprve pozdě večer předložili Kolder a Indra své „stanovisko“ s žádostí, aby bylo předsednictvem schváleno. V diskusi bylo „stanovisko“ přikře odsouzeno; Kriegel prohlásil, že materiál v podstatě přejímá obžaloby, které proti Československu byly vzneseny pěti signatáři varšavského dopisu; Černík označil „stanovisko“ rovnou za zradu. Rozprava se nápadně prodlužovala — o půl jedenácté vystoupil člen předsednictva Biřak,¹¹ podporovaný dalším slovenským členem tohoto sboru, Rigem, a tajemníkem ÚV Kapkem : ti, a také člen presidia Piller měli za to, že předložené stanovisko „představuje velmi úctyhodnou práci“; Kolder si dokonce vymínil, že se „stanoviskem“ vystoupí na příštím plénu ÚV KSČ i když bude předsednictvem odmítnuto. To všechno byl nezvyklý postup; ale Kolder, Indra a další spiklenci znali svůj úkol : rozštěpit předsednictvo a připravit půdu pro rozkol v tomto sboru ještě před hodinou H, která se (jak věděli jen oni) rychle blížila.

Plán sovětů a jejich agentů byl zřejmě tento : Indra, jako tajemník ÚV, neměl

---

¹⁰ Několik citátů z tohoto „Návrhu stanoviska předsednictva ÚV KSČ k vnitropolitické situaci po skončení jednání v Čierné nad Tisou a Bratislavě a před mimořádným XIV. sjezdem“ :

„Určitá část sociálních a politických sil zjevně překračuje v cílových představách rámec socialistické demokracie a propadá iluzím o politických poměrech v období 1945-1948. Určitá část vnitřních sil je navíc dezorientovaná, směšuje často socialistický a buržoazní politický systém a je pod vlivem představ a emocí o čisté, absolutní demokracii.

Nelze rovněž přehlédnout, že národní jednota vyjádřená spontánní podporou vedení naší strany před jednáním KSSS a bratislavským setkáním, byla bohužel doprovázena politicky nebezpečnými protisovětskými náladami a tendencemi.“

[...]

„Vytváří se neudržitelná situace, kdy je napadán a osočován ze zpátečnictví každý, kdo se jakýmkoliv způsobem angažuje proti těmto tendencím. Ve skutečnosti tyto tendence nahrávají zbytkům bývalých vykořisťovatelských tříd a té části občanů, kteří vidí možnost řešení naší situace v návratu k předúnorovému stavu, případně k buržoazně demokratickému zřízení a na tomto základě k obnově kapitalismu. Přesto, že jde o malou skupinu existuje tu potencionální možnost, že získá podporu některých extremistických sil ve vážných vnitropolitických komplikacích, kdy může dojít k jejich aktivizaci a zneužití širší masové nespokojenosti.

Zachovat rovnováhu, klid, věcně a reálně uskutečňovat jednotlivé části akčního programu je proto jedinou možnou cestou k překonání daného stavu. Extrémní vybočování z tohoto procesu, jeho narušování, oslabuje naše možnosti zajistit demokratický vývoj naší společnosti. Vedlo by to k naprosté destrukci a dezintegraci společnosti, která pak nemůže najít reálné východisko a nutně by stanula na pokraji politické katastrofy.“

¹¹ Odjížděje do Prahy toho dne, Biřak odmítl služební šestsetrojku a jel vlastním vozem, řízeným šoférem, který zároveň sloužil jako osobní stráž.

sice hlasovací právo, ale to měli Biřak, Kolder a Švestka. Proti nim bylo pět hlasů : Dubček, Černík, Kriegel, Špaček a Smrkovský. Bylo třeba získat zbývající tři hlasy : Piller, Barbířek, Rigo, aby byl poměr šest ku pěti a „dubčekovci“ byli přehlasováni. Jakmile by se tak stalo, měla být povolána „bratrská“ vojska Pětky. Rigo byl spiklenci získán, ale Piller a Barbířek „zklamali“ : patrně proto, že nevěděli, co se chystá a jaký je vlastně plán.

Děly se to úterý ještě jiné podivné věci. Tak ústřední ředitel ČTK Sulek, suspendovaný pro svůj arbitrární a dogmatický postup, se vrátil nečekaně z „dovolené“; v šest hodin večer vstoupil do ČTK a nařídil, že všechny zprávy určené pro cizinu musí být jím osobně schváleny. Miloš Marko, suspendovaný ředitel čs. rozhlasu, se podobným způsobem před půlnocí objevil v budově rozhlasu na Vinohradské třídě a rovněž tvrdil, že se „ujímá vedení“. Dlouholetý sovětský agent v rouše čs. ministra Hoffmann (v té době už jen „vedoucí ústřední správy spojů“) dal příkaz technikům, aby vysíláče byly vypnuty : to se skutečně stalo přesně ve chvíli (Ol hodin 58 minut ráno ve středu), kdy se mělo vysílat provolání předsednictva ÚV KSČ, oznamující invazi. Vysílání bylo obnoveno teprve o půl páté ráno. — Rovněž v úterý povolal si Indra do sekretariátu předsedu kontrolní a revizní komise ÚV KSČ Jakeše a zeptal se ho, co by dělal v případě sovětské intervence v Československu; Jakeš odpověděl, že záleží na okolnostech, ale že by se jistě dal „plně k dispozici“.

Černík po dobu večerního jednání předsednictva ÚV několikrát opustil zasedací síň a hovořil telefonicky s Dzúrem, který ho informoval o velkých koncentracích vojsk podél čs. hranic, zejména těch, kde ČSSR sousedí s Německou demokratickou republikou.

Také Indra opouštěl zasedání a telefonicky informoval sovětskou ambasádu o průběhu jednání a o tom, že všechno nejde podle plánu (je možné, že došlo k pokusu o změnu původních dispozic, a tak i k jistým zmatkům vzhledem k časovému rozdílu mezi Prahou a Moskvou). Pikantní podrobnost : Indrové telefonáty se sověty v Praze zůstaly nepovšimnuty díky jarnímu příkazu ministra Pavla, aby telefonní rozhovory z budovy ÚV nebyly nadále odposlouchávány. Ve 23 hodin 40 minut (právě když mluvil Kapek) se Černík vrátil od telefonu naposledy. Byl smrtelně bledý, dal přerušit jednání a oznámil : „Vojska pěti stran (sic) překročila hranice naší republiky a obsazují nás“.

V předsednictvu vznikl chaos, šok byl očividný — jen Biřak, Indra a Švestka neprojevíli známky překvapení. Dubček zuřil, mlátil popelníkem do stolu a charakterizoval několika případnými, zcela nevybíravými slovy zradu, jíž se na něm osobně dopustil Brežněv a jeho klika. Pak přečetl dopis, který dostal od Brežněva už v pondělí, ale s jehož obsahem se dosud nikomu nesvěřil (zřejmě z taktických důvodů, aby neposkytoval dogmatikům v předsednictvu argumenty proti vlastní politice). Nyní však Dubček dopis četl a podrobně vyvracel Brežněvovy výtky.¹² Po něm řada řečníků rovněž odsoudila sovětský postup. Čas ubíhal. Vojenská okupace země se odvíjela přesně podle plánu.

¹² Vynikající pracovník pražského vědeckého ústavu k tomu později poznamenal, že Dubčekův postup byl charakteristický pro stranické funkcionáře, jejichž jediná politická

Politický debakl

Historie prvních sedmi dnů invaze je dnes už dobře známa a do detailů zachycena v tzv. „černé knize“ (*Sedm pražských dnů: 21.-27. srpen 1968*. Dokumentace Studijní materiál — pouze pro vnitřní potřebu. Vydal Historický ústav ČSAV v Praze, v září 1968). Tento dokument, nutně neúplný, ale i tak ostře kritizovaný sověty, zachycuje hlavní události a reprodukuje různé dokumenty z tohoto dějinně významného týdne; spolu s texty, které vyšly v českém a slovenském tisku v témže údobí, tvoří základ ke studiím, které jednou vyjdou v Československu i jinde.

Všimněme si tu jen těch aspektů událostí okupačního týdne, které bezprostředně souvisejí s *politickým fiaskem* sovětského vpádu a zároveň — což je ještě překvapivější — neexistencí sovětských alternativ pro případ, že by prvotní plán se zhatil. Stručný přehled bodů, na nichž Plán Pěti politicky spočíval — a v čem zklamal — jeví se takto :

- Na zasedání předsednictva ÚV KSČ 20. srpna — jak jsme viděli — plán sovětů a jejich kolaborantů zklamal : „dubčekovci“ se v menšině neocitli, bratrská vojska nikdo nepovolal, letáky a výzvy Pěti oznamující, že armády vstoupily do Československa „na žádost o pomoc, s níž se na nás obrátili vedoucí straníci a státní představitelé Československa“, museli nakonec okupační vojáci pálit a ničit. Toto tvrzení i Moskva sama musela „zapomenout“.

- Prostředky masové komunikace nepřešly do služeb okupantů, ani nebyly umlčeny, ale naopak brilantním způsobem, (který si žádá zvláštní studie), řídily odboj všeho lidu. Přispěly tak rozhodným způsobem k totálnímu krachu politických cílů sovětů.

- Okupačním vojskům se nepodařilo ochromit činnost legální vlády, Národního shromáždění, strany. Už ráno 21. srpna člen předsednictva Národního shromáždění Poledňák informoval presidenta Svobodu, že předsednictvo zasedá, hodlá svolat plenum a odsoudit invazi. Presidentu republiky, už izolovaném na obsazeném Hradě, telefonovali také členové vlády, jimž se později dokonce podařilo přijat na Hrad ve služebních vozech a na falešné propustky. To presidenta povzbudilo, poněvadž byl lživě informován v tom smyslu, že Černíkova vláda rezignovala a že je třeba jmenovat vládu novou. To také byl hlavní, ne-li jediný bezprostřední cíl sovětů : mít už v poledních hodinách 21. srpna presidentem řádně jmenovanou „revoluční dělnicko-rolnickou vládu“ v čele s Indrou. Na Hrad opravdu také přijel Červoněnko v doprovodu Indry a Oldřicha Pavlovského, bývalého čs. velvyslance v Moskvě. Přemlouvali Svobodu, aby

---

zkušenost je v dlouholeté práci v aparátu strany. Ve chvíli vrcholné krize, kdy cizí vojska obsazují nezávislý stát, nejvyšší představitelé napadené země *argumentují* místo aby jednali, ospravedlňují se *ideologicky*, ba dokonce zdůrazňují *mravní* nedostatky a proradnost těch, kteří je zradili : „Ako je to možné... Já, ktorý som celý život zasvetil spolupráci se Sovětským svázom — toto urobia mně. To je moja životná tragédia.“ (Dubček v předsednictvu se slzami v očích). Ale i tak nikoho ani nenapadlo, že za chvíli bude obsazena budova ÚV a vedení strany zatčeno.

jmenoval novou vládu a „zabránil nejhoršímu“. K překvapení Červoněnkové prezident odmítl vyjednávat bez Černíka a druhů a nakonec návštěvníky z přijímací místnosti vyhodil. V poledne se uskutečnila generální stávka — další nečekaná rána pro Moskvu. A o hodinu později vysílal „svobodný rozhlas“ prohlášení velkého počtu členů vlády — „kteří se mohli sejít“ —, odsuzujících okupaci a zdůrazňujících svou vlastní legalitu.

- V ministerstvu vnitra, v útvech bezpečnosti, na něž Moskva spoléhala, byl vývoj událostí zvláště katastrofální (viz „černá kniha“ str. 67-72). Sovětům věrným agentům se nejen nepodařilo zmocnit se ministerstva, ale z pronásledovatelů se brzy stali pronásledovaní (akce sledování policejních aut podle poznávacích značek), došlo k střídavému zatýkání jednotlivých skupin v bezpečnosti, oddíly věrné Pavlovi např. zatkly ty zrádné agenty, kteří původně zajali Císaře a odváželi ho na sovětskou ambasádu. Šalgovič byl veřejně odhalen jako zrádce a účinně izolován.

- V druhý den okupace Svoboda znovu odmítl jednat o vytvoření nové vlády a žádal, aby Moskva dezignovala svého mluvčího, s nímž by prezident mohl *odpovědně* hovořit o situaci. To se rovnalo vyřazení Červoněnka. V noci z 21. na 22. srpna se sešla v hotelu Praha skupina zrádců (Indra, Biřak, Kolder a další) v přítomnosti sovětských důstojníků. Ale ani tam se nic konkrétního nedohodlo (viz „černá kniha“, zpráva M. Vaculka, str. 74-75); i zrádci byli vystrašení a zaskočení mohutnou vlnou národního odporu proti okupantům. Jednání zrádců na sovětské ambasádě byla rovněž bezvýsledná; došlo dokonce ke sporu mezi Indrou a Pavlovským o to, kdo z nich dvou má být předsedou vlády.

- Bleskové svolání XIV. mimořádného sjezdu KSČ, konaného za James Bon-dovských okolností („černá kniha“ str. 93-108), bylo další ranou sovětským plánům. Sjezd prokázal, že se podařilo nikoli rozštěpit, ale naopak sjednotit celou stranu. — Bez odezvy zůstalo také ultimatum velení okupačních vojsk, aby do 18. hodin 22. srpna byla ustavena nová vláda s Indrou, Pavlovským, Biřakem, Lenártem.

Červoněnkovi nakonec nezbylo, než hlásit do Moskvy, že Svoboda odmítá jmenovat novou vládu a že reakce obyvatelstva k vojskům Pěti je „spíše nevlídná a nepřátelská“. Odhaduje se, že pozdě večer 22. srpna muselo být permanentně zasedajícímu politbyru ÚV KSSS jasné, že Červoněnkův předinvazní odhad politické situace v Československu byl zcela mylný. Vyhovuje se proto žádosti Svobodově, který chtěl jednat přímo v Moskvě s nejvyššími představiteli sovětské strany. Tím také skončila první fáze *politické* akce Pěti v Československu; skončila totálním neúspěchem, uvážíme-li, jak obrovité mocensko-vojenské síly tu byly nasazeny a jak hubené výsledky agrese přinesla čtyřicet osm hodin po činu.

V Moskvě

Prezident Svoboda odletěl z Prahy v pátek 23. srpna v 9 hodin 30 minut ráno. Čs. vláda mu určila za „členy doprovodu“ ministry Husáka, Dzúra a Kučeru.

Ale v poslední chvíli Červoněnko oznámil Svobodovi, že Moskva požaduje také účast Indry, Biřaka a Pillera; je to podmínka sovětského politbyra, mají-li se porady vůbec konat. Trojice tedy do Moskvy letěla, ale separátně.

Přivítání Svobody na letišti Vnukovo bylo okázalé, jak se slušelo na příjezd oficiální delegace z bratrské socialistické země: nejvyšší představitelé SSSR Podgorný, Brežněv, Kosygin čekali na letišti, ulice byly ověnceny československými a sovětskými vlajkami, školní děti mávaly vlajčičkami o něco menšími, Svoboda a Podgorný projížděli ulicemi Moskvy v otevřeném voze a „kynuli davům“.¹³

Jakmile se však za Svobodou zavřely dveře Kremlu, z usměvavých hostitelů se zase stali dravci. Je osvědčeným zvykem sovětských vyjednávačů, zejména na nejvyšší úrovni, užít hned na počátku nejrůznějších psychologických nátlaků — zastrašování, vyhrožování, vydírání, izolace a desinformace druhé strany, jejíž odhodlanost, rozhodnost, vůle k odporu a vůbec schopnost vyjednávat mají být co nejvíce oslabeny. Tentokrát bylo úmyslem sovětů izolovat Svobodu, zlomit jeho odolnost a nakonec ho přinutit ke kapitulaci.

První schůzka trvala jen 50 minut. Pořad jednání byl totiž neobyčejně jednoduchý: Svoboda odmítal o čemkoli hovořit, dokud k jednání nebudou přizváni ostatní členové předsednictva ÚV KSČ, tedy především Dubček, Černík, Smrkovský. Sovětská strana se však nedala obломit a vyhrožovala: je nutno okamžitě vytvořit dělnicko-rolnickou revoluční vládu (pokoušela se tedy znovu a to, v čem v úterý zklamal Červoněnko a jeho pomahači), veřejně doznat, že v Československu hrozila kontrarevoluce, legalizovat vstup vojsk do ČSSR — jinak Moskvě nezbude, než vyhlásit Čechy a Moravu za autonomní území pod sovětskou správou a Slovensko za sovětskou republiku. Svoboda odpověděl, že pokud jde o jeho osobu, že je starý člověk a na životě mu nezáleží. Ostatně nechme hovořit jednoho z účastníků moskevských jednání:¹⁴

První část jednání byla vedena mezi sovětskými představiteli a presidentem Svobodou. Bylo od něho několikrát žádáno, aby převzal vedle funkce presidenta i funkci předsedy

¹³ Televizní stanice (nikoli československé) vysílaly záběry, na nichž se Svoboda hned po přistání políbil s Brežněvem. Svobodný čs. rozhlas tvrdil, že Rusové užili záběrů z příjezdu sovětské delegace do Bratislavy. Podle očitých svědků se však zdá, že Svoboda — patrně v dobrém, byť naivním úmyslu — se propůjčil k této nedůstojné kašpařině. — Plénum Národního shromáždění vydalo (už v dopoledních hodinách 23. srpna) „Stanovisko k presidentově cestě do Moskvy, v němž se praví, že Svoboda „výslovně požádal, aby NS nepřijímalo do návratu žádná usnesení“. K tomu plénum poznamenalo, že se tedy k problému vyjádří znovu po návratu Svobodově, „používajíc svého ústavního práva“. Stanovisko zdůrazňuje, že Svobodovo jednání v sovětském hlavním městě „nesmí vést ke kapitulaci“.

¹⁴ Informace o jednání v Moskvě, zejména o těch poradách, které probíhaly v úzkém kruhu čtyř nebo šesti nejvyšších osobností, lze těžko získávat a ověřovat. Článek 14. moskevského protokolu z 26. srpna zavazuje účastníky k „přísné tajnosti o obsahu a průběhu rozhovorů“, ba dokonce o všech poradách „uskutečněných ... v období po 20. srpnu“. Kromě toho některé okolnosti byly krajně ponižující pro čs. účastníky, kteří odmítají o nich hovořit.

vlády a prvního tajemníka ÚV KSČ. President Svoboda tyto požadavky jednoznačně odmítl a trval na tom, že nebude jednat dříve, pokud se jednání nezúčastní i ostatní českoslovenští zástupci, zejména Dubček, Černík, Smrkovský, Kriegel a ostatní intervanováni. Na základě neústupnosti postojů našeho presidenta nezbylo sovětské straně než souhlasit. Jako další požadavek bylo předloženo naší delegaci pět alternativ řešení. Naše delegace o těchto alternativách odmítala zásadně jednat a požadovala, aby bylo jednáno o každém bodu zvlášť. Jako první bod jednání byly požadovány trvalé kádrové změny ve vedení KSČ a státu, a k tomu měla sovětská strana připravit tak zvaný nový revoluční výbor pro ČSSR. Velmi tvrdě stála sovětská delegace na svém požadavku, který by prakticky znamenal odstranění Dubčeka, Černíka, Smrkovského a možná i Svobody, pro něhož by pravděpodobně nebylo návratu. Tomu, že nakonec sovětská strana byla donucena ustoupit, přispělo jedině to, že za tyto soudruhy se plně postavili všichni naši občané bez výjimky. Bylo zajímavé, že obsazení ČSSR okupačními armádami zdůvodňovala sovětská strana ne tím, že by u nás hrozila kontrarevoluce a že si pomoc někdo vyžádal k jejímu potlačení — ale tím, že šlo o zabezpečení hranic podle jaltské a postupimské dohody.

Krátká padesátiminutová porada tedy skončila. Svoboda přecházel sem a tam v přidělených mu kremelských komnatách. Politbyro sovětské strany zasedalo nepřetržitě; dostávalo také nepřetržitě informační depeše z Prahy a prakticky z celého světa; podle nich řídilo a určovalo svůj další postup. Občas se zkoušelo, zda Svoboda snad „nezměnil názor“: Brežněv mu posílal listy, tu výhružně, tu smírně, ale bezvýsledně. Z toho dne se také datuje historka, jež by patřila do poznámek pod čarou, kdyby nebyla tak důležitá pro další vývoj. President Svoboda byl pochopitelně krajně deprimován, cítil se unaven a zcela izolován; v jednom ze svých listů požádal soudruha Brežněva, zda by se mohl telefonicky spojit se svou ženou. Žádosti bylo vyhověno, spojení s pražským hradem armádními spoji umožněno, a na druhém konci se opravdu ozvala paní Svobodová. Její vzkaz zněl asi takto: „Ludvíku, v Praze se střílí, tečou potoky krve, ale národ je s tebou. Neboj se, jdi do toho, v ničem neustupuj, všichni tě tu mají rádi, ale teď všechno záleží na tobě a ty musíš pomoci!“ Hlas paní Svobodové a její žensky bystrá výzva presidenta republiky neobyčejně potěšila a posílila: plíživá izolace kremelských komnat byla prolomena.

Konečně večer 23. srpna jsou odvlčeni členové předsednictva ÚV KSČ opravdu přivezeni do Moskvy. Mohou se umýt a převléct, dostanou najíst. Není jim však dovoleno se sejít se Svobodou; sověti ovládají zásadu „rozděl a panuj“: Brežněv a Kosygin jednájí separátně s Dubčkem a Černíkem, kteří ovšem nevědí, co se mezitím stalo, jaké stanovisko zaujal Svoboda (kde vůbec je, zda žije?), co z toho, co jim říkají sovětsští soudruzi je pravda a co úskok. Dubček, vyčerpaný a zlomený na duchu, jen opakuje, že bez Svobody nic neřekne, nic nerozhodne, nic nepodepíše, že mu osobně na životě nezáleží, a tak ať ho deportují na Sibiř nebo rovnou zabijí, či napřed odsoudí a pak zabijí. V jedné chvíli se Kosygin obrátil na Brežněva (jak později vyprávěl v Praze Černík) se svou obvyklou bezúsměvnou věcností a zeptal se, předstíraje údiv: „Soudruhu Brežněve, copak soudruh Dubček o nás opravdu má tak špatné mínění?“ Sobota 24. srpna. Jednání v Moskvě pokračují za účasti Svobody, Černíka, Dubčeka a dalších. Svoboda vzkazuje do Prahy, aby až do návratu čs. delegace

„nebyla podniknuta žádná opatření, která by ztížila jednání v Moskvě“. Ve 12 hodin 40 minut vysílá čs. rozhlas zprávu, že „velitelé okupačních jednotek zprostředkovali rozhovor V. Pavlendy s G. Husákem. Husák vzkazoval, že on i Dubček se chtějí zúčastnit sjezdu KSS (svolaného na tyto dny); nutno proto sjezd odložit až do jejich návratu, k němuž prý „dojde brzy“.¹⁵ — V téže době dostala vláda z Moskvy od blíže neurčeného mluvčího zprávu, v níž se pravilo, že dosavadní jednání je „konstruktivní, s vyhlídkou na dvoustranné přijatelné řešení“.

Moskevské jednání — lze li vůbec tak nazvat tento způsob příkaznictví — trvá ještě plné dva dny. Podmínky Moskvy jsou drakonické, vydírání nevybíravé. „Dovedli jsme si poradit s jinými národy, natož s vámi“, připomíná Brežněv a dodává : „Pokud jde o inteligenci, žádný strach : za padesát let je tu nová a zdravější!“ Československá delegace do nekonečna opakuje, že v Československu žádná kontrarevoluce nehrozila, že strana měla „věci pevně v rukou“, že vojenská invaze zničila vše. Někteří se pokoušejí o různé oddalovací manévry jako návrat do Prahy a porady s vládou a parlamentem. Z Prahy byl na pomoc těmto únikovým pokusům vyslán 25. srpna dopis, podepsaný zástupci předsednictva Národního shromáždění, čs. vlády a předsednictva ÚV KSČ, a adresovaný prezidentu ČSSR v Moskvě. Navrhuje se v něm „dočasné, krátkodobé přerušování... jednání a návrat do Prahy společně se soudruhy Dubčekem, Smrkovským a Černíkem“. Dopis nebyl patrně nikdy doručen; ostatně Brežněv a druzi neměli nejmenšího úmyslu pustit svou kořist z klece, dokud sama svou kapitulaci písemně nepotvrdí. Raději povolují návštěvu Moskvy několika pracovníkům aparátu ÚV KSČ : Švestky, ale také Zdeňka Mlynáře, jednoho z mladších a vzdělanějších aparátníků. Už v sobotu 24. srpna mohl Mlynář Svobodu a ostatní podrobně informovat o situaci v zemi. Byly to vesměs zprávy povzbuzující : o celonárodním odporu proti okupantům, o nepřetržitém zasedání vlády a parlamentu, o úspěšném skončení 14. mimořádného sjezdu strany, o bojové náladě lidí, zejména mládeže, o jednotě lidu a KSČ, o skvělé práci československého rozhlasu, který prakticky převzal funkci vlády a řídil život v celé zemi, o věrnosti bezpečnostních složek, armády, milice, o odvolání Šalgoviče z funkce náměstka ministra vnitra.

V sobotu večer v 18 hodin 50 minut vzkazuje prezident vládě do Prahy, že „jednání pokračuje a dosahuje pokroku“. V deset hodin večer (pražského času) vysílá rozhlas „informaci náčelníka generálního štábu čs. lidové armády“ o telefonickém rozhovoru s členy čs. delegace v Moskvě. Podle presidenta „jednání probíhají velmi solidně“, a „všichni v nejbližší době přiletíme domů“. O čtyřicetpět minut později přináší rozhlas „poselství presidenta republiky“, v němž se tlumočí pozdrav „od všech soudruhů, kteří mě doprovázejí“. A dál : „Věřte, že bych nezůstával v těchto těžkých chvílích ani o minutu déle, kdyby

---

¹⁵ Ale už ve 14 hodin rozhlas vysílal zprávu předsednictva ÚV KSČ, v níž se žádalo, aby Slováci „nepodléhali dezorientačním zprávám o odkladu sjezdu KSS... Považuje se za důležité, aby se sjezd KSS konal za všech okolností a bezodkladně“. (Sjezd se nakonec, jak známo, nekonal hned).

to naléhavě nevyžadoval zájem naší socialistické republiky, vás všech, našeho lidu“.¹⁶ Svoboda oznámil — a to je zajímavé — že soudruzi Dubček, Černík a Smrkovský se „spolu s námi účastní *příprav* dalšího jednání“.

V Moskvě totiž opravdu hlavní a nejtvrďší jednání se vedlo vlastně až nakonec, v noci 25. srpna, a pak po celý den až do odletu čs. delegace. Brežněv, Kosygin a několik dalších členů sovětského politbyra dospěli k závěru, že s vytvořením revoluční dělnicko-rolnické vlády nebudou mít větší štěstí než Červoněnko v Praze, a že jim tudíž nezbyvá, než jednat se soudruhy které v původním plánu určili k politické a patrně i fyzické likvidaci.¹⁷ Přesvědčili se také, že lidé typu Indry nebo Švestky jsou pro ně politicky bezcenní — pro tuto chvíli. Jejich příští služby si však pro strýčka příhodu zajistili v příslušném (7.) článku „moskevského protokolu“.

Nátlak — objektivní i subjektivní — který sovětští vyjednaváči vyvíjeli na členy čs. delegace, některé z nich už i tak na pokraji zhroucení (Dubček sám dvakrát v Moskvě omdlel), byl obrovský. Měl ovšem různou intenzitu a byl namířen proti některým členům delegace (nikdy např. proti Husákovi), ale byl trvalý. Mlynář na zasedání ÚV KSC (31. srpna) to formuloval takto: „Nemůže být nemorální to, co bylo přijato pod tlakem za naprosto... nevhodných podmínek“. Svoboda na téže zasedání (v improvizované své druhé intervenci) řekl, že „upřímně lituje“ všechny, kdo si vzájemně vyčítají 21. srpen. Narážky, nutně opatrné, se v tomto smyslu objevily i ve veřejných projevech účastníků moskevského diktátu po jejich návratu ze sovětského hlavního města. Dubčekův rozhlasový projev (vyslaný o půl šesté večer 27. srpna) byl ostatně výmluvným dokladem nervového stavu prvního tajemníka: výmluvné byly minuty ticha, pláč, hysterický přednes (podle svědků musel lékař Dubčekovi hned po návratu z Moskvy píchat injekce a jednou dokonce doporučil okamžitý převoz do nemocnice): „Prosím vás, abyste mi prominuli“, omlouval se Dubček, „když tu a tam se objeví nějaká přestávka v této mojí mnoho improvizované řeči a improvizovaném vystoupení. Myslím, že chápete, čím je to způsobené“. Černík v pozdějším projevu se snažil naznačit, že mu nezáleželo na vlastním životě, ale že „při každém kroku jsme mysleli jen a jen na vás, drazí spoluobčané, na vaše děti, na vaši budoucnost. V takových okamžicích každý pochopí, co je milovat svůj lid, milovat svou vlast...“

Smrkovský v rozhlasovém projevu (29. srpna) to řekl naplno :

Chtěl bych vám říct, že ještě nikdy se mi [však] nehovořilo tak těžko, jako nyní... Je mi skoro šedesát roků a neprožil jsem toho v životě málo. Můj životopis znáte a víte, že nebyl lehký. Nikdy dříve jsem si nemyslel, že mne v životě čeká ještě něco těžšího, čekají ještě těžší rozhodnutí. Nyní to vím. Uplynulé dny byly tím nejtěžším, co jsem v životě zažil. [...] Naše jednání v Moskvě měla neobvyklý ráz. Vy víte, že jsme tam nepřijeli najednou a jsou vám známy okolnosti, za kterých se tam kdo z nás dostal a jednal. Myslím, že to nemusím rozvádět, dnes je to pro mne, stejně jako pro soudruha Dubčka i ostatní

¹⁶ Svoboda původně plánoval svůj pobyt v Moskvě na jeden den.

¹⁷ Dubček sám od té doby často vypráví, že po svém zatčení a transportu do SSSR napevno počítal s tím, že se domů už nikdy nevrátí.

ještě příliš těžké a bolestné téma¹⁸ [...] Naše rozhodování... nebylo lehké. Trvalo prakticky den a noc a byli jsme si vědomi, že rozhodnutí může být lidem i dějinami označeno i za nepřijatelné i za zrádné, byli jsme si vědomi i problematičnosti a omezení našeho mandátu. Prosim, abyste věřili, že jsme nemlčeli, že jsme se ostře střetli — s našimi partnery i mezi sebou — že jsme použili veškeré argumentace, která nám byla dostupná. [...] Současně, drazí spoluobčané, prosím, abyste měli pochopení i pro nás, na jejichž bedra padlo těžké břímě jednání a rozhodování. I my jsme jednali a rozhodovali se ve stínu tanků a letadel, které byly na našem území.

V Praze si nikdo nedělal iluze o způsobu, jakým se v Moskvě jednalo. Svobodný vysilač Československo I hlásil 26. srpna večer : „... za kremelskými zdmi, v totální izolaci je nátlak neobyčejně silný a nikdo nám nemůže zaručit, že prostředky tohoto nátlaku nepřesahují běžnou diplomatickou mez jednání z pozice síly. Víme to my a ví to i Leonid Brežněv (...) míra orientální lsti, podvrhu a matení pojmu je neomezená.“ A komentář pak pokračoval takto — jeden z mnohých, které v té době byly vysílány na toto téma a nesporně vystihovaly skutečnou vůli lidu :

Neustoupí-li Ludvík Svoboda, neustoupí-li Alexander Dubček, nemají okupanti naději. V takovém případě by jim zbyla jen jediná cesta : další internace našich nejvyšších představitelů a vyhlášení otevřeného protektorátu. Ačkoliv si už mnoho dní neděláme iluze, stále si však myslíme, že co je moc je moc, a že jakýkoli krok proti Ludvíku Svobodovi, dvojnásobnému hrdinovi Sovětského svazu a legálnímu prezidentu naší země, by byl přece jen těžko vysvětlitelný i tak špatně informovaným sovětským občanům. V každém případě však platí, ať bude v Moskvě dohodnuto cokoli, že právně závazná může být taková dohoda jen tehdy, schválí-li ji Národní shromáždění Československé socialistické republiky jako nejvyšší volený orgán všeho československého lidu. Tak to odpovídá ústavě, kterou je třeba v těchto chvílích dodržovat víc než kdykoli jindy. Ať je naše důvěra k představitelům progresivní politiky této země jakkoli velká, mějme na paměti, že tito politikové se nacházejí v abnormálním prostředí, pod nátlakem sovětských vůdců, schopných doslova všeho. A přes všechnu, téměř neomezenou důvěru, musíme i v této chvíli důsledně stát na principu, který jsme v obrodném procesu vyzdvihli : že za tuto zemi nemůže dělat závazné dohody jen skupina lidí, že takové dohody musí být schváleny lidem prostřednictvím parlamentu, že je musí schválit Komunistická strana Československa prostřednictvím svého Ústředního legálního výboru. Budeme-li už muset přijmout určité ústupky, pak je třeba zdůraznit, že jeden ústupek nemůžeme udělat nikdy : schválit okupaci !

O čtyřiaadvacet hodin později mělo už být všemu českému a slovenskému lidu jasno, že moskevskou partii jeho představitelé prohráli. A netrvalo dlouho, i ÚV KSČ i parlament tuto porážku schválily a ratifikovaly. Obavy lidu, vždy citlivé a vcelku správně anticipující hlavní nebezpečí nejen politická ale i mravní, se naplnily.

Učastníci jednání sami mezi sebou, a ti, kdož je doprovázeli, dodnes debatují o tom, co se nakonec, ve čtvrtý den jednání (26. srpna) mělo v Moskvě dělat,

---

¹⁸ Později v soukromém rozhovoru Smrkovský řekl, že by se raději zabil, než ještě jednou být podroben takovému „přijetí“, jakého se mu dostalo cestou do Moskvy, kde později se zatátymi pěstmí musel se „nechat ponižovat a urážet“.

zda se mělo podepsat či nikoli, zda se mělo prodlužovat jednání nebo naopak je přerušit, zda Brežněv a Kosygin by byli donuceni k větším ústupkům, kdyby se podpis na moskevský protokol odmítal, atd. a tak podobně. Názory se pochopitelně liší — a ta názorová odlišnost v podstatě sleduje tu linii, která se postupně zformovala v prvních pookupačních týdnech ve vedení KSČ. Husák a později i Svoboda vyvíjeli krajní úsilí o dohodu s Rusy — Husák úsilovně a s jasnými, osobní ambicí diktovanými úmysly (federalizace Slovenska, Husákovliv v KSČ a v celé zemi, jehož by v případě zhroutení moskevských jednání nemohl ovšem dosáhnout). Dubček a hlavně Smrkovský se pokoušeli oddálit podpis na moskevských dohodách: argumentovali tím, že složení čs. delegace je vlastně náhodné, že její členové nemají mandát k podpisu na tak dalekosáhlých dohodách, že je třeba vrátit se do Prahy a předložit text protokolu k schválení vládou a Národním shromážděním. Je dokonce pravděpodobné, že sovětské politbyro, překvapené očividným politickým neúspěchem své vojenské akce, by bylo bývalo ochotno k takovému kompromisu. Jakmile však vidělo, že čs. vyjednávači jsou nejednotní i v tomto kardinálním bodě, vedlo jednání tvrdě dál — a dosáhlo svého: text tzv. moskevského protokolu o 15. bodech podepsán byl.

Jiní představitelé KSČ, kteří zůstali v Praze tvrdí, že Svoboda se rozhodl odjet do Moskvy příliš brzo; Rusové byli totiž tak zaskočení tím, že se Červoněnkovi, Indrovi, Pavlovskému a dalším nepodařilo vytvořit novou vládu a ujmout se vedení KSČ, že neměli ani alternativní řešení pro takovou situaci. Té právě měl Svoboda využít, nechat nějakou dobu sověty v úzkých, a pak teprve odletět do Moskvy a více méně Rusům pomoci dostat se z politicky slepé uličky. Ovšem Svobodovi šlo o to zachránit odvláčené druhy; ale to by se bývalo povedlo i z pražského hradu: i tam mohl prezident trvat na tom, že o ničem nemůže jednat bez Dubčka, Černíka a druhů.

Moskevské rady tedy skončily podepsáním protokolu, jehož text nebyl nikdy zveřejněn, ani v Moskvě ani v Praze (formálně proto, poněvadž článek 14. stipuloval, že obsah moskevských rozhovorů je tajný). Autentický text protokolu z 26. srpna 1968 zní v české řeči takto:

Moskevský protokol

1. V průběhu rozhovorů byly projednány otázky spojené s obranou socialistických vymožeností v situaci, která vznikla v Československu, a také prvořadá opatření, diktovaná touto situací a pobytem spojeneckých vojsk v ČSSR. Obě strany vycházely ze všech všeobecně uznávaných norem vztahů mezi bratrskými stranami a zeměmi, z principů, potvrzených v dokumentech z porady v Čierné nad Tisou a v Bratislavě. Byla potvrzena věrnost ujednáním socialistických zemí k podpoře, upevnění a obraně socialismu, nesmiřitelnému boji s kontrarevolučními silami, což je společnou internacionální povinností všech socialistických zemí. Obě strany rovněž potvrdily rozhodné přesvědčení, že v nynější situaci je hlavním úkolem uskutečnění zásad a úkolů z porady v Bratislavě, z dohody v jednání v Čierné nad Tisou a jejich konkrétní realizace.

2. Předsednictvo ÚV KSČ prohlásilo tzv. XIV. sjezd KSČ, zahájený 22. srpna tr. bez souhlasu ÚV za porušení stanov strany. Bez účasti členů předsednictva, tajemníků, tajemníků ÚV KSS, většiny delegátů z armády a mnohých dalších organizací, je neplatný. Všechna potřebná opatření v této otázce provede předsednictvo ÚV KSČ po návratu do ČSSR. Mimořádný sjezd bude svolán po normalizaci situace ve straně a v zemi.

3. Delegace KSČ informovala o tom, že v nejbližších 6-10 dnech se bude konat plénum ÚV KSČ za účasti kontrolní a revizní komise strany. Posoudí otázky normalizace situace v zemi, opatření ke zlepšení práce stranických a státních orgánů, ekonomické otázky a otázky životní úrovně, opatření k upevnění všech článků stranického a státního řízení a uvolní z funkce osoby, jejichž další činnost by neodpovídala potřebám upevnění vedoucí úlohy dělnické třídy a komunistické strany. Splní usnesení lednového a květnového pléna ÚV KSČ z r. 1968 k upevnění pozic socialismu v zemi a dalšího rozvoje vztahů ČSSR a zemí socialistického společenství.

4. Představitelé KSČ vyjádřili nutnost rychlého provedení řady opatření, směřujících k upevnění socialismu a vlády pracujících, zvláště přednostních opatření k ovládnutí sdělovacích prostředků, aby plně sloužily věci socialismu, proti antisocialistickým vystoupením v rozhlasu, televizi, k přerušování činnosti různých organizací, stojících na antisocialistických pozicích. Nepřipustit činnost anti-marxistické sociálně demokratické strany. V zájmu splnění těchto úkolů budou provedena příslušná efektivní opatření. Stranické a státní orgány upraví situaci v tisku, rozhlasu a televizi pomocí nových zákonů a opatření. V mimořádné situaci bude nezbytné ke splnění těchto úkolů uskutečnit některá dočasná opatření, aby vláda ovládala pevně prostředky proti antisocialistickým jednotlivcům nebo kolektivům. Budou provedena nezbytná kadrová opatření ve vedení tisku, rozhlasu a televize. Tak jako při setkání v Čierné nad Tisou, i nyní představitelé KSSS vyjádřili plnou solidaritu s těmito opatřeními, která také odpovídají základním zájmům socialistického společenství, jeho bezpečnosti a jednotě.

5. Obě delegace projednaly otázky, spojené s přítomností vojsk pěti socialistických zemí a dohodly se o tom, že se tato vojska nebudou vměšovat do vnitřních záležitostí ČSSR. Jakmile pomine ohrožení socialismu v ČSSR a bezpečnosti zemí socialistického společenství, bude proveden po etapách odchod spojeneckých vojsk z teritoria ČSSR. Velení spojeneckých vojsk a velení čs. armády ihned projednají otázky spojené s odchodem a změnou dislokace vojenských částí z měst a vesnic, kde jsou místní orgány s to zajistit pořádek. Rozmístění vojsk uskutečnit v kasárnách, cvičných prostorech a jiných vojenských prostorech. Bude posouzena otázka bezpečnosti čs. hranice s NSR. Množství vojsk, jejich organizace a rozmístění bude uskutečňováno ve spolupráci s představiteli čs. armády. Materiálně technické, zdravotní a jiné zabezpečení dočasně dislokováných vojsk v ČSSR bude stanoveno zvláštní dohodou na úrovni MNO a MZV. Principiální sporné otázky budou řešeny vládami obou zemí. O podmín-

kách pobytu a úplném odsunu spojeneckých vojsk bude uzavřena smlouva mezi vládou ČSSR a ostatními vládami.

6. Předsednictvo ÚV KSČ a vláda přijmou opatření v tisku, rozhlasu a televizi, která by vyloučila možnost vzniku konfliktů mezi vojsky a občany na území ČSSR.

7. Představitelé KSČ prohlásili, že nedopustí odstranění z funkcí nebo dokonce represálie proti těm činitelům a pracovníkům strany, kteří bojovali za upevnění pozic socialismu, proti antisocialistickým silám, za přátelské vztahy k SSSR.

8. Bylo dosaženo dohody o tom, že budou v nejbližší době uskutečněna jednání o řadě ekonomických otázek s cílem rozšířit a prohloubit ekonomickou a vědeckotechnickou spolupráci mezi SSSR a ČSSR, zejména z hlediska potřeb dalšího rozvoje ekonomiky ČSSR, v zájmu splnění plánu rozvoje národního hospodářství ve smyslu usnesení ÚV KSČ.

9. Je plná shoda v tom, že vývoj mezinárodní situace a zákeřná činnost imperialismu, směřující proti míru a bezpečnosti národů, proti socialismu, vyvolávají nutnost dalšího upevnění a zvýšení efektivity obranného systému Varšavské smlouvy, jakož i jiných existujících orgánů a forem spolupráce socialistických zemí.

10. Vedoucí představitelé KSSS a KSČ potvrdili odhodlání důsledně dodržovat princip koordinace činnosti v mezinárodních vztazích, směřující k upevnění jednoty socialistického společenství, k upevňování míru a mezinárodní bezpečnosti. SSSR a ČSSR jako dosud budou v evropských otázkách důsledně provádět politiku odpovídající společným zájmům socialistických zemí a zájmům každé z nich, zájmům evropské bezpečnosti, klást rozhodný odpor militaristickým, antisovětským a neonacionalistickým silám, které sledují politiku revize výsledků druhé světové války v Evropě i existujících hranic v Evropě. Obě strany prohlásily, že budou důsledně plnit všechny povinnosti, vyplývající z více- i dvoustranných smluv mezi socialistickými zeměmi. V těsné spolupráci s ostatními zeměmi socialistického společenství budou i nadále pokračovat v boji proti zákeřným akcím imperialismu, podporovat národně osvobozené hnutí, usilovat o uvolnění mezinárodního napětí.

11. V souvislosti s projednáváním tzv. otázky ČSSR v Radě bezpečnosti OSN vedoucí představitelé KSČ a vlády prohlásili, že ČSSR se neobracela se žádostí o projednání této otázky k Radě bezpečnosti. Představitelé KSČ informovali, že vládou republiky byl dán pokyn čs. představiteli v New Yorku ohradit se kategoricky proti projednávání otázky ČSSR v Radě bezpečnosti nebo v jiném orgánu OSN a kategoricky žádat o vypuštění tohoto bodu z programu jednání.

12. Předsednictvo ÚV KSČ a vláda prohlásily, že zhodnotí činnost těch členů vlády, kteří byli za hranicemi a vystupovali jménem vlády ČSSR k otázkám, týkajícím se vnitřní i zahraniční politiky, zejména z hlediska dodržování politiky KSČ a vlády republiky. Z tohoto zhodnocení budou vyvozeny příslušné závěry.

V souvislosti s tím představitelé ÚV KSČ považují za nutné provést některé další kádrové změny ve stranických a státních orgánech a organizacích v zájmu zajištění celkové konsolidace ve straně a zemi. Tyto otázky budou všestranně posouzeny po návratu do vlasti. Bude rovněž prověřena činnost ministerstva vnitra a na základě výsledků budou učiněna opatření k upevnění jeho vedení.

13. Bylo dosaženo dohody uskutečnit v brzké době jednání stranických a státních delegací za účelem dalšího hlubšího posouzení a řešení otázek, vznikajících ve vzájemných vztazích a projednání aktuálních mezinárodních otázek.

14. Delegace se dohodly v zájmu obou Komunistických stran a přátelství mezi ČSSR a SSSR považovat jako přísně tajné kontakty mezi představiteli KSČ a KSSS v období po 20. srpnu t.r., a tím i obsah právě uskutečněných rozhovorů.

15. Obě strany se zavázaly jménem svých stran a vlád, že vyvinou veškeré úsilí KSSS a KSČ i vlád těchto zemí k prohloubení tradičního přátelství národů obou zemí, jejich bratrského přátelství na věčné časy.

Formální ledabylost, opakování některých formulací a jiné vnější nedostatky textu svědčí o tuhém handrkování, vedeném až do poslední chvíle (ne-li dechu) některými členy čs. týmu. Nejasnosti a dvojjaké formulace lze rovněž vysvětlit spěchem a nejednotností stanovisek československých podpisovatelů Protokolu,¹⁹ ale také osvědčeným sovětským záměrem, aby rámcové dohody tohoto druhu byly mlhavě formulovány a jejich výklad byl tudíž mnohoznačný (viz bratislavská dohoda z července). Ale i tak lze z textu vyčíst sovětské priority : článek první je jasným kompromisem mezi sovětským argumentem, že v ČSSR hrozila kontrarevoluce, a stanoviskem československého vedení, že žádný takový zvrat nehrozil. Z pozdějšího vývoje je známo, že Moskvě nesmírně záleželo na tom, aby nebezpečí kontrarevoluce bylo v té či oné formě vedením KSČ potvrzeno; ostatně na listopadovém zasedání ÚV konzervativní síly vyšly v tomto smyslu Moskvě vstříc jak nejmíň mohly.

Druhý článek, jímž se vyhláší 14. mimořádný sjezd KSČ za neplatný (a na tom Moskvě velmi záleželo), je nutno číst v souvislosti s třetím a čtvrtým bodem, které určují kádrové změny v KSČ a ve vládě — a ovšem jejich prodloužení také v tisku, rozhlase a televizi — a o jejichž „nezbytnost“ se opírá o bod první. Gustav Husák tu dokonale sehrál svou mouřenínskou roli právě svou kritikou 14. sjezdu.

Pátý bod, pro Moskvu kardinální : pobyt — současný a budoucí — cizích vojsk na území Československa. O obsahu a formulaci tohoto bodu, včetně dislokace branných sil podél západních hranic země, byly svedeny nejtěžší boje obou stran. Poslední, nejzávažnější věta — „O podmínkách pobytu a úplném odsunu

¹⁹ V československé sestavě, jež jednala v konečné fázi moskevských porad, bylo progresivní křídlo slabé : uvážíme-li, že z různých důvodů (nečlenství v předsednictvu ÚV KSČ, osobní či politická opatrnost, formální účast), Svoboda, Kučera, Koucký, Husák, Lenárt, Dzúr, Černík byli v pozici centristů, pak „progresivní minorita“ byla jasná : Dubček, Smrkovský, Šimon, Špaček, Mlynář, proti Biřakovi, Barbírkovi, Pillerovi, Rigovi, Švestkovi, Jakešovi, Indrovi.

spojeneckých vojsk bude uzavřena smlouva mezi vládou ČSSR a ostatními vládami“ — naznačuje, že se s „konečným řešením“ tohoto problému najisto počítalo. A o tom, že část cizích vojsk v zůstane *natrvalo* se ani v Praze nikdy nepochybovalo. Bylo to také smlouvou mezi vládami ČSSR a SSSR 6. října 1968 formálně stvrzeno.

Struktura Protokolu a některé její formulace jsou zvláště působné a jistě se stanou předmětem studia politologů a odborníků pro mezinárodní právo. Třeba jak diktát agresora se objevuje nikoli způsobem příkazovacím, ale v první nebo třetí osobě poražených však účelivých žáků, dychtivých diktát uskutečnit: „Představitelé KSC vyjádřili nutnost...“, „delegace informovala o nutnosti...“, „předsednictvo ÚV KSC a vláda přijmou opatření...“, „potvrdili odhodlání“, „prohlásili, že ČSSR se neobrátí...“, atd. Zmíněný už 14. bod má vpravdě orwellovský nádech a značí ovšem návrat k tajné politice mezi Moskvou a jejími satelity, tedy politice, jež v minulosti měla katastrofální a nejednou vražedné následky. Do téže kategorie orwellovského světa patří 15. bod, jímž se „obě strany zavázaly jménem svých stran“, že budou prohlubovat vzájemné přátelství „na věčné časy“. Sotva existuje v moderních politických dějinách dokument, v němž jedna z kontraktuálních stran (dovezená k podpisu prakticky v železných a jejíž země byla zákeřným způsobem napadena), se zavazuje k bratrskému přátelství, a to hned na věčné časy.

Ale tak to bylo podepsáno kolem půlnoci z 26. na 27. srpna. Odměna — mohli se jet domů. Jenomže ještě jednou před návratem Dubček a jeho věrní druzi se měli střetnout se čtvrtou (asijskou) dimenzí sovětské politiky: když se delegace sešla k odletu na moskevském letišti, chyběl jeden z jejích původních (nedobrovolných) členů, František Kriegel. Pravda, stoupenci arijské čistoty v sovětském politbyru tohoto „haličského žida“ nikdy k jednání do Kremlu nepustili²⁰ a zřejmě si ho chtěli schovat k příležitostnému procesu s čs. „sionisty“ a diverzanty. Ale Dubček a druzi odmítli odjet bez Kriegla. Po několika hodinách čekání byl konečně předseda Národní fronty a člen předsednictva ÚV, prakticky už od porad v Čierné sověty arbitrárně vyřazený jako partner ve vyjednávání, přivezen a naložen do letadla a ostatními.

Opět doma

Návrat do Prahy byl takřka plíživý, za předranního šera 27. srpna, bez protokolu, bez novinářů, bez vítání. Všichni odjeli na hrad se trochu vyspat. Ještě dopo-

---

²⁰ Jinou osobností, jež nebyla vpuštěna do jednací síně, byl sovětský státník nyní na odpočinku, Nikita Chruščov. Chruščov se dobýval do Kremlu v druhý den moskevských porad (24. srpna), strážné telefonovaly o příkaz a přivedly Nikitu do prvního patra (jednání se vedla ve vyšších poschodích). Brežněv vyslal nějaké své pobočníky, aby vyslechli bývalého prvního tajemníka KSSS. Ten byl značně rozčilen a žádal, aby Brežněvovi bylo tlumočeno jeho stanovisko: žádné polovičaté řešení československé krize! Buď to v Praze musíte umět zužitkovat politicky, co jste začali vojensky, vytvořit takovou vládu, jakou potřebujete — nebo jste se do toho vůbec neměli pouštět. Jen žádný kompromis! — Pobočníci Chruščova vyslechli a pak ho zas doprovodili ke kremelské bráně.

ledne bylo totiž třeba rozhodnout, jak a co se lidu sdělí o moskevských poradách, a kdo mu to sdělí. Nálada v zemi byla totiž nebezpečná : nejprve radost (nelíčená) z toho, že se Dubček a druzi vůbec z Ruska vrátili tak říkajíc v jednom kuse — a že se dokonce vrátili k moci. To nebyla maličkost — to byl zázrak! Ale téměř zároveň vyvstala otázka, jaká byla *cena*, již bylo třeba za to zaplatit. Čtrnáct milionů lidí čekalo čtyři dlouhé dny v krajním napětí (a zase v hryzavé, potlačované, ale neodbytné předtuše, že zprávy budou katastrofální) na výsledky moskevských jednání.

Zveřejnění komuniké bylo dohodnuto s Moskvou na odpoledne. Kromě toho, jak víme, 14. bod příkazoval přísnou důvěrnost jednání a tajný ráz protokolu (ostatně bod patrně nejvítanější pro všechny členy čs. delegace). Zároveň ovšem týž článek zabráňoval např. Smrkovskému (který si vždy zakládal na tom, že se lidu musí říkat pravda), aby vůbec něco podstatnějšího mohl říct po svém příjezdu do Prahy. Návrat delegace oznámil čs. rozhlas ráno v osm hodin pět minut, a o deset minut později z magnetofonového pásku vysílal záznam rozhovoru se Smrkovským :

- Soudruhu Smrkovský, jsme strašně rádi, že jste mezi námi. Opravdu hrozně rádi, ale myslím, že celé naše národy čekají na vaše slova, abyste byl tak laskav a mohl nám několik vět říct.
- Těžko se mně mluví. (Pomlka). Chci prostřednictvím rozhlasu poklonit se před naším národem a naší stranou. (Pomlka).
- Ano navázat... A teď nějakou věcnou otázku : kteří soudruzi se vrátili a co děláte? (Pauza). Kteří soudruzi se s vámi vrátili, soudruhu Smrkovský, a co teď děláte?
- Vrátili jsme se všichni.
- To znamená?
- Všichni, kteří jsme tam byli.
- I soudruh Kriegel je mezi vámi?
- Ano, také je mezi námi, také.
- Co teď děláte, soudruhu Smrkovský?
- No, někdo spí, protože dvě noci jsme nespali, a druzí pracují. Máme toho dneska před sebou velmi mnoho.
- A kdy se dozvíme výsledky jednání?
- Bude mluvit prezident republiky, bude mluvit — nevím, v jakém pořadí, to ještě jsme neměli možnost posoudit, dohodnout, bude mluvit první tajemník strany soudruh Dubček, bude mluvit také předseda vlády, ale pořadí ještě nemohu, ani dobu, určit...
- Určené....
- Nemohu....
- A je to dobré nebo zlé?
- Není to snadná otázka. Myslím, že najdeme my, ta delegace naše, která tam byla, že najdeme shodný názor na to, co a jak dál! Já — dnes není čas na nějaké dlouhé řeči, já myslím, že se z toho dostaneme.

Od rána zasedala na pražském hradě vláda — možno-li tak nazvat toto pobíhající a přebíhající shromáždění ministrů, členů předsednictva ÚV a jiných stranických představitelů (Císař přijel šestsettrojkou a v černých brýlích, Biřak nevěděl kudy kam, zda zůstat či odejít). Za Černíkova předsednictví podali členové delegace zprávu o moskevských poradách; Smrkovský telefonoval do

Národního shromáždění, jehož plénum zasedalo od rána od osmi, ale sám se do budovy probil (nadšenými davy) teprve až k polednímu a přednesl tam poslancům „informační projev“ o jednání v Moskvě.

Široká veřejnost nevěděla dosud nic. Čím déle trvalo čekání, tím více sílily neblahé předtuchy. Ve 14 hodin 35 minut vysílal rozhlas zprávu o zasedání vlády na Hradě a výzvu k obyvatelstvu, aby zamezilo „živelným akcím“ a aby „rozvahou a klidem“ podpořilo konsolidaci země. Konečně ve 14 hodin 40 minut bylo vysíláno komuniké o výsledcích moskevských porad (oficiální text viz v *Rudém právu* z 10. září 1968).

Hned poté promluvil k občanům president Svoboda. Byla to — aspoň v hodnocení jednoho předního pracovníka ÚV — „háčovská řeč“, a ve zděšené reakci mnoha jiných „druhý Mnichov“.²¹ Čs. rozhlas pokládal za nutné ujistit presidenta, že „reakce našich občanů“, tlumočená rozhlasem a veskrze odmítavá, se netýkala „projevu soudruha Svobody“, ale byla to reakce na text komuniké. Faktem bylo, že reakce na komuniké a na Svobodův projev byla téměř okamžitá a jednoznačně negativní. Už před půl pátou se vysílalo stanovisko komunistů-zaměstnanců ostravského rozhlasu: „Se vzrušením a naprostým nesouhlasem jsme vyslechli společné komuniké...“ Hned poté vysílač Československo I „odmítá komuniké“. — „Komuniké, to není dohoda, to je diktát“, vzkazují vojáci z Pardubic. „To není dohoda, to je násilí“, telefonují rozhlasu osazenstva závodů. „Vnucená, potupná kapitulace“, vzkazuje čtyřicet tisíc Škodováků z Plzně. „Komuniké nás neuspokojilo, ale naopak hluboce zklamalo naše očekávání“, hlásí komunisté z Hradce Králové. Národní shromáždění ČSSR ve zvláštním prohlášení k obyvatelstvu „si vyhrazuje právo... posoudit zprávu a návrhy vlády tak, aby byla zachována suverenita a svoboda země“.

V této atmosféře se ujímá slova Dubček v dnes už světoznámém, několikrát slzami a omdléváním přerušovaném rozhlasovém projevu (asi v 17 hodin 30 mi-

---

²¹ V okupačním týdnu se Svoboda nejednou přirovnával k Masarykovi a Benešovi; pokud jde o státnický um, rozhled a vzdělání je přirovnání přehnané — shovívavě měřeno. Marxismus-leninismus a komunismus se objevily v jeho krevním koloběhu pozdě, ale zato natrvalo. Mluví vždy nejdříve jako komunista, pak teprve jako hlava státu a občan. Tak např. na plénu ÚV KSČ, které zasedalo deset dní po vpádu vojsk do Československa, Svoboda nenalezl ani slova odsudku pro sovětskou agresi, ale měl mnoho slov kritiky na adresu lidí, kteří prý po lednu „chápali demokracii spíše jako anarchii“, pro které prý „demokracie byla zástěrkou pro antisocialismus“, a kteří organizovali kampaně proti stranickým funkcionářům, aniž se kdo staral o to, „zda je to spravedlivé či nikoli“. „Jsem jako president odpověden za osud každého občana této země a prohlašuji, že nic takového nadále nestrpím“. Podivné to starosti hlavy státu, který se právě stal obětí surové agrese, jež si vyžádala kromě jiného ztrát na životech a statcích občanů, nemluvě o svobodě a nezávislosti celé země. Naopak: „Máme opravdový zájem“, vyhlásil president ve svém rozhlasovém projevu k lidu, „o obnovení důvěry a upřímné spolupráce mezi zeměmi, které byly osudově spjaty společnou cestou“. — O něco dříve vysílal rozhlas zcela opačné hodnocení situace, které nesporně vyjadřovalo mínění komunistů, jejichž legitimace byla staršího data než Svobodova: „Byli jsme zaskočeni, přepadeni, zrazeni těmi, jimž jsme věřili, v tom, čemu jsme věřili.“

nut). Dopad na posluchače (prakticky všech český a slovenský lid) byl zdrcující: převážná většina posluchačů cítila sympatie k prvnímu tajemníkovi, vzhledem k osudu — lidskému i politickému —, který ho potkal. Politicky lid ovšem věděl, že byl zčásti poražen, zčásti zrazen. Základním a záchytným bodem projevu bylo Dubčekovo opěťované tvrzení, že moskevská dohoda zaručuje, že dojde „k postupnému odchodu vojsk pěti států z území naší republiky“, a že „konečným cílem našeho snažení je uskutečnit úplný odsun těchto vojsk, a to co nejdříve“.

To byl odvážný cíl, neboť moskevský protokol zajišťoval spíše pravý opak; Dubček, nezdolný optimista, sotva chtěl úmyslně klamat zdrcený lid: spíše opravdu doufal, že se to nakonec v Moskvě přece nějak usmlouvá. A jakoby tušil, že se mu moc nevěří, ve svém projevu hned dodal, že „nedůvěra, vyvolávaná v tomto směru není opodstatněna a je škodlivá“. Řekl: „Po rozhlásovém vystoupení presidenta republiky soudruha Svobody, se šíří nedůvěra, pochybnosti k výsledkům moskevských jednání a připravovaným opatřením k odsunu vojsk. Velmi naléhavě varujeme před takovým počínáním“.

Marně. Ještě dvakrát bylo třeba apelovat na „rozum“ a na „rozvahu“ Čechů a Slováků: Černík (28. srpna) a Smrkovský (29. srpna). A znovu odsun vojsk z Československa byl hlavní útěchou těchto rozhlasových apelů „v podmínkách mimořádně obtížné situace v naší zemi“. Černík vyložil 5. článek protokolu rovněž velmi vágně: „Dohodli jsme též hlavní zásadu o principu odchodu zahraničních vojsk a urovnání následků jejich pobytu u nás... Jednotlivé fáze úplného odchodu vojsk z našeho území musí být ještě konkretizovány a budou projednávány s příslušnými vládními místy“. — Smrkovský, jako obvykle, byl přímější a upřímnější: „... nedocenili jsme některé faktory, které podstatně náš vývoj ovlivňují, především faktory vnější a mezinárodní... Naše země byla obsazena obrovskou vojenskou mocí,²² již čelit stejným způsobem bylo absolutně beznadějně a vyloučené (...) Od tohoto okamžiku se ve smrtelném nebezpečí ocitlo nejen všechno naše polednové úsilí, ale doslovně nejzákladnější hodnoty nás všech — stát a jeho suverenita, svoboda, řízení našich vnitřních záležitostí, ba i existence a bezpečnost každého občana“. A nakonec: „Ujišťuji vás že jsme jednali a rozhodovali se jako vlastenci a vojáci.“

Bylo tomu opravdu tak? Brzo po návratu z Moskvy, když opadla první vlna napětí a vypětí, vznikly mezi samotnými účastníky jednání pochyby o tom, zda se se sověty jednalo dosti tvrdě, důsledně a opravdu takticky, zda se je donutilo k maximálním ústupkům. Nikdo nepopíral, že pozice čs. týmu byla zoufalá, okolnosti, za nichž k jednání došlo, měly ráz chicagského gangsterismu. Ale vážné pochybnosti existují o poslední fázi jednání: zda se nemělo z Moskvy odjet s *návrhem* protokolu, nikoli s podepsaným dokumentem, zda se neměl důsledněji uplatňovat požadavek formální ratifikace tak významného dokumentu Národním shromážděním, ÚV KSČ, vládou; zda se vůbec sovětům příliš brzo a příliš lehce nevyhovělo v *hlavním* bodě jejich úsilí o závazný podpis na

²² Člen ÚV Frýbert podal na zasedání tohoto sboru 31. srpna první přesnější údaje: 250.000 vojáků (29 divizí), 7.500 tanků, 1.000 letadel.

dokumentu, který jim zajišťoval pozdější legalizaci rozmístění sovětských vojsk v Československu jakož i mocenskopolitických zásahů a „normalizačních“ příkazů, které z této základní skutečnosti přímo i nepřímo vyplývaly.

V nejvyšším vedení KSČ jsou soudruzi, kteří tvrdí, že čs. delegace se v Moskvě příliš statečně nechovala. Dala se nakonec zlomit: někteří její členové (Husák, ale také Mlynář) projevovali příliš očividně ochotu ke kompromisu, k dohodě — a obvykle na úkor Prahy; Dubček, Černík, Smrkovský byli nejen vyčerpáni, ale také vystrašeni (neradi o tom hovoří, ale soukromě to nepopírají); a když už se rozhodli podepsat, nezajistivše si ani únikovou klauzuli preliminárního legálního sohválení protokolu,²³ pak aspoň měli neústupně trvat na co nejvyšší ceně. Neučinili tak. Jeden z účastníků jednání si poznamenal:

Zůstává otevřenou otázkou, jestli jsme srpnové rozhovory v Moskvě vedli způsobem, který by nám přinesl maximální výsledky. Mohli jsme na Rusech vynutit víc, než se nám podařilo. Např. Brežněv byl zřejmě ochoten licitovat v případě Biřaka, Indry a dalších — mohli jsme buď dostat něco podstatného za souhlas se 7. bodem protokolu, nebo naopak si zajistit definitivní kádrová rozhodnutí proti nim, a tím eliminaci konzervativců. Bylo nám všem jasné, že prvotnímu mocenskému zájmu sovětů — vynutit si přítomnost sovětských vojsk na území ČSSR — bude nutno vyhovět; ovšem podstatné bylo, za jakou cenu. Ukázalo se, že cena, kterou jsme nasadili, byla příliš nízká.

Zasedání pléna ÚV KSČ 31. srpna ve Španělském sále, věnované výlučně událostem minulých deseti dnů (tím se také splnil požadavek, obsažený ve 3. článku moskevských protokolů), bylo přehlídkou prohlubujících se rozporů ve straně. Přesto se Dubčekovi podařil snad jediný dobrý tah v souboji se sověty po 21. srpnu: byla to „kooptace“ členů ÚV (vesměs zvolených 14. sjezdem) a vytvoření nového předsednictva. Kdyby toho nebylo, byl by býval pozdějším, kritickým plénem listopadovým Dubček poražen a smeten.

Srpnové plénum bylo také přehlídkou větší či menší míry „kolaborace“ s Moskvou, jak si ji jednotliví aktéři dramatu sami odměřovali, nebo se z ní naopak vzájemně obviňovali.²⁴ Rozprava byla samozřejmě tajná, ale existuje o ní záznam, z něhož citujeme aspoň ty pasáže, které se týkají projevů Svobodových:

---

²³ Čs. delegace byla včas informována o stanovisku ÚV KSČ, vlády a parlamentu o „omezeném mandátu“ čs. vyjednávačů. Byly jí také známy četné rezoluce závodů, ústavů, stranických organizací, atd., vyzývající delegaci, aby nic nepodpisovala a neprodleně se vrátila. Tyto rezoluce zvláště zdůrazňovaly, že o dalším osudu země v tak historické chvíli nemůže rozhodovat ani prezident ani vláda. Některé rezoluce žádaly dokonce „lidové hlasování o výsledcích jednání v Moskvě“.

²⁴ Biřak: „Prohlašuji na svou čest a svědomí, se ctí komunisty a občana Československa, že jsem neudělal nic, co by bylo v rozporu s tímto postavením. Bylo by tragické, kdyby se měly opakovat roky 1950. Jste-li přesvědčeni, že jsem vinen a dopustil jsem se viny, rozhodněte o mém členství v předsednictvu ÚV, případně i ve straně. Ale dojde-li k rozkladu ve straně, bude situace ještě horší. Protože pak nebude nikdo, kdo by mohl splnit podmínky moskevského protokolu, a následky jsou známé.“ — Jisté okolnosti nasvědčují tomu, že Biřak, i když o invazi věděl předem, neměl přímý podíl na sestavování Indrovy „revoluční vlády“. Je ale známo, že v telefonickém hovoru, který měl Dubček

První v diskusi vystoupil soudruh Svoboda. Řekl toto : Posledních 10 dnů patří mezi nejdramatičtější v historii našich národů. Nelze proto k tomu přistupovat z hlediska citu, ale především z hlediska perspektivy. Mohu to snad říci a žádat, protože jsem v posledních dnech nesl jediný v tomto státě velkou tíhu břemene a odpovědnosti za osud těchto národů, když ústřední výbor, vláda i Národní shromáždění nemohly pracovat. Čest a svědomí, jako komunisty i jako vojáka a presidenta tohoto státu mi nedovolují, abych zradil zájmy našich národů, a toho také se nevzdám, co živ budu. Při této krizi jsem se řídil třemi zásadami. Za prvé nechtěl jsem už znovu vidět spousty krve a lidských mrtvol. Za druhé, řešit situaci jen politickými cestami, to znamená podmínit tento způsob řešení obnovením legálních orgánů, a za třetí, aby mohl lid pod vedením strany pokračovat v politice, kterou nastoupil po lednu. Sovětští soudruzi se nám nebudou vměšovat do našich vnitřních záležitostí.²⁵ Skládám vám tedy, soudružky a soudruzi, účet z toho, co jsem dělal, ne jako president, ale především mi šlo o to, aby strana si zachovala svou čistou tvář.

Výsledky moskevského jednání tedy nepovažují, a nemůže považovat žádná strana, za triumfální vítězství. Ani jedna ani druhá. Nepovažují je však ani za kapitulantsví, ani za kolaboraci. Žádají se závěry, které však dnes nemusí být pochopeny ani stranou, ani lidem. Někteří se snad budou chtít těmto závěrům vyhnout, nebo je obejít. Chci vás varovat před tímto postupem. Mohl by totiž znamenat pro naše národy a jejich osud nepředstavitelné následky. Je tedy třeba na jedné straně plnit a dělat politiku tak, aby za ní stáli lidé, a na druhé straně usilovat o naprosté, bezpodmínečné splnění požadavků z Moskvy.

V druhém, nepřipraveném zásahu do rozpravy se Svoboda nejprve omluvil, že nebude vážit slova tak, jako ve svém zahajovacím projevu. Podle výše zmíněného záznamu řekl :

Podívejte se, já vás všechny upřímně lituji. Jsem starý člověk, ale když byla těžká situace, tak mi to myslelo. Připomínám vám tři věci : hned na začátku, první den, jsme jasně řekli, že nikdo, ani já, ani vláda, ani Národní shromáždění, ani předsednictvo ÚV sem nikoho nezval.

---

s Brežněvem v pátek 30. srpna večer, sovětský tajemník schválil plánované odvolání Koldera a Švestky jako členů předsednictva ÚV KSČ, ale naopak odmítl přiklepnout podobný osud Biřakovi. Tak se stalo, že na druhý den, na plénu ÚV, Dubček měl nesnáze s vysvětlením, proč nechce vyhovět téměř jednomyslnému přání slovenských členů, aby Biřak byl rovněž odvolán; pravdu nechtěl říci a tak tvrdil, že sice Biřak ve straně žádnou podporu nemá, že však spolupodepsal moskevský protokol a bylo by tudíž „nehodné“ ho nyní sesadit z funkce; jeho případ se prý bude řešit později.

²⁵ Samozřejmě, že se vměšovali už ve chvíli, kdy ještě neoschl inkoust na podpisech protokolu, který ovšem sám je magnou chartou surové intervence. Před zasedáním pléna ÚV naléhal Svoboda na ministra vnitra Pavla, aby se „dobrovolně vzdal“ své funkce. Na této rezignaci Moskva neúprosně trvala — bylo třeba znovu ovládnout celé ministerstvo — a navrhovala jako nového ministra Miloše Jakeše, předsedu revizní a kontrolní komise ÚV KSČ a starého agenta NKVD. Došlo k typickému kompromisu : Moskva si vynutila Pavlovu rezignaci, ale souhlasila, aby na jeho místo nastoupil dosud zcela neznámý bývalý předseda západočeského krajského národního výboru Pelnář. Brežněvovi se líbilo, že Pelnář byl původně zedník a tedy „spolehlivý dělnický kádr“. Brzo se ukázalo, že Pelnář — osobní přítel Pavlův — se rychle zkorumpoval a svého předchůdce obvinil (na listopadovém plénu ÚV) z ledabylosti a div ne ze zrady.

Za druhé jsme jasně řekli, že žádnou revoluční vládu nebudeme vytvářet v čele s prezidentem, a odmítl jsem to.

Za třetí říkám, že jednání nepovažuji za žádnou kapitulaci, ani za kolaboraci, ale za přátelský styk v tomto řešení k sovětským soudruhům. A kdokoli z vás se bojí jít jedinou možnou cestou, která je jedinečnou cestou, která by vyvedla národy z této situace, kdokoli se bojí touto cestou jít, že bude označen za kolaboranta, prosím vás, odejděte, a to ze všech míst.

Řeč byla tedy dosti jasná. Také Černík, a nakonec i Dubček na tomto prvním po-invazním zasedání nejvyššího stranického orgánu se zasazovali o realizaci věru ionescovské formulace Svobodovy, že totiž běží o „přátelský styk v tomto řešení k sovětským soudruhům“. Černík (citovano ze Záznamu) řekl v podstatě :

Bylo by těžké nalézt nyní odpověď, nebo jen odpovědět na otázku, co jsme my čeští a slovenští komunisté a naše národy udělali, že nás stihl tento osud. Rozum však musí ovládnout city, a jako malé národy musíme si uvědomit, že můžeme zasahovat do vývoje světových dějin jen svou prozíravostí a moudrostí. Ne jinak. Sovětský svaz a socialistické země jsou naši třídní spojenci, to je si třeba vštípit v paměť. Chtějí společně s námi oslabit pozice imperialismu, což je nám společné. Nemůžeme jinak, než rozumnou politikou dostat se opět nahoru. Nenecháme nikoho na pochybách, že budeme usilovat v našich podmínkách o tvorbu socialismu, a že jsme součástí socialistického tábora.

To hlavní je strana a její jednota. Ta jediná nás může vyvést z této situace. Nebude-li posílena, padne a padnou s ní jednou i tyto národy. Pak se bojím občanské války. Rozdělení světa nastalo na Jaltské konferenci. Vznikly dvě světové struktury, se svými zákonnostmi, se svými cíli politickými i ekonomickými a kulturními i vojenskými. Jde o socialistickou a kapitalistickou strukturu. Každá z těchto struktur má své centrum, a toto centrum určuje pohyb světové politiky i malých národů.

Kolikrát jsme, soudruzi, upozorňovali, že útoky proti Sovětskému svazu a Varšavské dohodě mohou mít pro naši stranu a zemi nedozírné následky. Neposlechli jste nás. Každý z nás musí teď dělat jednotnou politiku. A každý z nás se musí také rozhodnout : buď bude plnit zásady politiky strany jednotně, nebo každý z nás bude hledat pro sebe různé varianty. Ale pak se začneme kolíbat a povede to ke strašnému konci. Každé hnutí má své politické a praktické slabiny, tedy i naše.

My čeští komunisté musíme také okamžitě rázně přestat s přezíravým pohledem k slovenskému národu. I to nám sověti vytýkají. To také souvisí se 14. sjezdem. Proto se také plně stavím za stanovisko KSS ke 14. sjezdu. Odsuzuji, že se čestným členům strany a ÚV dělají na čele znamenají zrádci a kolaboranti, neboť to může pouze vést k analogii procesů 50tých let, jenže bez soudců a tribunálů. Ani cesta vzdoru a odporu není přijatelná, a také cesta pasivity je vlastně totéž. Zbývá cesta důsledného řešení moskevských dohod, se kterými musí však být seznámena celá strana. Na závěr bych řekl : přestaňte s chytračením, soudruzi, jakékoliv chytračení se nám nemusí vyplatit.

Soudruh Dubček v závěru řekl (během toho závěru se asi dvakrát rozplakal) :

Všichni stojíme před vážnými politickými úkoly. Náš lid po lednu pochopil, že naše strana je schopna vést tyto národy. Naše situace v této chvíli je opravdu složitá. Možno říci, že je tragická, ale lidé přece čekají, co všechno pro vyřešení situace uděláme. Jednání sjezdu KSS a dohoda z Moskvy prokazují, že náš lid je schopný pochopit tuto situaci. Ale řekněme mu pravdu. Anebo snad, soudruzi, máme soutěžit a předhánět se v dramatickém hodnocení této současné situace, která i tak je beztak dost dramatická. Plně se

hlásím k druhému vystoupení soudruha Svobody a kladu tedy otázku : máme možnost vyvést naše národy z této situace? Odpověď zní : máme. Je zde spojení naší strany s lidem? Ano, je. Čili, puště se do práce.

Ale nikdo, ani Dubček ani Smrkovský, si netroufali lidu naplno říct, že tato práce *musí* být zahájena nevyhnutelným krokem : smluvním závazkem, který by konkretizoval a po státní i mezinárodně-politické linii legalizoval poslední větu 5. článku moskevského protokolu : „O podmínkách pobytu a úplném odsunu spojeneckých vojsk bude uzavřena smlouva mezi vládou ČSSR a ostatními vládami“.

Nikdo si netroufal říct pravdu, ale všichni, zejména mladí, si uvědomovali důsledky příštího kroku. Časopis *Student* (zvláštní vydání z 27. srpna) v listě Národnímu shromáždění, prezidentu republiky a vládě důrazně varuje :

Ratifikací výsledků moskevských jednání ztratíme všechno. Svou svobodu, svou čest, své svědomí. Staneme se — po kolikáté už v naší historii — národem otroků, stádem bez charakteru. Zradíme nejen sebe, ale i historický úkol, který naší zemi připadl : otrást nelidskou stavbou stalinismu a najít lidskou podobu socialistického zřízení. Proto (...) učiňte toto :

Národní shromáždění... nechť okamžitě odmítne ratifikovat výsledky moskevských jednání.

ÚV KSČ nechť okamžitě odmítne výsledky moskevských jednání.

Vláda republiky nechť okamžitě odmítne výsledky moskevských jednání.

Soudruzi, buďte Čechy a Slováky, buďte komunisty, buďte občany této země. Nechte raději okupanty rozehnat vaše orgány, než abyste podepsali zradu.²⁶

Literární listy (28. srpna) konstatují jménem celé redakce a spolupracovníků, že „dohody, které počítají s jakoukoli formou okupace ČSSR jsou pro československé národy nepřijatelné... vynucené dohody nás nezavazují.“ Nespočetné rezoluce závodů a organizací zdůrazňují, že moskevský protokol — „tento akt naším národům vnucený za nenormálních okolností“ — nesmí být ratifikován.²⁷

Po vpádu

Bylo to v říjnu 1962, v době kubánské „raketové“ krize, kdy Moskva čelila naposledy úměrně vážné situaci (již sama vyvolala), jakou byla invaze Československa o šest let později (rovněž rozhodnutá Moskvou a v Moskvě). Jak v

²⁶ Později redakce, přesněji část redakce, toto stanovisko odvolala : bylo prý koncipováno po projevu presidenta republiky a „ve chvíli, kdy se nám zdálo, že se zhroutilo vše. I dnes jsme přesvědčeni, že jsme v této situaci sdíleli pocity většiny obyvatel této země... Váš postup v moskevských jednáních nelze nazvat zradou“.

²⁷ O těchto rezolucích se Brežněv v říjnu v Moskvě vyjádřil před Dubčekem asi v tomto smyslu : „S tím nám sem nechoďte, my přece dobře víme, jak se tyto rezoluce vyrábějí“. Na plénu ÚV KSČ v listopadu 1968 vytýkají Kolder, Biřak, Indra zejména Krieglovi a Smrkovskému, že „organizovali protisovětské rezoluce“ už před schůzkou v Čierné a rozmlouvali s novináři před Dětským domem v Praze, kde se část rezolucí podpisovala.

prvním, tak i v druhém případě důsledky se projeví v mezinárodním komunistickém hnutí, v táboře socialistických zemí, v prvním případě i ve vlastní zemi²⁸; jak v prvním, tak i v druhém případě se Rusové dopustili chyb ve svých mocensko-politických výpočtech. V obou případech museli změnit dispoziční cíle, jež si původně určili.

Hned na počátku byli nuceni jednat právě s těmi představiteli Komunistické strany Československa, k jejichž politické a snad i fyzické likvidaci všechno připravili a udělali. Z konečné verze nadiktovaného „protokolu“ museli volky nevolky vypustit dvě stěžejní statě, na nichž spočívalo ideologicko-politické zdůvodnění vojenského zásahu: 1. že v Československu došlo ke kontrarevoluci; 2. že představitelé KSČ a vlády povolali „bratrské země“ na pomoc proti této kontrarevoluci. Dále museli schválit a umožnit návrat Alexandra Dubčeka (o němž *Pravda* ještě 22. srpna psala jako o kontrarevolucionáři), a jeho „revizionistických“ druhů, které si několik dní předtím přivezli jako zajatce do Ruska: návrat nejenom do vlasti, ale také do jejich původních vysokých stranických funkcí. Museli přijmout jako závazné podpisy těchto „úchylkářů“ na dohodu, o níž celý svět věděl, že byla uzavřena pod obrovským nátlakem a za podivných okolností.

Politika Moskvy vůči Československu v prvních po-invačních týdnech rovněž vykazovala řadu změn v původním plánu; tyto modifikace byly mimo jiné také důsledkem lepší znalosti a reálnějšího vyhodnocení politické situace v obsazené zemi, než jaké byly k dispozici před vpádem.²⁹ Zdá se, že Moskva usilovala prostě o stabilizaci situace, o zmírnění porážek, které v tomto dobrodružství utrpěla, a zároveň o konsolidaci nesporných zisků, jež jí invaze přinesla.

Stručný přehled událostí prvních po-invačních týdnů ukáže, že implementace moskevského protokolu, na níž sovětem nejvíce záleželo, nebyla ani snadná ani pro Rusy jednoznačně výhodná. — V Bratislavě byl 26. srpna zahájen sjezd Slovenské komunistické strany. Účastnilo se ho 638 delegátů, z nichž 358 bylo řádně zvoleno na tento sjezd a 143 bylo nadto zvoleno za delegáty na příští sjezd KSČ, Moskvou mezitím zakázaný. Prvním činem sjezdu bylo: odsoudit invazi Pěti, manifestačně schválit výsledky mimořádného 14. sjezdu (vyhlášeného v Moskvě za ilegální) a žádat bezodkladný odsun cizích vojsk. Sjezd nezvolil do vysokých funkcí žádného stalince typu Biľaka nebo sovětského agenta typu Šalgoviče; tak se stalo, že KSS, s Husákem v čele, eliminovala nebezpečí náporu konzervativců a stalinčků, které později ohrožovalo a oslabovalo pozici reformistů a centristů v KSČ.

Pokud jde o první po-invační zasedání pléna KSČ (31. srpna), výsledky, jak

²⁸ Politický pád Nikity Chruščova byl přímým důsledkem kubánského debaklu.

²⁹ Na zářijové poradě sovětských šéfredaktorů se Suslovem (šlo o pravidelnou poradou, orientující sovětskou propagandu), Suslov jednak oznámil modifikaci teorie o otevřené kontrarevoluci v ČSSR na „kontrarevoluci plíživou“. Za druhé se netajil tím, že sovětská diplomacie (Červoněnko) se „chybně orientovala“ na nepřiliš schopné politiky typu Indry, Koldera, Švestky, a opominula tak „výrazně perspektivní politiky“ jako dr. Husáka.

jsme viděli, nebyly pro Moskvu rovněž příliš uspokojivé.³⁰ Závěry moskevských porad byly sice schváleny a 14. sjezd KSČ, který se měl konat 9. září, „prozatímně odložen“, ale nové složení vrcholných stranických orgánů bylo jasným posílením progresivních a centristických sil v KSČ (80 z nově kooptovaných členů ÚV bylo zvoleno za delegáty na 14. mimořádný sjezd). Z rozšířeného předsednictva (z jedenácti na jednadvacet členů) jenom Biřaka a Pillera bylo možno počítat ke krajním konzervativcům. „Sionista“ Kriegel sice ztratil své členství v předsednictvu, ale stejně pochodili hned tři dogmatikové — Kolder, Švestka a Rigo.³¹ Zároveň se ukázalo, že sovětský zásah nesjednotil, ale naopak ještě více rozštěpil ÚV a celou KSČ.

Rovněž 31. srpna rezignoval Josef Pavel (požadavek Moskvy od prvopočátku krize, neboť, jak jsme viděli, byl to Pavel, který přečal síť sovětských agentů v ministerstvu vnitra).³² O dva dny později schválila vláda návrh zákona o zřízení Úřadu pro tisk a informace, a „novelizaci“ tiskového zákona (viz moskevský protokol čl. 4). V praxi ovšem, kromě dvou nebo tří základních směrnic nového úřadu, šlo vlastně o cenzuru následnou, ostatně blahovlnně interpretovanou a uplatňovanou. Po předchozím zákazu opět vyšel týdeník *Reportér*, pokračovaly *Listy*, začala znovu vycházet za Novotného suspendovaná *Tvář*, nemluvě o řadě nových časopisů s více či méně „progresivní“ tendencí. Ředitel čs. rozhlasu Hejzlar a ředitel čs. televize Pelikán byli odvoláni 25. září; černé ovce v očích sovětů — Šik a Hájek — museli rezignovat, do částečného ústraní šel Císař;

³⁰ Nenalezl se nikdo mezi členy ÚV, kdo by výslovně schválil invazi. Biřak, Kolder, Piller a další se naopak obhajovali z nařčení z kolaborace; vykládali, jak tomu „opravdu“ bylo na sovětské ambasádě a v hotelu Praha 21. srpna, a dušovali se, že se „nezpronevěřili“ ani straně ani národu. Nejdále v kritice polednového vývoje — a nepřímou tudy i v obhajobě intervence — šel generál Rytíř. Ve svém diskusním příspěvku tvrdil, že se „prosazovaly pravivé síly ve straně i mimo stranu“, že v tisku a v rozhlase „sílil tlak proti SSSR a zemím Varšavského paktu, že ÚV a předsednictvo tváří v tvář tomuto vývoji „projevilo nerozhodnost a váhavost ve chvílích, kdy lidé očekávali jasný a správný postup“; na okresech a krajích se „odštělovali“ straně věrní funkcionáři, „byl dán prostor k obhajobě buržoazní republiky“. Rytíř vyslovil své „pochyby o tom, že... politiku aktivního přátelství se Sovětským svazem, tak jak ji vykonává soudruh Svoboda, může vykonávat předsednictvo ÚV ve svém dnešním, případně i novém složení“. — Pochvala sovětského agenta Rytíře na adresu presidenta republiky nebyla náhodná. Jednak byla v linii Moskvy, jež nikdy neopustila svůj původní záměr „odštipnout“ Svobodu od Dubčeka a Smrkovského, a spolupracovat výlučně s ním, s Husákem a s Černíkem — tedy soudruhy více podle moskevského vkusu. Ale kromě toho Svoboda byl Rytířovým předčeeníkem na tomto plenu, a v jeho projevu byly (např.) vyslovené reakční úvahy o demokracii, již prý nelze ztotožňovat s „anarchií“, s „antisocialismem“, neboť je nutno vždy zvážit, „komu demokracie slouží“, aby nebyla „zástěrkou pro ty, kdo nemají smysl pro socialismus“.

³¹ K dalším změnám v nejvyšších orgánech strany došlo v listopadu, ale ani ty poměr sil nijak podstatně nezměnily.

³² Ale vláda schválila (5. září) návrh zákona, vyplývajícího z dubnového Akčního programu KSČ, jímž se správa věznic a nápravných zařízení převádí z péče ministerstva vnitra na ministerstvo spravedlnosti.

ale také Indra se musel spokojit s bezvýznamnou funkcí v sekretariátu (otázky pro životní úroveň), a sovětský agent Šalgovič se nesměl objevit ve své funkci člena stranické kontrolní komise ani na listopadovém zasedání ÚV. Přes 35.000 voličů z Havířova, volebního okresu Kolderova žádalo, aby tento „konzervativce“ se vzdal poslaneckého mandátu. Ministerstvo vnitra oznámilo 5. září, že „neschválilo“ stanovy Klubu angažovaných nestraníků a K-231 : to se rovnalo zákazu činnosti (požadovanému v moskevském protokolu, čl. 4). Počátkem září se dostavili do budovy ministerstva vnitra agenti NKVD, aby „převzali“ důvěrné dokumenty z rukou ministrova náměstka Jana Záruby. Záruba dokumenty zničil a pak se zastřelil.

Rovněž na počátku září Vasil Kuzněcov, náměstek sovětského ministra zahraničních věcí a člen ÚV KSSS, přijel do Prahy jako sovětský zplnomocněnec pro Československo. Toto rozhodnutí Moskvy bylo diktováno jednak prokázanou neschopností Červoněnkovou, jednak potřebou mít stále a přesné informace o situaci v zemi, jež byla na podkladě naivního odhadu sovětského velvyslance s takovým gustem, ale s politicky tak mizernými výsledky napadena. Kuzněcov, osvědčená liška sovětské diplomacie, navštívil nejprve (6. září) Svobodu, a pak kdekoho, od Bifaka až po Indru. Zvláště zajímavý byl jeho rozhovor se Smrkovským (11. září) : o tomto rozhovoru existuje autentický zápis (text viz na str. 349), z něhož je patrné, jakým způsobem se Moskva pokouší usměrňovat vývoj v posrpnovém Československu a jaké důmyslné taktiky užívají čeští partneři — v daném případě „starý kádr“ Smrkovský — v této hře na kočku a na myš.

Zároveň od počátku září se mezi Moskvou a Prahou vyměňovaly přísně tajné informace o návrhu smlouvy, jíž se měl smluvně legalizovat „dočasný“ pobyt sovětských vojsk v ČSSR. Černík a jeho náměstek Hamouz (tešící se značné důvěře sovětů) odjeli do Moskvy 10. září, údajně k podepsání hospodářských dohod. Ale o dva dny později ornámil TASS, že Černík a Hamouz se v Moskvě sešli s Brežněvem, Kosyginem a Podgorným a že došlo k „obsáhlé výměně názorů o politických otázkách, souvisejících se sovětsko-československými poradami, konanými v Moskvě mezi 23. a 26. srpnem 1968“. Po návratu do Prahy Černík na otázky novinářů odpověděl vyhýbavě v tom smyslu, že šlo o „jisté kroky“, které budou mít „příznivý vliv na příští vývoj“. Šlo samozřejmě o ten „jistý krok“, předvídaný v článku 5. moskevského protokolu. Rusové měli naspěch : chtěli, aby tento bod, který představoval největší zisk jejich výpravy z 20. srpna, byl co nejdříve smluvně zajištěn a tím i legalizován.

Předpoklady k tomu byly splněny 13. září zasedáním pléna Národního shromáždění, které po obsáhlém exposé Černíkově a intervenci Svobodově („výsledky moskevských jednání jsou jediným realistickým a přijatelným řešením“) jednomyslně schválilo postup čs. delegace v Moskvě. Schylovalo se tedy k druhé fázi československo-sovětského po-invazního jednání. V té době došlo k několika incidentům, které tato jednání ovlivnily a jež lze shrnout pod společný název.

Intermezzo v Budapešti

Dne 26. září přiletěla do maďarského hlavního města čs. delegace, vedená tajemníkem ÚV KSČ Lenártem, k účasti na zasedání „komise pro přípravu mezinárodní konference komunistických a dělnických stran“. Tato konference se měla konat v listopadu, ale právě vzhledem k československým událostem byla odložena na květen 1969. Situace v mezinárodním komunistickém hnutí byla přirozeně napjatá a kritické hodnocení invaze Pěti většinou komunistických stran dobře známo. Moskva se obávala, aby nedošlo k ještě hlubší roztržce. Záleželo jí proto velmi na účasti KSČ na budapeštské předporadě; vyslala tedy do Prahy v roli vyjednaváče nikoli sovětského, ale maďarského emisáře v podobě tajemníka pro mezinárodní vztahy Komöczina. Ten jednal se svým „funkčním kolegou“ Lenártem, jenž o rozhovoru pořídil pro Dubčeka podrobný zápis. Brzo vyšlo najevo, co má Komöczin (Moskva) na srdci: aby čs. delegace v Budapešti „nenastolovala zbytečně ožehavé otázky“, tedy právě otázku vstupu armád Pěti. Tato „pětka“ se předem zavazovala, že tuto záležitost „do jednání nevnese“. Mohlo by Československo dát podobný závazek? Lenárt se zeptal, zda soudruh Komöczin si je jist, že žádá z více než třiceti v Budapešti zastoupených stran „nerozvíří“ československou otázku. O to právě běží, odpověděl maďarský tajemník, aby se to „nerozvířovalo“, i kdyby toto „nepříjemné téma“ bylo nastoleno. Lenárt: „Pak by snad bylo nejlepší, soudruhu Komöczine, kdybychom předem a písemně podpořili návrh na tu vrcholnou poradu v listopadu a teď do Budapešti vůbec nejeli“. Maďarský soudruh se vylekal: to prý by pak vypadalo, že Moskva je tak *slabá*, že ani „v dnešní situaci“ nedovede Československo přinutit k účasti na tak důležité soudružské předporadě!

Ale i s příkladnou diskrétností Lenárta a vedoucího mezinárodního oddělení ÚV KSČ Kaderky to v Budapešti šlo špatně: schůzky byly krátké, někdy jen pěti- či desetimínutové, delegace západních komunistických stran většinou odmítaly listopadový termín vrcholné porady, a nadto ostře kritizovaly intervenci Pěti. V kritice vynikali zejména Italové, jejichž výpady byly, podle Lenárta, „otřesné“.

Jednoho večera přišli za Lenártem dva nejvýznamnější členové sovětské delegace, Ponomarev a Katušev³³ („mladí turci“ ve stranických sovětských špičkách). Něco se vypilo a sověšští funkcionáři vyslovili nejen své osobní politování nad tím, co se v srpnu stalo, ale i svůj kritický úsudek o celé aféře. Je to všechno vina dogmatických, „polofašistických“ sil v politbyru ÚV KSSS (označení je Ponomarevovo), reprezentovaných především vojáky, a taky ovšem „centristů“ — lidí jako Brežněv, kteří mají mentalitu „okresních tajemníků“. Progresivní, „rozumní“ soudruzi ve vedení postup proti Československu odsuzují, ale jsou v menšině. Sice jim právě „vojáci“ nabízelí, aby se s nimi spojili proti Brežněvovi, to však je „nebezpečná družba“ z různých důvodů (kromě jiného také proto, že by právě maršálové nabyli vrchu a dosadili si jako prvního tajemníka někoho

³³ Katušev přijel do Československa o vánocích a spolu s Kuzněcovem po dva týdny sledoval — občas i dirigoval politický a stranický život v zemi.

z vlastních lidí). Zatím tedy soudruzi jako Ponomarev a Katušev usilují o to, aby se československá záležitost rychle urovnala a škody, které napáchali neschopný Červonenko a ambiciózní Ulbricht, byly aspoň zčásti napraveny. Samozřejmě, sovětská vojska musí nadále v ČSSR zůstat — to bylo jasné od 21. srpna — ale politická řešení jsou mnohá a různá.

Před koncem porad v Budapešti Ponomarev dokonce ukázal Lenártovi zprávu, určenou Brežněvovi, v níž se navrhuje mírný, graduální, „normalizační“ postup, opírající se o důvěru k dubčekovskému vedení KSČ. Zda zprávu Brežněv opravdu dostal a zda ji četl, není známo. Jisté je jen to, že po návratu do Prahy Lenárt referoval Dubčekovi : to bylo těsně před druhou moskevskou návštěvou. Cesta byla několikrát odložena, Rusové čekali na výsledky z Budapešti a na Kuzněčovův raport; v Praze ve vedení strany vládla nervozita. Mezitím totiž útoky proti ČSSR byly obnoveny v plné síle v tisku a rozhlase varšavských partnerů : *Pravda* usoudila, že „nacionalismus“ v Československu není ničím jiným, než „kontrarevolučním jedem“, a TASS si stěžoval, že vedení KSČ porušuje moskevské dohody tím, že i nadále dovoluje, aby čs. tisk, rozhlas a televize byly „nástroji kontrarevoluce“. *Neues Deutschland* napadlo A. Dubčeka, aniž předeslalo slovíčko „soudruh“ — vždy hrozivý úkaz. Maršál Jakubovský objížděl socialistická hlavní města a Indra se vrátil z Moskvy. Od velvyslance Kouckého se nebylo možno nic kloudného dovědět o úmyslech Moskvy a práce aparátu strany, kde se pomalu každý bál každého, byla ochromena. Lenártova zpráva o budapeštském intermezzu byla proto v Praze přijata s úlevou : jestliže Ponomarev po návratu z mezinárodní porady, která obnažila míru nespokojenosti velkého počtu ostatních stran se zásahem proti Československu (a dokonce kladla za podmínku lepších vztahů v budoucnosti „vyřešení“ československého problému) — jestliže tedy Ponomarev odevzdal svůj raport Brežněvovi a jestliže k této zprávě bylo kladně přihlédnuto, pak nadcházející jednání československo-sovětská by se mohla vyvíjet pro Prahu příznivě. Dubček si tím byl skoro jist a tvrdil svým nejbližším spolupracovníkům : „Neustoupím ani o krok! A nejen to : musí se mi omluvit za to, co mi v srpnu provedli!“ Kdosi mu na to citoval ze Schlesingerovy knihy o Kennedym asi v tom smyslu, že politika je umění možného a že nezáleží na pocitech osobní křivdy či nespravedlnosti.

A zase v Moskvě

Skutečnost byla opravdu docela jiná, než jak si ji Dubček představoval. Československá delegace v sestavě Dubček-Černík-Husák³⁴ přiletěla do Moskvy 2. října. Hned se začalo jednat, a hned v první, tři hodiny trvající poradě sovětských vyjednávačů sotva pustili československé partnery ke slovu; byla to hotová

---

³⁴ O složení delegace byly dlouhé tahanice. Původní návrh byl, že do Moskvy pojedou Dubček, Husák a Špaček, který se měl stát předsedou české komunistické strany. Její vytvoření mělo být jedním z hlavních bodů moskevských porad, ale sovětské vedení se obávalo (právem), že to bude strana složená výlučně z „dubčekovců“ a z podobných „živlů“, kteří tak proniknou do důležitých pozic tak říkajíc zadními vrátky.

záplava kritiky, výčitek a hrozeb : moskevský protokol je soustavně a „úmyslně“ porušován, tisk, rozhlas a televize si dělají, co chtějí, kádrové změny provedeny nebyly, dosud se licituje s možností brzkého sjezdu a vytvoření české komunistické strany, protisovětskou náladu a protisovětské akce, přímé i „poťouchlé“, vedení strany ignoruje nebo dokonde podporuje, a když zrovna neradí pan Liehm, tak se „pěkně vybarvuje“ pan Mlynář (poslal si manželku a děti za hranice), do ÚV a jiných stranických orgánů se kooptovali neznámí lidé, o nichž ani není jisto, zda to nejsou „agenti Západu“!

Dubček se pokusil o ideologický výklad ve smyslu Ponomarevova raportu, o svém nezlomném socialistickém přesvědčení, o škodách, které vstupem vojsk do Československa vznikly mezinárodnímu dělnickému hnutí... Sověští hostitelé mu cynicky připoměli, že tu neběží o ideologický spor, že jim pramálo záleží na tom, co si o nich myslí západoevropské komunistické strany (zejména ty, které jsou na nich finančně odvislé), že v příštích čtyřiceti až padesáti letech stejně nevznikne v Evropě žádná další „socialistická země“, a že „budování socialismu s lidskou tvář“ jak si je v ČSSR představovali, není pro nikoho žádný vzor. Nehledě k tomu, dodal Brežněv, nikde ani v Marxovi ani v Leninovi (a on je má v malíčku) nestojí nic psáno o nějakém novém modelu socialismu : československý pokus, nebýt bratrské a včasné intervence, by naopak vedl k rozpadu socialistického tábora a my všichni bychom ztratili moc. A o tu právě jde. Sovětská vojska v ČSSR jsou zárukou, že tato moc zůstane ve správných rukách; a kdyby snad někomu překážela, Sovětský svaz rád přijme stejný počet českých a slovenských vojáků : na čínské hranici je místa dost...

Bylo to zlé, velmi zlé. Když 4. října krátce před půlnocí trojice čs. delegátů přistála na ruzyňském letišti, stačil jediný pohled na ně, aby bylo jasné, jak špatně to v Moskvě dopadlo : byli bledí, roztrpčení a poníženi. Zdeněk Mlynář dorážel na Dubčeka : „Tak pověz, Sašo, co je, řekni, jak jsme dopadli, tak pověz...“ Odpovědi se nedočkal. Husák, starý politický cynik, jenž se držel hodně vzadu, prohlásil suše na otázku novináře : „Přišli jsme, viděli jsme a — prohráli jsme“.

Ještě téže noci v budově ÚV v Praze skupina „věrných“ se sešla k poradě, co dál. Dubček si sám začal uvědomovat, že právě v první den jednání se dal víc zastrašit, než bylo třeba (později dokonce říkal, že to neměl tak brzo vzdát a že by Rusové bývali sami udělali ústupky). Ostatně hned po prvním střetnutí v Moskvě sepsal Dubček ještě v noci asi dvacetistránkové memorandum, které na druhý den přednesl. V podstatě to byla pateticky formulovaná výzva, aby sovětské předsednictvo pochopilo, že „normalizace“ si žádá času, že nelze ze dne na den napravit na československo-sovětských vztazích, co 21. srpen pokazil, že postavení KSČ se upevňuje, že její vedení je marxleninské, věrné zásadě socialistického internacionalismu, a má dosti sil i odhodlání udělat pořádek např. v masových komunikacích a vůbec poctivě splnit všech 15 bodů protokolu. To znělo dobře v uších sovětů, jimž šlo hlavně 1) o podpis na smlouvě, legalizující přítomnost Rudé armády v Československu, 2) o závazný slib, že nebude sjezd české komunistické strany. Nebyli si totiž svou věcí zcela jisti a proto, jako vždy, přešli rovnou do útoku. A podařilo se jim to.

Když to všechno vyslechli, soudruzi shromáždění v noci ze 4. na 5. října v budově ÚV v Praze byli zdrceni. Špaček a Mlynář prohlásili, že budou rezignovat. Také Smrkovský měl pochyby, ale zde hrálo roli dávné ujednání (kritizované otevřeně Biřákem na listopadovém plénu ÚV) mezi ním, Dubčekem, Svobodou a Černíkem, že buď rezignují všichni čtyři, nebo nikdo.³⁵

Čs. vyjednávači tentokrát neopakovali chybu, jíž se dopustili po návratu z první moskevské cesty: nenechali lid dlouho v nejistotě o výsledcích jednání. Už v devět večer (4. října) — tedy ještě před přiletím trojice Dubček-Černík-Husák do Prahy — vysílal čs. rozhlas text v Moskvě zveřejněného komuniké o čs.-sovětských poradách. Klíčový bod komuniké, na jehož znění politicky informovaná čs. veřejnost s napětím čekala, se objevil až na konci mnohomluvné zprávy:

Při jednáních byla posouzena otázka pobytu spojeneckých vojsk na území ČSSR. Strany se dohodly, že vlády vypracují a podepíší smlouvu o dočasném rozmístění spojeneckých vojsk v Československu.

Nebylo nutno číst dál. Rozplynula se ujištění, jakkoli mlhavá, ale přicházející z úst odpovědných čs. činitelů takřka denně od návratu z první moskevské návštěvy, že dojde k úplnému vyklizení cizích vojsk. Ve stranickém vedení v Praze se ovšem od počátku vědělo, že v tomto bodě sověti neustoupí. Přesto se živila naděje, že dočasnost pobytu sovětských vojsk v ČSSR bude aspoň přesně určena a smluvně zaručena. Marne však se v komuniké hledaly články, které by sovětskou stranu k něčemu konkrétnímu zavazovaly, s výjimkou opatření, spojených s technikou pobytu vojsk. Politické klauzule zavazovaly výlučně československou stranu: ta učiní vše, aby se zajistilo „splnění moskevských dohod“, zvýšila „aktivizace úsilí pro zvýšení vedoucí úlohy strany“, došlo k „zesílení boje proti antisocialistickým silám“, zajistila se „nutná opatření, aby prostředky masové informace se plně postavily do služeb socialismu“ a „upevňovaly se stranické a státní orgány lidmi, kteří pevně stojí na pozicích marxism-leninismu a proletářského internacionalismu“.

Vypadalo to všechno ošklivě, asi jako řeč, jíž komuniké bylo stylizováno. Realizace všech těchto „zajištění“, „upevňování“ a „zesilování“ byla ovšem opět nedůsledná a částečná, jako vše, co přišlo z Moskvy po 21. srpnu v podobě připomínek a doporučení, nikoli přesných příkazů. V tom vždycky bylo Dubčekovo forte: kdykoli ho Rusové ponížili a spráskali tak, že by od něho ani pes kůrku nevzal, nezdočný (spíše než kurážný), dobrými socialistickými úmysly vždy prodchnutý první tajemník se otrpěl a hned se jal sbírat střepy ze sověty rozbitého politického nádobíčka a zjišťoval, co se dá slepit.

Tak brzo po návratu z druhé moskevské cesty si dal předložit zápisy z jednání, aby zjistil, co Rusové vlastně žádali a co jen doporučovali, co se musí a co

---

³⁵ Dubček později Špačka od rezignace odradil, Mlynářovi doporučil, aby jel na dovolenou do Luhačovic. Po návratu však Mlynář na rezignaci (Moskvou vítané) trval, a opravdu listopadové plénum (beze slova díky za straně prokázané služby) Mlynářovu rezignaci na funkci člena předsednictva a tajemníka ÚV přijalo.

ne. Tak třeba Brežněv „mínil“, že soudruh Mlynář zklamal³⁶ a neměl by být nadále členem předsednictva ÚV : dobrá, soudruh Brežněv mínil, ale nenařídil, čili nic (viz Dubčekův nátlak na Mlynáře, aby nerezignoval). Nebo : soudruh Brežněv, podle zápisu, „se dotázal soudruha Dubčeka, proč tak zasloužilý stranický pracovník, jakým je soudruh Indra, není členem předsednictva ÚV KSČ“. Soudruh Dubček odpověděl otázkou, zda soudruh Brežněv opravdu žádá, „abych seděl u jednoho stolu s člověkem, jehož jménem jsem byl 21. srpna zatčen“. Soudruh Brežněv na to neřekl nic, z čehož nyní v Praze soudruh Dubček usoudil, že s ním souhlasil. — Podobně s prostředky masové informace „ve službách socialismu“ : s výjimkou Hejzlara a Pelikána, (jenž se sovětům zvláště znelíbil jako jeden z hlavních organizátorů „ilegálního“ 14. sjezdu), žádné konkrétní požadavky kádrových změn nebyly vysloveny, a tudíž se celá věc ignorovala. Bylo „naznačeno“, že soudruzi jako Hoffmann, Sulek nebo Fojtík jsou jistě vhodní kandidáti na ředitelská místa v rozhlasu či v televizi; nebylo však „rozkázáno“, a proto z toho nakonec nic nebylo. V pražských stranických kruzích mají pro tuto taktiku výstižný příměr ze sportovní terminologie : „Uvidíme, co se dá uhrát.“ Ovšem v základním sovětském požadavku — sovětská vojska v ČSSR — se neuhrálo zhora nic, zejména ne jakékoli zpřesnění „dočasnosti“ jejich rozmístění v ČSSR. V rozpačitém rozhovoru, který poskytl Černík dopisovateli čs. rozhlasu (předseda vlády měl ruku na klíce dveří své limuziny a reportéři mu prostě překázeli v nastoupení do vozu) se to jevilo takto :

Reportér : Soudruhu předsedo, komuniké je velmi stručné a striktní. Posлуhači by raději slyšeli váš hlas. Mohl byste jim něco říci k moskevským jednáním ? Já vím, že jste unavený, vlastně jsou první minuty sobotního dne...

Černík : Vypadáte všichni nějak smutně. Já jsem jaksí velmi spokojen s výsledky jednání. Byly velmi takové plodné, projednávaly se široké okruhy otázek, široký kruh otázek, které zajímají obě strany. Skutečně nejde jenom o záležitosti, které by mohly znamenat nějaký takový nádech nějakých takových senzací. (...) No, myslím, že ty výsledky jsou velmi nadějně, které znamenají další kroky k upevnění socialismu v ČSSR, k upevnění vedoucí úlohy KSČ...

Reportér : Nechtěl bych zdržovat, auta odjíždějí, ale ještě jednu otázku. V komuniké je také zmínka o tom, že se podepíše smlouva o dočasném rozmístění cizích vojsk na našem území. Znamená to další etapu — odchodu ?

Černík : Ano, v nejbližších dnech bude podepsána.

Reportér : Tato smlouva. A co to prakticky znamená ?

Černík : No, reálné kroky k postupnému odchodu vojsk. V první etapě, která bude v nejbližší době jaksí uskutečněna, budou-li splněny obapolné požadavky a podmínky, které jsou k tomu nezbytné.

Reportér : Děkuju vám, soudruhu předsedo, a přeji příjemnou sobotu a neděli.³⁷

---

³⁶ Zatímco ještě v srpnu v Moskvě se Mlynář sovětským soudruhům zamlouval, poněvadž se přičinil o podepsání protokolu. Později v Praze se jim znelíbil; jednak odmítl Kuzněcovem inspirované nabídky k „užší spolupráci“, a nadto se mu nezamlouval způsob legalizace pobytu sovětských vojsk v ČSSR.

³⁷ Na tiskové konferenci (8. října) Černík informoval novináře takto (citováno ze záznamu) : Není důvod k panice. Nebudeme sice mít nikdy takové podmínky jako před srpnem,

Od přiletu delegace a Černíkova interview nepadlo už ani slůvko (oficiální) o záležitosti vojsk — této „ne právě příjemné věci“, jak to vyjádřil moskevský dopisovatel čs. rozhlasu. Předsednictvo ÚV zasedalo 8. října. Podle úřední zprávy „projednalo výsledky moskevského jednání“ a „vyslovilo souhlas s postupem naší delegace...“ Zároveň předsednictvo rozhodlo svolat plénum ÚV KSČ, ale nijak zvlášť se nepospíchalo. A tím to skončilo — kromě v posrpnovém údobí už běžného důrazu na vedoucí úlohu strany, ideologickou bdělost, boj proti antisocialistickým silám a upevnění jednoty. Předsednictvo také a povděkem vzalo na vědomí, že od poloviny srpna do poloviny září vstoupilo do KSČ 7.199 nových členů, z čehož téměř polovina dělníků. — O několik dní později informoval Dubček vedoucí tajemníky krajských a městských výborů strany o „obsahu a výsledcích jednání v Moskvě“. Opět nic o tom, jak se bude smluvně a prakticky realizovat „dočasné rozmístění cizích vojsk“ v ČSSR.

Tuto otázku Dubček diskretně obešel i ve svém velkém projevu v hloubětínské Tesle (11. října). Opakovala se tu stará chyba dubčekovské politiky, totiž : z taktických důvodů, určovaných kratkodobými ohledy, zamlčovat před širokou, ale i stranickou veřejností nepříjemné skutečnosti, a to až do poslední chvíle, kdy ovšem jejich odhalení musí mít ráz celonárodního šoku. V daném případě ta chvíle byla blízko (Černík odletěl do Moskvy k jednání na konečném textu smlouvy 14. října). Stranické vedení strčilo hlavu do písku; co se připravovalo byla totiž smlouva o kapitulaci — tedy dokument, který řádnou ratifikací vládou a Národním shromážděním se stal listinou z hlediska mezinárodního práva

---

ale prostor pro práci KSČ tu bude. Vytýkali nám, že jsme nezhodnotili vývoj po lednu. Řekli jsme, že vývoj po 21. srpnu byl jasně socialistický. Dále jsme řekli, že nemůžeme nést odpovědnost za sdělovací prostředky po 21. srpnu, protože jsme tu nebyli. Upozornili jsme je, aby nás nenutili opakovat, co psal sovětský tisk po 21. srpnu. Sovětští soudruzi jsou nespokojeni s tiskem po podepsání dohod. I my si myslíme, že propagace moskevských dohod není dost důrazná. V tisku jsou invektivy, které znehodnocují náš poctivý postoj. Nejde o přežití několika měsíců. Nejde taky o kolaboraci. Kdo nemůže tu pracovat, ať nám nekáží práci — zajistíme mu legální odchod. Neuznali jsme ani fakt kontrarevoluce, ani jsme nepřijali myšlenky varšavského dopisu. Po druhé světové válce došlo k rozdělení světa, a to je neměnný fakt, z něhož i my musíme vycházet.

Obrana a bezpečnost : znovu jsme v Moskvě řekli, že u nás nebude nikdo zavírán za politické názory, že naše bezpečnost nemá důkazy o kontrarevoluci. Mají-li je oni, ať je dají. — Tento týden má být podepsána smlouva o vojskách. Zůstane jich asi 10 procent. Třeba vyjasnit úlohu naší armády na evropském válčišti. Kdyby tu měla cizí vojska zůstat, mohli bychom zmenšit naši armádu. Ekonomická reforma : v Moskvě nebyly proti ní námítky.

Sjezd české strany nebude — silný tlak Rusů, protože by to bylo proti moskevské dohodě. Bojí se také, že by byl namířen proti SSSR.

Federace : sověti nakonec přijali naše vysvětlení. Hodně mluvili o vztazích mezi federálními a národními orgány. Mají obavy, aby národní orgány nevytvářely nové nebezpečí. Rusové žádají, aby federální orgány všechno držely pevně rukách.

A závěr : je to pozitivní výsledek, který dává prostor. Kdo očekával vítězství (uplný odchod vojsk atd.), musí být zklamán. Žádáme na vás důslednou podporu vládní politiky. Bylo to jednání tvrdé, těžké, otevřené — ale mohlo to být horší.

legální, nespornou, a tedy mezinárodně-právně závaznou; její případná budoucí anulace tudíž nesporná.³⁸ Vedení strany chtělo stůj co stůj zajistit, aby český a slovenský lid se o této připravované katastrofě dozvěděl co nejdříve, kdy už stejně se nedalo nic dělat. Lze to ovšem také obrátit; strana mohla po návratu z Moskvy koncem srpna — nebo později v září — předložit všemu lidu dilema, před nímž stála. Byl by to býval krok odvážný, ale pro budoucnost čs. komunismu významný: strana by vystoupila jako vedení, jež skládá účty do rukou lidu, jež se chce podrobit lidové vůli v situaci pro ni jistě nesporné volby mezi „proletářským internacionalismem“ a nejvyššími závazky národními a státními. V daném případě se tyto závazky nekryly — a oba národy to věděly tak dobře, jako Dubček, Černík a druzí.

Ovšem teď už bylo asi pozdě: podepsání smlouvy o dočasném pobytu Rudé armády v Československu bylo *závazně* dohodnuto v Moskvě Dubčkem, Černíkem a Husákem. Šlo už vlastně opravdu jen o to, jak kapitulaci sdělit lidu. Nikomu se do toho nechtělo; i zvolil se opět postup pro vedení strany nejpohodlnější: mlčet o celé věci co nejdéle a zajistit si schválení tohoto „výprodeje“ ve prospěch SSSR neverejným souhlasem vlády a uspěchanou ratifikací zaskočeného Národního shromáždění.

V pondělí 14. října co možná nejnápadněji proklouzl do Moskvy Černík, aby tam jednal, jak bylo rovněž co nejnápadněji oznámeno „o některých otázkách, vyplývajících z moskevských dohod“.³⁹ A ještě po návratu Černíka do Prahy (16. října) nebylo veřejnosti ani náznakem sděleno, co se mělo odehrát jen za několik hodin: ve tři odpoledne přistál v Ruzyni Kosygin v doprovodu Gromyky, Kuzněcova a maršála Grečka; krátce po přiletu přijal sovětské hosty na pražském Hradě prezident Svoboda, v šest hodin večer v Černínském paláci podepsal Kosygin za vládu sovětskou a Černík za Československo „dohodu o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk“ na území Československa;⁴⁰ podpisu přihlíželi z čs. strany Svoboda, Dubček a Smrkovský.⁴¹

³⁸ Srovnání s mnichovskou dohodou, o jejíž totální anulaci vedení KSČ tak soustavně — a s nemalým úspěchem — usilovalo, se tu přímo nabízí: na jakém podkladě a s jakým právním zdůvodněním bude jednou nějaká čs. vláda žádat zrušení smlouvy z října 1968? — Českoslovenští komunisté vřdycky tvrdili, že nátlaku nacistů se nemělo ustupovat, že na podzim 1938 se mělo bojovat, i kdyby tento boj byl předem prohraný. Mnozí z nich zažili — a někteří na vlastní kůži pocítili — důsledky Gottwaldova „výprodeje“ Moskvě po roce 1948, „deformací“ a teroru — nemluvě o politickém, ideologickém a hospodářském krachu Novotného éry, který byl přímým důsledkem naprostého podrobení se Moskvě.

³⁹ Nejtužší zápas se vedl o sovětský požadavek, aby vojenská velitelství Rudé armády byla ve všech krajských městech ČSSR, ne-li dokonce v každém okresním městě; tedy prakticky všude dva, tři důstojníky, kteří by kontrolovali všechno, do všeho se vměšovali a o všem podávali raporty. Nakonec se „to uhrálo“ na vojenská velitelství jen v Praze a v Bratislavě, a navíc ovšem ve vojenských prostorech sovětským armádám vyhrazených.

⁴⁰ Text smlouvy byl po Černíkově návratu rychle předložen vládě (v neúplné sestavě), která po zběžném přečtení „s ním vyslovila souhlas“ (čs. rozhlas 16. října večer).

⁴¹ Na televizních obrazovkách bylo vidět neúsměvné, tragické tváře těch, kdo přihlíželi tomuto aktu. Očití svědkové však vyprávějí, jak těsně před podpisem vešli do místnosti Svoboda a Grečko, plní smíchu nad nějakou anekdotickou poznámkou Svobodovou.

Z projevu Černíkova mohl nezasvěcenec soudit, že byla právě podepsána smlouva, uzavřená na základě jednání rovného s rovným, a nikoli jako důsledek vojenské invaze a zatčení vedoucích jedné z obou kontraktuálních zemí, jakož i nátlaků, jichž se proti nim užilo. A jestliže Černík prohlásil, že na podkladě této smlouvy „budou v nejbližší době stažena z Československa vojska socialistických zemí s výjimkou dohodnutého kontingentu sovětských vojsk“, pak ho Kosygin ve své odpovědi hned trochu opravil: „... základní část sovětských vojsk... opustí po etapách Československo v nejbližších měsících. Přijímajíce takovéto řešení, socialistické země (rozuměj SSSR — pozn. autora) věří, že započatý proces normalizace situace v Československu bude dále pokračovat a že čs. lid nedovolí antisocialistickým silám tento proces zastavit“. Jinými slovy, sovětská strana rozhodne, zda „proces normalizace“ zdárně pokračuje, což může být kdykoli nebo nikdy; sovětská strana rozhodne, zda tento pobyt „diktovaný starostí socialistických zemí o upevnění míru a bezpečnosti v Evropě“ (Kosygin) je ještě nutný, což může být kdykoli nebo nikdy.

Moskva dosáhla svého: smlouva není časově limitována (svobodně jednající vláda by nikdy nepodepsala dohodu tak vágně formulovanou); ve zveřejněném textu se nic neříká o tom, jak velké budou „dočasné“ kontingenty Rudé armády v Československu, tím méně pak o obsazení obou klíčových čs. ministerstev (národní obrany a vnitra) sovětskými poradci a agenty NKVD.

Po tomto trudném státním aktu, nad nímž se s jakousi historickou sveřepestí vznášelo datum 1938-39, musel Černík ještě honem získat pokud možno jednomyšlnou ratifikaci dohody Národním shromážděním. Postup byl stejný jako ve vládě: narychlo bylo svoláno plenární zasedání, a to na 18. října. Pod různými záminkami bylo zasedání těch parlamentních výborů, které měly projednat smlouvu a připravit referát zpravodaje, zahájeno týž den dopoledne: členové těchto výborů (ústavně-právního, branného, bezpečnostního a zahraničního) neměli ovšem ani čas ani možnost text smlouvy řádně prostudovat, natož prodebatovat.⁴² Ale i tak rozprava na společném zasedání výborů byla bouřlivá, chvílemi až vášnivá. Poslanci se naléhavě dotazovali (nikoli poprvé), proč soudruzi Dubček, Černík a Husák při jednání v Moskvě nepředložili alternativní návrh k řešení otázky pobytu sovětských vojsk (viz výše), proč za první moskevské návštěvy se ignorovala výzva Národního shromáždění k návratu do Prahy *před* podpisem protokolu, a tak dále a tak podobně. Ale co naplat, když „čas utíkal“ a do oběda muselo být vše upečeno, aby ve tři hodiny odpoledne mohl vystoupit na parlamentní tribunu Černík a ke smlouvě „podat jménem vlády výklad“.

⁴² Je pravda, že tyto výbory (spíše jejich zlomky) byly seznámeny s jistými „principy“, jimiž se smlouva měla řídit (příčemž ty hlavní jim byly utajeny) dne 11. října, tedy *před* Černíkovým odletem do Moskvy. Tehdy také (řekl Smrkovský, když uváděl Černíka a jeho „vládní výklad“), začalo v Moskvě jednání mezi oběma smluvními stranami (kým?), takže „zásady této smlouvy mohly parlamentní výbory vzít informativně na vědomí“. Už tato formulace Smrkovského naznačuje, o jak věrohodnou a podrobnou „informaci“ asi šlo.

Den či dva předtím bylo rozhodnuto, co Černík, Husák a někteří pracovníci sekretariátu ÚV pokládali za dobrý tah : předložit oběma národům celé to trpké sousto najednou : čím rychleji bude operace provedena a čím méně se o ní bude hovořit, tím lépe (pro Černíka, Husáka, pro stranu). Bylo rozhodnuto, aby rozhlas i televize přímým přenosem přenášely akt ratifikace, jemuž lesku měla dodat přítomnost presidenta republiky. Černíkův výklad byl pečlivě připravován a několikrát přepracován, neboť bylo třeba zabít hned několik much jednou ranou. Zejména : přesvědčit lid, že vedení KSČ nemělo jiné volby;⁴³ nasadit vlastenecký, československý tón, aby byl naznačen, ale nikoli naplno kritizován nátlak, jemuž vedení KSČ bylo vystaveno, a zdůrazněna tíha historické odpovědnosti, již na sebe vedení vzalo,⁴⁴ přesvědčit posluchače, že smlouva je po mnoha stránkách výhodná pro ČSSR, rozhodně výhodnější než ty, které uzavřelo třeba Polsko nebo Maďarsko,⁴⁵ naznačit, že smlouva poskytuje ČSSR zvýšenou

⁴³ Černík : „Lidé nám nyní kladou otázky : jaký je vlastně význam podepsání této smlouvy ? Bylo ji třeba vůbec podpísat ? Neznamená, že politické vedení zradilo národní zájmy republiky ? Jak to bude s rozmístěním vojsk ? Kdo bude hradit jejich pobyt a komu budou zodpovědná za své jednání ? Budeme mít nyní možnost postupovat na cestě, kterou jsme po lednu zvolili ? A co uskutečňování vládního programu, na jehož základě dal lid NS i vládě plnou důvěru ? — Chápeme tyto otázky, chápeme ty, kdož je kladou. A považujeme za svou povinnost na ně čestně a otevřeně odpovědět. Vstupem armád pěti socialistických zemí v srpnu letošního roku na území ČSSR byli jsme postaveni před novou skutečností. Před novou skutečností však v těchto dnech byli postaveni i představitelé zemí, které k nám vyslaly svá vojska. Smlouva neřeší příčiny, ale důsledky nové situace.“

⁴⁴ Černík : „Bylo by nepoctivé zapírat, že tyto události vnesly do našich vztahů mnoho bolesti, trpkosti, napětí i nedorozumění. Chápu, že takové pocity nelze překonat za hodiny na hodinu ani za týdne na týden. Je však povinností těch, jimž byla svěřena důvěra lidu, aby řešili i ty nejtěžší problémy v zájmu spokojené budoucnosti svých národů... Je jistě teoreticky možné představit si nějaké jiné řešení vzniklé situace v Československu. Budete však jistě se mnou souhlasit, když prohlásím, že pro odpovědnou politiku bylo v kritických okamžicích tohoto vývoje státu k dispozici jen řešení jediné. Rozložení světového poměru sil i společné zájmy socialistických zemí včetně Československa nám předem určují jisté povinnosti, kterých se nelze lehkomyšlně zříci. Vláda vám poslancům a tím vlastně všemu pracujícím lidu naší země předkládá dokument, o němž je přesvědčena, že znamená pro zúčastněné země postupné východisko ze vzniklé situace. Dohoda o podmínkách dočasného pobytu části sovětských vojsk na našem území se tak stává důležitým nástrojem normalizace vztahů mezi socialistickými státy a základem k jejich další spolupráci. Dovolte mi proto, abych vás požádal o souhlas s tímto významným krokem naší vlády, v pevné víře, že je to jak v zájmu celého socialistického společenství, tak i v nejvlastnějším zájmu šťastné budoucnosti ČSSR.“

⁴⁵ Černík : „Mohu otevřeně říci, že text smlouvy plně respektuje suverenní výkon státní moci a správy našimi orgány na našem území, zaručuje bezpečnost a právní ochranu našich občanů a vytváří předpoklady k tomu, aby pobyt vojsk se nedotýkal naší ekonomické situace a životní úrovně obyvatelstva“. — „Základním hlediskem při řešení právních vztahů je zásada, že na území našeho státu platí výlučně čs. právní řád... Podle dohody budou čs. soudy, prokuratury a jiné orgány ČSSR, to jest zejména též Národní výbory a Veřejná bezpečnost stíhat podle čs. zákonů trestné činy, provinění a přestupky spáchané na území ČSSR, jichž se dopustí příslušníci sovětských vojsk.“

ochranu před náporom imperialismu a nebezpečím německého „revanšismu“,⁴⁶ zaretušovat základní čs. prohru — nedeterminovanost smlouvy, pokud jde o její platnost i pokud jde o délku pobytu sovětských vojsk; pomlčet o jiných, rovněž nevýhodných člancích dohody;⁴⁷ zdramatizovat co nejvíce celý akt (také tím, že Černík ratifikaci dohody spojil s otázkou důvěry celé vládě a nepřímou také straně) a zajistit si, pokud možno bez debaty, „jednomyslnost hlasů“.⁴⁸ Všechno nakonec pro Černíka dobře dopadlo. Téměř dvacetiprocentní absence (přítomno bylo 242 ze 300 poslanců) byla aspoň zčásti manifestací těch členů Národního shromáždění, kteří odmítali účastnit se hlasování o smlouvě, již se pronikavým způsobem omezovala suverenita státu. Deset poslanců se zdrželo hlasování, čtyři hlasovali proti — akt odvahy a skutečného vlastenectví — mezi nimi Kriegel, Sekaninová-Čakrtová, Vodsloň.⁴⁹ Projev paní Sekaninové-Čakrtové

---

⁴⁶ Černík : „Hlubší rozbor všech souvislostí, spojených s uzavřenou dohodou o dočasném pobytu části sovětských vojsk na našem území při tom ukazuje, že vedle významu, který má smlouva pro konsolidaci života uvnitř země, nelze zanedbat ani mezinárodně-politická hlediska. Ochrana společných zájmů socialistických zemí a jejich revolučních vymožeností vedla vlády obou zemí k závěru o nezbytnosti dočasného pobytu určitého kontingentu sovětských vojsk na našem území.“ (Černík nevysvětlil, proč tato „nezbytnost“ byla objevena tak náhle v noci z 20. na 21. srpna).

⁴⁷ Článek 4. smlouvy : „Počet a místa stálých posádek sovětských vojsk, dočasně zůstávajících na území ČSSR, se určují dohodou mezi vládami ČSSR a SSSR“.

Článek 4. smlouvy : „Sovětské útvary, osoby, které jsou příslušníky sovětských vojsk a členové jejich rodin mohou cestovat do míst, kde jsou rozmístěna sovětská vojska v ČSSR a z ČSSR... a jsou osvobozeny od kontroly, pokud jde o pasy a viza při příjezdu, pobytu a výjezdu...“. Podobně všechny osoby, vojenské útvary atd., mohou cokoli převážet přes čs. hranice bez kontroly a bez cla (čl. 5). Podle čl. 6. se čs. strana zavazuje sovětské jednotky zásobovat prakticky vším (Černík neřekl z čeho a na čí úkor) a za ceny, které jsou pro ČSSR nevýhodné, v „převoditelných rublech“, při čemž se „bude vycházet ze vzájemného poměru mezi vnitřními cenami a sazbami, platnými v ČSSR, a zahraničními obchodními cenami“.

⁴⁸ Černík : „Jde nejen o to, že schválení smlouvy považuje vláda za věc důvěry NS vůči ní samotné, ale tento akt je v nejvyšším zájmu života našeho lidu. Dovolte mi, abych alespoň stručně poukázal na základní důvody, které vedly k rozhodnutí o uzavření smlouvy. Jak jsem již zdůraznil ve svém prohlášení v září letošního roku, zkušenosti nás několikrát v historii poučily, že není možné přehlížet důsledky, které vyvolává náš vnitřní společenský pohyb a naše činnost v mezinárodních vztazích. ČSSR není izolovaným ostrovem, odděleným od vnějšího světa. Základním východiskem veškerého hodnocení naší činnosti z mezinárodního hlediska musí být plně respektování existence dvou světových soustav a příslušnosti ČSSR k socialistickému společenství. [...] Je proto povinností všech vedoucích politiků, jimž lidem této země byla svěřena obrovská odpovědnost za její osudy, z této skutečnosti vycházet a respektovat ji, odstraňovat vzniklá nedorozumění, a vzájemné vztahy mezi socialistickými státy upevňovat a rozvíjet. To odpovídá jak národním zájmům ČSSR, tak obecným zájmům socialismu. Právě tato hlediska měla vláda na zřeteli, když rozhodla o uzavření dohody, kterou nyní jménem vlády předkládám NS ke schválení.“

⁴⁹ Předseda kontrolní komise KSČ Jakeš navrhl, aby s těmi poslanci-členy Ústředního výboru, kteří hlasovali proti nebo se hlasování zdrželi, bylo zahájeno „stranické řízení“.

byl zásadního rázu a patří k důležitým dokumentům této doby (text viz na str. 358) Čs. tisk s výjimkou *Reportéra* (č. 42 z 30.10.-6.11.1968) a týdeníku *Vlasta* (č. 48 ze 4.12.1968) výklad poslankyně zcela ignoroval; prostředky masové informace nesměly přinést zprávu o formálním návrhu Sekaninové, předloženém k schválení NS, a který zněl: „Národní shromáždění žádá vládu, aby v brzké době zahájila se Sovětským svazem jednání o úplném odchodu sovětských vojsk z čs. území“. K tomuto věru skromnému návrhu přednesl Černík okamžitě protinávrh v tom smyslu, aby se čs. vláda *nyní* nevázala k „brzkým jednáním s vládou SSSR“ o úplném odchodu vojsk. Protinávrh předsedy vlády byl schválen 233 hlasy proti čtyřem a při pěti abstencích.

Tak byla legalizována přítomnost sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky, jakož i všech omezení státní československé suverenity, jež z této konečné ratifikace přímo a hlavně nepřímou vyplývala. Tak se také skončila jedna důležitá fáze politiky SSSR vůči jeho spojenci v srdci Evropy, jež začala v prvních měsících roku 1968. Její genezi jsme se tu pokusili zachytit. Zbývá teď zhodnotit metody sovětské politiky a její dlouhodobé i krátkodobé cíle, pokud je lze vyčíst z této krátké, ale dramatické epizody sovětsko-československých jednání.

Závěry a teze

Všimněme si nejprve těch ideologických pouček, které se postupně objevují (nebo spíše znovu objevují) v projevech sovětských představitelů a které nakonec tvoří ideologicko-politické zdůvodnění 21. srpna.

1. Stalinsko-ždanovovská doktrína o dvou nesmiřitelných světových soustavách, jejichž vzájemné vztahy vrcholí buď rovnou válečným konfliktem nebo narůstáním třídního boje a sílícími rozpory mezi oběma tábory, je brežněvovským neostalinským vedením oživena a interpretována zhruba takto: moc socialistického tábora je dnes taková, že účinně neutralizuje „válečné choutky imperialistů“ a odrazuje je od dobrodružství, která by se jim prostě nemusela vyplatit. Z toho plyne, že mírové soužití mocností s různými společenskými systémy je sice nutností, ale nese s sebou jistá nebezpečí pro kapitalistický i pro socialistický společenský řád. Proto „opravdoví“ komunisté-leninisté odmítají mírové soužití v oblasti ideologie, tím spíše, že v poslední době se imperialisté soustřeďují ve svém boji proti socialistickému světu právě na ideologickou diverzi.

Je to vážné nebezpečí. Brežněv už na jaře 1968 vyhlásil, že západní mocnosti vedou „frontální útok“ proti ideologicko-politické jednotě socialistických zemí a pokoušejí se je oslabit podporou „nacionalistických a revizionistických tendencí“. V tomto zápase není neutrality, neboť konečným cílem je „rozložit jednotu socialistického společenství nikoli zvenčí, ale zevnitř“ (Brežněv na plénu

---

Ale jako četné jiné návrhy, které — zveřejněny — by vyvolaly neklid ve veřejnosti a hlavně ve fabrikách, i tento nápad zapadl. Po 21. srpnu je běžné, že jednotlivá oddělení na sekretariátu, kde se lidé hodně vyměnili, vzájemně proti sobě bojují a často usilují o to, aby jisté materiály se nedostaly k projednání.

ÚV KSSS 9. dubna 1968). — K tomu nutno aspoň na okraj poznamenat, že sověti zčásti opustili stalinskou doktrinu války jako politického nástroje v podstatě ze dvou důvodů: uznali jako reálnou skutečnost tzv. rovnováhu teroru (*balance of terror*); jinak řečeno (ve známé chruščovské poučce), že atomová puma „nezná třídních rozdílů“, zničí kolem sebe všechno. Druhým důvodem neostalinské revize původní stalinské teze jsou mocensko-politické důsledky polycentrismu v socialistickém táboře, především ovšem kontroverze s Mao Ce-tunovou Čínou. „Dezerce“ tohoto rostoucího úžasného kolosu oslabila jak mocenské, tak ideologické postavení SSSR; tisíce kilometrů dlouhý týl sovětské supervelmoci byl odhalen a stal se zranitelným. Je možné předpokládat, že právě zranitelnost tohoto týlu patří k největším starostem sovětských maršálů; tím více jim musí záležet na zabezpečení prostorů v nejzápadnějším cípu sovětské zájmové oblasti, to jest ve střední Evropě.

2. Přes všechny zvraty rostou a sílí polycentrické tendence v oblasti, kterou Stalin po druhé světové válce vybudoval ve střední a jihovýchodní Evropě jako systém nárazníkových (vazalských) států. Těmto tendencím se dostalo mohutné injekce v podobě Chruščovem revidované teze mírového soužití, a jejího rozšíření do poučky o možnosti „různých cest k socialismu“.

Tak došlo k tomu, že neostalinismus na jedné straně úzkostlivě dbá toho, aby mezinárodní konflikty (z nichž některé sám rozdmýchává) se nerozhořely do požáru všeobecné válečné konflakce, ale zároveň stejně úzkostlivě střeží postup a rozsah „mírové koexistence“ a bez ustání varuje před jejími nebezpečími. Návrhům jako Johnsonovu „stavění mostů“ mezi Východem a Západem, nebo Brandtovu „otevření na Východ“ podkládá úmysly a cíle ideologicky podvrtné. Jsou to prý trojští koně, které se imperialisté pokoušejí propašovat přes hradby socialistického tábora s úmyslem posílit nacionalismus, revizionismus, ideologickou diverzi. Jak na první pohled patrně, Moskva se tu pokouší o nesnadné diplomatické provazolezectví.

3. Aby toto balancování bylo vůbec možno provozovat, musela neostalinská ideologie být doplněna o dvě další poučky, nijak zvlášť nové, ale stále použitelné. První z nich je „právo intervence“ v zemi, v níž „socialismus je ohrožen“. Brežněv toto právo formuloval takto (u příležitosti Kadárovy návštěvy v Moskvě 3. července 1968): „Nebudeme a nesmíme zůstat lhostejnými k osudu budování komunismu v jiných zemích a k věci komunismu ve světě vůbec“.

Přesnější formulaci tohoto práva (ovšem výlučně práva SSSR) na intervenci lze nalézt ve varšavském dopise Pěti z července 1968, který dokonce zmapovává oblasti, v nichž Moskva může diktovat své pojetí socialismu: „Hranice socialistického světa se přemístily do centra Evropy, k Labi a šumavským horám. A nikdy nebudeme souhlasit s tím, aby tyto historické vymoženosti socialismu, nezávislost a bezpečnost všech našich národů mohly být ohroženy. Nikdy nebudeme souhlasit s tím, aby imperialismus *pokojnou* nebo násilnou cestou, *zevnitř* nebo zvenčí prolomil socialistickou soustavu a *změnil poměr sil* v Evropě ve svůj prospěch“.⁵⁰ (Zdůraznění je naše.)

⁵⁰ Podle *Rudého práva* 19. července 1968.

4. Obrana socialismu v kterékoli komunistické zemi „vyžaduje... mobilizaci všech prostředků obrany, vytvořených socialistickým státem“. (Varšavský dopis Pěti).

Kosygin v poselství japonskému ministerskému předsedovi (19. září 1968) vyhlásil, že srpnová intervence „byla nevyhnutelná, neboť byla ohrožena bezpečnost Sovětského svazu“. A Brežněv řekl na V. sjezdu polské komunistické strany (ve Varšavě 17. listopadu), že vojenský zásah do bratrské socialistické země je nutný vždy tehdy, když v této zemi „dojde k přímým akcím nepřítele, k akcím, které ohrožují základní zájmy celého socialistického tábora“.

5. Zároveň se objevuje pojem „preventivní intervence“ : tím se míní „nasazení všech prostředků obrany, vytvořených socialistickým státem“, když základy tohoto státu „mohou být vážně ohroženy“.⁵¹ *Pravda* (26. září 1968) uveřejnila obsáhlou studii S. Kovaleva, v níž se tato zásada preventivní intervence teoreticky dokládá. Kovalev píše, že státní suverenita a právo na sebeurčení nejsou abstraktní principy, ale zásady, které je třeba hodnotit z hlediska „třídního“. Jediné hledisko platné při posuzování takových mezinárodně-právních norem, jako je suverenita, je hledisko určované třídním bojem : v dnešním zostřujícím se třídním boji ve světě obrana jednoty mezinárodního komunistického hnutí nesmí váhat před použitím všech prostředků, které má k dispozici.

6. Po vpádu do Československa upřesňují se tyto teorie ještě pojmy jako „nebezpečí otevřené kontrarevoluce“ nebo „plíživá kontrarevoluce“ ve státě, němž vládne komunistická strana. Včas je zneškodnit je mezinárodní povinností socialistických zemí.

Komunist, časopis ÚV KSSS pro otázky teorie, charakterizoval (v prvním lednovém čísle roku 1969) srpnovou invazi jako „nutný revoluční čin komunistů, kteří si jsou vědomi historické zodpovědnosti za osudy světového komunistického hnutí... Národní zájmy socialistických států vyžadují především udržení a upevnění vybojovaných revolučních vymožeností“.

Z těchto šesti bodů vyplývá základní závěr : Sovětský svaz má právo a povinnost vměšovat se všemi prostředky — včetně vojenských — do vnitřních záležitostí té „bratrské socialistické země“, o níž politické byro KSSS rozhodlo, že „její základy socialismu jsou ohroženy“. Totéž byro určí stupeň tohoto ohrožení i jemu odpovídající formu zásahu; ta může mít i ráz akce preventivní.

Důsledná aplikace této poučky vnáší do mezinárodního komunistického hnutí, a do světové politiky vůbec, významný a nebezpečný prvek. Mimo jiné vede k větší či menší, ale nezbytné re-evaluaci „rovnováhy teroru“ pokaždé, když dojde ke změnám i jen uvnitř komunistického tábora.

Tyto souvislosti ostatně Rusové sami několikrát připoměli, když se pokoušeli obhájit a zdůvodnit intervenci v ČSSR. V úvodníku *Pravdy* z 22. srpna 1968

⁵¹ Stalinský ideolog Pospelov dokonce tvrdil — zřejmě na adresu Jugoslávčů — že důvodem k intervenci může být nejen takovéto ohrožení, ale i pouhá „ideologická neutralita“ : i ta je „nepřijatelným ohrožením“ jednoty komunistického tábora.

se čte : „Obrana socialismu v Československu není jen vnitřní záležitostí lidu této země, nýbrž je i problémem obrany pozic světového socialismu. Právě proto poskytujeme podporu národům Československa k obhájení vymožeností socialismu“. — V sovětské tzv. „bílé knize“ (*Události v Československu*) se praví : „Před opravdovými přáteli Československa v socialistickém táboře stálo dilema : buď připustit, aby mezinárodní a vnitřní reakce svedla zemi se socialistické cesty, čili *uvolnit imperialismu jeho zamilovanou cestu na východ mezi Krušnými horami a pohořím Černého lesa* (...), nebo do důsledků splnit svou mezinárodní povinnost a celou vahou sil a idejí socialistického společenství socialistické zřízení v Československu uchránit, a tím *postavit novému Drang nach Osten nepřekonatelnou hráz, znovu ukázat světu, že se nikomu nepodaří změnit poválečné hranice*. (Zdůraznění je naše.)

Historie sovětsko-československých jednání v prvních sedmi měsících roku 1968, a rozhodnutí Moskvy uplatnit krajní alternativu k řešení krize a ukončit ji formálním uzavřením smlouvy, již se okupované socialistické zemi vnútil „dočasný pobyt“ Rudé armády — poskytují poučný obraz o způsobech, přednostech, slabínách a také cílech soudobé sovětské diplomacie a sovětské moci. Zvláště zřetelně vynikají nesnáze, ne-li kontradikce, při průhledných, ale z hlediska sovětského systému nezbytných pokusech přikrýt ideologickými poučkami rozhodnutí a činy, diktované ryze mocenskými, imperialistickými zájmy sovětského státu. Toto ideologické zdůvodnění agresivních činů bylo často měněno, retušováno a nejednou vyrobeno až *post factum*. Neostalinské sovětské pojetí „socialismu“ se znovu ukázalo jako reakční, „carské“ a ovšem sklerotické; to se projevilo mimo jiné očividnými *politickými a ideologickými porážkami*, které v průběhu československé krize sovětská diplomacie (a sovětská strana) utrpěly, i neohrabaností a necitlivostí k domácímu i světovému veřejnému mínění, které tyto porážky provázely.

Na podkladě událostí, jež jsme tu vylíčili, jak se jevily z pohledu *zevnitř* , se nabízejí tyto poznatky :

- Před pádem Novotného, a ještě několik týdnů po této události, Moskva nedovedla vyhodnotit ani její význam, ani její dosah; byla přesvědčena, že jde o „kádrové změny“, patrně nezbytné, ve vedení bratrské komunistické strany.
- Po celé měsíce Moskva nedovedla vyhodnotit společenský proces, který v Československu od ledna 1968 tak dramaticky probíhal, tím méně odhadnout jeho rozsah a intenzitu. Neostalinská ideologie jí později snad našeptala něco o tom, že „kontrarevoluční minorita“ v KSČ a mimo ni usiluje o zvrát. Podíl lidových mas, zejména dělnictva, na realizaci tohoto „zvratu“ nedovedla už vůbec vysvětlit.
- Po počátečním pomalém chápání polednového vývoje v Československu, charakterizovaného touhou všeho lidu „odnovotnit“, to jest nejprve destalinizovat a později demokratizovat arbitrární způsob vlády, dospěla Moskva rychle k jistým zneklidňujícím závěrům. Hlavním bylo, že polednový vývoj nejen demoluje stalinismus v Československu, ale přímo ohrožuje mocenské, politické

a ideologické struktury v nejzranitelnějších částech socialistického tábora (východní Německo, Polsko, případně celé Stalinovo poválečné imperium).

● Moskva se pokoušela toto ohrožení zneškodnit nejprve po stranické linii, domluvami, vyhrožováním, vydíráním, vojenským zastrašováním československé strany. Moskva by ovšem byla uvítala kompromisní řešení — a je nesporné, že Dubčekovo vedení KSČ bylo nejen ochotno, ale přímo disponováno k tomu, aby se s umírněnými silami v sovětském politbyru dohodlo.

Řada okolností — některé patrně nevyhnutelné, jiné nekontrolovatelné — způsobila, že k dohodě nedošlo. Dubček sám je politik nerozhodný („váhavý střelec“), a podmíněný jakousi ideologickou sentimentalitou — produkt to zčásti osobní dispozice, zčásti životní průpravy a zkušenosti. Dubčekovské stranické vedení bylo rovněž a často politicky váhavé; jistou roli tu hrála ideologicky naivní Dubčekova víra, že ve volné rozpravě se vše nejlépe vytrfíbí a že marxismus-leninismus zvítězí (jakási slovenská obdoba „sta květů“). Vedení strany bylo nadto pod rostoucím tlakem Moskvy, ale zároveň pod rovněž sílícím tlakem veřejného mínění doma (živeným uvolněním cenzury a možností spolčování i k politické činnosti mimo rámec KSČ a Národní fronty). Také levicové „progresivní“ síly v KSČ se výrazně aktivizovaly. Dokonce je logická spojitost mezi oběma tlaky : čím větší a zřetelnější nátlak Moskvy, tím prudší reakce lidu doma.

● Brzy na jaře vstupují do hry poražené nebo ohrožené síly dvacetiletého režimu Antonína Novotného. Prostřednictvím Červoněnka a jinými způsoby upozorňují tito aparátníci Moskvu znovu a znovu, že Dubček „hraje dvojí hru“, že se zavázal k jistým opatřením, ale nakonec nic konkrétního neudělal. Oslabení, ne-li likvidace sovětských agentů v čs. bezpečnosti a v armádě, liknavost v zásadích do prostředků masové informace, osvědčená inklinace dubčekovského vedení obracet se pro podporu ke *všemu* lidu, nikoli jen ke stranickým kádrům — toto všechno přesvědčuje nakonec sověty o oprávněnosti raportů přicházejících z Prahy, že Dubček a druzí jsou slaboši a snad opravdu i lidé „dvojí tváře“.

● V polovině července už bylo zřejmé, o čem snad Brežněv (ale nikoli Ulbricht) občas pochyboval : Stalinovo poválečné imperium bylo ohroženo možností československé dezerce. Bylo třeba stůj co stůj postihnout a zničit československý jarní bacil. Z hlediska Moskvy to byla nečekaná a náhlá epidemie : rozšířila se v zemi, jež v Sovětském svazu a v sovětské straně vždy požívala značných sympatií. Přátelství sovětsko-československé bylo v nejednom smyslu opravdu tradiční; Moskva neměla nikdy s Prahou spory, které končily nepřátelstvím nebo dokonce válkou; protiruské citění, běžné v zemích jako Polsko nebo Rumunsko, v Československu prakticky neexistovalo. Kromě toho v tomto sporu — ani ve chvíli, kdy krize vyvrcholila sovětskou agresí — Čechoslováci nikdy neusilovali o to, aby vystoupili z Varšavské smlouvy či z RVHP, a nikdy to neformulovali jako svůj požadavek; nikdy také oficiálně nevyhlásili neutralitu své země.⁵²

⁵² Vedení KSČ také neuvažovalo — ani v oné dramatické noci 20. srpna — o možnosti čelit agresi vojensky. V prvních hodinách invaze byly čs. branné síly bez příkazů; teprve kolem jedné hodiny ráno 21. srpna předsednictvo ÚV KSČ rozhodlo, že branným složkám

● Ale nejen Dubček a jeho ekipa byla váhavá a nerozhodná : historie československo-sovětského střetnutí je bohatá na příklady *sovětské* nerozhodnosti, na dispozice, jež byly v zápětí odvolány, akce, jež byly důkladně neutralizovány. Do 20. srpna bylo toto lavírování diktováno řadou skutečností, z nichž nejzávažnější byla *nejednota* v sovětském politbyru a *boj o moc*, který v tomto mocenském uzlu dosud probíhá. Tlaky a protitlaky spojenců, hnanych i zcela opačnými zájmy (Ulbrichtovi záleželo na „exemplárním potrestání české vzpoury“, Kadárovi naopak na jejím smírném skončení), tu jistě měly svůj význam. Podobně skutečnost, o níž je řeč v předchozím bodě, rovněž přispěla k oscilacím sovětské politiky, snažící se vyčerpát všechny možnosti politického řešení krize. Po 21. srpnu se sovětské zvraty vysvětlují hlavně debaklem bezprostředních politických cílů invaze, které si Moskva s takovou jistotou určila. Tyto zvraty jsou prudké, uvážíme-li, že jeden den je nejvyšší vedení komunistické strany zatčeno, aby na druhý den s tímž vedením bylo závazně politicky jednáno; nejprve je odvečeno k téměř jisté fyzické likvidaci, a v zápětí vráceno do Prahy k výkonu téže moci, z níž bylo pod úderem půlmilionové armády odstraněno. Byla to ovšem tvrdá lekce neposedným pražským soudruhům, kteří si nechťeli uvědomit, že nejsou sami za volantem dějin; ale také lekce pro sovětské učitele : něco to stálo. Tuto cenu není záhodno preceňovat. Moskva, zejména v krajních situacích, nemá dnes na vybranou : ať chce nebo nechce, musí ignorovat veřejné světové mínění a jeho mravní či politickou rozhořčenost tvář v tvář projevům sovětského imperialismu — ví ostatně, že toto rozhořčení netrvá nikdy příliš dlouho. Pokud jde o šok, který Rusové způsobili komunistickým stranám v kapitalistických zemích, i ten byl brzy překonán; Moskva je přesvědčena, že při troše štěstí (a takovém průběhu „normalizace“ v Československu, který by si nevyžádal příliš tvrdých sovětských zásahů), bude už v květnu 1969 možno sjednotit převážný počet těchto stran na programu antiimperialismu a anti-maoocetunismu.

Operace Československo 1968 může tedy, po přejití vichřice rozhořčení ve světě kapitalismu i komunismu, být v sovětských knihách uzavřena jako čistý zisk :

---

bude rozkázáno, aby cizím vojskům neodporovaly a zůstaly v kasárnách. Podle časopisu *Život strany* (č. 22 z 9. října 1968), „všechny ozbrojené složky dostaly pokyny neklást vojskům Varšavské smlouvy ozbrojený odpor“. Pokud jde o milice, „jejich hlavním úkolem bylo nedopustit, aby se zbraně lidových milic dostaly do rukou nepovolaných osob... milicionáři tento úkol splnili.“

Toto rozhodnutí, či špiše automatický reflex nikoli presidenta republiky, vlády, parlamentu, ale hrstky členů stranického orgánu, je jistě námětem pro zvláštní studii, podobně jako jeden z nečetných komentářů, které tento postup zdůvodňovaly : „Slyšel jsem nedávno tuto úvahu : Padesát let budujeme jednu z nejlepších armád v Evropě, ale zdá se, že zbytečně, že naše armáda nezaručuje suverenitu. Padesát let hledáme spojence, abychom se jako malý stát udrželi, ale zdá se, že spojenci nás mají jen za pěšáka na šachovnici. Co počít? Jak žít? Chápu, proč taková úvaha vznikla. Ale nemohu souhlasit s její bezvýhodností. Máme všechny důvody být hrdí na svou armádu, vždyť sláva a čest vojáka nespočívá jen na válečných vavřínech, ale někdy také na umění nejt do ztracené bitvy.“ Čestmír Císař v obrázkovém časopise *Květy* (č. 42 z 26. října 1968).

„socialistické souručenství“ zemí pod sovětskou nadvládou bylo udrženo a dokonce upevněno.

● Další závěr, který se nabízí při prvním zevrubnějším ohledání sovětsko-československé krize je, že brežněvovské, jako dříve stalinské a chruščovovské vedení KSSS, nevyžaduje loyální, suverení spojence, ale závislé, podmaněné satelity.⁵³ Věří jen těm soudruhům v socialistických zemích, kteří jsou ochotni být sovětskými místodržícími, gubernátory, protektory; v opačném případě musí být dříve či později likvidováni, nahrazeni nebo aspoň zlomeni k jejich podobě. Dubček svým pojetím „socialismu s lidskou tvář“ (ostatně fráze, která vyvolává buď hněv nebo nelíbené veselí mužů Kremlu — copak snad *oni sami* nejsou představiteli humanistického socialismu, copak *oni sami* nejsou jeho budovatelé?!), byl nespolehlivý partner. To se podle Moskvy prokázalo definitivně právě v krátkém údobí mezi bratislavskou dohodou a 20. srpnem. Proto také bylo *nezbytné*, aby Moskva odložila rukavičky a ukázala svou ocelovou pěst; jinak by se totiž náramně podobala tomu psovi, co štěká, ale nekouše. Žádný totalitní systém, nadto hlásající neúprosný boj proti všem škálám úchylek a diverzí, *nesmí* jednat jinak, nemá-li se sám oslabovat a nakonec vykrvácet.

● Výše zmíněné imperativy, které svým vlastním dynamismem ženu totalitní režimy do akcí, jakým bylo dobrodružství československé, jsou v sovětském případě ještě zdůrazněny specifickou strukturou sovětské společnosti. Tato struktura, fosilní, zaostalá, reakční, v jistých rysech až neuvěřitelně archaická, nemůže vstoupit do volné soutěže se společenskými a sociálními strukturami v ostatním světě, především západním. Brežněv, jako včera Stalin, se obává (a právem) otevřených společenských systémů; bojí se idejí i realizací demokratického socialismu — už proto, že tento socialismus není myslitelný bez jisté míry svobody. Proto se také sovětsí vládcí vyhýbají jak čert kříži konfrontaci, styku s tímto „prohnilým druhým světem“; neboť sovětské společenské a politické struktury, které Brežněv a druzi udržují při životě násilím, neschopností a v neposlední řadě právě izolací, by podobnou volnou konfrontací dlouho nevydržely.

● Je-li tato analýza správná, pak ovšem v československé krizi se muselo stát, co se nakonec stalo : sovětská velmoc, když se jí nepodařilo zvrátit pražské jaro *zevnitř*, prostřednictvím páté kolony dogmatiků v KSČ, sovětských „poradců“ atd., musela je zničit zásahem *zvenčí*. Tak jí to diktovaly její imperialistické zájmy.

Po druhé světové válce jsme byli svědky rozpadu imperií a i velmi starých koloniálních systémů. Je zajímavé, že více či méně demokratické struktury mateřských koloniálních zemí, poměrně dobře (i když ne snadno) přežily a přetrvaly zánik svých imperií a rozpad své koloniální moci. Patrně proto,

⁵³ Brežněv protektorsky k Dubčekovi při loučení v Čierné : „My vám po tomto jednání důvěřujeme, ale neopovažujte se nás zklamat; pak bychom museli sáhnout k nejhoršímu.“ (Citováno Biľakem na plénu ÚV KSČ v listopadu 1968.)

poněvadž tyto struktury přece jen byly a jsou nepoměrně pružnější i odolnější, než struktury totalitní. Ať tak či onak, jisté je, že Stalinova poválečná říše se rovněž pomalu rozpadává. Je to běžný dekolonizační proces; země této říše chtějí žít po svém, chtějí více svobody, více nezávislosti, chtějí jít svou vlastní národní a státní cestou. Je to ostatně zcela legitimní požadavek, který komunisté horlivě přiznávají každé sebemenší rozvojové zemi. Moskva jej však tímž dechem upírá státům tak vyvinutým, jako je Československo.

Srpnové dobrodružství bylo ovšem jen jedním činitelem v procesu, který se Moskva pokouší všemi způsoby zpomalit, ale který nebude s to zastavit; kromě jiného také proto, že i v Sovětském svazu neodolatelné, byť neorganizované síly nahlodávají zpuchřelé struktury policejního státu, jehož početné minority jsou v pohybu a jehož inteligence už dávno není tak izolovaná, jako kdysi byla. Vě nejenom o všem, co se děje ve světě, ale ví také, kdo a jak jí vládne. Tyto síly, pravda, lze pronásledovat, ale nikoli zničit, lze je umlčovat, ale sotva umlčet. Zahraničně politicky pak největší nebezpečí nehrozí SSSR na jeho hranici západní, ale na jeho obrovité hranici s Čínou.

SLÁVA A PÁD SENTIMENTÁLNÍHO MARXISTY : ALEXANDER DUBČEK

Bylo to krásné! Bylo to nádherné! Dnes se to čte jako pohádka z exotických krajin a slzy vstupují do očí maminkám i dětem i otrlým otcům-pamětníkům. Máj našeho nového života... máj 1968 : neboť „letos jinak než jindy“, jásal ústřední list Komunistické strany Československa; jinak než jindy, kdy nás na Václavák straničtí byrokrati honili a sháněli, kde jsou ty časy, ty jsou v nenávratnu! „Dnes se mi jde jako nikdy“, vyznal se soudruh Hartman z lokomotivky ČKD Sokolovo reportérovi — a soudruh Hartman věděl, o čem mluví : od roku 1945 nevynechal ani jeden máj v průvodu KSČ, pětadvacet prvomájových průvodů, ale „tohle tady ještě nebylo, páni. Tady jsme dřív klusali! Kdepak dnes, jiný, ale úplně jiný („Poprvé dobrovolně!“, hlásal veliký nápis) byl tenhle první máj 1968 :

Zmizela dlouho připravovaná paráda dřívějších oslav, zato je více spontánnosti, dobré nálady, vtípnosti májových ozdob a nápisů... Po dlouhé době stojí v čele májových manifestantů účastníci odboje — na 400 legionářů, interbrigadistů, zahraničních vojáků ze všech světových front, partyzáni, bývalí političti vězni, účastníci Pražského povstání. Vyšňoření a v uniformách, které snad dvacet let ležely jen ve skříních... Bez škatulkování, bok po boku. Dnes ještě více všichni oceňujeme, že neohroženě bojovali za naši svobodu, že obětavě bránili rodnou zem [...] Společně... v průvodu členové nového Klubu angažovaných nestraníků, pak ještě junáci, krojovaná skupina baráčníků [...] Pražské májové manifestaci počasí celkem přálo. Ale dnes spíše rozhodovalo dobré počasí politické, svěží jaro našeho nového politického a veřejného života, svěží doušky demokratické svobody¹.

A na hlavní tribuně hrdina dne, vítěz nad Novotným a temnými silami minulosti, usměvavá, dobrácká, chvílemi vši tou slávou až dětinsky udivená mladistvá tvář muže, který chtěl socialismu vtisknout lidskou podobu : Alexander Dubček, Saša, náš Dubček, jemuž mladí provolávali : „VŠECHEN UM A CELÉ SRDCE DUBČEKOVĚ POLITICE!“ A Šaňo, Saša, čo urobí? Z ruky si vytvoří trubku,

¹ *Rudé právo*, 2. května 1968.

aby ho bylo lépe slyšet a křičí: „AŤ ŽIJE MLÁDEŽ!“ A ta zas, už po stopadesáté: „VŠECHEN UM A CELÉ SRDCE DUBČEKOVĚ POLITICE!“ Hlas z lidu: „NENECHTE TO ZAMRZNOUT!“ A Šaňo: „JAK BYCHOM MOHLI, KDYŽ S NÁMI STÁLE HÝBÁTE!“ A když davy pozdravují Svobodu, Dubček dodává: „AŤ ŽIJE SVOBODA S VELKÝM I MALÝM ES!“ Na tribuně je Kriegel a Smrkovský a ekonom Šik (jehož studenti vyzývají, aby byl šikovný), a Zátopek v plukovnícké uniformě pozdravuje zuřivě transparent, který hlásá: „Opozice nikdy více nesmí patřit do věznic!“ A také: „Síla strany není v moci, ale v pravdě!“

Soudruh Husák to všechno jako obvykle bystře vystihl o rok později: „Ve vedení KSČ po lednu 1968... převládá naivita a politický romantismus.“²

Byl Alexander Dubček tvůrcem a ideologem tohoto romantismu, jeho představitelem či jen jeho symbolem? Společenský proces, který tak rychle a dramaticky probíhal ve 200 dnech Dubčkovy éry, je příliš složitý, než aby bylo možno už dnes s naprostou přesností na tuto otázku odpovědět. Zdá se však, že shodou rozmanitých okolností Alexander Dubček byl symbolem „nového Československa“, hlavním hrdinou „československého snu“ — asi tak, jako John F. Kennedy byl symbolem „nové Ameriky“ a hrdinou „amerického snu“. Oba protagonisté — tak rozdílní, jak si lze jen představit — personifikovali každý svým způsobem tužby a naděje velké části svého lidu; oba slíbili, že politické systémy, jimž předsedali, natrvalo osvobodí od jejich nejkřiklavějších, krutých, diskriminačních, nedemokratických extrémů; oba byli poměrně mladí, oba pohlední, a oba vnesli do politiky nový, pružnější styl politické práce, který nadchnul mladé a pohnul žlučí zkostnatělým byrokratům. A konečně je jistá paralela i v tom, že sen Kennedyho (a jeho bratra) se rozplynul v kouři výstřelů dvou osamělých, poblouznilých fanatiků; sen Alexandra Dubčeka byl patnáct měsíců škrcen a nakonec uškrcen a rozšlapán kolektivním úsilím zfašizovaných fanatiků moci.

Víra, jež hory nepřenesla

Souhra náhod, politických i osobních, jakož i jisté přednosti a vady tohoto slovenského selfmade-mana předurčily Dubčeka k roli, na niž od počátku nestačil, ale kterou až do konce sehrál způsobem, zaručujícím mu čestné místo v poválečných análech světa a nesporné, i když trochu rozpačité sympatie té jeho části, jíž věc svobody není lhostejná.

Zaznamenali jsme už v předchozích kapitolách,³ jak vlastně proti své vůli se Dubček stal nástupcem Antonína Novotného ve funkci prvního tajemníka KSČ; jak mlhavé byly jeho představy o „nové vlně“, kterou představoval a jejíž reformní tužby měl uskutečnit; jak mu trvalo tři měsíce, než tyto tužby rozměnil v „akční program“; jak v průběhu rychle houstnoucí krize, jež měla

² V projevu na mezinárodní poradě komunistických stran v Moskvě 11. června 1969.

³ Viz také *Svědectví* č. 34/35/36, zima 1969.

jasně mocenský ráz, dojemně operoval argumenty, fakty, „pravdou“, ačkoli bylo jasné, že Moskvě na důkazu pravdy vůbec nezáleží. Poukázali jsme také na nemožnost úkolu, který si Dubček a druzi dali: demokratizovat totalitní, policejní režim tak, aby jeho *struktura* zůstala co možná nezměněna; liberalizovat diktaturu privilegované, svou mentalitou fašistické (a tedy antiliberální, arbitrární) byrokracie prostou výměnou, případně rozšířením a omlazením kádrů; a — *last but not least* — prosazovat politiku „proletářského internacionalismu“ a rovnosti všech v rámci systému a smluv, v němž proletariát byl trpným předmětem manipulace a internacionalismus záminkou k agresi.

Není třeba se domnívat, že toto vše Alexander Dubček nevěděl nebo netušil, či že jeho spolupracovníci ho na tuto vražednou dialektiku neupozorňovali. Je o tom ostatně nemálo důkazů v podobě svědectví těch nekomunistů, s nimiž první tajemník důvěrně rozmlouval v době plného rozkvětu pražského jara a před poradami v Čierné, a jejichž jména není dnes vhodné uvádět. Ale zde už sehrály svou roli jisté osobní vlastnosti Dubčekovy, jeho omezený rozhled a výhled, daný výchovou ve stranických školách a celoživotní prací ve stranickém aparátu, a především jeho nelíbená a doslova nezlomná víra v komunismus. Ve společnosti cyniků a oportunistů, taktiků a třtin větrem se klátících, pochybovačů a váhavců, Alexander Dubček byl mužem *věřícím*: věřil i tehdy, ne-li ještě víc, když ho 21. srpna vezli jako lidský balík vstříc nejistému osudu, když mu nadávali „kontrarevolucionářů“, když mu dali do mikrofonu čist vlastní ortel. Trpěl, poněvadž se mu vyčítalo právě to, čeho nikdy nebyl schopen: zradu na komunismu. Marxismus-leninismus byl pro něho všeobjímajícím učěním, nejprogressivnější naukou na světě; komunismus („socialismus“) nejvyspělejší, nejspravedlivější formou společenského uspořádání, nebeskou hudbou lidské budoucnosti. A jestliže ve jménu tohoto učění, ve jménu komunismu, došlo k nelidskostem, justičním vraždám, genocidě, nesvobodě, pak to bylo *právě proto*, že čistá hvězda komunismu přestala být ukazatelem, že se odbočilo, že se zradily ideály a principy hnutí, byly opuštěny a znetvořeny k nepoznání! Tak se to učil, tak také věřil Alexander Dubček. A jestliže krásný, lesklý, ocelový stroj komunismu se porouchal a začal kolem sebe nepřítčtne mlátit, pak to bylo proto, že necitlivé ruce (a nepříznivé okolnosti vnější) v něm porouchaly drátky, přepálily je nebo špatně napojily: je pouze třeba všechno zase dát na správné místo, drátky znovu dobře spojit — a on, Alexander Dubček se hlásí, hrdě a otevřeně, do řad těchto jemných mechaniků, moderních, oddaných, k budoucnosti obrácených!

K této nezdolné víře se logicky pojila základní osobní vlastnost tohoto syna rovněž idealisticky laděného slovenského komunisty — nezdolný optimismus. Jeden z jeho spolupracovníků dosvědčuje:

Bylo to až neuvěřitelné a zároveň dojemné. Byly chvíle — v Moskvě, v Čierné, v Praze — kdy sovětští „přátelé“ ponížili Dubčeka lidsky, jako komunistu, jako Slováka, kdy ho opravdu poplivali, zaslapali do bláta a ještě si o něho otřeli boty. Nám z toho bylo fyzicky špatně; tohle je konec, říkali jsme si. Jdem od toho. Ne Dubček: po prvním otřesu se rychle vzchopil, začal oddělovat urážky od toho, co se opravdu závažného řeklo,

čím se vyhrožovalo a co se dohodlo : za chvíli už prohlásil, že přece jen je „jistý prostor“ k dalšímu jednání, k dalšímu manévrování — a ten „priestor“ odhadoval a uvažoval, jak by se dal „rozšířit“ — a hned na tom začal pracovat. Červoněnkovi dovedl hodinu i déle říkat „ne“; pak se třeba i zhroutil, byl strašlivě unaven, dokonce i na chvíli propadl pocitu marnosti, ale opravdu jen na chvíli.

Dubčekova dobromyslnost, někdy i prostomyslnost, je dobře známa. Jeho důvěřivost byla tak bezelstná, že mátl a odhodlané odpůrce. Dubček, každým coulem Slovák, do ledna 1968 prakticky výlučně obeznámený se slovenskými otázkami, měl rád lidi, partu, kamarády, měl vcelku šťastný rodinný život, syny-dobré kluky, rád si zasportoval (fotografie z plovárny, jak provádí bezvadnou „šipku“ prošla světem), privileje „nové třídy“ ho nelákaly (na rozdíl třeba od Lenárta, který se zamotal s Novotným, jenž mu půjčil 100.000 korun na stavbu luxusní vily), osobních nároků neměl.

Oddanost myšlence, naivita, bezelstnost, optimismus, vytrvalost, osobní skromnost-to byly vlastnosti, jež samostatně i dohromady nemusely nutně ohrozit neololatelný vzestup Alexandra Dubčeka. Byla tu ovšem další vlastnost, jež ho ohrozit mohla: váhavost, nerozhodnost—v politice se tomu říká slabost. V situaci, v níž se Dubček dostal k moci, a jak se pak uvnitř země i v poměru k Moskvě vyvíjela, to byla závada vážná. V pohřebních řečech na dubnovém zasedání ÚV, na němž Dubček podal demisi, se potvrdilo, že to byla závada smrtonosná. V předsednictvu, v sekretariátě, v ústředním výboru se od počátku vědělo : Dubček je „váhavý střelec“, „naivka“, „zpomalený Jánošík“, „dobrák, který nic nechce rozhodnout“. Už v lednu 1968 bystrý soudruh Hendrych řekl : „Dubček je čestný člověk, ale nerozhodný“. Postačí si přečíst improvizovanou děkovnou řeč, kterou čerstvě zvolený první tajemník KSČ pronesl v ústředním výboru 5. ledna 1968⁴ (a srovnat ji s nástupním projevem, ovšem předem pečlivě připraveným, Gustava Husáka ze 17. dubna 1969), aby byla zřejmá váhavá, romantická tvář Saši Dubčeka.

Buďte s námi... ale jak?

První tři měsíce Dubčekovy éry se opravdu vyznačovaly nejistotou o tom, co nové stranické vedení vlastně chce a co bude dělat, zda snad jde jen o změnu ve stranických špičkách (jak to tvrdily staré, Novotným odchované kádry, které všechny — až na jednu, dvě výjimky — zůstávaly ve svých vysokých stranických a státních funkcích), nebo opravdu o novou politiku. Zdálo se, že to neví ani Dubček. Ve stranickém aparátu převládala bezradnost a vyčkávání. Dubček úřadoval na sekretariátě sice i šestnáct hodin denně, ale obvykle jen poslouchal co mu soudruzi z aparátu povídali; pro všechny měl vlídné slovo, úsměv a ujištění, že první tajemník ÚV je jenom jeden z rovných a že společně všichni „pozvedneme úroveň stranické práce“.

⁴ Viz str. 35-36.

Tak se stalo, že *ve straně* „pražské jaro“ mělo pomalý start. Stranické kádry žily buď v přesvědčení, že se nic nestalo kromě patrně už asi nezbytné změny ve vedení, nebo prostě v lhostejnosti („soudruzi nahoře si vyměnili role — co má být, všechno zůstane při starém“). Zároveň se však rychle rozbíhala politická rozprava na stránkách kulturních časopisů, a poté v tisku vůbec, v rozhlase a v televizi: uvažovalo se o KSČ, její minulosti a budoucnosti, o rozdílu mezi „demokratizací“ a demokracií, byla tu otevřená otázka Slovenska, problémy ekonomie, kultury, zákonnosti, postavení strany ve státě. A první tajemník mlčel. Zároveň si zřejmě uvědomoval, že tato bezprogramovost „vytváří vakuum, které ztěžuje politickou práci“ (Dubček na projevu v Brně 16. března 1968). To si uvědomoval i Smrkovský, který už v únoru (ač tehdy ještě jen jako řadový člen ústředního výboru) tvrdil, že je nezbytné oddělit pravomoc strany od pravomoci vlády, že v KSČ je nutno posílit vliv ústředního výboru a zcela radikálně změnit dosavadní politiku informací: lid musí být pravdivě a soustavně informován o všem, co se v zemi děje.

Dubčekovo kunktátorství bylo osudné. Zatím co první tajemník mluvil mlhavě o problémech domácí i zahraniční politiky, veřejná, obecná rozprava o týchž problémech měla už tehdy obrovský náskok. Tak např. na únorovém sjezdu zemědělských družstev Dubček hovořil v generalitách o „spolupráci všech společenských vrstev a tříd“ a v mezinárodní části své řeči opakoval všechno, co po léta papouškoval Novotný. Ale *v téže době* člen jihomoravského krajského výboru strany Šabata už veřejně kritizoval poučku o „vedoucí úloze“ KSČ v zemi: „Vláda je od toho, aby vládla, kdežto strana nevládne, i kdyby to byla komunistická strana... která ostatně nereprezentuje všechny občany... za ně mohou mluvit jen orgány, které si občané zvolili...“

To je jeden příklad za mnohé, jak dubčekovské vedení, a zejména Dubček sám, pokulhávali za myšlenkovým i faktickým vývojem v zemi, jak byli tlačeni a leckdy cloumáni, a nakonec prostě nesení tím strhujícím proudem, jemuž se říká aktivní veřejné mínění, svobodně se projevující vůle a tužby národa.

Tady jsme u základního neduhu dubčekovské ekipy, který ovšem byl nemocí dědičnou: váhavost, lavírování, myšlenková sterilita Dubčeka a druhů byly produktem politické nezkušenosti vedení, vzešlého z ideově i organizačně ztrnulých stalinských struktur, nezvyklého samostatně rozhodovat, ba samostatně myslet. Toto vedení se přes noc ocitlo ve zcela nové situaci, již mocensky (represivně) plně neovládalo a jež se náramně začala podobat volné hře politických sil. Zrušení cenzury (jež ostatně od ledna prakticky nefungovala) umožnilo celonárodní a brilantní politickou debatu, vlastně jakési referendum o „československé cestě k socialismu“. Dubčekovo vedení napřed dlouho nechápalo, oč běží; pak se pokusilo dubnovým akčním programem rozpravu dohonit a zregulovat, ale zase přišlo pozdě. Akční program zklamal zejména mládež, a nakonec zůstal vůbec stranou mocného společenského procesu, započatého lednem. Lid chtěl mnohem víc, než mu akční program sliboval: veřejné mínění žádalo nikoli demokratizaci systému, který — mírně řečeno — neuspěl, ale otevřenou, pluralitní, v podstatě sociálně demokraticky orientovanou společnost. Ale jak to vždycky bývá u politického hnutí, které se desítky let drželo u moci

nedemokratickými metodami a policejním terorem, a ktoré je náhle tísněno ze všech stran, i Dubčekovo vedení se uchýlilo k defenzivě: „varuje“, „odmítá“ a „rozhodně zavrhuje“ — zejména „nebezpečné úvahy“ o vedoucí úloze strany.⁵ Což se snadno řekne, ale špatně uskutečňuje. Neboť Dubčekovo stranické vedení tlak zdola sice kritizovalo, pokoušelo se jej (chabě a marně) usměrnit a zvládnout, ale zároveň jím bylo nesené, a nadto jej *potřebovalo*, a to ze dvou důvodů: jednak proto, poněvadž *jen tak* mohly být poraženy dogmatické síly, které nejen nejevily nejmenší chuti vzdát se boje (a tudíž moci), ale které dosud měly většinu v ústředním výboru a leckde se pevně držely i ve stranickém aparátu. A za druhé, bez rozhodné, stálé podpory a tlaku zdola by Dubček a druzí nebyli s to provést základní reformy (např. zrušení cenzury, rehabilitaci, tajné volby funkcionářů, decentralizaci společenských organizací, atd.), tím méně svolat sjezd strany a svou budoucnost si zajistit. V této situaci Saša Dubček objevuje všude — napravo i nalevo — plno dobré vůle, rozvážnosti a čistých úmyslů. Příkladem tu budiž Dubčekův projev na stranickém aktivu 8. dubna 1968:

Boli to, súdružky a súdruhovia, tri mesiace poznamenané aktivitou komunistov, ale ozaj tiež celé verejnosti. Mnohých prekvapuje dynamika, prudkosť spoločenského pohybu po januári a tiež záujem verejnosti vrátane tlače, televízie a rozhlasu o politické dianie a tiež o prácu celej našej strany. Objavujú sa i krajnosti. Myslím, že i vy strietli ste sa s týmto vo svojej práci. Myslím, že svojou pozitívnou, presvedčivou prácou, plňšou angažovanosťou stranického aktívu, najmä ve výrobe, budeme najskôr schopní pôsobenie týchto krajností na spoločnosti vylúčiť, alebo maximálne obmedziť preto, lebo ako to vždy už býva v živote a tobôž už v práci stranických orgánov a organizácií, že vždy jednotlivé krajnosti poškodzujú zdravú vec a záujem strany.

Strana, ÚV KSČ, bola iniciátorom a stojí na čele obrodného procesu rozvoja socialistickej demokracie. A to i napriek tomu, že niektoré veci sa jej vymknuli z rúk. A to nie preto, že by sme o nich nevedeli, proste preto, že sa tu nahromadilo také množstvo problémov, ako som úvodom už povedal, že nebolo v silách tohoto ÚV, i tohoto predsedníctva, i dobrej snahy aparátu ÚV strany poriešiť mnohé pálčivé problémy, pred ktorými v súčasnom období stojíme. [...]

Boli tu obavy, či prudký výbuch aktivity nepovede k anarchii, či dokonca k nejakým kontrarevolučným pokusom. Já viem, že nie to všetko zažehnané, a nemôžeme dnes hovoriť, že by sa skutočne zamedzilo rôznym prejavom,

⁵ Až do dubnového plenu Dubček osciloval i v této základní otázce. Na Kladně počátkem března vyhlásil, že strana není samoúčelným cílem a může být jen „politickou avantgardou“; o pár dní později v Brně naopak zdůraznil, že „vedoucí úloha strany musí být posílena“. Zase se tu projevuje Dubčekova aparátnická výchova a jeho simplistní pragmatismus: domnívá se, že Národní fronta, „zcela přirozeně“ dominovaná KSČ, je jediným možným rámcem politické činnosti. Věří v poučku (jejíž nevědeckost a iluzornost přesvědčivě osvětlili nejen Václav Havel, ale i kovani marxisté jako Šabata, Strinka, Števec a mnozí jiní), že svoboda tisku a kritiky může suplovat za politickou opozici, to jest za nezávislou a KSČ rovnoprávnou politickou stranou.

lebo niektorým tendenciám, ktoré svedčia a určitých anarchistických sklonoch... Ak však posúdime všetko, čo sa v priebehu 3 mesiacov událo, čo sa urobilo pre rozvoj socialistickej demokracie, ak vidíme predovšetkým aktívitu strany, nemôžeme takým obavám podľahnúť. To by znamenalo prepadnúť neviere v silu našej KSČ, to by znamenalo prepadnúť neviere v silu a vyspelosť našich národov, to by znamenalo prepadnúť v nevieru v silu politickej vyspelosti nášho pracujúceho ľudu a to i robotníckej triedy, a rovnako tiež progresívneho hnutia, ktoré dnes prežívame v radoch našej mládeže. A ja verím, že to je rozhodujúce, to najsilnejšie čo tam je, to je to progresívne, o čo sa môže ÚV našej strany oprieť, že sa môže oprieť o progresívne hnutie našej inteligencie, a myslím si, že i my, komunisti, my nie sme ľudia neveriaci.

I my komunisti sme ľudia veriaci a veríme v silu strany, veríme v silu nášho ľudu, v silu a vyspelosť našej robotníckej triedy, a myslím si, že to je bohatstvo, na ktorom môže i tento ÚV v ďalšom zakladať svoj vývoj.

Tato dojemná dubčekovská víra musela byť sice vyztužená rozhodnutím predsedníctva ÚV KSČ nepovoliť obnovení strany sociálne demokratické a rozdelení Svazu mládeže a (koncom kvätna) vyhlásením ministerstva vnútra, že tvoření politických stran není legální. Ale : zase už bylo pozdě a zase to byl polovičatý, očividně defenzivní pohyb, neboť v téže době totéž ministerstvo vnútra udělilo povolení k činnosti zárodku nové politické strany, Klubu angažovaných nestraníků, uznalo právoplatnost jiného velkého klubu (K 231), vzalo na vědomí na ČSM nezávislý Klub demokratické mládeže. A konečně KSČ sama svolala na 9. září svůj mimořádný sjezd, který se měl konat „v novém stylu“ — tedy demokraticky a jak se sluší na „hnutí všech pokrokových sil“. Ty ovšem si povšimly tohoto ostatně bojácného, formálního volání do houfu; a nejen dogmatický soudruh Chňoupek varoval na dubnovém zasedání ÚV KSČ, že „liberální komunismus neexistuje“, ale i „progresivní“ soudruzi soudili, že se musí přitáhnout uzda, „nemáme-li se vrátit do let 1945-1948“. Proto Saša Dubček jede pochválit stalinsky orientované lidové milice, „železnou pěst revoluce“ z února 1948 a ujišťuje, že tento ilegální polovojskový útvar nejenom nebude rozpuštěn (jak navrhovali někteří komunisté), ale na jeho statutu nebude nic změněno. Ale zároveň dobrý milicionář Dubček a jeho druzi v boji se už neobejdou bez aktivní, manifestační podpory veřejného mínění, ba všeho československého lidu : už nejen z důvodů vnitropolitických, ale také, a především, zahraničně-politických.

Zhruba od oněch slavných prvomájových oslav ocitli se totiž v kleštích, jejichž sevření se ukázalo být neodolatelné a tudíž osudné. Jedno jejich rameno (lidové, národní) je posunováno do pozic, jež část tohoto vedení pokládala za „nebezpečné“, „extrémní“, ba „protistranické“ (viz červnovou aféru s prohlášením Dvou tisíc slov⁶). Druhé rameno kleští (sovětské) se svíralo tím pevněji, čím

⁶ Brežněv už v březnu to viděl tak, že Dubček je sice loyální soudruh, ale „tlačený ke zdi“ pravcově-oportunistickými, antisovětskými silami, které ohrožují socialismus nejen v ČSSR, ale i v ostatních zemích Varšavské smlouvy. Je proto nutné pomoci Dubčekovi vyvinout účinný „protitlak“.

větší byl tlak ramena lidové opozice. Či naopak : Dubčekovo reformní vedení, aby se ubránilo tlaku Sovětů, potřebovalo manifestační podporu všeho lidu, aby mohlo vůbec s Moskvou jednat a na tuto národní podporu se odvolávat; ale čím byla větší a účinnější, tím víc se jí Moskva obávala, tím odhodlaněji hrozila a vydírala. Porady v Čierné a bratislavské komuniké (jakkoli duchem mnichovské a stylizované nesmyslným stalinským žargonem) se zdály naznačovat, že soudruzi z Varšavského paktu ustoupili právě pod dojmem celonárodní důvěry, jíž se tak výrazným způsobem Dubčekovi dostalo (včetně Dvou tisíc slov, spontáních podpisových akcí, Fondu Republiky atd.). Právem Dubček, Smrkovský a další děkovali českému a slovenskému lidu za tyto nevídané projevy loyality („my jsme s vámi, buďte s námi“), bez níž by hra byla předem ztracena⁷. Ovšem ani lid, ani Saša Dubček nevěděli, že do tří týdnů sovětské rameno kleští se rázem uzavře pod náporem 29 divízií, 7500 tanků a 1000 letadel⁸.

Osudná česká otázka

Hle, jsme tedy zase (jak jinak!) u té otázky, kterou si kladli Kollár a Palacký a Masaryk a Beneš. U otázky, jež se vracela s naléhavostí mravního principu, hlodala v hlavách přemýšlivých občanů v letech 1938, 1948, 1968 a přetřásala se v nespočetných rozpravách : bojovat nebo nebojovat? bránit národní svébytnost a státní suverenitu nebo nebránit? přijmout nerovný zápas a prohrát nebo přijmout porážku bez boje? Třikrát ve třiceti letech se kapitulovalo před mocí nebo hrozbou mocí; proto se také toto dilema stalo tím, čím dnes je : českou otázkou (tedy po masarykovsku „otázkou svědomí“, otázkou základní a zásadní, „čím jako národ žijeme, co chceme, v co doufáme“).

V rámci námětu, který tu rozvíjíme, se otázka zužuje vlastně jen na jeden bod : uvažovali o ní v kritických chvílích (nejen 20. srpna v noci, ale i ve chvílích jednoznačných sovětských hrozeb v průběhu československého jara 1968)

⁷ Podobně po odvléčení do Moskvy 21. srpna Dubček a druzi vděčili za svou záchranu nesporně podpoře lidu. Účastník srpnových moskevských jednání o tom napsal v důvěrném záznamu : „Velmi tvrdě stála sovětská delegace na svém požadavku, který by prakticky znamenal odstranění Dubčeka, Černíka, Smrkovského a možná i Svobody... Tomu, že nakonec sovětská strana byla donucena ustoupit, přispělo *jedině to*, že za tyto soudruhy se plně postavili všichni naši občané bez výjimky“.

⁸ Dubček na nočním zasedání ÚV 20. srpna 1968 : „Na svou čest komunisty prohlašuji, že jsem neměl ani tušení, že by Sovětský svaz chtěl proti nám vojensky zakročít“. A po dubčekovsku sentimentálně : „Jak je to možné... Já, který jsem celý život zasvětil spolupráci se Sovětským svazem — toto udělali mně, to je pro mne životní tragédie“. Aspoň dvakrát před předsednictvem Dubček zatajoval jisté nátlakové zásahy Moskvy : „karlovarskou dohodu“ s Kosyginem o květnových „štabních manévrech“ Varšavského paktu na území ČSSR, a Brežněvův dopis „posledního varování“ z 19. srpna. Nejen předsednictvo, ale především lid měl vědět co nejméně o vyděračském, ultimativním tlaku sovětů, a ovšem o ústupcích, které Dubček a druzi už přijali nebo přijmout hodlali.

Alexander Dubček, Josef Smrkovský, Ludvík Svoboda, tedy nejvyšší představitelé ohrožené a nakonec napadené země — napadené podle všech pravidel vojenské agrese vnějšího (ale ovšem nepoměrně silnějšího) nepřítelů?

Předběžné přípravy k vojenské obraně zřejmě nikdy a nikde učiněny nebyly. Podle jedné neověřené zprávy byl 20. srpna před 23. hodinou v pražských posádkách vyhlášen poplach (viz „černá kniha“ — *Sedm pražských dnů*, vydal Historický ústav ČSAV, Praha 1968, str. 5).

Z dosud přístupných záznamů o debatě, jež se rozvinula v noci 20. srpna v předsednictvu ÚV KSČ (strukturálně i prakticky v dané chvíli nejvyšším mocenským orgánem v zemi) vyplývá, že se o vojenské obraně státu nehovořilo ani jako o jedné z možností. Dokonce se na armádu a lidové milice zapomnělo v bouři mravního rozhořčení nad sovětskou proradností. Teprve asi v jednu hodinu ráno 21. srpna „všechny ozbrojené složky dostaly pokyn neklást vojskům Varšavského paktu ozbrojený odpor“ (*Život strany*, č. 22, 9. října 1968). Je možno snést řadu, zhusta přesvědčivých vojenských a strategických důvodů, že pokus o vojenský odpor by byl marný. Naproti tomu všechno nasvědčuje tomu, že 1) obrovská většina lidu byla nejen připravena ozbrojený zápas přijmout, ale ze všech sil jej podpořit; 2) čs. branné síly včetně důstojnického sboru — s výjimkou hrstky generálů — by rozkaz k nerovnému boji přijaly a příkladným způsobem splnily; 3) k přípravě „výrazu vůle k obraně“, tedy k poškození přistávacích ploch, signalizačního zařízení, k zatemnění atd. — bylo dost času; neplatí naplno ani námitka, že čs. armáda byla výlučně orientována na nápor ze západu: jak známo z revolučních pouček, hlavně děl a pušek v rukou uvědomělých lidí se mohou ve vteřině obrátit o 180 stupňů.

Ale toto jsou v daném případě úvahy nejen rozčilující a nekonkluzivní, ale hlavně zbytečné. Neboť ani těm nejodhodlanějším, nejoddanějším stoupencům československého jara, bezúhonným reformistům a „progresistům“, jimiž nesporně byli Dubček a Smrkovský a Kriegel, ani nepřišlo na mysl, *nemohlo* vůbec na mysl přijít, že existuje ještě jedna *reálná* eventualita: ozbrojený odpor. Či spíše, že by *oni* dali příkaz: palte! Palte na letadla, tanky a vojáky pěti bratrských socialistických zemí, zejména té, již sami za všechno vděčili, i za své životy komunistů-revolucionářů, komunistů-držitelů moci! Palte, českoslovenští socialističtí vojáci na sovětské socialistické vojáky, Rudoarmějce, naše osvoboditele, náš vzor! A pak: vždyť jsme malí!

Ani v té noční chvíli 20. srpna, ve chvíli krajního roztrpčení a zklamání, ani tehdy ne! V jejich žilách vždycky kolovala krev dvojí loyality: k vlastní zemi, jejímu lidu — a k Sovětskému svazu. Desítky let bylo možno dokazovat nebo předstírat, že tato loyality se kryje; 20. srpna se v mžiku ukázalo, že naopak jedna vylučuje druhou. Ale ani v tomto okamžiku „životní tragedie“, jak to nazval Dubček, tuto dvojjedinou loyality nepřemohli, naopak: sovětské tanky už mířily k budově ÚV a tam zasedající soudruzi Dubček, Smrkovský, Kriegel čekali na jejich příjezd a na soudružské *porady* o dalším postupu: nepřišlo jim, *nemohlo* jim přijít na mysl, že budou jako „třídní nepřítelé“ zatčeni, odvečeni a zavlčeni na území agresorů k vydírání nebo k likvidaci. Po nečekaném, takřka zázračném jejich návratu z Moskvy loyality k SSSR byla otřesena, ale

patrně jen k těm dočasným jeho představitelům, kteří jim tuto „životní tragedii“ bezprostředně způsobili. Pravda, jsou náznaky toho, že v nejistotě ruského zajetí Dubček a druzí uvažovali občas o tom, co by se stalo, kdyby se bývali rozhodli k vojenskému odporu. Nejpřesněji (a veřejně) o tom hovořil Smrkovský, jenž dokonce doznal, že postup Dubčekova vedení může být „lidem i dějinami“ označen za zradu. Ale :

Naše země byla obsazena obrovskou vojenskou mocí, již čelit stejným způsobem bylo absolutně beznadějně a vyloučené... Ujišťuji vás, že jsme jednali a rozhodovali se jako vlastenci a vojáci.⁹

Už skutečnost, že Smrkovský — „tribun lidu“ pražského jara — cítil nutnost přesvědčovat lid o vlasteneckém a vojáckém postupu svém a druhů naznačuje, že pochybnosti existovaly a byly dosti obecné. Císař o něco později z toho všeho udělal ctnost : „Máme všechny důvody být hrdí na svou armádu, vždyť sláva a čest vojáka nespočívá jen na válečných vavřínech, ale někdy také na umění nejlít do ztracené bitvy“¹⁰. A Dubček, ještě zdecimovaný po návratu z moskevské anabáze, zlomeným hlasem, ale už zase s optimistickými výhledy, rovnou poděkoval příslušníkům armády, SNB a lidových milic za to, že „sa v nich prejavil taký vysoký morálny faktor, ktorý prispel k tomu, aby nedošlo k veľkému konfliktu. To je správne, tak treba konať i v ďalšom, podlá príkazu prezidenta ČSSR“. A pak už dvojí lojalita, ne-li druhá přirozenost Alexandra Dubčeka nabyla vrchu :

Národ, náš ľud, patrí k spoločenstvu socialistických národov v ostatných krajinách. Veríme, že i napriek všetkému, čo sa stalo, čo dnes prežívame, sa vzťahy medzi našimi národmi a národmi ostatných socialistických krajín upravia tak, aby boli v súlade s touto skutočnosťou. Inak to ani nemôžem povedať. Práve preto, že naše národy, Česi a Slováci sú hlboko humánne založení ľudia s internacionálnom citom, a preto vzťah k národom druhých socialistických krajín, i k národom, ľudu, pracujúcemu ľudu i v Sovietskom zväze i ostatných krajinách cítí svoj internacionálny vzťah nesmíme opustiť, lebo budeme pracovať nielen dnes, ale i zajtra, a vzťahy v tomto smere istotne budú smerovať k tomu, aby sme sa s tými národmi v ďalšom zblížovali, aby sa vzťahy upravovali tak, aby to bolo v súlade a zodpovedalo skutočnosti, že naše i iné národy sú národy socialistické [...] Nezhahne národ, v ktorom sa každý dokáže riadiť tak svojim rozumom ako svojim svedomím. Prosím vás všetkých, drahí moji spoluobčania, Čechov i Slovákov, komunistov i členov ostatných politických strán Národného frontu, prosím všetkých robotníkov, roľníkov, prosím našu inteligenciu i všetok náš ľud : zostaňte jednotní, kludní, hlavne rozvážni, pochopme, že len v tom a v našej vernosti socializmu, v našej čestnosti, v našom úsilí, a charaktere je záruka cesty vpred¹¹.

⁹ V rozhlase 29. srpna 1968.

¹⁰ *Květy*, č. 42, 26. října 1968.

¹¹ V rozhlase 29. srpna 1968.

Do druhé etapy

V tomto duchu renesance socialistického internacionalismu, doneseného do Prahy na bodácích, vstupovalo se tedy do druhé a poslední etapy Dubčekovy éry. Trvala osm měsíců. Byla to éra trapná a nedůstojná, dlouhá cesta ústupků a kompromisů, jimiž se ovšem nic nezachránilo — právě naopak : na jejím konci ležely vedle sebe v márnici pražského jara první oběti kompromisu (generál Prchlík, generál Pavel, Kriegel, Hájek, Hejzlar, Pelikán, *Kultúrny život, Politika*) a oběti poslední : Vodsoň, Šik, Špaček, Šabata, Vohnout, Martin a Ludvík Vaculík, Zátopek, Goldstücker, Pachman, Hochman, *Reportér, Listy, Zítřek*, Smrkovský a — Alexander Dubček. Za nimi druhá a třetí řada obětí marného a nadto ponižujícího pokusu o „normalizaci“, jež byla jen sumou zrady na dubčekovských ideálech „Ledna“, jež tu rovněž ležely po boku svých tvůrců a propagátorů, kteří nedovedli včas odejít.

Včas — to bylo podle názoru mnohých hned po návratu z Moskvy koncem srpna; nebo před ratifikací smlouvy o „dočasném“ pobytu vojsk; nejpozději pak na listopadovém zasedání ÚV (na němž však rezignoval jen člen předsednictva Zd. Mlynář).

Neboť samozřejmě i posrpnový nezdolný optimismus Saši Dubčka („máme možnost vyvést naše národy z této situace? Odpověď zní : máme!“) se nakonec ukázal zoufale mylný. Pravdu naopak měl soudruh, který se skryl za pseudonym Stanislav Tomáš a napsal na adresu Dubčka a druhů :

Říkáme otevřeně všemu čs. lidu, že protistranická a proti-socialistická pravice nemá naději na vítězství... Polarizace ve společnosti nezadržitelně pokračuje. Ať nikdo nespolehá na to, že se mu podaří přečkat *nadcházející chvíle* někde ve středu... Pravice se dopustila *zločinů proti straně a proti republice*, spojila se s protisocialistickými silami doma i v zahraničí. Tento fakt nelze *do nekonečna zakrývat* před stranou a před celou veřejností¹².

Proces byl jednoznačný : krok za krokem dogmatické a ultrakonzervativní síly ve straně vytlačovaly muže pražského jara : bezpečnost a armádu postupně ovládli agenti Sovětů a NKVD; z pozadí Moskva podporovala a začasťe i řídila kroky svých věrných Indrů, Bilaků, Pillerů a Štrougalů, kteří měli nastolit, co se v srpnu vojenským zásahem nepovedlo : politickou „normalizaci“, to jest restalinizaci a satelizaci Československa. V Bratislavě pak soudruh Husák čekal trpělivě, ale nikoli nečinně, na svou příležitost.

Práce „normálizátorů“ šla vcelku (přes krize, o nichž ještě bude řeč) dobře od ruky. Ani ne tak zásluhou Moskvy, jak by se na první pohled mohlo zdát, ale díky nedemokratickým, totalitním společenským strukturám, které i Alexander Dubček vyhlásil za nedotknutelné v době, kdy jeho ruce nebyly spoutány. Ale ani on v tomto ohledu nemohl překročit svůj stín. Michal Lakatoš, lucidní pozorovatel čs. jara, viděl tuto otázku nedlouho před umlčením svým i svého listu takto :

¹² *Zprávy*, 22. února 1969. Zdůraznění je naše.

Možnost kroku, směřujícího od demokratické aktivity celé občanské společnosti k odevzdání myšlení do „hájemství“ za pomoci mocenského aparátu, má své trvalé kořeny ve struktuře našeho společensko-politického systému. Dochází k němu v situaci, kdy aktivita společnosti ochabuje. Ve své konkrétní historické podobě je určován především snahou o autoritativní interpretaci naší současné krize. Její příčiny vidí tato interpretace především v oslabení ideově politického řešení společnosti. Za tímto „ideovým předmostím“, které samo o sobě nemusí být nepravdivé, následuje pak autoritativní identifikace sil, které vytvářejí „druhou“ platformu. Po něm může následovat jenom praktické opatření: politická, případně jiná likvidace¹².

Lakatoš měl pravdu, logika vývoje byla železná: co dobří muži jara na podzim přiznali jako „nedocení situace“, „nedorozumění“, „podceňování nesocialistických sil“, „přehlížení důsledků, které vyvolává společenský pohyb doma z mezinárodního hlediska“, se postupně a nutně proměnilo v „anti-socialismus“, v „pravicově oportunistickou úchylku“, „anti-sovětlismus“, a nakonec v „kontrarevoluci“ a ve zradu¹³. A jestliže je dovoleno, ba nutno, politicky a stranicky postihnout různá ta „nedocení“ a „podceňování“, pak logicky „kontrarevoluci“ a „zradu“ nutno „postihnout“ — manipulací justice. Takový je neúprosný zákon každého autoritativního režimu, přímo školsky dokreslený historií osmi posledních měsíců Dubčekovy éry: od srpnového (1968) zasedání plena ústředního výboru strany, jež schválilo moskevskou „dohodu“, až po dubnové (1969), které zasadilo ránu z milosti Alexandru Dubčekovi, posadilo k volantů dvojici Husák-Štrougal a dalo jí zelenou, aby vládla proti lidu.

Poučné jsou také různé strategicko-taktické plány, o něž od srpna v Praze nebyla nouze a jimiž se měla „realita“ obejít. Jedním z nejpozoruhodnějších byl tzv. „Černíkův tajný plán“, který na sklonku roku 1968 „vyšel z vedení strany“ a byl ministerským předsedou v kruzích důvěrných a důvěryhodných nastíněn takto:

Vedení strany — Dubček, Svoboda, Černík, Smrkovský — nemůže vést otevřený zápas s extrémní levicí (rozuměj s dogmatiky, jodasovci atd.) poněvadž ti mají podporu Moskvy a jít do boje s nimi znamená se střetnout se sovětskou silou, což je „neúnosné, nemožné“. Naproti tomu vedení musí, aspoň čas od času, otevřeně kritizovat extrémní pravici ve straně (rozuměj radikální reformisty, zejména ty, kteří pracují v prostředcích masové informace). Je k tomu nuceno jednak „objektivními podmínkami“ (tlak Sovětů a dogmatiků), ale také tím, že tito lidé a skupiny „vynášejí předčasné, extrémní požadavky“, jež nelze realizovat. Dostávají tak vedení

¹² Zítřek, 5. března 1968.

¹³ Historie Dvou tisíc slov je v tomto ohledu poučná. Prohlášení podepsali v červnu 1968 vynikající komunisté a mnozí ve vedení strany s ním sympatizovali. Lekli se však prudce odmítavé reakce v Moskvě i jinde a vyhlásili, že sice bylo vydáno v dobrém úmyslu, ale „ohrožuje demokratizační proces“. Po srpnu Prohlášení bylo v KSČ postupně charakterizováno jako protistranické, protisocialistické, pravicově oportunistické, antisovětské a konečně jako kontrarevoluční.

strany, které lze nazvat centristické, ale příhodněji prostě „realistické“, znovu a znovu do těsného kouta. Samozřejmě jsou tyto požadavky srdci veřejnosti velmi blízké: když např. na veřejné schůzi soudruzi požadují „okamžitý odchod vojsk“, mají souhlas a úspěch zaručen. Jenže je to nejenom požadavek naprosto nerealistický, ale objektivně oslabuje pozici vedení strany a naopak posiluje dogmatiky. — Nebo se stále na vedení žádá, aby „konkretizovalo“ pravicové síly ve straně: to je nebezpečná hra, poněvadž jakmile se ukáže prstem na ty či ony skupiny (které vlastně „nereprezentují žádnou konkrétní společenskou sílu“), pak už je jen krok k represí. A ta není myslitelná, pokud toto vedení je u moci.

Nechceme umlčet novináře nebo obnovit předběžnou cenzuru. Ale publicistika zaviňuje, že jdeme z krize do krize, vláda nemůže vládnout, stále jen debatujeme, přesvědčujeme, přemlouváme. Při tom máme všichni společný cíl. Musíme se tedy vzájemně dohodnout a dosáhnout nezbytného stupně uklidnění a konsolidace v zemi. Tě je třeba, máme-li později cestou jednání — a za jisté zahraničně-politické konstelace — dosáhnout dvou základních strategických cílů.

Prvním je snížení počtu sovětských vojsk v Československu na „symbolickou sílu“, jež je nyní víc než reálná: je to hrozba. Toho bude možno docílit za podmínek naznačených výše poměrně brzo, a to v přímých jednáních se Sověty. Předpokladem k dosažení druhého strategického cíle jsou volby do Národního shromáždění, národních výborů, a sjezd strany. Konsolidace doma a s ní spojené uklidnění Sovětů by konání voleb i sjezdu umožnilo poměrně brzy, patrně už v první polovině roku 1969. V těchto volbách a na sjezdu budou „definitivně a totálně“ poraženy extrémní levicové síly (dogmatikové), a to bez konfliktu s Moskvou, který za dané situace — a s metodami, jichž užívají pravicové (reformní) elementy ve straně — je nevyhnutelný. Závěr: porážka extrémní levice prostřednictvím voleb celospolečenských i stranických nám naplno otevře cestu k budování demokratického socialismu, to jest k dosažení toho druhého strategického cíle.

Těšínská jablíčka, naivní „tajný“ plán, ale charakteristický pro metody „centristů“: jít cestou nejmenšího odporu, umlčet, zneutralizovat a nakonec likvidovat reformní, liberální síly ve straně, a naopak šanovat a protežovat dogmatické reakcionáře a sovětské kolaboranty, poněvadž ti požívají sovětské ochrany a jsou tudíž nedotknutelní (ale hlavně chtějí přivodit pád „realistů“ typu Černíkova). A to jsou ty *nedozrnlé důsledky*, jimiž „realisté“ a „konsolidátoři“ až do dubna 1969 tak často a úmyslně hrozili, zachraňující před nimi spíše sebe než národ. Jak se opravdu „Černíkův plán“¹⁴ realizoval, ukazovala stále zřetelněji zasedání ÚV KSČ, počínaje listopadovým v roce 1968 a konče dubnovým a květnovým v roce 1969: výlučně na úkor vymožeností pražského jara. A pokud šlo o volby a sjezd, jež podle plánu měly zničit „konzervy“, soudruh Štrougal (Novotného věrný druh a jeho ministr vnitra) to rozhodl: volby budou, až bude strana

¹⁴ Na květnovém ÚV jeho autor, vždy ochotný vykonavatel příkazů tu Novotného, tu Dubčka a teď zase Husáka, už zcela nestoudně přesedlal.

sjednocena (rozuměj v duchu Štrougalově), až ve státních a společenských orgánech bude pořádek (rovněž v duchu Štrougalově).

Pohled zpět na taktiku (o strategii nelze hovořit) Alexandra Dubčeka v druhé polovině dubčekovské éry nenechá nikoho na pochybách : první tajemník krok za krokem ustupoval tlaku domácích dogmatiků a jejich sovětských protektorů, hájil „lednový kurs“ své politiky a zároveň jej kritizoval, uštipoval kousky vlastního Akčního programu a zároveň doufal, že „progresivní síly“ ve straně a v zemi pochopí, že co se odehrává je promyšlený politický manévr. Ale nakonec se splnily obavy, které už koncem října vyslovil šéfredaktor *Politiky*, (jež měla sama brzo padnout jako jedna ze splátek v řadě kompromisů) : „Bylo by tragické, kdyby strana a státní vedení obnovily důvěru našich spojenců způsobem, který by jim ztratil důvěru vlastního lidu“.

11. října, dva dny po divoké, stürmerovské schůzi „konzerv“ v Libni (kde členové ústředního výboru Kapek, Mestek a Nový obvinili stranické vedení z „bílého teroru“ a žádali potrestání stranických novinářů), Dubček v pražské Tesle varoval před „pravícovými (progresivními) extrémými“ a vyzval novináře, aby pracovali v „přísně socialistickém duchu“ (?) a pomáhali tak plnit moskevské požadavky.

Jaký div, že jodasovci si dodali kuráže a při vzpomínkových oslavách říjnové revoluce na olšanských hřbitovech na dobrého Dubčeka pokřikovali a hrozili mu pěstí. O pár dní později mu jiní vydaření soudruzi (David, Jan Němec, Švestka, Famíra, Lang) spílali na shromáždění v pražské Lucerně. Vláda tyto projevy ignorovala (a strana nepostihla tento způsob porušování stranické disciplíny), ale zato veřejně odsoudila jako „nezodpovědné činy, rušící veřejný pořádek“ demonstrace lidí, kteří byli rozhořčeni oslavami události, v jejímž jménu byla sotva před třemi měsíci rozdupána jejich vlastní revoluce. Zároveň — jako další ústupek „zdravým silám“ — se zastavila *Politika* a *Reportér*.

Sobě hrobařem

Isolaci KSČ od národa, před níž marně mnozí varovali, dovršuje zasedání plena ÚV KSČ ze 14.-17. listopadu. Toto zasedání je mezníkem, jímž se definitivně zpečetuje osud Alexandra Dubčeka a druhů. Hlavním hrobařem je — Alexander Dubček. Tísňen ze všech stran, doma i v socialistickém táboře¹⁵, Dubček se opět dává cestou nejmenšího odporu — proti svým stoupencům. Jeho úvodní referát by patřil do černého smutečního rámečku s titulem : „Pražské jaro“. Na plenu 14. listopadu první tajemník „střízlivě, bez emocí a rekriminací“ zhodnotil situaci v podstatě takto :

¹⁵ V náporu načasovaném v souhře s domácí reakcí, sovětský, polský a východoněmecký tisk v první polovině listopadu obnovuje palbu proti dubčekovskému vedení. *Krasnaja Zvezda* tvrdí, že v srpnu v Československu hrozila kontrarevoluce a že „tuto pravdu“ se reformisté v Praze snaží zahladit. O dva dny později (3. listopadu) tvrdí Ulbrichtův list *Neues Deutschland*, že se v Československu dosud šíří „protisocialistické, protisovětské protimarxistické názory“.

- ve straně existují „krajnosti“, jsou tu „tendence podléhat živelnosti“, „oslabovat vedoucí úlohu strany“, „chápat rozvoj socialistické demokracie v liberalistickém, v bezbřehém smyslu“, „podceňovat nebezpečí protisocialistických sil“;
- „normalizaci poměrů v naší zemi brání především antikomunistické a antisovětské síly“, ty představují „hlavní nebezpečí pro rozvoj socialismu v naší vlasti“¹⁶;
- v tisku, rozhlasu a televizi „se množily nezávazné a od politické reality odtržené úvahy a polemiky“, publikovaly se „mnohé i protisovětské úvahy“, stupňovala se „demagogická kritika“; proto je třeba „energičtějších kroků, abychom odstranili nedostatky v tisku“;
- dosud přetrvávají „psychozy a emoce kolem činnosti některých členů předsednictva ÚV“ (rozuměj quislingů a kolaborantů) v srpnových událostech; s tím třeba skoncovat;
- smlouva o dočasném pobytu sovětských vojsk je „významným krokem k obnovení spolupráce a upevnění vzájemných vztahů“ mezi ČSSR a SSSR; proto patřícně docenit „internacionální zájmy a povinnosti v ČSSR“, to jest z pozic „proletářského internacionalismu“ spolupracovat solidárně se Sovětským svazem (a tak uznat hegemonii této velmoci v socialistickém táboře).

Hlavní body Dubčekovy sebeobžaloby se ovšem objevily v závěrečné rezoluci listopadového pléna¹⁷, která se od té chvíle stala Magnou Chartou dogmatických a prosovětských sil v KSČ; a nakonec, o pět měsíců později, odrazovým můstkem k poslednímu a rozhodnému úderu na Alexandra Dubčeka.

Ještě ani neoschla tiskařská čern na textu listopadové rezoluce a už předsednictvo strany (rozšířené na plenu o takové „zdravé síly“ jako Bifak, Piller a Štrougal) hlásilo, že se porušuje a že „nebezpečí avanturismu“ narůstá. V téže době Gustav Husák — vycházející z listopadové rezoluce — na plenu ÚV KSS zahajil široce založený útok, tentokrát už rovnou na „pravavicově-oportunistické“ tendence a skupiny uvnitř KSČ, které „ohrožují samu existenci státu“. A od té doby stále a znovu se „konzervy“ vracely k listopadové rezoluci a tvrdily, že plenum tu zmapovalo „cestu z krize“, ale dubčekovské vedení ji důsledně nesleduje. Po pádu Dubčekově napsal *Život strany* :

Když listopadové plénum ÚV KSČ ukázalo ve své rezoluci východisko ze společenské a vnitrostranické krize, velká příležitost zůstala nevyužita. To proto, že vedení strany bylo rozdělené, nejednotné, což se neblaze promítlo do celé strany, do celé společnosti. Svou váhavostí umožnilo, aby oportunisticko-pravicové síly ve straně pokračovaly v podstatě neru-

¹⁶ V této souvislosti Dubček řekl, že tato teze byla už vyslovena na květnovém (1968) plénu ÚV. Ve skutečnosti byla tato ostrá formulace očividným ústupkem sovětům a domácím quislingům, poněvadž květnová rezoluce pléna prostě upozorňovala na „nebezpečí jak zleva tak zprava“.

¹⁷ Stěžejní části této rezoluce, jakož i kádrové změny, které plenum přijalo, si Dubček nechal schválit Brežněvem na tajné noční schůzce ve Varšavě 16. listopadu (viz *Svědectví* č. 34/35/36, str. 136).

šeně v činnosti, která ji dále rozkládala. A tak strana i společnost šly vstříc stále novým a novým zvednutím krizové křivky¹⁸.

Tato krizová křivka dosáhla jednoho z vrcholných bodů v lednu; Dubček hovořil o „největší krizi od srpna“, a měl pravdu. Dogmatikové, už rehabilitovaní nástupem do funkcí (i Indra byl zase tajemníkem sekretariátu ÚV) přešli do ofenzivy a přiznali svůj konečný cíl na lednovém (1969) plénu. Tvrdili: buď se prosadí „stanovisko strany určené listopadovou rezolucí“ a představující „optimální řešení z hlediska stavu společnosti“, nebo zvítězí „mimostranické požadavky“ a důsledky budou „nedohledné“.

Smrt Jana Palacha a obrovský ohlas, který měl tento čin — v českých dějinách nevídaný — v národě i ve světě, narušil časový plán dogmatiků¹⁹. Ti si zřejmě uvědomili, pod dojmen mohutné, disciplinované manifestace národní solidarity vrcholící pohřbem nešťastného studenta (a patrně také na radu Moskvy), že není příhodná chvíle k úderu. Dne 25. února se upálil devatenáctiletý hoch Jan Zajíc, a došlo k několika dalším, dosud ne zcela vysvětleným sebevraždám mladých lidí.

Dogmatikové, sektáři, quislingové a lidé, kteří všude tvoří mravní spodinu společnosti, byli však zaskočeni těmito tragediemi jen na chvíli. Ilegální, nactiutrháčné, antisemitské brožury se tisknou a rozšiřují, a ani dva ministři vnitra nemohou nic vyšetřit; v různých městech v Čechách a na Moravě dochází k přehmatům StB — a rovněž nějakým záhadným způsobem se nic nevyšetřilo; rozpravu ÚV o nezákonnostech padesátých let sekretariát houževnatě odkládá. Boj o moc se posunul do podzemí. Žilo se stále tíživěji v dusné, nejisté atmosféře čekání:

Tragické vykřičníky naší doby se někdo snaží rychle smazat. Ponižuje nás to, snad i bolí, a hlavně otupuje. Konflikt mezi lidskou ctí, lidskou i národní hrdostí a mezi ponižující cestou polopравd, mlčení a lži, která pro svou klikatost nemá identifikovatelný konec, trvá, byť je přepečlivě zamaskován větvičkami malých plánů na cosi málo relativně lepšího. [...] Je tu ještě smutnější věc. Někdo nic nechce vidět. Nechce, protože hloupá mrazící nicota je mu jedinou životní šancí. A chce ji vnutit i nám. A jiní, ač vidí, snad nevědomky, ale přesto jen kvůli této šanci, nám zakazují vidět a zakazují mluvit. Zakazují i vzdát čest cti. Prý ve jménu jistot. Je pravda, že potřebujeme jistoty. Nelze je však nabrat z nejistot, které nás obklopují. Potřebujeme čest, nemůžeme ji však najít v okolní i zdejší necti. Trpíme cizí lží, ale trpíme více lží vlastní. A pomalu se daří vnutit nám touhu zůstat němými a zahrabat se do toho malého člověčího života a před velkým přivírat oči. Nebo je úplně zavřít²⁰.

¹⁸ *Život strany*, č. 23, 4. června 1969.

¹⁹ Synchronizovaný se Sověty. Pověřenec Moskvy v Praze Katušev 2. ledna hrozil Dubčekovi možností druhé sovětské intervence. Na popud Sovětů Husák a Sádovský v polovině ledna zdůrazňují úspěch „konsolidace na Slovensku“ a naznačují, že v případě dalších krizí se nedají nadále vláčet Dubčekovou nerozhodností a budou uvažovat „o problému dalšího společenství Slováků a Čechů“. V Praze se veřejně hovoří o přípravách k puči, který by svrhl Dubčekovo vedení.

²⁰ „Hlídka Jana Palacha“, *Plamen*, č. 4, duben 1969.

Mezi ty, kteří sami „vidí“, ale jiným zakazují vidět, patřil v té době i Alexander Dubček. Taková byla dialektika politiky ústupků a kompromisů. Jak řekl zasloužilý dogmatik a člen ÚV KSČ Jan Havelka na jedné únorové schůzi Svazu čs.-sovětského přátelství, organizované po vzoru fašistických bojůvek : buď oni nebo my, ale nikdy trvale vedle sebe; „tak jako se nesnáší oheň a voda : dříve nebo později musí dojít ke střetnutí.“

Čtyři tři — Ussuri

Po lednové krizi opravdu už nebylo už otázkou, zda k tomuto střetnutí dojde : otázkou už jenom bylo kdy, a zda to bude ta krize, jež přivodí konec éry Alexandra Dubčeka a nástup nového vedení KSČ. Toto vedení, z hlediska lidu, mohlo být jen horší, a situace se mohla změnit jen v katastrofální nebo, v nejlepším případě, v bezvýchledně neutěšenou. K výměně stranické garnitury mohlo dojít buď druhou sovětskou vojenskou intervencí, vnitřním převratem, nebo kombinací obou; v nejlepším případě tlakem nebo provokací domácích dogmatických sil a s nimi spojenou hrozbou novým sovětským zábořem.

Krize, jež rozhodla o osudu Alexandra Dubčeka a odzvonila „pražskému jaru“ vešla do povědomí lidí jako tzv. hokejová aféra. Ani to moc nepřekvapí : patnáct měsíců Dubčekovy éry bylo poznamenáno tolika náhodami, lemovanými absurditou, že i konec této éry téměř zákonitě musel mít masopustní ráz.

Začalo to všechno nevinně. V pátek 28. března čs. hokejový tým vyhrál už podruhé nad sovětským mužstvem na mistrovství světa ve Stockholmu. „Kus srdce nechali na ledě“ — tak zněl palcový titulěk v ústředním listě KSČ. „Deset stoprocentních chlapů v modrých a bílých dresech se míhalo v mužném tanci na bílém zrcadle...“ lyrizovalo *Rudé právo*. Komentář *Svobodného slova* měl lehce politický nádech; pod titulkem „A museli poslouchat po druhé“ se četlo :

Fantastické, neuvěřitelné a v souvislostech, které snad nemají příliš společného s hokejem, zcela logické. Podruhé jsme pokořili Golema, který sice měl sebevědomí odpovídající mistru světa, ovšem hokejově a hlavně nervově stál na hliněných nohou. Bylo to vítězství vůle a zápalu. Marně vysílal hokejový generál, patrně už před výslužbou, všemocný Tarasov, své formace, aby prozkoumaly a vyhmátly, co vlastně protivník zamýšlí. Byla to totiž malá armáda, která stála na Johanneshofu, aby hájila naši čest a vše, co po ní v té chvíli národ chtěl. Ale měla jednu ohromnou výhodu. Jejich hlavním motivem byla ovšem známá myšlenka o hnacím motoru srdce, jaké v té chvíli mohl mít jen Čechoslovák. Všichni nechali na ledě vše, co v sobě měli²¹.

List čs. strany lidové ironizoval :

Hokejová moudrost, že mužstvo Sovětského svazu je možno porazit, ale ne porážet, je vyvrácena. Ve třech utkáních jdoucích po sobě, jsme vyvrátili

²¹ *Svobodné slovo*, 29.3.1969.

mythus o jeho neporazitelnosti. Přijeli do Stockholmu s velkým sebevědomím, jako by dvoukolové mistrovství bylo stvořeno pro ně, amatéry, kteří tráví 11 měsíců v roce na ledových plochách. Zapomněli však, že někdy hlava zmůže více než bicepsy, že touha a vůle po vítězství zmůže tu největší převahu²².

Alexander Dubček a jiní představitelé strany a vlády poslali vítěznému mužstvu blahopřejný telegram. Předseda vlády Černík telegrafoval :

Velmi si vážím nezměrného úsilí a obětavosti, s jakou jste hájili československé barvy. Přijměte mé upřímné poděkování a ocenění vašich sportovních výkonů, do kterých jste vložili veškerou svoji energii a umění, abyste se ctí reprezentovali naše národy na mistrovství světa v ledním hokeji²³.

Doslova celý národ sledoval přímý televizní a rozhlasový přenos zápasu. Okamžitě po jeho skončení vypuklo kolektivní nadšení, o němž příslušníci starší generace tvrdí, že nemá v moderních čs. dějinách obdoby. Pod nadpisem „Vítězství“ vylíčko *Rudé právo* (29. března), jak to té noci vypadalo v Praze a v Bratislavě :

Hlavní město Československé republiky Praha, a společně s ním i celá vlast, žila dnes večer ve znamení klíčového utkání na hokejovém mistrovství světa ve Stockholmu SSSR-ČSSR. Všichni našim hráčům věřili, že stejně jako před týdnem nezklamou a vybojují vítězství.

Před devatenáctou hodinou se začaly vyprazdňovat ulice. Prázdné byly restaurace — všichni se přemístili k televizorům a rozhlasovým přijímačům. Sehnat v tu dobu na Václavském náměstí taxíka bylo naprosto nemožné. Během utkání všechny světové agentury přinášely průběžné zprávy a zaznamenávaly každou branku, takže svět byl okamžitě zpraven o skvělém vítězství čs. hokejistů.

Hned po skončení zápasu se v Praze vyhrnuli lidé do ulic. Rezezvučely se sirény automobilů. Cílem všech bylo Václavské náměstí. V okrajových částech Prahy vypukly amatérské ohňostroje. Vybuchovaly dělbuchy, z oken létaly prskavky a fanfárami se zapojili hudebníci.

Půl hodiny po skončení zápasu jávalo nad vítězstvím čs. hokejistů asi sto až sto padesát tisíc Pražanů a další stále přicházeli. Socha svatého Václava tonula v záplavě státních vlajek. Volání slávy čs. reprezentantům se snoubilo s klaksony automobilů, tramvají i autobusů a výbuchy raket a dělbuchů.

Krátce po doznění čs. státní hymny na stockholmském stadionu vybuchl v bratislavských ulicích vulkán nadšení a díky našim hokejistům, kteří dosáhli jedinečného sportovního úspěchu. Stovky aut proudily hlavními ulicemi města, lidé mávali a usmívali se na sebe, řidiči byli ohleduplní, tak jako nikdy. Centrum hlavního města Slovenska zakrátko zaplnily jásající davy mladých lidí za plného pochopení starších spoluobčanů na stanicích městské dopravy a v oknech činžáku.

Se státními vlajkami v čele pochodovaly roje vysokoškoláků z největších internátů Bratislavy — Mladé gardy, Horského parku a dalších.

²² *Lidová demokracie*, 29.3.1969.

²³ Podle pražského rozhlasu, 30.3.1969.

Byla to noc lidové národní veselice. Bratislavský rozhlas na druhý den brzy ráno přál svým posluchačům, aby nadcházející sobota patřila „k tým šťastnejším dňom nášho života“ a hlásil, že skvělé vítězství 4:3 nad sovětským týmem „stretlo sa s obrovským ohlasom v celej našej verejnosti“. Pražský rozhlas oznámil, že na Václavském náměstí se sešlo více než sto tisíc lidí, ale ani slovem se nezmínil o zdemolování kanceláře sovětského Aeroflotu ani o heslech, jež byla psána a skandována laškovným výbuchem nové, posrpnové „lidové tvořivosti“. Lze se důvodně domnívat, že v tu sobotu prostředky masové informace v Československu obrážely snahu progresivních sil ve vedení KSČ celou věc nerozvířovat a udělat za ní tečku.

Ostatně ani sovětský tisk a rozhlas první i druhý den po slavném hokejovém pátku neřekl nic politicky či jinak kritického, ať už k zápasu samotnému nebo k jeho dohře v Československu. Kromě toho, jestliže v Praze a jinde byly při manifestacích z pátku na sobotu způsobeny škody na sovětském majetku, nabízelo se řešení v takových případech běžné (zbytečno dodávat, že Sověti zorganizovali v Moskvě desítky „spontánních manifestací“, v jejichž průběhu byla rozbita okna na př. amerického nebo čínského velvyslanectví, fasády budov polity inkoustem a pod.): vláda státu, na jehož území k takovému poškození majetku jiné mocnosti došlo buď se sama omluví a nabídne náhradu škody, nebo si počká na protestní notu poškozeného státu a tuto notu odmítne nebo naopak přijme a žádosti o náhradu škody vyhoví. V daném případě, kdy konec konců šlo o projev sportovního fanouštví (i když, a víc než pochopitelně, politicky motivovaného), každá vláda, jež by neměla postranní úmysly, by takovýto diplomatickými zvyklostmi kodifikovaný postup přijala. Je ostatně jisté, že čs. vláda diplomatickými kanály podobnou formální omluvu už v sobotu 29. března připravovala.

Toho dne také, v 18 hodin 30 minut, vysílal čs. rozhlas „Sdělení vlády České socialistické republiky“ o událostech na Václavském náměstí. Pravilo se v něm mimo jiné :

Neslučuje se s důstojností občanů státu, který má ve světě pověst státu kulturního, aby projevoval při jakékoliv příležitosti, a tím spíše při příležitosti sportovní, své uspokojení snižováním příslušníků druhých národů, nebo dokonce jejich urážením.

Vláda České SR s politováním konstatuje, že při těchto projevech došlo ke zjevům vandalství a výtržnictví, namířených zejména proti některým objektům, které užívají sov. orgány a instituce.

Je v naprostém protikladu s morálním smyslem projevu národní sportovní hrdosti, že je znevažují občané, kteří nejsou s to kontrolovat své jednání, nemluvě už o tom, že je politicky zneužívají i provokatéři a protispolečenské kriminální elementy.

Jestliže orgány Veřejné bezpečnosti mohly shovívavě přihlížet k projevům sportovního nadšení, musely naproti tomu splnit svou povinnost a proti nezákonným činům těchto živlů energicky zasáhnout.

Sdělení dodalo, že při „výtržnostech“ byly způsobeny několikamilionové škody, které „podle našeho právního řádu“ musí být nahrazeny ze státních prostředků,

že několik příslušníků Veřejné bezpečnosti bylo zraněno, a že státní orgány „nemohou a nebudou“ podobné činy trpět.

Kdo první kamenem hodil?

To byla otázka v Praze i jinde tehdy, na počátku dubna, vášnivě diskutovaná : bylo zpuštění Aeroflotu předem připravenou provokací „konzerv“ ve straně a v bezpečnosti, provokací, o níž se v Moskvě „na příslušných místech“ vědělo a jež měla být signálem k nové krizi a definitivnímu nástupu konzervativních sil?

Pravdu o této aféře se asi sotva kdy dovíme. Vyšetřením byl totiž pověřen český ministr vnitra Grösser²⁴, tedy právě muž, na něhož padá podezření, že to všechno sám zpunktoval, nebo aspoň zavřel obě oči, aby nic neviděl, aby zásah VB byl co nejvíce oddálen a tudíž škod co nejvíce způsobeno.

Podle výpovědí lidí, kteří v kritické chvíli byli nedaleko kanceláře Aeroflotu, by řada okolností nasvědčovala tomu, že opravdu šlo o organizovanou provokaci : nálada mezi lidem byla veselá, až poutová, politicky laděná, ale spíše dobro- myslná než nenávistná; nikdo nechtěl nic rozbít a ničit; mohla samozřejmě vzniknout davová psychóza; dlažební kostky, jimiž byla okna Aeroflotu rozbita, byly pravděpodobně dovezeny — dokonce prý v policejním nákladním autě; policie neměla pohotovost, příkaz k ní nebyl nikdy dán, ačkoli si celá Praha povídala, že v případě druhého vítězství se půjde na Václavské náměstí manifestovat; je tudíž vyloučeno, že by o tom nevěděla právě jen Grösserova policie, která přišla pozdě a jejíž zásah vyvolal rozhořčení a proto také odpor, což právě Grösser potřeboval; kovové zařízení Aeroflotu bylo prý narychlo vyměněno za dřevěné, důležité spisy odvezeny den před incidentem, takže už v pondělí 31. března mohl Aeroflot úřadovat v hotelu Palace. A tak dále a tak podobně.

Většina pozorovatelů se shoduje v názoru, že pramálo záleží na tom, zda v noci 27. března na Václavském náměstí došlo k náhodnému incidentu či k organizované provokaci, a to v podstatě ze tří důvodů : 1) kdyby nedošlo k incidentu na Václavském náměstí, došlo by dříve nebo později k jiné podobné aféře; 2) je známo, že „konzervy“ v Praze připravovaly provokace k 1. nebo 9. květnu; 3) zpuštění Aeroflotu bylo jen jednou z řady událostí té noci, jež vyvolaly pobouření a nevěli zejména sovětských maršálů a jež se v Moskvě hodnotily jako mnohem závažnější než incident na Václavském náměstí.

Jisté je, že dogmatikové v Praze a jejich protektoři v Moskvě potřebovali nějakou *zámlinku* k novému sovětskému zásahu, tentokrát rozhodnému, který by vedl ke konečné eliminaci liberálního křídla KSČ jako politické síly v zemi.

„Konzervy“ v Praze se cítily slabé a izolované. Je známo, že když Bilak a Auersperg byli v polovině března v Moskvě (účastnili se tam předporady

²⁴ O Grösserovi viz poznámku ve *Svědectví*, č. 37, str. 11.

komunistických stran pro červnovou konferenci²⁵, dotázali se jich někteří sovětsí soudruzi, proč „zdravé síly“ v KSČ jsou tak pasivní a nemohou se v zemi energicky prosadit. Bifak musel doznat, že ty „zdravé síly“ jsou od srpna účinně izolovány, nemají podporu v lidu, a naopak „nálepka“ kolaborantů pevně drží, dokonce i v aparátu strany; „zdravé síly“ jsou tudíž příliš slabé, příliš ostrakizované, než aby se samy mohly pokusit o převzetí moci; k tomu bude třeba „účinného impulsu zvnějška“: buď rovnou nové sovětské intervence, nebo aspoň přesvědčivé *hrozby* touto intervencí; a *podmínkou* jejího odvrácení musí být nástup „zdravých sil ve straně k moci a tudíž k likvidaci „pravicového oportunismu“ v KSČ.

Sovětské politbyro, mělo-li volbu, dávalo přednost „politickému řešení“ posporné československé situace. Případ s Aeroflotem, ať uměle vyvolaný nebo skutečně vzniklý jako dovětek spontánní lidové manifestace, byl opravdu jedinečnou příležitostí ke kýženému tahu. Vždyť, jak to vystihl pražský novinář v pozoruhodně otevřené analýze celého případu, exploitace incidentu na Václavském náměstí mohla posloužit jen „konzervám“ a jejich zahraničním protektorům :

Kdo mohl počítat se ziskem po takovýchto událostech? Vyjdeme-li totiž z předpokladu, že „akce“ byla určitými silami předem organizována, je v tom implicity obsažen předpoklad, že tyto síly sledovaly určité cíle a počítaly s určitými výsledky.

S jakými výsledky mohly kalkulovat síly označené za pravicové či antisocialistické? Mohly počítat s tím, že po takovýchto akcích rozšíří či posílí své pozice? Mohly očekávat, že vandalství posílí sympatie veřejného mínění k jeho organizátorům nebo spíše rozčaruje mnohé z dosud sympatizujících? Pokud příslušní stratégové skutečně takto kalkulovali, nesvědčilo by to zřejmě o jejich přílišné mozkové kapacitě. Neboť i politicky nepřilíživ zkušební občan si musí na prstech spočítat, že na podobnou příležitost daleko spíše čekají ti, kterým už po řadu měsíců chybí hmatatelné důkazy o organizovaných protisocialistických silách kontrarevolucionářů; ti, kteří podobný důkaz potřebují nejen proto, aby dokázali, že měli ve svých obecných tvrzeních pravdu, ale především proto, aby z formálního hlediska *legálně* bylo možno mocensky zasáhnout tam, kde chybí síla argumentů...

Ať už proto výsledkem šetření bude jakýkoli, jedno je jisté: noční události z 28. na 29. března přinesly-li komu zisk, pak jedině těm silám, které z polednového vývoje byly ochotny akceptovat pouze odchod A. Novotného a které proto, mluví-li o realizaci polednové politiky, usilují de facto o návrat k předlednovému pojetí vedoucí úlohy strany se vším, co s tím souvisí — ovšem při jiném personálním obsazení²⁶.

²⁵ Brzy po pádu Dubčekově byl Auersperg jmenován vedoucím mezinárodního oddělení ÚV KSČ. V této funkci spolu s Bifakem zastupoval KSČ na květnové předporadě v Moskvě. Tak se stalo, že nebyl možný zákulisní dohovor s italskými delegáty, kteří byli KSI pověřeni usilovat o to, aby na červnové konferenci „československá otázka“ byla předmětem rozpravy. ÚV KSČ na svém květnovém zasedání veřejně odmítl „internacionalizovat“ československou otázku a Husák na vrcholné poradě komunistických stran v Moskvě v červnu důsledně odmítal kritiku sovětské intervence.

²⁶ „Otázky takřka hamletovské“, *Ekonomická revue*, č. 4, duben 1969.

Bedlivější studium událostí z konce března odhaluje až podbízivou čipernost českých vládních orgánů, které už v sobotu vydaly své iniciativní, i když vcelku mírné prohlášení. Je však pravděpodobné, že se tu Řázl a druzí pokusili odvrátit příliš drastické důsledky aféry, o něž jistě usiloval Grösser. Svědčí o tom i ta část Prohlášení celoakademického výboru ROH Čs. Akademie věd (z 3. dubna) v níž se praví, že česká vláda „přiměřeným způsobem osvětlila události z noci z 28. na 29. března a znormalizovala vnitropolitickou situaci tak, jak „je to běžné ve všech suverenních státech při podobných příležitostech“. Prohlášení významně dodává: „S politováním zjišťujeme, že z prohlášení některých centrálních orgánů se nyní *dodatečně a uměle* vytváří vnitropolitická krize, která se zřejmě má stát *záminkou* pro prosazení konzervativních tendencí²⁷. A závěrem: „Prohlašujeme, že použijeme všech svých možností, abychom přispěli k likvidaci *uměle vyvolané krize*, která je nejnebezpečnějším posrpnovým pokusem o zvrát k předlednovým poměrům“. (Zdůraznění je naše.) Výbor také správně konstatoval, že vládní prohlášení k hokejovému incidentu musí stačit, jak vnitro- tak i zahraničně politicky. Ostatně v sobotu, a ještě i v neděli 30. března, to tak vypadalo.

Podle výpovědi pracovníka sekretariátu ÚV KSČ: „V Praze se v sobotu a v neděli nic nedělo“. V sobotu navštívil sice weekendově opuštěné ministerstvo zahraničních věcí v Praze velvyslanec Červoněnko a byl přijat do úřadu narychlo povolaným státním tajemníkem Pleskotem. Červoněnko „co nejdůrazněji“ protestoval proti zničení Aeroflotu a prohlásil, že se očekává formální omluva, potrestání viníků a plná náhrada škod. Pleskot odpověděl asi v tom smyslu, že sice nezná názor své vlády, ale přesto může sovětského velvyslance ujistit, že čs. vláda udělá vše, aby politováníhodný případ byl vyšetřen a původci činu dopadeni.

Ale jinak nic nenasvědčovalo úderu, který měl přijít z Moskvy o 48 hodin později. Lze tedy hovořit — jak to činí někteří soudruzi blízcí Dubčekovi — o „prvcích jistého váhání v politbyru sovětské strany“, pokud šlo o politické využití pražského incidentu. Nelze zatím s určitostí říci, co bylo příčinou této nerozhodnosti: zda demolice Aeroflotu byla náhodná a tudíž zaskočila v Praze a v Moskvě i ty, kdo připravovali „incidents“ až na počátek května; zda teprve zprávy sovětských důstojníků o tom, co se téže páteční noci sběhlo v jiných

²⁷ Ale ani šéf byra neexistující české komunistické strany nelenil. Právě v pátek 28. března se Štrougal sešel s generálem Václavem Dvořákem, státním tajemníkem v ministerstvu národní obrany tedy s tím vysokým čs. důstojníkem, jehož účast na událostech, jež měly zanedlouho následovat, je rovněž dosud záhadná; a byl to mluvčí České socialistické republiky, který oznámil (29. března), že „v těchto dnech, za účasti armád SSSR, ČSSR, NDR a Polska začalo společné cvičení, probíhající také na území Československé socialistické republiky“. A konečně to byl náčelník pražské Městské správy Veřejné bezpečnosti, plukovník Vladimír Ticháček, který referoval o „událostech z 28. na 29. března“ Radě Národního výboru hlavního města Prahy, která se pak „obrátila na federální a národní orgány se žádostí, aby přijaly některá opatření, která mohou podstatně zlepšit veřejný pořádek“. (Pražský rozhlas 1. dubna 1969.)

českých a slovenských městech alarmovaly stranické vedení v Moskvě; zda opravdu trvalo dva dny, než si toto vedení uvědomilo příležitost, jež se tu nabídl; nebo zda prostě byl v Moskvě weekend.

Ale přihlédneme-li k podobnému váhání, nebo naopak náhlým zvrátům v sovětské zahraniční politice poslední doby, pak i v tomto případě důvodem byla asi nejednota v politbyru sovětské komunistické strany a neshody, které v tomto sboru existují a vždy se přiosτρují právě v krizových situacích, kdy je třeba pojmout rozhodnutí, jež sebou nesou jistá rizika. Lze rovněž odhadnout, že sovětsí maršálové byli pro akci, pro přímý zásah. Politikové (Suslov, Kosygin, a snad i Brežněv) se obávali politických důsledků druhé intervence. Ostatně emisáři, kteří byli v pondělí do Prahy vysláni, byli výmluvným výrazem obou přístupů.

Dva dny po omluvném „Sdělení“ české vlády vychází v moskevské *Pravdě* (31. března) článek s titulem „Hokej a nacionalistické opojení“. Konstatuje se v něm, že

pravicové, revizionistické kontrarevoluční živly... se nestydatě pokoušejí využít pro své protisocialistické a protisovětské cíle mistrovství světa v ledním hokeji.

Je to organizované, předem připravené nacionalistické vystoupení sledující určité politické cíle. Her sovětského a československého mužstva bylo využito pravicovými kontrarevolučními živly k rozněcování nacionalistické psychosy a politické dezorientace zaostalé části obyvatelstva. [...] Tyto události a všechno, co jim předcházelo svědčí o tom, že všechny tyto provokační akce řídí určití lidé. S jejich pomocí a pod jejich kontrolou se soustřeďovaly skupiny lidí s plakáty a vlajkami v různých čtvrtích Prahy. Přijížděla sem nákladní auta a autobusy, které dopravovaly shromážděné lidi do středu města. Některé noviny s dojetím píší, že tohoto sročení na Václavském náměstí se zúčastnil i Josef Smrkovský, který se už nejednou připojoval k podobným akcím. A nyní se ocitl mezi účastníky protisovětského vystoupení!

Ale i tento komentář nebyl zvlášť vyhrůžný a jen o málo ostřejší než jiné kritické výpady, jež od srpna vycházely v sovětském tisku na československé náměty. V závěru *Pravda* spokojeně konstatovala, že na sovětské velvyslanectví v Praze přicházejí stovky dopisů, v nichž „proští lidé v Československu vyjadřují hněvivé pobouření nad akcemi provokatérů“. A přece...

Úder

Hokejová aféra, jež začala tak nevinně, se lavinovitě rozrostla v největší posrpnou krizi. Z výčtu stížností, který přivezl do ČSSR 31. března maršál Grečko, bylo dosti zřetelné, co se v těch dnech v Moskvě dělo. V sobotu a v neděli posílali velitelé sovětských vojsk v Československu řadu raportů; vyplývalo z nich, že ve všech větších čs. městech došlo k protisovětským demonstracím, že tyto „provokace“ obyvatelstvo podporovalo, že se jich účastnili příslušníci čs.

branných sil a policie; v Šumperku dovezli vojáci před sovětská kasárna světlo-
mety i jiný vojenský materiál a přímo pod okny „provokovali“ a vysmívali se;
v Jaroměři střelili čs. vojáci z oken kasáren do sovětských ubikací a Rusové
palbu opětovali; co huř : z třiceti pěti míst, v nichž jsou sovětská vojska posádkou
a kde sovětské velitelé žádali o zásah proti demonstrantům, v jednadvaceti místech
čs. vojenské velení tuto žádost ignorovalo nebo rovnou odmítlo. Zejména z této
poslední skutečnosti plynul pro Sověty závěr, že československá armáda je nejen
nespolehlivá, ale v částečném rozkladu, a že příslušné čs. orgány nemohou —
nebo nechtějí — zjednat pořádek.

Situace byla natolik vážná, že si žádala bezodkladné svolání předsednictva ÚV
KSSS. To se sešlo v pondělí dopoledne 31. března a rozhodnutí, jež tu byla
učiněna, byla takřka okamžitě realizována. Hovoří o nich zápis sekretariátu ÚV
KSČ ze 4. dubna 1969, z něhož citujeme :

Dne 31.3. odpoledne přiletěl do Milovic bez ohlášení maršál Grečko se
skupinou generálního štábu branných sil SSSR. Zároveň přibyl do Prahy
Konstantin Semjonov, náměstek ministra zahraničních věcí SSSR²⁸. Vzhle-
dem k tomu, že soudruzi Svoboda, Dubček, Černík a další byli v ten den
na návštěvě u našich jednotek na západních hranicích, přijal Semjonov
ve večerních hodinách místopředseda vlády s. Hamouz, jemuž Semjonov
tlumočil obsah sovětské protestní noty.

Sovětská strana v ní konstatuje, že v noci z 28. na 29. března 1969 došlo
k demonstracím, jež měly vysloveně kontrarevoluční charakter. Účastnili
se jich i čs. vojáci. Extrémní pravicové síly načasovaly tuto akci na dobu
citového vzrušení. Objevila se hesla „To máte za Ussuri“. Celá akce byla
koordinována se zahraničními kruhy; sdělovací prostředky soustavně vyvo-
lávaly štvavé protisovětské nálady. Podíl na protisovětských akcích má i
stranický tisk, včetně *Rudého práva*. Sovětská strana to kvalifikuje jako
vážné porušení Moskevského protokolu ze srpna 1968. Rozsah a projevy
kontrarevolučních vystoupení ukazují, že ve vedení jsou lidé, kteří mají
zájem na protisovětských štvanicích.

Pro sovětskou stranu se klade základní otázka : zda je v ČSSR dosti
rozhodnosti a vůle dost vůle postavit se proti rozdmýchávání proti-
sovětských nálad. Sovětská strana navrhuje tato možná řešení :

1. Uděláte si pořádek sami, rozhodným způsobem posílíte mocenské
orgány, zejména bezpečnost, zavedete důslednou předběžnou cenzuru,
přestanou diskuse o vedoucí úloze komunistické strany, budou zastaveny
polemiky se socialistickými zeměmi.
2. Zjistíte, že není ve vašich silách obnovit pořádek v zemi a obrátíte se
na státy Varšavské smlouvy se žádostí, aby vám proti kontrarevoluci
pomohly.
3. Neuděláte ze své strany nic (ani 1. ani 2.), a pak státy Varšavské
smlouvy zasáhnou podle svého uvážení samy.

²⁸ Poslání by patrně bylo svěčeno Kuzněcovovi, ale ten se účastnil pohřbu generála
Eisenhowera ve Washingtonu.

Zde nutno záznam doplnit podrobnějšími zprávami z jiných stranických zdrojů. O příjezdu Grečka do Milovic vědělo předem jen velitelství centrální skupiny sovětských vojsk v Československu a hrstka čs. generálů. Ta také Grečka na letišti v Milovicích uvítala a dala nastoupit čestným jednotkám. Přesné složení armádního vítacího komitétu (později se doma i v cizině hovořilo o pokusu o „generálský puč“ po vzoru jihoamerických „banánových republik“)²⁹ není do dnes známo. Jediná úřední zpráva, jež byla o Grečkově příjezdu do Milovic vydána, vyšla v deníku Rudé armády *Krasnaja zvezda* (1. dubna 1969), z níž se ostatně Čechoslováci — včetně Svobody, Dubčeka a Černíka — poprvé dozvěděli o této náhlé návštěvě sovětského ministra obrany; informaci sovětského listu převzal pražský rozhlas 1. dubna ve zprávách v devět hodin dopoledne. A v této zprávě, z důvodů jen Sovětům známých, jsou jména čs. generálů, kteří se údajně vítání Grečka účastnili, ale kteří ve skutečnosti o jeho příjezdu ani nevěděli (např. náčelník čs. generálního štábu generálporučík K. Rusov). A naopak zpráva sovětského listu zatajila jména jiných čs. důstojníků, kteří na Grečka v Milovicích čekali a vítali ho (např. státní tajemník v ministerstvu národní obrany, důvěrník Štrougalův, generál Dvořák). Po ruce byl také další osvědčený pomocník Sovětů, generál Bedřich, náčelník Hlavní politické správy čs. armády.

Grečko po přiletu odjel do štábu sovětské centrální skupiny vojsk, rovněž v Milovicích, a tam na čs. důstojníky pustil hrůzu (podle jedné zprávy „seřval nás jako nezvedené kluky“). Vylíčil události v Jaroměři, v Šumperku a jinde, charakterizoval odmítnutí pomoci sovětským posádkám jako porušení základních vojenských dohod v rámci Varšavského paktu, poukázal na vojenskou i mravně-politickou nepřipravenost čs. braných sil. Oznámil, že sovětská vojska v Československu byla posílena o 35.000 mužů a že v sousedních socialistických zemích byl vyhlášen stav pohotovosti. Vyslovil přesvědčení, že Československo učiní totéž.

Čs. důstojnická skupina shromážděná v Milovicích Grečkovo hromobití nejen sebekriticky přijala, ale ochotně slíbila „energické kroky“ (jež ovšem koordinovala se „zdravými silami“ v aparátu strany). Ještě téhož večera se v Praze sešla Vojenská rada ministerstva národní obrany za předsednictví ministra Dzúra a

---

²⁹ Dopisovatel hamburského týdeníku *Die Zeit* Hansjakob Stehle uveřejnil ve svém listě (11. dubna 1969) obsáhlou reportáž o přípravách k takovému dočasnému převzetí moci. Některé podrobnosti z ní rozšířil pak světový tisk, který je doplnil jednak prohlášením několika jednotlivců v Praze, že se přípravy k takovému puči skutečně dějí, jednak poplašnými, ale vzhledem k situaci dosti pochopitelnými zprávami o připravovaném převratu a nové sovětské invazi. V noci ze 3. na 4. dubna se telefonicky alarmovali „progressivní“ členové ÚV KSČ, organizovaly se konspirativní schůzky, děly se přípravy pro případ, že by „došlo k nejhoršímu“. Ale i když generálové Dvořák, Bedřich, Mucha, Rytíř a další opravdu pomýšleli na dočasné převzetí moci, pokus o uskutečnění tohoto plánu (pokud k němu vůbec došlo) byl chabý. Nejen pro neschopnost a intelektuální omezenost těchto lidí, ale hlavně proto, že se jim nedostalo podpory ani sovětské, natož Svobody nebo Dzúra.

vypracovala memorandum, naléhavé doporučení pro vedení strany³⁰. V tomto memorandu byly obsaženy (ba ještě trochu vylepšeny) sovětské požadavky k obnovení pořádku v zemi (vytvořit sovětské komandatury ve všech okresních městech, patrolovat ostatní obce helikoptéry, dát sovětským vojákům právo střítet bez výzvy na shluk více než pěti lidí na 500 metrů od sovětských vojenských objektů, právo čs. branných sil zasáhnout do pouličních nepokojů, nasadit smíšené hlídky StB a vojáků v ulicích větších čs. měst, okamžitě zavést předběžnou cenzuru, provést kádrové změny v těch posádkách, kde se z pátku na sobotu projevila liknavost pomoci sovětským útvarům, „zajistit všemi prostředky přátelství s SSSR“). Toto memorandum, jež mělo ultimativní ráz („byl to nátlak kombinovaný s vyhrožováním“, podle vyjádření jednoho člena předsednictva), bylo odevzdáno na druhý den výkonnému výboru ÚV KSČ k projednání. V úterý 1. dubna, v osm třicet ráno, navštívil maršál Grečko Dzúra. Kolem desáté hodiny odjel na Hrad v doprovodu Semjonova a Červoněnka. Byli přijati Svobodou, Dubčekem a Černíkem. Atmosféra a vůbec okolnosti byly nápadně podobné těm, za nichž Svoboda vyjednával v Moskvě právě před sedmi měsíci. Citujme znovu ze zmíněného záznamu sekretariátu ÚV KSČ :

President byl rozhořčen, že sovětské důstojníci přiletěli bez ohlášení, nejsme přece žádná gubernie, půjde-li to takhle dál, složí svůj úřad. Také soudruh Dubček vystupoval rozhodně.

Maršál Grečko hovořil tvrdě. Sovětská strana upozorňuje, že toto je poslední varování a očekává, že příslušná místa provedou radikální opatření. V sovětském vedení však už převládl názor, že vedoucí čs. orgány se nechtějí vypořádat s nepořádky. V čs. armádě je neudržitelný stav, část armády je rozložena. Semjonov řekl, že sovětské vedení nenachází slov pro vyjádření svého pobouření nad situací v ČSSR. Je horší než v srpnu loňského roku. Rozhodně skončila doba rozhovorů a vyjednávání. — Bylo dohodnuto, že bude okamžitě svoláno předsednictvo ÚV KSČ a učiněna rázná opatření.

Podle jiného, ne zcela potvrzeného verze, Semjonov také „doporučil“ kádrové změny ve vedení KSČ : Dubček předsedou strany, Černík prvním tajemníkem, Husák ministerským předsedou; zrušit výkonný výbor ÚV KSČ, snížit počet členů předsednictva na jedenáctičlenný sbor, pružnější a „operativně direktivní“. Na tento návrh Svoboda prý prohlásil, že se raději zastřelí a zanechá dopis, v němž lidu vysvětlí „jak jsme znásilňováni“. Dubček reagoval klidněji, ale také řekl, že v tom případě svolá plenum ÚV a podá demisi.

³⁰ Dzúrovi se celý postup nezamlouval, memorandum zpočátku odmítal podepsat a později informoval Dubčeka o všem, co se děje. Dubček nařídil ministru vnitra federální vlády, aby vyhlásil pohotovost StB. V dané situaci to byl důležitý tah. Hrozilo totiž nebezpečí, že když dojde k dalším nepokojům a policie situaci nezvládne, vezmou to do rukou vojáci.

Husák kalkuluje, Štrougal intrikuje, Fojtík pohrabuje

Po této „hradní intervenci“ Dubček rozhodl, že po zasedání výkonného výboru ÚV KSČ, který se měl sejít ve dvě odpoledne, jako ostatně každé úterý, bude jednat celé předsednictvo. Někteří jeho členové o to důrazně žádali.

Jednání výkonného výboru probíhalo podle očekávání; členové „osmy“ byli pobouřeni a deprimováni ultimativním charakterem sovětského postupu, uvažovalo se o kolektivní rezignaci. Nejdéle, a velmi ostře, mluvil Husák. I on kritizoval arbitrární postup Sovětů, odmítl „manýry“ sovětských maršálů a dokonce řekl, že za těchto podmínek by snad opravdu bylo lepší, aby si sověšští soudruzi dělali tedy všechno sami. K žádným rozhodnutím se nedospělo.

Večer kolem osmé hodiny se schůze výkonného výboru proměnila v zasedání předsednictva, jež trvalo až do sedmi ráno druhého dne, 2. dubna. Až do čtyř ráno se jednání účastnil prezident Svoboda. Zpočátku se zasedání předsednictva podobalo náladou i duchem odpolední schůzi výkonného výboru: přečetla se sovětská nota, byla podána informace o jednání s Grečkem a Semjonovem, znovu se kritizoval ultimativní ráz sovětských požadavků — dokonce i Biľak našel slovo politování. Jen Husák neřikal dlouho nic; a co konečně řekl, vyznělo jinak, než jeho odpolední projev. První tajemník KSS sice rovněž odsoudil sovětské metody, ale pak hovořil asi v tom smyslu, že je zbytečné plakat nad rozlitym mlékem, je třeba akce, je nutné něco rozhodnout, něco udělat³¹. To byla ovšem jiskra, na niž čekali Štrougal, Bilak, Piller.

Rozpředla se celonoční debata, jež se občas měnila v hádku. Diskutěři se vraceli k úvodní zprávě Černíkově, založené na informacích ministerstva vnitra a ministerstva národní obrany o událostech hokejové noci. Není sporu o tom, tvrdili někteří, že politika strany jde od zdi ke zdi, situace „vyčerpává síly našeho vedení“, konec provokativních akcí je v nedohlednu; jiní zdůraznili, že účast půl milionu lidí na vysloveně protisovětských demonstracích je důsledkem nerozhodné politiky strany, a souhlasili dokonce a názorem Moskvy, že Československo je „nejdezorganizovanější stát v Evropě“. Argumenty a protiargumenty se střetávaly kolem hlavy Josefa Smrkovského: tvrdilo se mimo jiné, že Červoněnko má k dispozici magnetofonovou pásku, z níž je patrné, že Smrkovský v kritickou chvíli v pátek večer na Váslavském náměstí byl a jízlivě se vyjadřoval o zápase („Porazili jsme je v hokeji, porazíme je i jinak“). Zvláště zuřivě si počínal Štrougal, zatím co Husák periodicky upozorňoval, že je třeba něco dohodnout a rozhodnout — „nemůžeme přece naše národy nechat na holič-

³¹ Co způsobilo tento rychlý zvrat? Je možné, že si Husák vypočetl, že jeho chvíle přišla. Jisté je, že Husákův temperament nesnáší bolestínské poplakávání: je to politik, který v každé situaci hledá řešení (a to zcela bezohledně); podle slov jednoho z jeho spolupracovníků je to muž, jemuž „to ze všech členů předsednictva nejrychleji myslí“. Čili v dané situaci, mezi zasedáním výboru a předsednictva, zatím co ostatní podlehlí depresím, Husák už věděl, jak dál a jak na to. Po dubnu se ovšem ukázalo, že se nezastaví před ničím.

kách“. A bylo to Husákovo „kladné vystoupení“, jež se stalo základem prohlášení předsednictva ÚV. To pak celé odpoledne vysílal rozhlas³².

Předsednictvo přijalo řadu konkrétních, ale veřejně neoznačených opatření, zejména: vyhlásit pohotovost StB, armády, případně i lidových milic; požádat ROH o „politickou pohotovost“, nastolit předběžnou cenzuru, zastavit týdeník *Politika*, zavést cenzuru dovozu zahraničního tisku a zahraničních zásilek (vyřazovat „nepřátelský materiál“).

Pár hodin spánku pro Černíka — a už se schází vláda ČSSR, aby také ona projednala události hokejové noci a „posoudila postup plnění protokolů uzavřených v Moskvě ve dnech 26. a 27. srpna 1968, smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk v ČSSR a navazujících dohod... a vyslovila hluboké znepokojení z vývoje posledního údobí“. Tak aspoň zněl úvod vládního prohlášení (viz *Rudé právo* z 3. dubna 1969); a ten stačil, aby na čtení mezi řádky navykly čs. občan najisto věděl, že Sověti a jejich domácí pomahači *tento* zápas vyhráli, že solidarita a spolupráce reformních a centristických sil ve vedení strany se rozpadla, že opona co nevidět spadne nad érou Alexandra Dubčeka. Ale zajímavější — a hlavně konkrétnější — než zveřejněné prohlášení je záznam o vládním zasedání, z něhož prohlášení vyšlo a z něhož citujeme:

Někteří členové vlády navrhovali, aby sovětské jednotky převzaly v celé zemi pořádkovou službu. V tomto ohledu je situace taková, že v posádkových městech hlídají Sověti, v ostatních městech naše hlídky. MNO má za úkol vypracovat plán součinnosti s VB. Vytváří se operační skupina, v níž jsou tři ministerští předsedové, tři ministři vnitra a ministr národní obrany. Je nezbytné postihnout všechny, kteří se v noci na 29. března dopustili trestní činnosti³³. České vládě se ukládá, aby zhodnotila, zda *Reportér*, *Listy* a *Zítřek* odpovídají svému poslání a po zhodnocení případně zastavit. Vyhláší se embargo na některé skupiny informací, jež by se mohly vykládat jako invektivy proti SSSR a dalším socialistickým zemím, jako kritika politického systému, vedoucí úlohy strany, politických orgánů, soudů, stranických a státních činitelů. [...] Federální vláda připraví dopověď na sovětskou notu³⁴.

Co tomu všemu říkali Rusové? Byli spokojeni? Nebyli? Ve středu 2. dubna dopoledne jednal Grečko s Dzúrem „o otázkách, souvisejících s posledními

³² Text viz *Rudé právo* z 3. dubna 1969. Členové předsednictva Kabrna, Slavík, Hrdinová a Šimeček hlasovali proti formulaci kritiky Smrkovského, jak vyšla v prohlášení.

Po starém způsobu se naplno rozjel aparát strany, zasedaly krajské a okresní výbory, rezoluce odsuzující „protisovětské provokace“ jen pršely.

³³ Brzy po demolici Aeroflotu dal Grösser zatknout celkem dva mladíky, kteří prý se na vandalismu podíleli: jeden je mnohokrát trestaný recidivista, druhý, osmnáctiletý, duševně zaostalý a očividně nemocný chlapec. Ale ani čtyři měsíce po aféře nebyla vydána úřední zpráva — proč asi? Grösser byl ve vládě kritizován pro liknavost a „podceňování situace“; ministr se hájil tím, že chtěl té noci vyhlásit stanné právo, ale neměl k tomu plnou moc.

³⁴ Slovenská vláda se sešla k mimořádné schůzi 2. dubna a rovněž se rozhodla pro „energetické zabezpečení pořádku“. K společnému zasedání předsednictev federální, české a slovenské vlády došlo už 1. dubna.

událostmi, které se dotýkají čs.-sovětských vztahů“. A večer už nebylo pochyb : na nové schůzi předsednictva ÚV bylo konstatováno, že „dosavadní opatření sovětské soudruzi zřejmě přijímají“. Proto jen tak dál! Vyhlášené embargo se vcelku dodržuje s výjimkou *Zemědělských novin*, *Televizních novin* a slovenského *Ludu* (který přetiskl článek z rakouské *Die Presse*). Náklad *Dikobrazu*, *Květu* a *Zitřku* bylo třeba zabavit. Vedení České strany socialistické je dáno na vybranou : buď z vlastního rozhodnutí *Zitřek* zastavit, nebo zastavení (aspoň na tři měsíce) nařídí Úřad pro tisk a informace. — Na zasedání, jehož se zúčastnil také šéfredaktor *Rudého práva* Jiří Sekera, byl ústřední list strany podroben ostré kritice. Sekera vysvětlil „složitou situaci“ v redakci i v tiskárně, kde sazeči odmítají sázet, co se jim nelíbí, a pak podal demisi, jež však nebyla přijata (k odchodu Sekerově došlo až později). Jsou však jmenováni noví, kovaní a na StB odedávna napojení dogmatikové jako zástupci šéfredaktora : Miroslav Moc, Otakar Svěřčina a Karel Douděra; Dubček vystoupí v *Televizních novinách* a „energicky odsoudí“ páteční události; konečné rozhodnutí o oslavách 1. máje bude ještě učiněno; vláda musí urychleně projednat cenové otázky; plénum ÚV se sejde v květnu, na pořadu budou problémy ekonomie; předsednictvo bude dál jednat o „přípravě dalšího takticko-politického postupu“.

Ve čtvrtek 3. dubna odjeli „naši představitelé“ — Svoboda, Černík, Husák, Dzúr — do vojenské akademie v Brně a zahájili tak serii návštěv vojenských útvarů v historických zemích i na Slovensku. Účel návštěv byl jasný, i když nevyslovený : kádrové změny, které Vojenská rada o své újmě provedla, vyvolaly v armádě neklid a nespokojenost³⁵. Mělo se tedy veřejně manifestovat, že nesporným vrchním velitelem čs. branných sil je prezident Svoboda, že trojice Svoboda-Dubček-Černík dosud vládne v zemi a že toto vše je jasné i generálům Dvořákovi a Bedřichovi, kteří svého vrchního velitele na této inspekční cestě provázeli. Večer — jak dohodnuto v předsednictvu — vystoupil Dubček v televizním projevu, na který čekaly milióny : nutno dodat, že s obavami, jež se ukázaly víc než oprávněné. A Saša Dubček už ani jinak nemohl, než se ztotožnit se základní tezí Sovětů a jejich domácích přísluhovačů, že totiž „u nás existují antisovětské a antisocialistické síly“; doznat, že „doba, kterou máme ke konsolidaci, není neomezená“; a vyhrotit situaci do vzorce jediné zjednodušené alternativy : „buď dokážeme neodkladně zabezpečit veřejný pořádek (?)... nebo nás rostoucí napětí ve vnitřní situaci a mezinárodních vztazích strhne tam, kde jsme byli na konci srpna“.

Věděl už Dubček, že si připravuje vlastní politický pohřeb, poněvadž sám

³⁵ Dubček byl rovněž několik hodin v Brně, ale přehlídky se nezúčastnil; zato došlo k důvěrné poradě Svoboda-Dubček-Černík, pokud možno z doslechu odposlouchávacích zařízení, která prý Grösserovo ministerstvo rozvěsilo v Praze na místech a ve skryších neuvěřitelně důmyslných. Ve zprávě, koncipované gen. Bedřichem a zveřejněné 9. dubna se praví, že „na základě komisionálního šetření přijalo vedení čs. lidové armády rozhodná opatření (rozuměj : o své újmě) odpovídající rozsahu a míře porušení vojenské přísahy, vojenských předpisů a řádu ČSLA, jakož i mezinárodních úmluv, kterými je ČSSR vázána“.

přiznává, že se mu nepodařilo od srpna situaci zvládnout, že opravdu docházelo ke krizím „každé dva měsíce“, a že celou argumentací svého projevu potvrzuje teze svých dogmatických odpůrců? Soudruzi, kteří v ten čtvrtek s Dubčekem mluvili vyprávějí, že první tajemník byl stále pln optimismu : hovořil o příštím zasedání pléna ÚV, na němž se bude jednat o hospodářských otázkách; konzervativní síly jistě využijí této možnosti k ostré kritice vedení, ale pak bude následovat plenum o otázkách rehabilitace obětí perzekuce padesátých let, podkladový materiál je připraven a je pro dogmatiky „zdrucující“³⁶.

Nezdolný optimismus prvního tajemníka ve čtvrty den největší krize od srpna byl o to podivuhodnější, že právě v ten den (na Zelený čtvrtek v poledne) byl Dubček svědkem dosti otřesné scény : do budovy ÚV KSČ se dostavil maršál Grečko (v doprovodu Semjonova a Červoněnka), který přijel navštívit soudruha Štrougalu a tak mu manifestačně projeviti svou důvěru. Dubček ani jeho nejbližší spolupracovníci o této návštěvě předem nic nevěděli, nikdo jim nic neřekl. Rozpad strany došel už tak daleko, že i v budově ÚV se strategicky rozmístila (podle kanceláří) tři křídla, pracující na vlastní pěst a často proti sobě : stalinské Štrougalovo, centristické (Husák a další) a „progresivní“ Dubčekovo. O příjezdu Grečkově tedy nevěděli nic „dubčekovci“, ale zato „konzervy“ byly nejen informovány, ale telefonicky zmobilizovány do secesní budovy ÚV. Takže když se Grečko hnal hlavní branou a špalírem StB do kanceláře soudruha Štrougalu, balkon vroubící vstupní halu byl doslova ověšen „konzervami“ (dokonce i soudruha Němce, penzionovaného bývalého tajemníka krajského výboru Středočeského kraje a věrného druha Antonína Novotného přivezli na vozíčku). A ti všichni se jali do rytmu tleskati a skandovati : „Ať žije maršál Grečko !“, „Ať žije Sovětský svaz !“. Podle vyprávění účastníka : „Šel z toho mráz po zádech — naráz, jako ve zlém snu, jsme zase byli v atmosféře padesátých let.“ — Na suchý den odjel Grečko v doprovodu Semjonova do Bratislavy, kde jednal s Husákem.

Hra byla tedy naplno rozehrána a situace jasná : reformisté a „centristé“ ve straně, zatlačení hokejovou aférou do defenzivy, se snažili o smírné uzavření celé věci a doufali, že opatření jež byla učiněna (často za jejich zády) v armádě, v policii, v prostředcích masové informace Sovětům postačí. Úvodník *Rudého*

---

³⁶ Tento materiál prostudoval a ve 380 stran čítající dokument sestavil team čs. odborníků tzv. Pillerovy komise v létě 1968. Měl přístup k materiálům, jež zpracovaly různé stranické komise v druhé polovině padesátých let, jakož i k důvěrným dokumentům ministerstva vnitra, osmého oddělení ÚV, atd. Jsou tu doklady, jež nejenom vrhají nejhorší světlo na Gottwalda, Zápotockého, Dolanského, ale prokazují fizlovské, donašečské služby soudruhů, kteří byli sami obětmi justiční zvěle — např. Viléma Nového. To je také jeden z důvodů, proč se lidé jeho druhu tak vášnivě upsalí kolaboraci s Rusy a usilují o obnovu atmosféry těch padesátých let, která je tak krutě postihla : zamezit stůj co stůj objektivnímu projednání této temné éry, zneškodnit a umlčet ty, kteří chtěli (rovněž z politicky motivovaných důvodů) celou záležitost konečně objasnit. Hlavní body tajné zprávy uveřejnil *Sunday Times* 1. března 1970 a *Spiegel* 23. března 1970.

práva (5. dubna, tedy v době, kdy hlavní stranický list nebyl ještě zcela v rukou dogmatiků) vcelku nepokrytě formuloval tuto tendenci :

Vycházíme z toho, že by nebylo správné každé jednání, byť by bylo proti-právní, označit za vědomě protisocialistické [...] Březnová noc z 28. na 29. jeví se nám... jako něco cizího, nenormálního, či jako vážná porucha ve společenském životě, která napáchala zbytečné škody. Tyto škody nejsou však neodstranitelné, pokud ovšem bude na všech stranách dost dobré vůle...

Té ovšem nebylo ani špetky na straně domácích konzervativních sil a jejich sovětských protektorů. Právě naopak : těm záleželo na tom, aby krize trvala, aby si vynutila zasedání vrcholných stranických orgánů a pronikavé změny ve špičkách stranického vedení. V důvěrných rozhovorech už se objevovala jména Dubčekových nástupců : Štrougal, Biřak, ale i Husák a Černík. V takových chvílích se Grečko i Semjonov tvářili diskretně : jen ať se soudruzi dohodnou mezi sebou, neškodí přece v podobných situacích mít několik alternativ.

Stranický aparát, jak už jsme řekli, pracoval na plné obrátky. Akce rezolucí, stanovisek, „hlasů“ na podporu prohlášení předsednictva z 2. dubna měla brzy lavinovitý ráz, připomínající podobné „objednané“ akce padesátých let. Ale výsledky této kampaně nebyly pro „konzervy“ zdaleka uspokojivé. Projevy „rozhořčení a odsudků“, docházející do ústředí ze stranických a společenských orgánů byly totiž velmi nuancované, často krizizovaly nebo „upřesňovaly“ prohlášení ÚV. Tak hned stanovisko federální vlády k pátečním událostem hovořilo o akci „jednotlivých skupin“, které zneužily sportovního nadšení veřejnosti. Předsednictvo ÚV českého odborového svazu kovoprůmyslu dokonce vyslovilo názor, že to všechno vyvolali „provokatéři a extrémisté“, tedy konzervativní živly, „s úmyslem zostřit politickou situaci v našem státě, zneužít národního cítění a narušit tak postup normalizace“. Podobně předsednictvo Českých odborů soudilo, že se jednalo o výtržnosti „malé skupiny občanů“.

Pečlivější studium uveřejněných rezolucí a provolání odhalí, že za krajní formulace prohlášení předsednictva z 2. dubna (k akcím „nedošlo náhodou“, stály za nimi „antisocialistické a pravicově oportunistické síly“) se připojily vlastně jen dvě důsledně reakční organizace : Svaz čs.-sovětského přátelství a Vojenská rada při MNO (jež odmítla názor, že to všechno snad způsobily *jen* „kriminální živly či chuligáni“)³⁷.

Stanovisko předsednictva KSS bylo zajímavé tím, že bylo dvojí : na první mimořádné schůzi (31. března) se zjistilo, že páteční výtržnosti byly dílem „jednotlivých skupin“; na druhé mimořádné schůzi (3. dubna) se naopak konsta-

³⁷ Nesouhlas s prohlášením předsednictva nemohl být utajen. Štrougalovo byro ÚV KSČ shledalo 15. dubna, že řada stranických organizací prohlášení „pouze vzala na vědomí“. Kromě toho se „objevily pokusy“ koordinovat akce *proti* prohlášení, a dokonce se za tímto účelem organizovaly schůze, na něž byli pozváni „zástupci různých stranických i společenských organizací“. Byro varuje, že takové spolčování je v rozporu se stanovami strany, neboť je to pokus o „horizontální a zájmové spojování komunistů“.

tovalo, že tyto události měly „jasný teroristický a kontrarevoluční charakter“. Za tímto obratem nelze nevidět Gustava Husáka, tentokrát jako prodlouženou ruku pražských dogmatiků⁸⁸.

Ti ostatně nelenili ani na jiných úsecích. Veřejná bezpečnost provedla v celé republice zátah na „chuligánské a zločinecké živly“; spíše než o úlovek — ostatně hubený — šlo o zastrašovací manévr. Jedna poplašnější zpráva stihala druhou a oficiální informace, úmyslně skoupá na slovo, Svobodův prodloužený pobyt mimo Prahu a jeho inspekce „stíhačů a tankistů“, na klidu nepřidaly.

Koncem týdne už bylo očividné, že „progresivní fronta“ se pomalu ale jistě hrouť. Dogmatikům se podařilo zlomit solidaritu jak ve vedení strany (veřejně pokárání Smrkovského), tak i mezi tímto vedením a novináři, postavit je proti sobě a tím je zneutralizovat a ze zápasu vyřadit. Zároveň sflil a šfílil se pocit marnosti, bezvýchodnosti a rezignace, který ochromil i tak militantní skupiny jako studenty a dělnické organizace na ně napojené. Nakonec i předseda nejmohutnější a nejpokrokovější z nich (kováci) veřejně schválil ta opatření (policejní, cenzurní, kádrová), proti nimž celé měsíce vytrvale a odvážně bojoval: jsou prý v „současné době nezbytná“ a nutno doufat, že „soudruzi situaci pochopí“.

Ale ovšem ani v ústředním aparátu strany dogmatikové nesložili ruce v klín. Už osudného pátku 28. března vznikla z iniciativy Štrougalovy jakási podivná komise, v níž zvláštní horlivost vyvíjel Jan Fojtík, za éry Novotného hlavní ideolog *Rudého práva*, dále Jan Zelenka, šéfredaktor *Lit-erárních novin* neslavné paměti z podzimu 1967, a ovšem i Pavel Auersperg, který vždycky v minulosti pomohl, kdykoli šlo o nějakou špinavou práci. Tato povedená komise vypracovala zprávu, jež měla sloužit jako „ideologický podklad“ na tom zasedání ÚV KSČ, na němž mělo dojít ke konečnému řezu. Fojtíkovo-zelenkovsko-auerspergovské teze konstatovaly a doporučovaly:

- koncem března bylo Československo na pokraji katastrofy;
- je třeba souhlasit s prohlášením předsednictva ÚV KSSS, že březnové události měly kontrarevoluční charakter;
- za vším stojí antisocialistické síly, je třeba varovat před „změkčováním tohoto hodnocení“;
- pravicové síly u nás se paktují s hazardérským vedením Číny;
- potencionální zálohou pravicových sil jsou jednotlivci neprávem pronásledovaní v padesátých letech;
- sdělovací prostředky dezorientují, důsledné kádrové změny jsou nevyhnutelné;
- maloměstské síly jsou mohutnější než v jiných socialistických zemích;
- boj proti kabinetní politice je demagogií;
- dohoda mezi kováky a studenty představuje základnu pro nahrazení dosavadního politického systému;
- část členů předsednictva ÚV projevila showvívavost vůči pravicovým silám;

⁸⁸ Stanovisko bylo publikováno až 9. dubna, kdy už Husák věděl, že bude svoláno plenum ÚV KSČ a že s odstavením Dubčeka má sám dobré šance na místo prvního tajemníka.

je naléhavým úkolem odhalit tyto lidi, přinutit je k sebekritice a k odchodu z politického života;

- je třeba skoncovat s mravním terorem a finančním postihem mnoha funkcionářů;

- kdo se neztotožňuje se základními principy strany, ať odejde, nechť je KSČ zase výběrovou organizací, třeba jen o 400.000 členech;

Terén byl tedy připraven; zbývalo udržet a vystupňovat napětí tak, aby Dubčekovi a druhům nezbylo, než svolat plenum ÚV a připravit si tak vlastní politická jatka. Na pomoc byla povolána věrná Pětka: moskevský rozhlas vyhlásil, že čs. tisk těchto dnů „připomíná Německo z let 1933-1945“; Ulbrich-tův Berlín žádal, aby v Praze byla „bezodkladně realizována“ opatření, jež doporučovala Moskva prostřednictvím Grečka a Semjonova. A zvláště záluďná byla nota maďarské vlády, která došla do Prahy 4. dubna: Maďari charakterizovali „dosud přijatá opatření“ za nedostatečná a rovnou žádali, aby byly přijaty a realizovány návrhy Vojenské rady (!)

Řeč nemohla být jasnější, nápor zacílenější. Neřekl sám Dubček ve svém televizním projevu, že „je smutnou skutečností, že i za tieto udalosti zase zaplatíme vysokou politickou cenu“? Počátkem druhého dubnového týdne bylo jasné, že cena je splatná.

Tajemník je mrtev, ať žije tajemník!

Jako každé úterý, tak i v úterý 8. dubna zasedalo předsednictvo ÚV KSČ. Štrougal, Piller, Husák, každý po svém a každý s jiným důrazem, ale všichni tímž směrem namířili svou kritiku „vedení“: je slabé, potácí se od krize ke krizi, přijatá opatření se nedodržují nebo sabotují. „Centristé“, i „progresivní“ cítili jistou oprávněnost těchto výtek, zejména v té formě, jak je formuloval Husák; vždyť nezdolný, programový optimista Alexander Dubček byl opravdu „váhavý střelec“, chtěl spojit, co už se spojit nedalo, chtěl přesvědčovat, když už bylo nad slunce jasné, že nejde o argumenty, pravdu či právo. Jakási „fatální únava“ padala na hrdiny pražského jara.

Jako už několikrát, opět se ocitli v kleštích dvojího protichůdného tlaku: vlastních stranických kádrů, které správně odhalily vyděračský ráz naprosto triviální aféry; a Moskvy, která hrozila „krajními prostředky“ a zároveň posunovala do popředí české quislingy, dodávajíc jim odvahy a chuti na moc i na odvetu. A hrdinové pražského jara, květnoví miláčci lidu, opět měli větší strach z Rusů než z nevěle vlastního národa.

Komuniké, jež vyšlo ze zasedání předsednictva z 8. dubna, nemohlo v tomto směru nikoho nechat na pochybách: „nebyly odstraněny základní zdroje napětí, spočívající v působení antisovětských a antisocialistických tendencí“; budou „voláni k odpovědnosti komunisté-novináři, kteří v posledním období publikovali statě odporující linii strany...“; bude řešena „otázka členství ve straně u všech komunistů, kteří... opustili republiku“; a nakonec, a hlavně: „k projednání současné politické situace rozhodlo předsednictvo ÚV KSČ svolat na 17.

dubna plenární zasedání ÚV KSČ“. „Konzervy“ a jejich ochránci v Moskvě mohli být spokojeni : Dubček byl na plném ústupu.

Tak ve čtvrtek 10. dubna přijal první tajemník delegaci Svazu čs.-sovětského přátelství, jehož práci ocenil a jménem strany „odmítl pokusy diskreditovat úsilí, jež v této složité době SČSP vyvíjí“. A zatím co takto povzbuzoval své úhlavní nepřátele, soudruh Husák v Nitře vrazil svému slovenskému bratru kudlu do zad prohlášením, že dnešní stranické vedení je bezmocné, že „má vést, ale nevede“; že lidé říkají „udělejte si pořádek nahoře, vy se sjednoťte, vy postupujte jednotně“. Mají pravdu? „Mají absolutní pravdu“, dodal dr. Husák³⁹. Semjonov v doprovodu Červoněnka navštívil 11. dubna Štrougala, aby s ním projednal „otázky současné politické situace, zajímající obě strany“. Téhož dne dotud „nezvěstný“ Grečko se přestěhoval z východního Německa do ústřední skupiny sovětských vojsk v Československu, a povolal si okamžitě k raportu Džúra.

12. dubna se stala podivná věc : ve tři odpoledne vysílal pražský rozhlas „komuniké vlády ČSSR k přesunutím vojsk Sovětského svazu na území ČSSR“. Právilo se v něm, že „v dubnu 1969 bude přisunuta část sovětských vojsk a techniky k doplnění počtu“ Rudé armády v Československu. Ale s touhle zprávou přijel Grečko téměř před čtrnácti dny do Milovic — proč se tedy zveřejnila tak dramaticky až teď, a proč vůbec? Tajemství se stalo ještě neproniknutelnější, když o dvě hodiny později též pražský rozhlas jednou nádhernou větou všechno odvolal : „Z oficiálních míst se sděluje, že komuniké čs. vlády o tom, že bude přisunuta část sovětských vojsk a techniky k doplnění počtu stanovených smlouvou o dočasném pobytu, se vzhledem k změněným skutečnostem nezakládá na pravdě“. Válka nervů? Úmyslná indiskrece Čechoslováků, aby se varovalo před nebezpečím druhé sovětské invaze ?

Světový tisk si lámal hlavu nad tímto rebusem. V Praze už ovšem od té doby ani muk. Někteří funkcionáři v sekretariátě ÚV později tvrdili, že spíše než o válku nervů či ďábelský tah Sovětů tu došlo k obyčejnému „komunikačnímu maléru“. Grečko po návštěvě u Ulbrichta a po raportu v Milovicích usoudil, že „zdravým silám“ v KSČ je třeba pomoci a krizi ještě trochu připeprít. Dal tedy bez předchozí konzultace v Moskvě příkaz k publikaci. Když dálnopisy TASSu text komuniké v Moskvě vyklepaly, byl z toho dost veliký poplach na „vedoucích místech“. Tam totiž právě převládala tendence mezinárodně-politický dopad nejnovější čs. krize trochu přitlumit, jednak s ohledem na západní komunistické strany a na nadcházející druhé kolo moskevských předporad červnové schůzky, jednak vzhledem k poměrně smířlivému tónu prohlášení představitelů Atlantického paktu v otázce evropské bezpečnosti. O deskalační tendenci v Moskvě svědčila i šifra Kouckého, který referoval do Prahy o svém přijetí Kosyginem : Koucký odevzdal předsedovi sovětské vlády odpověď čs.

³⁹ Husákovy stranické intriky proti Dubčekovi byly četné. Tak např. hned na počátku dubna západoslovenská (a později i středoslovenská) organizace KSS přijaly rezoluci, v níž se vyslovuje nedůvěra Dubčekovi a Smrkovskému. Rezoluce publikovány nebyly, ale stranickými kanály do Prahy došly.

vlády na sovětskou „hokejovou“ notu, hovor probíhal v duchu porozumění a dobré vůle, hlásil Koucký. Jistá souvislost může být i v tom, že právě v těch dnech vláda Spojených států sdělila Sovětům, že Amerika se sice nehodlá vměšovat do záležitostí, které se týkají především dvou zemí, Sovětského svazu a Československa, ale zároveň varuje před dalším „zostřováním situace“ ve východní Evropě. V tomto smyslu také hovořil americký tajemník pro zahraniční záležitosti Rogers s čs. velvyslancem ve Washingtonu Dudou, jehož přijal na žádost čs. diplomata. O tom všem Moskva Grečka buď neinformovala, nebo ho informovala nedostatečně. Ale také je možné, že v Moskvě už věděli, co Grečko dosud nepochopil : že totiž „politické řešení“ čs. problému je na dosah ruky a že „zdravé síly“ v KSČ byly už natolik posíleny, že na další stačí samy. V tu osudnou sobotu 12. dubna zasedal také výkonný výbor předsednictva ÚV KSČ (osma). Za Dubčekova předsednictví jednalo se o tom, jaké návrhy se mají o týden později předložit plenu⁴⁰. Štrougalovci vyrukovali s tezemi, vypracovanými trojicí Auersperg-Fojtík-Zelenka, solidní to prý podklad pro Dubčekův projev na plenárním zasedání ÚV. Materiál však „osma“ zamítla (jeho stěžejní myšlenky schválil ÚV na svém květnovém zasedání, už za Husákova velení a Štrougalova vedení).

O weekendu se Dubček radil se Svobodou, Černíkem a Erbanem : uvažoval o tom, zda by se neměl vzdát funkce prvního tajemníka. Bylo mu jasné, že po pádu Smrkovského srpnová solidarita „čtyřky“ je rozbita a že je ve výboru i v předsednictvu stále víc izolován, že štrougalovci, podporováním Sověty, chtějí jeho hlavu. Černík, jako obvykle, neradil tak ani tak, Erban věřil na kompromis, Svoboda byl zčásti rozpačitý a zčásti vysloveně netrpělivý, když poslouchal Dubčekovy lamentace⁴¹.

---

⁴⁰ V jakém rozkladu strana byla a jak urputný boj obou hlavních frakcí se sváděl, podává jeden z mnoha důkazů, oficiální zpráva o tomto zasedání, v níž se praví : „Výkonný výbor byl informován o tom, že v souvislosti se zasedáním ústředního výboru strany připravují některé instituce schůze s cílem předem zaujímat stanovisko k nadcházejícímu jednání ústředního výboru. Výkonný výbor konstatuje, že nelze připustit, aby příprava tak významného plena probíhala pod vnějšími tlaky.“ Vzhledem k tomu, že rezoluce na podporu Dubčekova vedení přicházely takřka výlučně ze stranických organizací, patří k historickým kuriozitám jejich označení jako „vnějších tlaků“ — už ani nemluví o tom, jak tu dogmatikové horlivě tlumili „aktivitu zdola“, již se marně po dvacet let pokoušeli vybičovat.

⁴¹ V této souvislosti je snad vhodné zaznamenat, co se v pražských stranických špičkách povídá o prezidentu a jeho nejbližších : v podstatě, že se Svoboda rychle šzil s legendou „otce vlasti“, jež mu ze všech stran byla po srpnu podstrkována, a také s pověstí zachránce země, jakož i Dubčeka a druhů. Otcovsko-synovský poměr mezi Svobodou a Dubčekem byl nadto zatížen žárlivostí, již prezident pociťoval po dobu pražského jara, pokud šlo o rostoucí a nespornou popularitu Dubčekovu. Tyto ambice živila a podněcovala prezidentova rodina, zejména dcera Svobodova Zoja, jež je provdána za dr. Klusáka, pracovníka ministerstva zahraničních věcí, který dosti rozpačitě zastupoval Československo ve Spojených národech a byl se Svobodou v kritických srpnových dnech v Moskvě jako jeho hlavní poradce. Paní Klusáková studovala v Rusku ekonomii a po válce se stala velmi

Ale jako obvykle nic opravdu závazného se nedohodlo. Proto byl Dubček nepřijemně překvapen, že právě Svoboda přijal jeho sebekritické úvahy jako signál k bleskovému návrhu Husákovy kandidatury. Stalo se tak v průběhu zasedání výkonného výboru a předsednictva ÚV KSČ ve dnech 14. a 15. dubna⁴². Ale Svoboda zřejmě už delší dobu věděl, co udělá; kromě toho jeho rozhodný zásah oslabil šance dvou dalších kandidátů na první tajemníky, Štrougala a Černíka. Ale konec konců na tom všem opravdu málo záleželo. Kostky byly vrženy. Právě 15. dubna se na televizi veřejně kál Josef Smrkovský. Točil to jak jen mohl a dospěl k pozoruhodnému závěru, že „hlavní nebezpečí pro socialismus představují síly jemu nepřátelské“. A konečně — v den zasedání plena — uveřejnilo *Rudé právo* usnesení výkonného výboru předsednictva ÚV KSČ, jímž se „pocití a straně oddaní soudruzi Bilak, Barbírek, Kolder, Piller, Rigo, Švestka, Lenárt, Kapek, Indra a Jakeš očišťují“ „z údajné zrady či jakési kolaborace“.

V předvečer plena to v Praze vypadalo, jako by země byla ve stavu zvýšeného nebezpečí. V noci Grösserova VB „předvedla“ 894 lidí, z nichž 103 zadržela, v pražských ulicích patrolovaly smíšené hlídky bezpečnosti a armády, „kdesi“ na území Československa probíhala cvičení vojsk protivzdušné obrany Varšavského paktu pod vedením maršála Batického, jehož příjezd do Milovic oznámila ČTK rovněž 15. dubna. Ruzyňské letiště se uzavřelo pro všechnu civilní dopravu : zpožděné letadlo ČSA z Paříže už nesmělo přistát. Na kontrolní věži převzali službu sovětsí odborníci. Ruzyň byla připravena přijímat sovětské transportní Antonovy v případě, že by se ve Španělském sále pražského Hradu něco zadržlo. Byly to však zbytečné obavy⁴³.

---

rychle docentkou na Vysoké školy ekonomické. Je to žena činu: chtěla např. kolem Svobody zorganizovat jakýsi mozkový trust předních národohospodářských teoretiků, kteří by v rekordním čase vyléčili ekonomii z jejich chronických chorob; ale pozvání se postupně omluvili a vymluvili. — Do těchto vztahů, jež někdy mají na politiku větší vliv než ideologické poučky, zasáhlo i přátelství mezi paní Svobodovou a paní Husákovou, což zase sblížilo rychle stárnoucího presidenta s Husákem. V přátelských rozhovorech (říká se v Praze) Svoboda teprve plně ocenil přednosti tohoto energického, pragmatického politika, porozuměl jeho motivům i taktice (např. v poměru k Moskvě) a dospěl k názoru, že má-li kdo nastoupit za Dubčeka, pak tento další vynikající syn slovenského národa.

⁴² O těchto schůzích nebyla v tisku ani zmínka, ačkoliv právě na těchto zasedáních padlo rozhodnutí o Dubčekově osudu, jež 17. dubna plenum ÚV KSČ za necelé tři hodiny potvrdilo. Dubčeka také mrzelo, že pozdější oficiální zpráva tvrdila, že on sám navrhl Husáka jako svého nástupce, zatímco iniciativa byla Svobodova, formální návrh podal Černík.

⁴³ Těsně před zasedáním plena, ve čtvrtek dopoledne, tzv. Husákov lobby byla čilá. Husák sám se sešel k důvěrné schůzi s částí městského výboru strany v Praze, o jejíž podporu příští první tajemník velmi usiloval. Husák ujistil pražské funkcionáře, že jejich organizaci (podobně jako brněnské) nechá volnou ruku, aby si sama vyřešila své vnitřní problémy : v žádném případě nebude podporovat jakékoli tažení proti údajným „pravcovým silám“ v těchto stranických orgánech. Zahraněčně-politicky, sliboval Husák, bude KSČ za jeho vedení držet „střední linii“, nebude aktivně vystupovat proti Jugoslávii, Rumunsku, a pokud možno ani proti Mao Ce-tunově Číně.

O Dubčekovu „uvolnění“ z funkce prvního tajemníka se hlasovalo aklamací : ze 182 hlasujících bylo 22 členů ÚV proti, 10 se zdrželo hlasování. Volba Husáka byla tajná : 22 hlasů proti, 4 abstence. Pak na návrh starého předsednictva, ÚV rozhodl zrušit výkonný výbor (onu „osmu“, již si Dubček po listopadovém plenu vytvořil, aby se zbavil přítěže dogmatiků v nepružném, 21 členů čítajícím předsednictvu), a zvolit předsednictvo jedenáctičlenné. V tajném hlasování byli zvoleni : Vasil Bilak (64 hlasů proti), Peter Colotka (1 hlas proti), Oldřich Černík (11 proti), Alexander Dubček (38 proti), Evžen Erban (3 proti), Gustav Husák (5 proti), Jan Piller (45 proti), Štefan Sádovský (4 proti), Ludvík Svoboda (žádný hlas proti), Lubomír Štrougal (39 proti), Karel Poláček (26 proti).

Teprve když bylo všechno rozhodnuto a odhlasováno (a když Svoboda a Dubček spěchali oznámit výsledky v rozhlase, aby se zbytečně neprodužovalo napětí v zemi), teprve pak došlo k rozpravě. Dubček-poctivec už dříve naznačil (co v předsednictvu přiznal naplno), že snad přece jen nebyl dosti rozhodný a že strana prožívá nejhlubší krizi od roku 1929. Štrougal (notně zakyslý, poněvadž ještě před dvěma dny v předsednictvu tvrdil, že existuje *několik* kandidátů na funkci prvního tajemníka, méně tím sebe) cílil spíš na Husáka. Tvrdil : nelze vše svalovat na Dubčeka, každý člen vedení má svůj díl odpovědnosti za rozklad strany. Také Sádovský hájil Dubčeka; málo známý „posrpnový“ člen ÚV Josef Svoboda jediný otevřeně kritizoval Husáka. Martin Vaculík soudil, že kádrové změny ve vedení budou veřejností s důvěrou přijaty jen tehdy, bude-li dána záruka, že se bude pokračovat v lednové politice. Filosof Karel Kosík a soudružka Miková se vyslovili proti změně ve vedení strany a žádali, aby Smrkovského jméno bylo mezi kandidáty do nového předsednictva. Návrh získal podporu jen jedenácti hlasů. Kosík se také vyjádřil kriticky o práci ÚV : kdykoli se projednávají zásadní otázky, projeví se „časová tíseň“, hlasuje se bez předchozí důkladné rozpravy, ve spěchu (na příštím zasedání plena byl Kosík vyloučen z ÚV).

Profesor Hübl, dogmatiky často kritizovaný rektor Vysoké školy stranické doporučoval Husákovi obezřetné jednání se stranickou inteligencí, bez níž se nikdo neobejde (na květnovém plenu bylo předsednictvo pověřeno ustavením zvláštní komise, jež má vyšetřit „případ Hübl“, „případ Prchlík“ a další).

Opona pomalu padala. Bylo ještě mnoho závěrečných slov, zejména obsáhlé soudruha Gustava Husáka, v němž se slibovala „poctivá komunistická řešení“ všech četných neduhů společnosti, státu, strany. Příští dny a týdny ukázaly, jakého druhu toto „poctivé řešení“ bude. Už 18. dubna blahopřál Brežněv

---

Atmosféra bezprostředně před zasedáním plena byla pro Dubčeka nepříznivá. „Progresivní“ jeho část dospěla k názoru, že Dubčeka už nelze zachránit, že „bezvládí“ ve vedení opravdu nemůže dále pokračovat, že je třeba „orientovat se na Husáka“, poněvadž jen tak lze zachránit aspoň něco z polednové politiky a odvrátit „úplnou katastrofu“ v podobě Štrougala ve funkci prvního tajemníka. Vývoj několika příštích týdnů ukázal, jak dětské byly všechny tyto taktické úhyby, jak proradné Husákovy sliby, jak zákonitý nástup dogmatiků a sovětských kolaborantů.

„drahému soudruhu Husákovi“ k jeho nové funkci, do níž byl zvolen „zásadový bojovník za věc pracujících...“, který „ve složitých podmínkách zostřeného boje proti ohrožení socialistických vymožeností československého lidu“ projevil kromě odvahy a důslednosti také „vysoké vědomí komunistické povinnosti“. O čtyři dny později přiletěl Husák k Brežněvovi do Moskvy : byl přivítán s většími formálními poctami, než jaké mu podle protokolu náležely.

Nad zemí ležel těžký mrak zoufalství a rezignace. Ústřední sekretariát v Praze úsilovně sháněl rezoluce na podporu nového vedení. Do čtvrtka 24. dubna jich došlo z českých zemí 429, z nichž 141 bylo proti novému vedení, ostatní nemastné neslané nebo pro Husáka, na Slovensku 248 rezolucí bylo pro Husáka, 70 proti. V Československu je přes 20.000 základních organizací strany : to znamená, že 95 procent se k věci nevyjádřilo. Ale i to — v obnoveném systému „demokratického centralizmu“ — bylo úplně jedno. Hrdina pražského jara, dobromyslný marxista, který chtěl vtisknout socialismu lidskou tvář, tři dny po své porážce tleskal do rytmu k nehynoucí slávě Lenina a Štrougala : „Ať žije Sovětský svaz ! Ať žije KSSS !“ Bylo to ve sjezdovém paláci k oslavě 99. narozenin Vladimíra Iljiče, hlavní řečník byl Štrougal (zdůrazňující, jak strana za Dubčeka vedení „ustupovala od marxismu“); a bylo to otřesné. Pak také Sašu Dubčeka zvolili předsedou Federálního shromáždění, jehož prvním místopředsedou zůstal zasmušilý Smrkovský. Skvělá kombinace — na odstřel jednou ranou.

REVANŠISTÉ, K MOCI!

Prošedivělý, obrýlený muž na tribuně mohl být venkovský notář, bývalý kulak a nyní vedoucí prosperujícího družstva, nebo taky buržoazní advokát První republiky, který se dal na pokrokovou politiku. Jako každý zkušený řečník, i on začal mluvit klidně, skoro tiše, ohledávaje jako běžec těsně před závodem terén, překážky i strukturu a náladu publika. Bez papíru, bez poznámek, jist si sebou i svými vlohami, řečník vhodil do posluchačstva první štiplavou poznámku, gustýruje její dopad, smích i potlesk, a očividně spokojen přehazuje na druhou, pak třetí rychlost vlastního zápalu a přechází do útoku proti odpůrci s gustem, který by nasvědčoval, že jde o osobního nepřítel na život a na smrt :

Ti, co mají plná ústa demokracie, jsou tak hluboce antidemokratičtí, že elementární právo občana, dělníka, rolníka, prostého člověka, neuznávají a vymýšlejí různé konstrukce o elitách, které by měly ovládat naši společnost... jaký zločin se tu páchá na miliónech lidí, když se neustále kdosi pokouší je vykolejit, když si po celodenní těžké práci sednou k televizi, k rozhlasu nebo k novinám a když je kdosi znovu a znovu kamsi žene, šťve pod nejrůznějšími hesly a frázemi dezinformuje. Narůstá velmi silné vědomí, že je třeba udělat v našem státě už jednou pořádek.¹

To bylo řečeno v historické Nitře 17. dubna 1969 : o týden později byl řečník povolán, aby konečně tedy už jednou pořádek ve státě udělal. Stojí za zvláštní studii, spíše psychologickou než politickou, proč právě Gustáv Husák (školením a povoláním opravdu bratislavský advokát, který se dal na pokrokovou politiku) zahořel nelíčenou touhou udělat pořádek ve jménu idejí, z jejichž zrady byl kdysi sám obviněn. Dokonce prý také šťval pod nejrůznějšími hesly a frázemi „buržoazního nacionalismu“; byl za to odsouzen k doživotnímu vězení. Trvalo téměř dvě desítky let, než justiční zločin byl odhalen a Husák plně rehabilitován. „Nástroje socialistické moci“, podle téhož Husáka z roku 1969 prý nezbytné k udržení moci a pořádku ve státě, se mu v roce 1965 jevily takto :

Zaistený som bol ako člen ÚV KSČ, vedúci oddelenia sekretariátu ÚV KSS a poslanec národného zhromaždenia. [...]

¹ Zčeštěný text, podle *Rudého práva* z 12. dubna 1969.

Po 24 hodinách ma priviezli do nejakého zámku neďaleko Prahy. Putá a zaviazané oči patrili po celé roky k obvyklej výstroji. Hore v pánskom sídle boli úradovne bezpečnosti, dolu pod zemou v dávných pivniciach na zemiaky boli improvizované väzenské cely bez kúrenia. Bol studený február. Taká zima, že stráže pred celami boli v kožušinových topánkach, v kabátoch, v kožušinových čiapkach a ešte mrzli. Ja v ľahkom oblečení. Vo vyšetrojúcich miestnostiach bolo tak prekúrené, že vyšetrojúci sedeli v košeliach, ja som stovky hodín musel tam stáť v zimníku. Pot sa lial po celom tele. Z horúčavy hore do mrazu dole. A tak stále dokola vo dne v noci. Traja referenti sa striedali vo vyšetrovaní deň a noc, v urážaní, v ponižovaní, v bití, vo vyhrážaní a v celom premyslenom systéme mučenia. Strana ťa sem dala, strana o tebe už rozhodla, priznať! priznať! Chyba, nedostatok, úchyľka, velezrada a sabotáž! Taký je príkaz strany. Za každú cenu priznať a podpisať! [...] Každý človek, každý organizmus, každý nervový systém má istú hranicu únosnosti zataženia, keď sa táto prekročí, nervový systém povolí, zlomí sa, poddá sa. A o to išlo. Tak sa docieľovali „priznania“.

U mňa na začiatku táto hranica bola 72 hodín nepretržitého brutálneho výsluchu a týrania. Tri dni a tri noci neustále stáť na nohách, raz v mraze, raz v horúčave, pod fantastickým nátlakom troch sviežich ľudí, pri minimálnej strave, bez sekundy odpočinku — tak mi vyčerpalo celý organizmus, že mi prestávali fungovať zmysly, nohy som mal opuchnuté, omrzlé, srdce vynechávalo, záchvaty mdloby. Vynechával mi zrak i sluch. Po prvý raz v živote som videl, ako vzorce koberca ožili a fantasticky sa pohybovali. Červené myšky liezli po stene. Jazykom som nevedel ohýbať, sotva som vykotal nejaké slovo. Prestal fungovať rozum, vôľa sa strácala. Naraz tá jediná živočíšna túžba : na chvíľu zavrieť oči, na chvíľu si ľahnúť. [...]

Spočiatku som bol presvedčený, že ide v mojom prípade o tragický omyl, ktorý sa vysvetlí, o nedorozumenie, o pomluvu a pod. Vysvetľoval som stovky hodín fakty do najmenších podrobností, uvádzal dôkazy, ľudí, doklady, ktoré mohli moju výpoveď potvrdiť, aby som takto umožnil vyšetriť skutočný stav vecí, pravdy. Po ťažkých skúsenostiach som však prišiel k jasnému poznaniu, že týmto ľuďom, týmto orgánom nejde o zistenie materiálnej pravdy, o objasnenie faktov. Ide im výlučne o donútenie k priznaniu, bez ohľadu na skutočnosť, na pravdu. Ide výlučne o politické a fyzické odkrágľovanie človeka. Ako mi tisícrazy opakovali : „Odsud vede pro vás jediná cesta k soudu a do vězení. Anebo, nebudete-li rozumný — na šibenici!“ Keď sa nepriznáš šibenica, keď sa priznáš, väzenie. Ale život si zachrániš. Táto logika — neustále zdôrazňovanie, že je to príkazom strany, že strana o všetkom vie a schvaľuje, že priznať sa aspoň takto znamená ukázať dôveru strane, to viedlo — pri známych metódach vyšetrovania — k zlomeniu a priznaniu mnohých nevinných ľudí.²

Byly to ostatně tyto Husákovy zkušenosti z padesátých let, které podnítily naděje zdecimovaných reformistů doma i nekomunistické levice ve světě, že nový první tajemník nepůjde do krajností, zejména pak, že nedovolí manipulaci justice a nekontrolované řádění politické policie. Tvrdilo se, že všechno mohlo dopadnout hůř, že volba mohla padnout na Indru nebo na Štrougala, kteří za pomoci sovětských poradců by neváhali užít všech prostředků k rychlé a totální restalinizaci země. Ne tak Husák, jehož Laco Novomeský v tomto smyslu důrazně citoval :

² Z dvouset stránkového odvolávacího spisu dr. Gustáva Husáka, dosud nezverejneného. Viz *Svědectví*, roč. VII. číslo 28, jaro 1966, str. 388-9.

Pri jednej priateľskej výmene názorov v užšom kruhu, keď sa jej účastníci zvyknú bez zábran povedať aj názory kacírske a „neurčené pre tlač“, veľmi zodpovedny súdruh sa položartom vyslovil v takom smysle, že nevidí z našej situácie iné východisko, než zavedenie akejsi „osvietenej diktatúry“. Husák neponechal výrok bez poznámky. Hoci by ho bol mohol obísť, veď predsa tento výrok neudával tóni celej debaty, vrátil sa k nemu, dôrazne ho odmietol a prízvukoval, že nevidí východisko z našej prekeřnej situácie v zavedení akejkoľvek, či už osvietenej, alebo inej diktatúry. My sa len držme, ale pevne sa držme princípov, ktoré strana prijala, no v ich *oddržiavani* a v energickom a dôslednom uplatňovaní zákonnosti je aj východisko z nášho neprestajného krízového rozpoloženia.³

Tyto naděje a předpoklady posílila jakási taktická maršruta, která tehdy — koncem dubna a na počátku května 1969 — vznikla na sekretariátu ÚV a bleskově se rozšířila po celé zemi. Lidově vyjádřena zněla asi takto: Gustáv Husák bude hodně štěkat, ale nepokouše. Směrem k Rusům a v Moskvě bude „ulbrichtovější než Ulbricht“, vnější fasáda režimu musí vypadat přísně dogmatická, uvnitř však to zůstane spíš na papíře, který snese všechno — historky o kontrarevoluci a rozsáhlém mezinárodním spiknutí proti ČSSR, odhalování pravicových oportunistů (ale zejména těch, kteří už jsou v emigraci a tak se jim už stejně nemůže nic stát), přepisování historie roku 1968 a odhození jistých skutečností do „díry zapomění“. Bude-li vůbec třeba vyhlásit drakonická nařízení třeba i v justici, neznamená to zdaleka, že se také budou provádět. Zahraničně politicky pak navenek na sto procent s Moskvou, Varšavským paktem, RVHP, ale s dlouhodobým cílem: dosáhnout Hromadného Odchodu Všech Našich Osvoboditelů (jak zněl přípitek v pražských pivnicích).

Zaznamenáníhodné je, že reformní síly nejen ve stranickém aparátu, ale i v uměleckých svazích, v tisku a ostatních prostředcích masové komunikace (jejichž slabost a zranitelnost byly očividná), z větší části podlehly této optimistické vlně. V *Listech i Reportéru* se prakticky až do jejich zákazu (15. května) plánovalo jak dál pracovat, jak obejít jistá tabu a přece říci, co byla třeba kritického říct, jak udržet bojového ducha v lidu a stále zdůrazňovat, že není všech dnů konec.

Příprava terénu

Události šly ovšem svou nevyhnutelnou cestou. První vedla Husáka do Moskvy, aby se tam představil ve své nové funkci a vyslechl, jak si sovětské vedení představuje československou normalizaci. Vrátil se z prázdnýma rukama — o půjčce, jež by trochu postavila na nohy čs. hospodářství nemohlo být ani řeči, dokonce ani ne o zastavení *Zpráv*. Bylo jasné, že Moskva — důvěřující Husákovi jen zpola — si počká, až jak se nový první tajemník osvědčí. Napřed bylo třeba udělat pořádek v tisku, v rozhlase, v televizi, a vzápětí v aparátu strany v krajích, na okresech a v sekretariátě ÚV.⁴ V justici vystřídál liberálního generálního

³ *Nové slovo*, Bratislava, č. 17, 24. dubna 1969.

⁴ Tam si Husák udělal pořádek sám. Likvidoval sice soudruhy podezřelé z „pravicového oportunistu“, ale vyhodil také např. soudruha Sojáka, který byl na podzim 1968 dosazen sověty jako vedoucí sekretariátu předsednictva ÚV, a který kdejaký dokument ofoto-

prokurátora Čerovského Husákův důvěrník Feješ (o jehož činnosti v padesátých letech kolují nepěkné, ale nedoložené pověsti). Odbory byly postupně zatlačeny do své staré role prodloužené ruky stranického vedení, organizace mládeže a studentů a ostatní společenské organizace měly na vybranou buď se stát převodní pákou strany nebo zastavit činnost. Toto všechno bylo jakousi předehrou k dvoudennímu plenárnímu zasedání ÚV, jež skončilo 30. května vyloučením Šika, Vodsloně, Kosíka, Pavlíčka, Prchlíka a ovšem Kriegla z ÚV.

Iluze reformistů se přes noc rozplynuly. Šok byl ještě zvýšen demagogickým, bojůvkářským způsobem, jímž Husák oznámil výsledky plena od den později na aktivu stranických funkcionářů v ČKD. Karel Kyncl tlumočil tento šok v přítomnosti prvního tajemníka (2. června na schůzi městského výboru KSČ v Praze) takto :

Jímala mě hrůza, že „vysoce vzdělaný marxista“, jak charakterizoval s. Husáka v holdovací části svého projevu s. Černík, může tak mělce, povrchně a lacině charakterizovat nesmírně složitý a od srpna vysloveně deformovaný vývoj. Bylo pro mne neuvěřitelné, že vysoce vzdělaný marxista, kterým s. Husák přesto přese všechno skutečně je, může tak klidně a bez mrknutí oka přejít takové maličkosti, jako je např. odpověď ÚV naší strany na známý varšavský dopis z loňského července. Odpověď, pro kterou mimochodem sám hlasoval. Bylo pro mne neuvěřitelné, že se po deseti měsících může tak zgruntu a bezvýhradně postavit právě za teze onoho varšavského dopisu, s nimiž před deseti měsíci zásadně nesouhlasil. Jímala mne hrůza, že mocenský zásah ze srpna loňského roku, o němž každé dítě ví, že je jedním ze základních důvodů krizové situace v této zemi a straně, s. Husák přešel krátkou poznámkou o nedorozumění.

Jímala mne hrůza, když jsem slyšel z úst nejvyššího stranického představitele, který prošel těžkou osobní zkouškou padesátých let, srovnání týdeníků *Reportér* a *Listy* se Svobodnou Evropou. Jímala mne hrůza, když jsem slyšel z jeho úst hrubé nájezdy na nejlepší představitele naší vědy a kultury současně s tvrzením, že Komunistická strana Československa se nesmí izolovat od naší inteligence. Jímala mne hrůza, když jsem slyšel, jak soudruh Husák povýšeně a velkopansky charakterizoval celoživotní stranickou práci soudruhů Kriegla, Vodsloně, Šika — a doslova jsem se otrásl, když se s. Husák snížil k nechutné slovní hříčce : „kráglování — krieglování“.

Copak si neuvědomil, že je to šejdrismus v nejčistší podobě? Copak si neuvědomil, že dostat se na tuto pavlačovou platformu je nedůstojné a nízké? Copak si soudruh Husák neuvědomil, že jeho vlastní příjmení je nanejvýš vhodné pro takové ubohé slovní hříčky ?

Místo odpovědi Kynclův vyloučili z organizace a později ze strany, podobně jako Kriegla, který varoval před novými „omyly“, pro něž se v ÚV často zvedaly ruce a na něž „historie posledních bezmála dvou desetiletí je v tomto ohledu bohatá na varovné i tragické zkušenosti“. A poslance ČNR Rudolfa Battěka, který v okružním dopise skromně konstatoval, že „konzervativní elita začíná ovládat všechna nervová centra společnosti a vrchnostensky určovat hodnotová kritéria socialismu“ — poslance Battěka rovnou a bez soudního řízení zavřeli.

---

grafoval a donesl na sovětské velvyslanectví. Husák také prosadil, že soudruh Benčík, bývalý tajemník z Trenčína, zůstal v čele kdysi zrušeného, pak bez hluku obnoveného 8. (klíčového, „státně-administrativního“) oddělení ÚV, za Novotného tzv. oddělení Mamulova.

Po svatbě v roce 1945: Anna, rozená Ondříšová a její muž Alexander Dubček

Mravní rozhořčení a ideologická palba bezúhonných českých a slovenských reformistů byly lidsky pochopitelné, ale intelektuálně nezletilé. Pochopitelné, poněvadž kdo rád přizná, že se dvacet nebo třicet let mýlil a že cokoli politicky dělal, dobrého či ošidného, bylo — při nejmenším — zbytečné. Ostatně právě pražské jaro mělo být pro všechny jeho tvůrce a účastníky *konečným* důkazem, že se nemýlili. Odtud vychovává síla jejich zklamání a zoufalství. Odtud také skutečnost, že československý komunismus nemá dodnes svého Koestlera, Spendera, Djilase nebo Siloneho. — A intelektuálně nezletilé bylo toto rozhořčení proto, poněvadž totalitní systém, který byl do základů otřesen odvážným pokusem sám sebe liberalizovat, nemohl upevnit svou ohroženou moc jinak, než návratem, a to spěšným, ke starým, osvědčeným metodám represe. Ještě naivnější (u marxistů!) byla naděje, že snad subjektivní dobré úmysly (reprezí kdysi postiženého) Gustáva Husáka něco zmohou proti objektivní skutečnosti, jak ji viděla a určovala — ze svého hlediska správně — téměř už likvidovaná a v poslední chvíli zachráněná mocenská elita. Nadto, tato elita neměla naděje udržet se u moci jinak, než represí, poněvadž proti ní stála většina národa, celá mladá generace a velká část stranických kádřů, nehovoře o nejisté situaci v dělnictvu, v armádě a dokonce i v policii. I kdyby vůle byla sebelepší a sklon ke kompromisu a dohodě sebelákavější, vnější i vnitřní situace si žádala trvalé utahování mocenského a kontrolního šroubu. Tato nutnost logicky vedla k posunu „realistů“ ve straně na pozici konzervativců a nakonec rabijáckých neostalinišťů — pokud to ovšem ti „centristé“ sami nevzdali a neodešli.

Husákovou hlavní starostí bylo upevnit vlastní pozici, jež nebyla zdaleka příliš pevná. Nejen jodasovci a přidružení ultra, ale především Štrougal, Indra, Bilak (a na sovětském velvyslanectví Červoněnko) s neskrývanou škodolibostí pozorovali, zda nový stranický šéf zakopne, narazí, zaváhá, vždy připraveni nabídnout své pochybné služby. Husák toto všechno nejen dobře věděl, ale bylo mu jasné, že tyto intriky lze natrvalo zneškodnit nikoli v Praze, ale v Moskvě: jakmile mu sovětské vedení vysloví plnou důvěru, všichni, od Štrougala po Šalgoviče srovnají krok k pochodu pod „pevným a moudrým“ vedením prvního tajemníka ÚV KSČ.

Příležitost se naskytla v polovině června na dlouho odkládané moskevské schůzce komunistických stran. Husák prokázal sovětům velkou službu (a brilantním způsobem) tím, že zbavil Brežněva a druhy nepříjemné povinnosti čelit kritice některých delegátů (zejména italských komunistů), pokud šlo o srpnový zásah Pěti proti Československé socialistické republice. První tajemník KSČ vzal na sebe úkol vysvětlit a obhájit sovětskou intervenci. Odmítl „internacionalizaci československé otázky“, již vyhlásil za vnitřní záležitost země a KSČ, a dokonce přešel do útoku: podivuje, řekl, že představitelé některých bratrských stran dospěli tak rychle k očividně povrchním závěrům ve věci, v níž sami českoslovenští komunisté teprve čekají na výsledek „hluboké, pravdivé, poctivé marxistické analýzy“.

Husák se 18. června vrátil z Moskvy sice zase bez příslibu půjčky, ale osobně velmi spokojen. Spokojeno bylo totiž vedení sovětské strany, a to bez výjimky; svým uspokojením se netajilo.⁵ A jestliže to jeho domácí, skuteční a potenciální, odpůrci nepochopili hned, po srpnovém jednání na Krymu (jehož se účastnil Indra) muselo být naprosto jasné všem : Gustáv Husák — až na další — je pevně u vesla, a proto : když ho nemůžeme porazit, tak se k němu přidáme. Zajistiv si týl, Gustáv Husák se rozhlédl po domácích luzích, národních i stranických. Tu třeba poznamenat, že „demokratický centralismus“, nyní zase oživený ve svých nejtopornějších formách, umožňuje soudruhům na špičce mocenské pyramidy pohled, který se naskytne, když nám někdo podá dalekohled obráceně a přidržuje nám ho, abychom se na vlastní oči přesvědčili, jak to vypadá. Vývoj, události i nálady v zemi — krátce, život — pronikají do pracovního tajemníka výlučně v podobě papíru : hlášení, výkazy, Monitor, reporty „svodného“ oddělení ÚV, přísně tajné zprávy ministra vnitra, národní obrany, kontrarozvědky. To všechno je předem — jako brambory — opráno, opláchnuto, vyřazeno, vykrájeno, přečteno a přikrášleno podle politických, ideologických, taktických, osobních, oportunistických hledisek, tak aby konečný produkt neurážel činy vrcholného stranického vedení. Vzhledem k tomu, že podobným hygienickým procesem procházejí i podklady, na nichž se konečné reporty zakládají, rozdíl mezi skutečností a hlášenou skutečností se blíží tomu příslovečnému vztahu mezi nebem a dudami. A pokud prvnímú tajemníkovu je umožněn přímý styk s „životem“, pak v podobě stranických konferencí, aktivů a manifestací, jejichž průběh, obsah i účastníci byli podobným způsobem opláchnuti a přečzeni.

Ale i tak, tehdy v červnu 1969, všechny maléry nebylo možno utajit nebo retušovat. Husákova normalizace postoupila jen o slepičí krok; lidé se k ní obrátili zády, pokud ji rovnou nesabotovali; vrácené stranické legitimace se kupily v mírná pohoří; stranické příspěvky neplatil prakticky nikdo (viz *Rudé právo* z 25. června); studenti věděli své, učitelé a profesori taky; co hůř, v podnicích se pracovalo méně než kdy jindy, kradlo úměrně víc; jen v Praze došlo ke stávkám v pěti závodech. Předsednictvu ÚV KSČ nezbyvalo, než vyhlásit (30. června), že pravicoví oportunisté nedají pokoj, podněcování a

⁵ Naše závěry se opírají o poznámky účastníka červnové moskevské konference, který se pokusil zachytit vývoj v širších souvislostech takto :

„Sověťští soudruzi mají eminentní zájem na klidu v evropském prostoru. To především proto, aby — jak to vyjádřil soudruh Brežněv v jednom rozhovoru — bylo možno obrátit pozornost k hlavnímu nebezpečí, jímž je nesporně Čína. Z toho co jsem slyšel dovozují, že nevylučují možnost války. Ta může být vyprovokována druhou stranou, ale může mít taky ráz preventivní. Z Číny jde velký strach. Ten ovšem vedení sovětské strany sjednocuje právě v rámci postoje vůči nepříteli. V tom jsou si všichni zajedno. Sověťští soudruzi v rozhovorech vycházejí z teze, že k velkým společenským otřesům dochází v Rusku vždy pro prohraných nebo neúspěšných válečkách. Ruský člověk si váží a obdivuje moc a sílu, té se také bojí. Proto neúspěšná nebo nerozhodná válka s Čínou by Sovětským svazem nesmírně otrásla. Teorie o „papírovém tygru“ je sice odmítána, ale zároveň je tu obava, aby to čínské vedení nevzalo doopravdy a nepokusilo se toho papírového tygra roztrhat.“

podporování „anti-komunistickými centry“ na západě, a že kulturní fronta i prostředky masové informace doma dosud podceňují tuto nebezpečí. K jejich likvidaci byla povolána dvojice Bohuš Chňoupek a Miroslav Brůžek blahé Novotného paměti, s dr. Jaromírem Hrbkem v záloze v Olomouci. Nikdo však nebyl povolán, aby se pokusil likvidovat katastrofální situaci na „ekonomické frontě“, kde byla a je situace pro vedení daleko výbušnější (a tudíž nebezpečnější), než na všech ostatních „frontách“ dohromady: tam se prostě kromě řeči nedělalo nic, s tím výsledkem, že o šest měsíců později zásobování se dostalo do nejhorší situace po válce.

Vzhledem k tomu, že se ekonomii poroučet nedá, stranickému aparátu však snadno, šlo se do nových čistek, rezignací, odvolání a vylučování v nepřehledném koloběhu v základních, závodních, městských, okresních, krajských organizacích a ve státním aparátu. Příboj pomluv, osočování a udavačství musel nutně a brzo dosáhnout nejvyšší stranické úrovně, Ústředního výboru a předsednictva. Soudruh Fojtík, jehož týž příboj vynesl nejpreve na Hüblovo místo rektora vysokého stranického učiliště, později do tajemnické funkce ÚV, udal tón pozdější kampani revanšistů, když prohlásil (20. července v pražském rozhlase): bratrské armády povolali do Československa reformisté v čele s Dubčkem — svou neschopností, váhavostí, „pasivitou“. Tak se stalo, že „perspektivy socialismu v ČSSR byly ohroženy“ a Moskva právem musela zasáhnout. — O dva dny později *Rudé právo* hlásilo, že na stranické schůzi kdesi v severozápadních Čechách „soudruzi“ vznesli platnou námitku: proč by soudruh Husák měl sám nésti břímě nápravy všech minulých chyb, zaviněných Dubčkem, Smrkovským, Císařem a „dalšími“; nechť tito soudruzi konečně promluví, místo aby mlčeli.⁶ Bylo jasné, kolik uhodilo.

A nastoupilo Gustapo

Blížil se 21. srpen — den hanby v duši lidu, den strachu v dušičkách těch, jejichž moc z toho dne vzešla. Byl strach z toho, co bude. A nejistota, co vlastně chtějí sověti. Jodasovci, ale i soudruzi Indra nebo Biřak, si nebyli zcela jisti, zda v záměrech jistých členů sovětského politbyra není nová, tučná provokace, jež by definitivně a exemplárně zakroutila krkem Dubčkovu, Smrkovskému, Císařovi a všem jejich pomocníkům a — hlavně — dostala k moci síly ještě „zdravější“ než Husák... První tajemník sám usoudil, že je nezbytné nejdříve přesně zjistit sovětské stanovisko a teprve pak dát příslušné příkazy stranickému aparátu a „mocenským silám“ socialismu. Odjelo se tedy (2. srpna), bez předchozího ohlášení (a vzhledem k údobí letních dovolených) na Krym v sestavě Husák/Svoboda. V Simferopolu je čekal nejen Brežněv a Podgorný, ale i prázdniny tam trávící soudruh Indra a Vladimír Koucký. Porady začaly hned.

⁶ Dubček řekl na předsednictvu ÚV o dva měsíce později: „Kritizují mě, že se v poslední době k ničemu veřejně nevyjadřuji. Od května 1969 jsem se pokoušel několikrát, při různých příležitostech veřejně vystoupit. Nikdy mi to nebylo umožněno.“

Sovětští předáci chtěli především znát názor hostů na situaci v Československu, jak se jevila v předvečer prvního výročí bratrské pomoci, a zejména pak, zda při té příležitosti kontrarevoluční živly vyjdou do ulic a zda k jejich příkladnému potření postačí domácí síly. Červoněnko poslal do Moskvy leták o „deseti bodech“ (vyzývající obyvatelstvo k pasivní resistenci inteligentním a mentalitě lidu vyhovujícím způsobem). Soudruh Brežněv se dotazoval, jak si s tím pražští soudruzi hodlají poradit. Těm byly dvě věci dost brzo jasné: především, že sověti nemají zájem na vyvolání takových incidentů v Praze a v ostatních městech, které by mohly být záminkou k politické likvidaci centristů a k nástupu extrémních sil v KSČ; zejména by se jim nehodilo, kdyby sovětské jednotky v zemi musely znovu do ulic, což by se rovnalo druhé intervenci a vedlo k novým komplikacím v mezinárodním komunistickém hnutí a ve světě vůbec. Za druhé, sovětské vedení vyslovilo formálně plnou důvěru Husákovi. Oba body spolu souvisely a Husák na tuto souvislost přímo poukázal: zeptal se soudruha Brežněva, zda má plnou důvěru,⁷ jež je nezbytná k energickému skoncování s československou krizí. V kladném případě bude snadné *vlastními silami* zmocnit nadcházející výročí a případně nepokoje. Zásah bude energický, účinný, výsledek mocensky i politicky zaručen; ale nesmí být *nikde*, nalevo ani napravo, pochyb právě o této účinnosti a o těchto výsledcích. Kdyby opravdu zásah sovětských jednotek byl nutný, rozhodne o tom stranické vedení jak sovětské tak československé, a to na nejvyšší úrovni.

Tak bylo sjednáno a dohodnuto. Už z Krymu poslal Husák do Prahy příslušné instrukce. Navenek se to projevilo zejména v hotové záplavě varování, domluv, výzev ke klidu; podobným tónem se nesly rezoluce stranických orgánů, odborových organizací, Národní fronty: zachovejte klid, nedejte se zneužít, pozor na provokatéry. Přitom se nikde nic nedělo, byla dosud doba letních dovolených, mnoho podniků bylo zavřeno, studenti byli na prázdninách. Nic nenasvědčovalo tomu, že by v den hanby obyvatelstvo chtělo jít dál, než určovalo „deset bodů“: bojkotovat veřejné dopravní prostředky, noviny a zábavní podniky, položit květiny na hrob Palachův a k soše sv. Václava.⁸ Ale stranické vedení mělo strach, jaký pociťuje v krizových situacích každá mocenská elita, která vládne proti lidu. Kromě toho bylo třeba dodržet, co bylo slíbeno. Po návratu z Krymu (10. srpna), Husák zmobilizoval stranický i mocenský aparát s důrazem na osobní odpovědnost každého velitele a funkcionáře: bylo třeba právě teď dokázat, že každý z nich je soudruhem na svém místě, schopným a výkonným. Velitelé a funkcionáři si to vysvětlili tak, že hrozící nebezpečí je lépe přecenit než podcenit; zastrážit a odstrašit a vytáhnout rovnou s těžkými houfnicemi na případný dotěrný lidový hmyz. Z hlavní pozorovatelný, z budovy ÚV KSČ na Nábřeží 1. kijevské brigády, jevila se jednomu z pracovníků aparátu situace takto:

⁷ Byla brzo poté manifestačně stvrzena udělením Leninova řádu, vyznamenání, na něž marně čekal sovětům vždy věrně sloužící Antonín Novotný.

⁸ Jen Grösserovo ministerstvo vnitra vydalo zprávu o nově objevených skrýších zbraní, ale tu nebrali vážně snad ani ti, kdo ji vydali.

V závodech i úřadech se v týdnu od 18. srpna hlídalo i v noci, kontroloval se vstup, rozdělily se strážní služby. Lidové milice měly pohotovost. Zvlášť přísná kontrolní opatření byla učiněna v energetice a na spojích, kde eventuelní porucha měla být kvalifikována jako sabotáž, viník nejen propuštěn, ale odevzdán k trestnímu stíhání.

V rozhlase a v televizi byla přijata řada zvláštních opatření. Mnoho zaměstnanců dostalo mimořádnou dovolenou, vstup do budov měli jen vybraní lidé, hlasatelé na službě a pod. V televizi všechny pořady, včetně zpráv, byly připraveny předem. Programy se připravily třikrát pro případ, že by některý z techniků něco vypožil, pokračovalo by se okamžitě z jiného stanoviště.

Ráno 20. srpna přijely do okolí Prahy dvě tankové divize. Jedna z Tábora, jež se rozmístila na výpadech silnicích na Dobříš a Benešov, druhá ze Stříbra kontrolovala výpadek na Mělník a Lovosice. Byly úmyslně rozestaveny tak, aby byly hodně na ráně a nikdo je nemohl přehlédnout. Ve vnitřní Praze nastoupily oddíly Pohraniční stráže. Hlídky hlavní poštu, budovu rozhlasu, telefonní centrálu atd. Na druhý den, 21. srpna, doslova zatarasily Prahu vojenské transportéry. Vypadalo to hrozivě a lidi to popudilo.

K prvnímu střetnutí došlo už 19. srpna s českou policií na Václavském náměstí. Byly to zvlášť vybrané oddíly mužů, většinou metr devadesát velkých a šest měsíců speciálně cvičených pro boje s demonstranty. Na transportérech byly namontovány zařízení k vrhání slzotvorných pum, vodní děla a pod.

Odpoledne 20. srpna bylo Václavské náměstí vyklizeno a večer se boje soustředily do přilehlých ulic. Policie postupovala velmi krutě, surově. Jen z ulice 28. října, z Jungmannova náměstí a ulice na Příkopech se hlásilo 50,000 manifestantů. SNB musel nasadit více mužů, více zbraní a vozidel, začala fungovat vodní děla. Slyšel jsem později, že mladí manifestanti, kteří neměli žádné zkušenosti nebo výcvik, si počínali velmi důmyslně, postupně se učili jak čelit náporům slzotvorného plynu, vody, obuškům, a jak si nakonec vytvořili vlastní taktiku rozptylu a nového soustředění.

U vojenských automobilových zátaras došlo k hněvivým debatám mezi vojáky, policií a lidem; bylo to skoro jako před rokem, jenže teď se zdůrazňovalo, že tu jdou Češi proti Čechům, jaká je to hanba a zrada. Naopak dopravní strážníci si získali sympatie tím, že se ničeho nezúčastnili a někdy prý i lidem radili, jak se dostat z obklíčené oblasti.

Podle věrohodných údajů řadoví policisté a vojáci „ostré“ náboje neměli. Ty měli jen velitelé-důstojníci a ti měli také právo jich v případě nutnosti použít. Z toho plyne, že kdo byl zastřelen, stal se obětí důstojníků Státní bezpečnosti, která se kryla tím, že užívala transportérů s nápisy „Veřejná bezpečnost“ a dokonce si příslušníci vybraných jednotek navlekli maskovací vojenské mundury, obyčejně příliš malé.

Líčení je zvlášť zajímavé v té části, v níž se hovoří o tom, jak stranické vedení očekávalo *hlavní* nápor ze zcela jiné strany, než odkud nakonec přišel. Mělo se za to, že „pravicové síly“, inspirovány Krieglem, Smrkovským, Pachmanem atd., využijí svého zbývajícího vlivu k sabotáži a provokacím především v prostředcích masových komunikací; čekal se pasivní odpor, ilegální tiskoviny, „černé“ vysílačky. Odtud zvlášť přísná opatření v těchto oblastech. Ve výročním srpnovém týdnu bylo např. pozastaveno nebo vůbec zkartováno třináct časopisů, počínaje *Mladým světem*, *Dobou* a *Vlastou*, a konče *Naším zahrádkářem* a *Ohníčkem* (časopisem pro děti do deseti let). Ministr Havelka (později zkartovaný) taky byl osobně odpovědným předsednictvu ÚV strany, že se nestrpí „ani ta nejmenší, nejnevinější provokace“ v tisku. Nakonec se ukázalo, že nebezpečí hrozilo spíše v závodech a na pracovištích, kde

se čekaly — maximálně — provokace několika individuí (proto ta částečná opatření, o nichž už byla řeč). Ve skutečnosti došlo nikoli k výbuchu, ale k manifestaci dělnické solidarity, která stranickým vedením otřásla víc, než i rozsáhlá sabotáž v rozhlase nebo v televizi.

Mělo se např. zjistit, kdo 21. srpna přijde pěšky do práce, kdo bude mít v knoflíkové dírcce trikolóru, kdo přijde pozdě a tak podobně. Bylo to ale tak, že se spíše zapisovala jména těch, kteří do práce přijeli místo přišli pěšky, milicionáře nebylo vidět, a v poledne sirény houkaly jak plánováno. Trikolór a smutečních pásek bylo vidět málo; bylo však zjištěno, že 98 procent osazenstva vysočanských, libeňských a letňanských závodů přišlo pěšky do práce. „Deset bodů“ splnilo dělnictvo takřka na sto procent.

O aktivní účasti mladých dělníků na manifestacích 21. srpna 1969 svědčí mj. tiskovka mluvčího ministerstva vnitra Jána Majera, na níž se hovořilo o sociálním složení zatčených: polovina byli mladí dělníci (do třiceti let) a učňové.

Předsednictvo ÚV, sekretariát, většina oddělení ÚV byla od rána 21. srpna v plné pohotovosti. V ústředí to vypadalo spíše jako v hlavním stanu vojenského velitelství: dálnopisy a telefonem byla hlášena situace v různých částech země, sledovaly se pohyby průvodů a shluků lidí, mocenské orgány dostávaly z ústředí politicky a psychologicky zdůvodněné příkazy. Kritická chvíle nadešla v poledne:

Dělníci v několika pražských závodech, zejména v obou Teslách, se počali řadit do průvodu, který táhl nejprve směrem k Dětskému domu, kam už také přibývaly davy lidí od Karlína, takže se průvod musel otočit ve směru na Václavské náměstí. Tam už bylo hodně přes 120.000 lidí. Socha sv. Václava byla ověšena mládeží. Schylovalo se k nejkritičtější chvíli dne.

O půl jedné dostává Husák hlášení, že čtyřicet tisíc dělníků „táhne na Prahu“: je třeba, „stůj co stůj“, zabránit, aby pronikli na Václavské náměstí a spojili se s demonstranty. Husák schválil, aby zátarasy byly zdvojnásobeny, další posily pohraničnicků a milicionářů nasazeny do ulic, ochrana budovy ÚV zesílena (!).

Ve 13 hodin byl dán z helikoptéry, kroužící nad Václavským náměstím, rozkaz k vyklizení prostoru. „Gorily“ z transportérů a jednotky PS se vrhly na lidi sadistickým způsobem, který u nás nebylo vidět od války. (Lékaři, kteří ošetřovali zraněné „hromotluky“ v civilních ambulancích zjistili, že mnozí z těchto ochránců veřejného pořádku byli drogováni.) Když bylo Václavské náměstí vyklizeno, boje se přenesly do přilehlých ulic. Hlavní úderná síla bezpečnosti byli právě ti vybraní surovci, u nichž se však k večeru toho dne projevovalo jakési vystřízlivění, jakýsi morální šok, vzájemně si nadávali a dokonce už ani nechtěli jít kupředu. Byly povolány tankové jednotky, které projely Revoluční třídou, prostorami kolem Tylova náměstí a zlikvidovaly barikády. Tak se končil třetí a poslední den manifestací k prvnímu výročí invaze.⁹

⁹ Došlo také k několika veselejším příhodám. Do Prahy dorazila 21. srpna v poledne delegace gottwaldovského okresního výboru strany, která měla na ÚV odevzdat rezoluci věrnosti stranickému vedení. Dostala se však do nějakého chumlu, delegáti byli pěkně zbiti a jeden soudruh dokonce zatčen. Než se omyl vysvětlil, bylo pozdě, dokonce i k odevzdání holdu loyality. — V Bratislavě šestsetrojka slovenské Četky rozvážela 21. ráno Monitor. Hysterická bratislavská policie celý „podvrtný“ náklad této informace, určené pro stranické a vládní špičky, zabavila a pro dobrou míru průvodce i jeho šoféra do krvava zbila.

Předsednictvo ÚV a Husák sám byli prý dramatickým průběhem prvního výročí invaze dosti vyděšeni; na pouliční boje a demonstrace ve fabrikách tito ex-revolucionáři zřejmě už dávno nemají nervy. Ale byli jistě taky rádi, že to mají za sebou bez větších malérů a zejména bez nových komplikací se sověty: co bylo na Krymu slíbeno se opravdu splnilo. Zároveň bylo třeba zhodnotit, co se stalo. Na venek to bylo snadné: jako za dobrých časů Antonína Novotného byl tisku a rozhlasu dán příkaz „výrazně zdůraznit“ vítězství nad kontrarevolučními a kriminálními silami, vzdát hold bezpečnosti a milicím, přičíst toto vítězství „dělnické třídě“ a zdravým silám ve straně. Interně pokládal Husák za nutné prostudovat reporty a ověřit si, jak se postupovalo nejen v Praze, ale i v krajích a na okresech; záleželo mu na tom zjistit, zda bezpečnost mu nepřerůstá přes hlavu a zda „konzervy“ v aparátu strany si nezajišťují neúměrné pozice v bezpečnostních složkách. Předsednictvu ÚV, které se sešlo v prvním zářijovém týdnu, byly předloženy dvě důvěrné zprávy o srpnových událostech: jednu vypracovalo ministerstvo vnitra a jeho štáb, druhou osmé oddělení ÚV KSČ, vedené Michalem Benčfkem.¹⁰

Bezpečnost oplývala samochválou, barvitě vylíčila jak hrůzy kontrarevoluce, tak hrdinné činy svých goril a doporučovala udělit vyznamenání příslušníkům speciálních útvarů a milic. Benčfkova zpráva naopak byla věcná a diktovaná nejen bezpečnostními, ale také politickými hledisky; zpráva dokonce naznačovala, že zásahy byly leckde snad zbytečně radikální a měly nepříznivé politické důsledky. Předsednictvo schválilo report osmého oddělení a adresovalo ministru vnitra (v nezveřejněné části svého usnesení) výtku, že akce nebyla všude řádně připravena a situace „nebyla vždy zvládnuta“. O několik dní později předseda Ústřední kontrolní a revizní komise Jakeš to řekl naplno na zasedání tohoto sboru: předsednictvo je rozhodnuto nedovolit, aby mu „bezpečnost přerostla přes hlavu jako v letech padesátých“. A ve čtvrtek 4. září na poradě vedoucích oddělení ÚV KSČ sám Husák zdůraznil, že stále platí poučka, že i když pravicový oportunistus je hlavním nebezpečím, levicové sektářství zůstává hrozbou, kterou nelze ignorovat. Při té příležitosti udělil důtku vedoucímu tiskového oddělení, soudruhu Divišovi, který schválil divoce sektářský rozhlasový projev Viléma Nového v Českých Budějovicích. Ostatně poučka o nebezpečí „taky zleva“ se stala častým mottem Husákovým, ale i Švestkovým a Štrougalovým, na sklonku roku 1969 (kdy už byla schválena Moskvou na urgentní doporučení Kadárova a opatrnější zmínku Gomulkovu). Tehdy — na počátku září — to byly ovšem jen ohlasy stupňujícího se vnitrostranického boje a složitých intrik v aparátu. Schylovalo se totiž k zasedání plena ÚV, o němž každý věděl, že tu konečně dojde ke kádrovým změnám v předsednictvu, v ÚV a potom k paralelním čistkám ve straně a ve státním aparátu. Byla to doba napínavých her; stará spojenectví se rušila, nová tvořila, sestavy se měnily ze dne na den. Černík a jeho skupina technokratů ve federální a české vládě vcelku držela

¹⁰ Nad tímto klíčovým oddělením si Husák ponechal přímý a bezprostřední dozor: osmé oddělení je jediné, které nemá odpovídajícího tajemníka na ÚV KSČ, ale podléhá přímo prvnímu tajemníkovi.

Předsednictvo ÚV a Husák sám byli prý dramatickým průběhem prvního výročí invaze dosti vyděšeni; na pouliční boje a demonstrace ve fabrikách tito ex-revolucionáři zřejmě už dávno nemají nervy. Ale byli jistě taky rádi, že to mají za sebou bez větších malérů a zejména bez nových komplikací se sověty: co bylo na Krymu slíbeno se opravdu splnilo. Zároveň bylo třeba zhodnotit, co se stalo. Na venek to bylo snadné: jako za dobrých časů Antonína Novotného byl tisku a rozhlasu dán příkaz „výrazně zdůraznit“ vítězství nad kontrarevolučními a kriminálními silami, vzdát hold bezpečnosti a milicím, přičíst toto vítězství „dělnické třídě“ a zdravým silám ve straně. Interně pokládal Husák za nutné prostudovat reporty a ověřit si, jak se postupovalo nejen v Praze, ale i v krajích a na okresech; záleželo mu na tom zjistit, zda bezpečnost mu nepřerůstá přes hlavu a zda „konzervy“ v aparátu strany si nezajišťují neúměrné pozice v bezpečnostních složkách. Předsednictvu ÚV, které se sešlo v prvním zářijovém týdnu, byly předloženy dvě důvěrné zprávy o srpnových událostech: jednu vypracovalo ministerstvo vnitra a jeho štáb, druhou osmé oddělení ÚV KSČ, vedené Michalem Benčikem.¹⁰

Bezpečnost oplývala samochválou, barvitě vylíčila jak hrůzy kontratevoluce, tak hrdinné činy svých goril a doporučovala udělit vyznamenání příslušníkům speciálních útvarů a milic. Benčikova zpráva naopak byla věcná a diktovaná nejen bezpečnostními, ale také politickými hledisky; zpráva dokonce naznačovala, že zásahy byly leckde snad zbytečně radikální a měly nepříznivé politické důsledky. Předsednictvo schválilo report osmého oddělení a adresovalo ministru vnitra (v nezveřejněné části svého usnesení) výtku, že akce nebyla všude řádně připravena a situace „nebyla vždy zvládnuta“. O několik dní později předseda Ústřední kontrolní a revizní komise Jakeš to řekl naplno na zasedání tohoto sboru: předsednictvo je rozhodnuto nedovolit, aby mu „bezpečnost přerostla přes hlavu jako v letech padesátých“. A ve čtvrtek 4. září na poradě vedoucích oddělení ÚV KSČ sám Husák zdůraznil, že stále platí poučka, že i když pravicový oportunistus je hlavním nebezpečím, levicové sektářství zůstává hrozbou, kterou nelze ignorovat. Při té příležitosti udělil důtku vedoucímu tiskového oddělení, soudruhu Divišovi, který schválil divoce sektářský rozhlasový projev Viléma Nového v Českých Budějovicích. Ostatně poučka o nebezpečí „taky zleva“ se stala častým mottem Husákovým, ale i Švestkovým a Štrougalovým, na sklonku roku 1969 (kdy už byla schválena Moskvou na urgentní doporučení Kadárovo a opatrnější zmínku Gomulkovu). Tehdy — na počátku září — to byly ovšem jen ohlasy stupňujícího se vnitrostranického boje a složitých intrik v aparátu. Schylovalo se totiž k zasedání plena ÚV, o němž každý věděl, že tu konečně dojde ke kádrovým změnám v předsednictvu, v ÚV a potom k paralelním čistkám ve straně a ve státním aparátu. Byla to doba napínavých her; stará spojenectví se rušila, nová tvořila, sestavy se měnily ze dne na den. Černík a jeho skupina technokratů ve federální a české vládě vcelku držela

¹⁰ Nad tímto klíčovým oddělením si Husák ponechal přímý a bezprostřední dozor: osmé oddělení je jediné, které nemá odpovídajícího tajemníka na ÚV KSČ, ale podléhá přímo prvnímu tajemníkovi.

pohromadě, ujištěna Černíkem, že v Moskvě všechno dobře dopadlo, že u moci zůstanou jak oni, tak i dosavadní ministerský předseda. Podobně sebevědomě si počínala skupina kolem Pillerera, která v srpnu 1968 si příliš nezadala ani na jednu, ani na druhou stranu a unikla označení ze zrady. To však pevně drželo na Švestkovi, Indrovi a Biřakovi, kteří lavírovali, jak se dalo. Biřak to měl dobré v Moskvě, ale stranické i nestranické Slovensko bylo proti němu a v aparátu strany soudruh Husák, jeho úhlavní nepřítel, ho izoloval dosti účinně (zásadně ho nebere sebou ani do Moskvy, ač taková účast Biřaka funkčně přímo předurčuje). Štrougal a jeho skupina byla silná v aparátu strany v historických zemích — z vůle Husákovy, který si řekl, že je lépe mít Štrougala po boku než v zádech.¹¹ Štrougal ovšem podepsal různá protisovětská prohlášení po srpnové invazi, jež by jednou mohla být užita proti němu. Ale Biřak zas by mohl vytáhnout na světlo úryvky z předsrpnových projevů Husákových, které o rok později nevypadaly příliš „normalizačně“. A tak kolem dokola. V této situaci, opět jednou „nepřehledné“, se tehdy v prvních zářijových dnech připravovalo v předsednictvu kritické plenum ústředního výboru. O těchto vzrušených zasedáních jsou nyní k dispozici podrobné záznamy.

„Kdepak jste byli, soudruzi bez úhony?“

K plnému pochopení vývoje nutno předeslat pár slov o Dubčekovi. Hovořili jsme na těchto stránkách o něm několikrát jako o člověku váhavém, jako o muži tisíce dobrých úmyslů, ale mála činů, o sentimentálním marxistovi, který věřil v imanentní dobrotu opravdu uvědomělého komunisty. Nuže, jemu blízcí vyprávějí, že krutý osud Sašu Dubčeka zocelil. Jeho sebevědomí markantně

¹¹ Na sekretariátě v Praze koluje hádanka : co asi má soudruh první tajemník v aktovce, kterou sebou často nosí a když ji odloží, střeží ji příslušný „fízl“ jako oko v hlavě? Říká se, že kromě jiného jsou tu dokumenty o tom, jak Štrougal ještě jako Novotného ministr vnitra, odmítl vydat příkaz k zatčení Píchy-Tůma, usvědčeného vraha, jak se prokázalo v procesu se skupinou bývalých StB před vojenskou prokuraturou v Příbrami na podzim 1968 a ještě na jaře 1969. — Sem také patří bizarní historie dopisu, který adresoval Štrougalův předchůdce v ministerstvu vnitra, Rudolf Barák soudruhovi Brežněvovi počátkem října 1969. V tomto listě Barák věcně a dosti stroze připomíná, že v roce 1963 spolu s jedním generálem KGB, který byl tehdy přidělen sovětskému velvyslanectví v Praze, připravoval pád Antonína Novotného, o čemž byl soudruh Chruščov dobře zpraven. Plán byl prozrazen nebo zrazen, generál KGB odvolán do Moskvy a soudruh Barák osobně zatčen soudruhy Novotným a Štrougalem. Ke konci listu Barák (jenž by se rád dočkal své plné *politické* rehabilitace) poznamenává, že soudruzi, kteří už na počátku šedesátých let chtěli skoncovat s Novotného katastrofální politikou, byli vsazeni do vězení právě tím soudruhem, který dnes má znovu velkou moc a odpovědnost, aniž kdy provedl jakoukoli sebekritiku, zatímco lidé jako Barák, kteří vývoj viděli správně, se dosud domáhají rehabilitace. — Při říjnové Husákově návštěvě v Moskvě, Brežněv odevzdal prvnímu muži KSČ opis Barákova listu s tím, aby si to soudruh Husák v Praze vyřídil. Soudruh Husák — a to bylo charakteristické pro tehdejší situaci ve vedení KSČ — s diskrétně skrývanou škodolibostí odevzdal Barákovu stížnost — Štrougalovi.

vzrostlo. „Dubček se stal“, poznamenal jeden z nich, „abych tak řekl 'historicky umíněným'. Rozhodl se svůj vlastní odkaz nezradit — stůj co stůj.“

Při banskobystřických oslavách dvacetipětiletého výročí slovenského povstání (28. srpna) bylo mnoho slávy a mnoho řečí, aniž jediný z řečníků vyslovil jméno bratří Dubčeků, z nichž jeden položil život v tomto boji, druhý byl zraněn a stál teď v řadě prominentů trochu stranou, trochu jako na hanbě, s tím typicky dubčekovským melancholickým výrazem v tváři... Ale zato jen jemu patřily pohledy statisčového davu, tak jako mu patřily nespočetné stisky rukou, jichž se Sašovi dostalo za krátké cesty autem (hned po oslavách) v různých částech země. Jsme s vámi, Sašo, soudruhu, „soudruhu první tajemníku“ — teď, jako tehdy, říkali mu lidé, a ti, co neřkali nic, ho poplácávali po ramenou a ženské měly slzy v očích.¹² Bylo to opravdu skoro, ale jen skoro, jako tehdy...

Náš hrdina proti své vůli si musel uvědomit, že ať chce či nechce, vstoupil do dějin. A nejen československých: za svého krátkého úřadování ve funkci předsedy Federálního shromáždění (jež byla spíše nečinností, než činností), Dubček měl dost času si přečíst v překladu aspoň zlomek z těch desítek miliónů slov, jež o něm byla napsána či řečena ve všech koutech světa. Dojem byl patrně ohromující, ale rozhodně ne ochromující. Prvotní rozhodnutí — uznat chyby a omyly, ale odmítnout ponižující a prolhanou sebekritiku — bylo posíleno. Na první zářijové schůzi předsednictva se Dubček přihlásil o slovo. Nemluvil dlouho. Konstatoval, že je soustavně a jmenovitě napadán v tisku a v rozhlase, že se překrucují fakta o polednovém vývoji, připisují se mu úmysly, které nikdy neměl aniž mu je dána možnost věci vysvětlit a uvést na pravou míru. Marňě o tuto možnost několikrát žádal. Taková situace je neudržitelná a neúnosná pro člena předsednictva ÚV, člena ústředního výboru a předsedy Federálního shromáždění. Připomněl, že jako první tajemník po Lednu i po vstupu vojsk umožnil veřejnou obranu proti různým nařčením, jež byla tehdy adresována různým soudruhům. Žádá totéž pro sebe a zároveň rozhodnutí předsednictva, aby se upustilo od invektiv v tisku a v rozhlase až do doby, kdy bude provedena řádná stranická analýza celého vývoje.

Dubčekovi odpověděl — po dohodě s Husákem — slovenský člen předsednictva Colotka velmi vyhrůžně. V tom smyslu, že „boj proti pravicově oportunistickým silám musí být doveden až do konce“, musí být odhalena i jejich hlava, ať jí byl kdokoli. Po kratší rozpravě se Dubček znovu a energicky domáhal slova. Když mu bylo uděleno, nevážil je a dokonce (podle zápisu) několikrát uhodil pěstí do stolu. Kdopak ho tu chce známkovat? Snad soudruh Indra, který loni brzo na jaře ho důrazně varoval, aby nevěřil soudruhovi Černíkovi, ale naopak

---

¹² Podobně uvitání připravili lidé Smrkovskému, který dával autogramy a vyvolal tak zuřivost dogmatiků na stupeň varu. Kriegel a Vodsloň si chtěli koncem srpna v klidu popovídat a dohodnout se na dalším postupu v ÚV. Oba však byli střezeni. Dohodli se proto, že různými úhyby uniknou bdělým očím StB a sejdou se na nádraží v Říčanech. Všechno se povedlo, ale na nádraží je kdosi poznal, jal se jim provolávat slávu, lidé se sbíhali, soudruzi si nepopovídali a StB se o schůzce dověděla jen díky této „bdělosti“ lidu obecného.

přijal loyální, oddanou spolupráci jeho, Indrovu, pracovníka přímo předurčeného pro funkci předsedy vlády? Nebo snad soudruh Biřak, který v téže době zapřísahal Dubčeka svým neochvějným přátelstvím a varoval ho důrazně, aby soudruhovi Husákovi nikdy nesvěřil politicky významné stranické funkce.

Atmosféra v předsednictvu klesla na bod mrazu, jen soudruhovi Husákovi se to všechno zřejmě zamlouvalo, poněvadž ochotně uděloval slovo dalším soudruhům, kteří v úporné snaze přikrášlit sebe očerňovali druhé; zvláště pikantní historky se dostaly i do zápisu.¹³

Ale bylo to zábavné jen chvíli, poněvadž se záhy ukázalo, že Saša Dubček nehodlá na plenu ústředního výboru splnit, co od něho dogmatikové i centristé očekávali: pronikavou a ponižující sebekritiku, jež by udělala definitivní kříž nad odkazem Ledna. Zkoušelo se to všelijak: domluvami i vyhrůžkami, poukázovalo se na jednotu strany, jež bude umíněností soudruha Dubčeka ještě víc oslabena; Biřak v lyricky laděné řeči oslovil přímo svého „starého přítele“ Sašu s prosbou, aby konečně prohlédl! Nic naplat! Hra se zadrhla, scénáριο bylo nutno upravit. Už taky proto, poněvadž se ve vedení vědělo, že také Smrkovský, Slavík, Miková, Černý a několik dalších členů ÚV odmítnou spáchat harakiri sebekritikou.¹⁴

Zasedání ÚV bylo tedy třeba odložit o dva týdny. Předsednictvo zasedalo častokrát, dokonce ještě pár hodin před zahájením plenu (24. září). Do poslední chvíle Husák a ostatní se pokoušeli přemluvit Dubčeka, aby „odvolal“, uznal své dílčí omyly, nezavřel si dveře k důležitým státním funkcím, atd. Husák dospěl k závěru, že bude nejlepší oddělit dobromyslného patrona socialismu s lidskou tváří od lidí zcela nepřijatelných Moskvě (à la Smrkovský) a poslat ho

---

¹³ Jedna z památnějších afér (tzv. automobilová) spadala do doby, kdy došlo ke zrušení pořadníku a zřízení volného trhu s vozy západní výroby. Ale než se tak stalo, „zasvěcení“ soudruzi z aparátu strany, ÚV atd., si dali přidělit poukazy — a nebylo jich málo, celkem tisíc — a honem prodali své ojeté vozy a za ty dostali aspoň tolik, kolik zaplatili za poukaz; čili, nový vůz za staré auto a žádné převodní poplatky. Čachru se účastnil nejened čelný stranický funkcionář, mezi nimi Štrougal, Indra a Bilak, nikoli však nenáročný Husák. Když to prasklo, Husák nařídil vyšetření případu a byla vytvořena zvláštní komise. Původně se navrhovalo, aby vozy byly vráceny státu nez náhrady. Později se však Husák dal přesvědčit, že by bylo „politicky neúnosné“ znepřátelit si stranický aparát včetně několika set rozhodných stoupenců prvního tajemníka. Nakonec se to šalamounsky rozhodlo tak, že vlastníci doplatí rozdíl mezi cenou poukazu a dnešní, nepoměrně vyšší cenou auta na volném trhu.

¹⁴ Zpráva o Dubčekově postoji se rychle rozšířila a trochu pozvedla náladu v rozprášených řadách reformistů. Skupina intelektuálů vydala k prvnímu výročí invaze manifest, jakousi obdobu Dvou tisíc slov; autoři jej podepsali plnými jmény. Shodou okolností se stalo, že tento manifest obíhal právě v předvečer zářijového plenu, měl nesporný politický dopad a rozzušil dogmatiky do běla. Západní tisk uveřejnil celý text tohoto „odkazu“ (viz např. *Le Monde*, 26. září 1969). Pražští reformisté tehdy také žádali, aby se zveřejnil protest proti invazi, který jménem čs. vlády 21. srpna 1968 podepsal Štrougal (text vyšel ve *Svědectví*, ve *Spieglu* a jinde). Byl to patrně správný tah: soudruh Štrougal významně mlčel jak na zářijovém plenu, tak na předcházejících zasedáních předsednictva; podobně soudruzi Kolder, Piller a dokonce i soudruh Indra jevíli nezvyklou diskretnost.

do exilu jako velvyslance (po dlouhém handrkování, zase hlavně s Moskvou, byla určena Ankara).

Když se tedy konečně zářijové plenum ÚV KSČ sešlo, došlo k ojedinělému zjevu: první tajemník strany provedl zdrcující kritiku poledního vývoje a bývalý první tajemník — určený k eliminaci ze stranického vedení a státních funkcí — tvrdil vcelku (i když zase rozpačitě a polovičatě) opak. (Úplný text Dubčekova projevu — z něhož v Československu nesměly být zveřejněny ani úryvky — lze nalézt na str. 171.)

Mimořádnou pozornost na sebe soustředilo vystoupení Josefa Smrkovského — rovněž nezveřejněné — podobně jako diskusní příspěvky Mikové, Slavíka, Prchlíka, Černého a ostatních „disidentů“. V úvodní části svého projevu Smrkovský se vyznal ze svého „kladného poměru k Lednu“ a připomněl své staré heslo „vládnout s lidem a ne nad lidem“ — zásada dvacet let opomíjená, takže „naše republika, která měla po válce relativně nejvýhodnější podmínky pro socialismus, ekonomicky, politicky i ideově stagnuje, jiní ji dohánějí a předhánějí, takže se může stát zaostávajícím článkem socialistického tábora a KSČ může být jednou za tento vývoj brána k odpovědnosti“.

Poukázal na bídné dědictví, které dubčekovské vedení dostalo do vínku a řekl:

Soudím ale, že přes všechny chyby a nedostatky znamená leden a polednový politický pohyb pro stranu a socialismus nesmírně mnoho. Vždyť vedl k politickému oživení širokých vrstev lidu po mnohaleté stagnaci, vždyť jeho podstatou a smyslem nebyly extrémní a aktivizační protisocialistických sil, ale především politický, prosocialistický pohyb mas. [...] Vývoj byl konfliktní, věděli jsme to, říkali jsme to a snažili jsme se, ne snad vždy nejlépe, o řešení. Ale v těchto konfliktech přes všechny záporné průvodní jevy rostla nová, neformální důvěra společnosti ke straně, a to i u mladé generace, a to dávalo silnou naději, že tento proces zvládneme. [...] Dodnes si myslím, že stěžejní myšlenky polednové politiky a hlavní směry tohoto vývoje, i když se teprve formovaly, odpovídaly zájmům upevňování a rozvoje socialismu v ČSSR a životním zájmům a potřebám našeho pracujícího lidu. Ostatně tak byly lidem i přijímány. Nás, tehdejší vedení, mne nevyjímaje, je možno kritizovat, že jsme neuměli celý proces pevněji řídit a rychleji uskutečnit. Je možné nás přimět k odchodu. Ale o tom podstatném, o rodící se nové důvěře mezi stranou a lidem, bude muset kterékoli vedení vždycky usilovat, pokud bude chtít dosáhnout, byť jinými a snad úspěšnějšími metodami, uskutečnění prosperity socialismu v naší zemi. Proto by v politickém boji proti některým z nás neměl být diskreditován celý polednový vývoj, v nějž tolik poctivých lidí vložilo tu lepší část svého já.

Smrkovský, dnes už starý a stranou dvakrát zle postižený člověk, koncipoval svůj abdikační projev zřejmě tak, aby proti sobě nevyvolal krajní sankce po stranické linii a byl jen zbaven státních funkcí, jak ostatně předem dohodnuto. Ale v zásadě Smrkovský neodvolal:

Moje účast na polednové politice předurčovala přirozeně i můj postoj v období po srpnových událostech, které změnily situaci. Považoval a považuji i dnes vstup vojsk do naší republiky za neúměrný a neodpovídající obtížím a problémům socialismu v naší zemi. Tím nechci oslabit svůj podpis na moskevském protokolu, diktovaný vědomím, že za situace, jaká nastala vstupem vojsk k nám, je to jediná možnost pro východisko

z tehdejší krizové situace. Naše stanoviska z té doby jsou ostatně známa. Srpen mne hluboce ranil — lidsky i jako komunistu, který už se stranou lecos prožil. Věděl jsem, že nešťastně ovlivní národní citění společnosti a v neposlední řadě i její vztah k SSSR, oslabí přátelství, vyrostlé z války i z dřívější doby, které bylo u nás tradičně silnější než kdekoliv jinde. Že to posílí ty nálady, které už dávno vznikly v důsledku předlednových chyb a byly v polednovém vývoji zneužívány. To vše jsem řekl i v Moskvě, i zde doma.

Smrkovský vyslovuje přesvědčení, že zdrcující většina čs. lidu je pro socialismus, ale skutečným potřebám a cílům socialismu neslouží

některé současné kampaně ve sdělovacích prostředcích. Nejde mi ani tak o to, že některé z těchto projevů napadají též mne, že přitom nejsou šetřeny ani nejzákladnější pravidla seriózní politické polemiky, přičemž možnost veřejně se bránit nemám prakticky žádnou. Na moji adresu byla vznesena ostrá kritika. Velmi o ní přemýšlím. A budu o ní přemýšletí dál. Myslím si ale, že je příliš paušální a podsouvá mi záměry, které jsem neměl. Jsem přesvědčen, že to, oč jsem usiloval, nebyl žádný pravicový oportunistus, ani nacionalismus, ani antisovětsismus. Nemohu tato obvinění přijmout a souhlasit s nimi. To bych musel předělat celý svůj život. A to jsem neučinil a učinit nechci. Proto také nemohu souhlasit s návrhem předsednictva na moje vyloučení z ÚV. [...] Je nebezpečí, že tyto kampaně budou místo sjednocování dále rozdělovat stranu a lid na tábory, které si přestanou rozumět. Obávám se, že takový vývoj by co nejméně ohrozil veškeré úsilí strany a státu o realizaci nové pozitivní politiky a přinášel jen další a další škody jak zájmům naší republiky, tak zájmům socialistického tábora a komunistickému hnutí vůbec.

A na závěr :

Přijetím funkcí v roce 1968 jsem přijal nejen důvěru strany, ale i důvěru lidu. Byla to důvěra k určité politice, kterou jsem zastával, k politice ledna 1968, oproštěné od všech extrémů i nedostatků, včetně těch, které se dotýkaly zemí socialistického tábora. Tuto důvěru lidu nelze zklamat. Z těchto mých úvah jsem vyvodil závěr, který považuji za správný a poctivý. Jsou-li mé názory neslučitelné se státnímu funkcemi, kterými mne strana pověřila, buďž mně umožněn odchod z těchto funkcí. Nemohu a nejsem s to jednat jinak. Sloužil jsem cílům strany, věci socialismu, našemu lidu a jeho státu celý svůj život jako čestný komunist, jako internacionalista, jako odpovědný občan této země. Nechci ani v nejmenším tvrdit, že se polednová politika obešla bez chyb, avšak považuji tuto politiku za významnou kapitolu práce naší strany, za kapitolu, kterou ze svého života v žádném případě nechci vymazat. Shodou času spadá mé rozhodnutí, respektive vaše rozhodnutí, rozhodnutí ÚV, do doby, kdy se dovršilo 40 let mého členství ve straně a činnosti v dělnickém revolučním hnutí. Tím spíše není pro mne toto rozhodnutí nikterak lehké.

Nejbojovnější projev na rozloučenou s pražským jarem pronesla dělnická funkcionářka z Ostravska, matka deseti dětí a obětavá stranická funkcionářka po neméně než čtvrt století. Soudružka Miková hned na začátku odmítla prakticky všechny vývody referátu Gustáva Husáka, zejména jeho tvrzení, že srpnová invaze byla soudružskou službou. Naopak vstupem vojsk Pěti „byly narušeny ústavní zákony naší republiky“. Ostravská soudružka si pak vzala na mušku jednotlivé „normalizátory“ a připomněla jim plno nepřijemných věcí, při čemž

se vždy důrazně obrátila k soudruhovi, proti němuž palba byla namířena. Bylo to ohromně zábavné. Tak vedoucímu tajemníku KV KSČ v Ostravě připomněla jeho televizní projev ze srpna 1968, v němž se pravilo, že celý krajský výbor strany považuje vstup vojsk za hluboké porušení státní suverinity a za vměšování se do vnitřních záležitostí ČSSR. Poté soudružka Miková zatkla své zuby do hroší kůže nejvyšších funkcionářů, rozpaky poněkud zarůžovělých :

Může snad soudruh Štrougal říci, když podpisoval dokumenty, které přímo oplývaly „okupací“, že ho pomýlily sdělovací prostředky? Neomýlil on sám sdělovací prostředky, když jim takový dokument se svým podpisem zaslal k zveřejnění? Neovlivnila s. Macháčová redakci *Vlasty* a ženy celé republiky, když jim zaslala prohlášení, které končilo výzvou : poskytněte podporu všem legálním orgánům, aby okupanti odešli? Ani já se nemohu odvolávat za stejné výroky na nikoho a musím počítat s tím, že jsem svým postojem ovlivňovala lidi. Plně se k tomu hlásím a musím si za to nést plnou odpovědnost. Prostě jsme byli všichni ve svých projevech téměř jednotni, kromě těch, kteří do Národního shromáždění vůbec nepřišli a žili v ústraní nebo nevím kde, jako s. Indra, Kolder, Bilak a jiní, i když toho tolik věděli. Po roce toho nám hodně řekli, ale celou pravdu nám dosud neřekl nikdo. Jak to bylo s pozváním vojsk. Když pravdu, tak celou... Proč se stydí prohlásit, kdo tedy jsou ti, co za zády našich orgánů potají kuli pikle, které způsobily tolik starostí a problémů. Když pozvu, tak se přiznám a nebudu se maskovat. [...]

Nikdy jsem se však nedostala tak daleko, abych byla protisovětská a žádala neutralitu, jak to žádali někteří významní funkcionáři. Např. soudruh Kempný, nyní tajemník ÚV, odhlasoval s celým MNV v Ostravě rezoluci, ve které žádali neutralitu.

Nato připomněla nedávnou minulost jiného čelného funkcionáře, Aloise Indry, tajemníka ÚV. Řekla :

Chtěla jsem jen, abychom si vlastní problémy a chyby řešili sami. Svými silami, protože jsem si byla vědoma, jak cizí zásah, ať je motivován jakkoliv upřímně, naruší naše vzájemné přátelství a jak dlouho to bude trvat, než je napravíme. Zajímavé je, že totéž chtěl i s. Indra, a to dávno přede mnou, na onom historickém plénu r. 1968, kdy jsme účtovali se starými metodami stranické práce a se s. Novotným. Soudruha Indru velmi znepokojovala návštěva s. Brežněva a zejména to, že s. Novotný s ním projednával též některé vnitřní záležitosti. Zajímat se — říkal s. Indra — se bratrské strany mohou, to je pochopitelné, ale něco jiného je zajímat se a něco jiného zasahovat. Nedostatečné informace o této návštěvě by mohly mít podle názoru Indry velmi vážný vliv na vztah ke KSSS, přičemž my se samozřejmě nemusíme přesvědčovat, jaký je náš vztah k Sovětskému svazu i KSSS, ale my jako čs. komunisté musíme mít přece svou hrdost, musíme trvat na tom, abychom si své vnitřní záležitosti vyřizovali sami, svými vlastními silami. [...] Nezlobte se, soudruzí, za to malé vybočení. Chtěla jsem jen na tomto příkladu ukázat, kdo začal první s čs. hrdostí a nezávislostí. Jemu to ovšem nikdo nevyčítá. Ani jiným soudruhům, které jsem nejmenovala, jako třeba soudruh Matějka, který přece také organizoval ten mimořádný 14. sjezd. Jejich postoje v srpnu jsou prostě nedotknutelné. Oni totiž začali jako jedni z prvních útočit na jiné, třeba na Mikovou, na Smrkovského, na sdělovací prostředky a za to jim bylo odpuštěno. [...] Já tak lehkou neumím své postoje měnit. Kdybych je včas změnila, jako je změnili jiní, udržela bych se možná ve funkcích jako oni. Ale já to prostě nedovedu a nemám na to právo, protože poslanec musí hájit zákony bez ohledu na své osobní zájmy. Mám zdravé ruce a půjdu pracovat kamkoliv, odkud jsem vyšla, tam se vrátím.

Miková reprodukovala nedávný rozhovor s jedním soudruhem z Gottwaldova :

Vzpomínal, jakou měli vloni v červnu nebo v červenci mírovou manifestaci v Líšni. Zúčastnilo se jí — říká — 70 tisíc lidí. Byl na ní soudruh Dubček a sovětský velvyslanec Červoněnko. A průběh byl ohromný, krásný, nikdo se nebál, že dojde k nějakým protisovětským manifestacím a nestála tam žádná policie a nálada byla dobrá a radostná, přátelská. A ten soudruh říká : „Zkuste přijít teď, po srpnu. Všechno je úplně jiné. Bojíme se organizovat 1. máj, bojíme se každého veřejného setkání a pořád musíme mobilizovat bezpečnost.“

V závěru mluvila o mladé generaci. Řekla, že budoucnost patří těm, kdo tuto generaci získají.

Musí to být ruka důvěryplná, mateřská a nejen zvednutý prst. Musí mít vzory, kterých si váží, kterým důvěřuje, které se nebojí s ní rozmlouvat. Mládež měla velmi ráda soudruha Dubčeka. A vím, že těžko ponese odchod s. Dubčeka z veřejného života. Již dnes těžko nese kampaň, jaká je proti němu vedena. A myslím, že nejbolestivější nebo snad možno říci nejtrapnější je, že si přiložili polínko i ti, kteří mají pro to nejméně důvodů schovávat se alespoň částečně za s. Dubčeka, neboť nesou nejméně stejnou odpovědnost.

Hovoří generál Prchlík

Záslouhou sovětů snad nejkontroverznější postava pražského jara, muž, který desítku let byl spolehlivým ideologickým šéfem čs. branných sil, generál Václav Prchlík koncipoval svůj poslední projev v ÚV KSČ v klidném rekapitulujícím tónu. I tak mu to vyneslo vyloučení ze strany (předem rozhodnuté), zbavení poslanecké imunity a další nepřijemnosti občanské a existenční. Prchlík hned úvodem s jistým nádechem ironie vypovídal o „serióznosti“ šetření, jež vedla ÚV k tomu už dříve ustavená komise : pozvala si ho k pohovoru (jednostrannému) jen jednou, písemný materiál mu nikdy nedala do ruky, ale zato mu oznámila, že navrhne jeho vyloučení. Komise také tvrdila, že proti jeho jmenování vedoucím 8. oddělení ÚV došly stovky rezolucí; došlo jich však jen 26, které nadto vycházely z reformních pozic a žádaly přešetření Prchlíkovy činnosti v údobí kultu osobnosti. Není také pravdou tvrzení komise, že svou činnost jako šéf 8. oddělení zanedbával, nýbrž je pravdou, že toto oddělení bylo na nátlak Moskvy v červenci 1968 zrušeno a a činnost se tudíž nekonala. Prchlík pak podrobně vylíčil svou proslulou tiskovou konferenci z července 1968. Odmítl sovětské nařčení, převzaté vyšetřující komisí KSČ, že na této tiskovce „prozradil skutečnosti, mající charakter nejvyššího státního a vojenského tajemství ČSSR“ :

Ke struktuře velení a štábu Varšavské smlouvy jsem na konferenci hovořil v rozsahu veřejně již publikovaném v minulosti. Údaje o existenci dalších dokumentů navazujících na Varšavskou smlouvu, jako je např. Protokol spojeného velení, byly rovněž veřejně publikovány. O obsahu těchto dokumentů, jak někdo tvrdí, jsem nehovořil. Konstatoval jsem pouze, že všechny tyto další dokumenty respektují články základní smlouvy, zejména čl. 8, který proklamuje zásady vzájemného respektování, nezávislosti, svrchovanosti a

nevměšování se do vnitřních záležitostí druhé státu. Je to vztah vyšší a nižší právní normy. Cílem toho bylo odmítnout dohady o existenci nějakých doložek, které by měly být s tímto článkem v rozporu. — Rozmístování vojsk : hovořil jsem pouze o tom, že rozmístování vojsk na území druhých států může být prováděno podle potřeb vzájemné obrany a po dohodě mezi státy, účastníky této smlouvy. Tato zásada byla však rovněž veřejně publikována a zvláště výrazně byla zdůrazněna v Deklaraci vlády SSSR o základech rozvoje a dalšího upevnování přátelství a spolupráce mezi SSSR a ostatními socialistickými státy. Promiňte, že už vůbec mi není jasné, na základě čeho mohla dojít komise k názoru, že tisková konference podpořila i netřídí neutralistické iluze a jakousi teorii o zvláštní úloze ČSSR v evropském prostoru. Nikdy jsem takové iluze a teorie nezastával a nehlásal. Byl a je mi jasný základní rozpor ve světě. Věděl jsem a vím, co je Severoatlantický pakt. [...] Stanovisko ke smlouvě o dočasném pobytu vojsk : ano, hlasoval jsem v zahraničním výboru Národního shromáždění proti. Z čeho jsem vycházel? Předně jsem nepovažoval a nepovažuji vojenský způsob řešení rozporů mezi socialistickými zeměmi za přijatelný. Především pro jeho politické a morální důsledky, vnitřní i vnější. Navíc jsem si vědom, že odporuje všem principům a proklamacím přijatým komunistickými a dělnickými stranami i jednotlivými stranami. A navíc jsem souhlasil s názory těch odborníků, kteří na faktech ukázali i nízkou právní úroveň tohoto dokumentu. V souvislosti s touto otázkou chci ještě poznamenat, že formulace v závěru [zprávy vyšetřující komise] „a z pléna odchází, aby — jak prohlásil — nemusel vyjádřit svůj souhlas,“ je vytržena z kontextu a překroucena. Na komisi jsem řekl, že jsem odešel proto, že jsem podlehl výzvám vedoucích funkcionářů strany a státu, abychom pochopili a nekomplikovali situaci. A citovaná část vyjádření se týkala už jenom odpovědi na dotaz s. Korčáka, kterému nebylo jasné, že jsem odešel proto, abych nemusel hlasovat proti. [...] Poprvé jsem mohl alespoň stručně vyjádřit své stanovisko k závěrům komise. Bohužel až na schůzi ÚV.

Smyslem čistek je restaurace stalinismu

Kritickou analýzu vývoje provedl ze strany vzápětí vyloučený bývalý vedoucí tajemník KV KSČ v Brně Alfréd Černý. Připomněl Husákova slova, pronesená na červnové mezinárodní konferenci v Moskvě, že většina ve straně a v lidu podporuje nové vedení KSČ :

Po pěti měsících nového vedení bych naši situaci hodnotil méně optimisticky, než se stalo v Moskvě a než se dělá nyní na tomto shromáždění. [...] Krize, ze které chce nové vedení společnost a stranu vyvést, se od posledních dvou zasedání spíše zostřila, nové vedení si důvěru ve veřenosti nezískalo. Naopak. Krize změnila pouze svou podobu a přitom se podmínky pro její překonání, zvláště pokud mám na mysli aktivní podporu širokých vrstev, spíše zhoršily. Mezi lidmi se šíří strach a s tím souvisí celá řada záporných jevů v našem politickém životě. Jistě máme co činit s přeháněním a se snahou o užití různých kroků, ale zároveň máme co činit s řadou represivních, nepromyšlených kroků různých orgánů, které nejsou přiměřené dané situaci a vyvolávají přesvědčení, že jde o akce, jejichž smysl, zvláště pokud jde o potlačování srpnových demonstrací, leží jinde než ve věci samé, že je zde snaha dokázat stůj co stůj, že u nás je a byla kontrarevoluce a to i za jakoukoliv cenu. Nevím jak v Praze, ale pokud jde o Brno, stálo by za to ustavit vyšetřující komisi, která by se pokusila dospět k objektivnímu obrazu události a překlenula velkou propast, která se otevřela mezi oficiální interpretací věci a představou, kterou má převážná část veřejnosti.

Černý odmítá připravovaná kádrová opatření proti Dubčekovi, Smrkovskému a dalším soudruhům, poněvadž spočívají na nesprávném hodnocení „politické situace, jakož i celkového polednového vývoje, které je tak nepříznivé polednovému vedení strany“. Polemizuje s tzv. svědectvími „řadu měsíců prosazovaných stranickým tiskem za zády Ústředního výboru“ soudruhy Švestkou, Bílakem, Koldrem, Pillerem a Indrou : „V žádném z těchto svědectví nejsou uváděna fakta, která by zásadně měnila pohled, který jsme si o předsrpnovém údobí vytvořili...“. Brněnský funkcionář prohlásil, že bude hlasovat proti návrhům, které byly plenu ÚV KSČ předloženy, a to nejen pro jejich historickou nesprávnost :

Hlavní důvod mého nesouhlasu tkví však ještě hlouběji. Nejsem slepý a nebudu se také tvářit, že nevidím to, co vidí velká většina strany a i nestraníků, že předpokládané kádrové změny symbolizují více, než by se mohlo soudit z faktu, že rozhodujeme o představitelích polednové politiky, kteří jistě nejsou bez chyb. V krocích proti nim je ztělesněno to, oč po více než rok usilovaly ty síly ve straně, které utrpěly na lednovém plénu roku 1968 porážku, ale které se zdaleka necítily být zcela poraženy a v žádném případě se nevzdaly svých záměrů zvrátit vývoj směřující k marxisticko-leninské obrodě strany a k demokratické obrodě socialismu. O existenci těchto sil, této sociálně politické síly, někteří soudruzi neradi slyší. Domnívají se, že je něco nepatřičného v tom, že se o nich mluví. Zapomínají na to, že charakteristickým rysem marxismu-leninismu je snaha analyzovat sociální a třídní kořeny reformistických, oportunistických a byrokratických tendencí uvnitř hnutí. My jsme pro tuto analýzu neudělali téměř nic. Mnozí soudruzi si ani nepoložili otázku, zda aktivita notorických sektářů a dogmatiků nemá hlubší pozadí a zázemí v nejrůznějších skupinách stranického, státního, bezpečnostního a hospodářského aparátu, jakož i v některých zvláštních a svým způsobem uzavřených skupinách členů strany. Proč tomu tak je? Aby bylo jasno — v žádném případě neztotožňuji vedení s. Husáka s těmito silami. Vyslovuji však kritický soud o politice, která umožňuje nebo usnadňuje, aby se dělo to, co se děje poslední měsíce, že odcházejí s puncem pravíčáků a nepřátel ze strany lidé, kteří se po dlouhá léta zasazovali o obrat v naší politice a prokázali věrnost stranickým zásadám, a přicházejí namnoze lidé, kteří museli ze svých funkcí odejít po právu. Ať už proto, že se diskreditovali svým aktivním podílem na deformacích předlednového období, nebo proto, že stáli opatrnicky na okraji, aby zavčas chytili správný vítr, protože nevěděli či jsou, nebo ani nemají schopnost, aby se vyznali v tom, co se děje, a proto prostě plují po proudu.

Tito lidé, pokračoval Černý, volají do útoku proti chimerickému „nepříteli uvnitř strany“ s jediným úmyslem : „odvrátit pozornost od pochopení pravých příčin krize“. Řečník dal pak předsednictvu dvě otázky (samozřejmě zůstaly bez odpovědi) : první se týkala „osudového“ provolání Dubčekova předsednictva z noci na 21. srpna 1968. Zeptal se zda je pravdou to tvrzení v provolání, že vojska překročila naše hranice bez vědomí našich ústavních orgánů. Je-li to pravda, nevidí důvodu, proč by se to provolání dnes mělo odvolávat.

Druhá otázka se týkala vlivu srpnového zásahu na mezinárodní komunistické hnutí. Řekl, že nesouhlas se zásahem sdílí velká část hnutí a nesouhlas nelze vysvětlit protisovětským postojem nebo podlehnutím buržoaznímu nacionalismu. Otázka zněla : „Připouští tedy vedení strany, že i v naší straně mohou existovat po určitou dobu na tuto otázku rozdílné názory a že teprve další vývoj ukáže,

na jaké základně se většina strany sjednotí? Je správné, aby se kritický vztah k srpnové intervenci kvalifikoval jako projev protisovětského postoje? Ať už bude odpověď na moje otázky jakákoliv, platí stará pravda, že názorová a akční jednota v současné etapě se nedá budovat na argumentaci toho druhu, jakou obsahuje zpráva předsednictva a zvláště manifest pravdy ministra Hrbka.“ Nezůstává snad pravda pravdou, tázal se ke konci Černý spíš sverepě než nadějně, i když se zde, „v tomto ústředním výboru, ocitne v menšině? Musí mít tento ÚV vždy a ve všem pravdu?“

Samozřejmě, že měl — i když původní scénáři revanšistů muselo být revidováno. Pro náladu (ale proti stanovám) účastnila se plena odporná klaka řvoucí vybraných z krajských a okresních výborů, stranických organizací v armádě a bezpečnosti atd., která skandovala „Ať žije SSSR“ nebo nesouhlasně mručela (za stovku denně plus diety). „Rozhodnutí“ ÚV, předem určené, bylo odhlasováno, i když většinou hlasů a tedy nikoli, jako za starých časů, jednomyslně: Prchlík, Slavík a Alfréd Černý vyloučení ze strany; šest členů ÚV a jeden kandidát — mezi nimi Smrkovský, Hübl, Mlynář a Jiří Hájek byli vyloučeni z ÚV; v případě Smrkovského a Mikové byla zajištěna jejich eliminace z funkcí ve Federálním shromáždění; devatenácti členům ÚV bylo umožněno rezignovat, mezi nimi Špačkovi, Šimonovi, Martinu Vaculskovi, Šormovi, Málkovi; Saša Dubček byl vyhoštěn z předsednictva a bylo autorizováno jeho odvolání jako předsedy parlamentu.

Revanšisté ve straně byli zklamáni. Ti z nich, kteří obsadili prostředky masové informace se cítili zaskočení a zrazeni: takhle si soudruh Husák představuje totální likvidaci pravicových sil a „druhého centra“ ve straně? Polovičatost, která se nevyplatí, řekli si soudruzi Fojtík Smrčina, Moc, Svoboda a další, a o své újmě zahájili nenávisnou kampaň, tvrdíce, že rozhodnutí plena je jenom „počátkem jedné fáze neúprosného boje za úplnou likvidaci pravicových sil“. Dostali se tím do jisté izolace a bylo třeba otcovských domluv Husákových, i Štrougalových, Indrových a Švestkových, a několika týdnů, aby se protilednová fronta zase vyrovnala.¹⁵

---

¹⁵ Hysterie revanšistů v rozhlase a televizi byla pochopitelná i z osobního hlediska těchto ambiciózních, byť třetířadých novinářů. Především, kdo měl trochu cti v těle nechtěl tuhle špinavou práci dělat; bylo proto třeba povolát osvědčené kádry, např. Jiřího Hendrycha a Pavla Auersperga, kteří pod různými pseudonymy vyráběli rozhlasové komentáře. Jinak kdo měl prsty, které uměly psát a brát, mohl se přes noc stát špičkovým politickým komentátorem. Vyneslo jim to sice opovržení, v budově a kantině rozhlasu se kdekdo těmto oportunistům vyhýbal, ale za to se platilo dobře a z ručky do ručky: po vysílání rovnou ke kase, tisíc korun a víc za krátký komentář, a bez stvrzenky. Jen na televizní obrazovce nebylo radno se ukazovat: cožpak desetiletí „chuligáni“ nezmlátili nevinou dcerku soudruha Indry?! — V televizi po odchodu Moučkové a Honzoviče se zoufale hledali hlasatelé; vypsal se konkurs, ale adeptů nebylo, s výjimkou jednoho účetního z banky na Václavském náměstí: ten však nevyhovoval, neboť si ze starého zvyku olízl prst, kdykoli měl obrátit stránku. Jeho kolegyně (přijátá) nemá ponětí o tom, co čte: západoněmeckou křesťansko-sociální stranu CDU/CSU vydává za CDU *lomeno* CSU.

Srovnala se ovšem hlavně tím, že čistky začaly doopravdy : ve stranických organizacích „odshora dolů“, v pražském „druhém centru“ (ani narychlo obrácený soudruh Matějka to nakonec nepřežil), ve státním aparátě, v diplomacii, v armádě, v bezpečnosti. Co se nepodařilo zlomit (např. umělecké svazy), to se rozpustilo, izolovalo, znemožnilo.

Historický význam pokusu, který ztroskotal

Co tedy zbylo z československého jara 1968, kromě sladkých vzpomínek a trpkých zklamání? Časový odstup a rozsah těchto úvah jsou příliš malé, než aby dovolovaly finální a doložené závěry. Zdá se, že trvalý význam jarního československého snu je právě ve ztroskotání tohoto experimentu v té podobě, jak byl koncipován jeho hlavními protagonisty a jak mu na celém světě porozuměli reformní komunisté a politická levice vůbec. Ti všichni si z celého srdce přáli, aby jaro se dožilo léta. Vždyť tu poprvé — jak tvrdili ve vzrušených rozpravách — systém jedné strany, dosud arbitrárně vládnoucí, se sám, z vlastní vůle i z vlastních sil mění v lidštější, demokratický a zároveň socialistický společenský řád, žárlivě střežící svůj charakter beztrždní společnosti, vysvobozené z řetězů vykořisťování člověka člověkem a všech ostatních neduhů buržoazní demokracie. V tomto duchu také chápali svůj úkol reformisté v KSČ, tak mu rozuměla stranická inteligence, tak se jevil i té podstatné části českého a slovenského národa, která citově spíše než z přesvědčení viděla svůj politický a společenský ideál ve vzoru sociálně demokratickém skandinávského typu. Sympatický a v podstatě v souladu s českou tradicí byl i způsob, jímž reformisté v Praze hodlali postupovat : bez násilí, pragmaticky, evolučně, kdykoli to bylo možné, přesvědčováním, vyjednáváním, dohodou, když to bylo nutné, v rámci existujících, případně rozšířených organizací a institucí, ve společném postupu s parlamentem a vládou. Krok za krokem, od reformy k reformě se měly liberalizovat ztrnulé a nefungující struktury totalitního systému : to vše v režii a v pečlivě balancované mocenské nadřazenosti představitelů té strany, která tyto struktury dvacet let upevňovala až do vysokého stupně rigidity a sklerózy.

Byl to pokus provázený pozitivní účastí i těch — na východě a na západě — kteří nechovali zvláštních sympatií ke komunismu či socialismu. Vždyť tu konec konců nešlo jen o úsilí změnit nebo aspoň modifikovat totalitní systém, ale také, ne-li především, o širší svobodu lidskou a občanskou, o důstojnější život jedince, o spravedlnost méně slepou a méně diskriminující. A jestliže už dříve v jiných zemích sovětského bloku došlo k podobným pokusům, nikde nebyl soubor společenských problémů tak pronikavě analyzován a alternativy tak skvěle formulovány a domyšleny, jako právě v Československu na jaře 1968. Naděje a ctižádost stranických reformátorů takřka neznaly hranic. Ještě rok po invazi autoři Deseti bodů tvrdili, že vojenská intervence Pěti násilně přerušila cestu, nastoupenou Komunistickou stranou Československa a vedoucí k obnově „všech tradičních svobod, dobytých předchozími revolucemi“, k vybudování nejvyspělejší společnosti nejen v oblasti hospodářské, ale také na rovině mravní“.

Bylo to opravdu možné? Dlouhá řada událostí a zkušeností nabádá k největší

opatrnosti v závěrečných soudech. Dějiny nás varují, že totalitní vládní systém nemůže „detotalizovat“ sám sebe, nenásilně a evolučně, a při tom si nepodřezat mocenskou větev, na níž sám sedí. Je v tom železná logika, dokonce i sémantická : je-li něco totalitní, nemůže to být zároveň napůl; je-li politický režim programově antiliberalní, nemůže být taky trochu liberální; diktuje-li ideologie politické straně mít *všechnu* moc v zemi, nelze se o tu moc podělit s jinými. Aspoň ne na dlouho. Neboť co jiného je politika, než hlavně a především zápas o moc, co jiného je volná hra politických sil, než úsilí dané mocenské relace změnit, a není-li základní občanskou svobodou právo svrhnout vládu, která v mínění většiny se neosvědčila, a zvolit si jinou ?

Jinými slovy : dovést proces československé liberalizace až do konce a se všemi riziky a důsledky z toho plynoucími, znamenalo položit základ systému, který by byl v přímém rozporu se zásadami a hlavně praktickou aplikací marxismu-leninismu, jak ji známe ve všech komunistických zemích — včetně revizionistické Jugoslávie či desatelizovaného Rumunska. Dodnes Dubček, Smrkovský, Císař a druzí po pravdě tvrdí, že by nikdy nebyli nic takového dopustili. O tom, že si „nebezpečí“ difuze moci uvědomovali, svědčí mimo četné restriktivní zásahy k nimž došlo hned na počátku dubčekovské éry, i důvěrná jednání s představiteli čs. sociální demokracie o možné obnově činnosti této strany.¹⁶

Ale byly tu další, nepřekonatelné protiklady, jevící se jako systém propojených, ale bludných kruhů pražského jara. Jeho hrdinové seděli všichni ve stejných lavicích marxismu-leninismu, o němž jim bylo řečeno, že je všelékem sociálních i ostatních neduhů lidské společnosti. I kdyby toto přesvědčení a tato víra byly dobou a zkušenostmi otřeseny, Dubček a druzí by nevěděli, k čemu jinému se obrátit; alternativní řešení museli rozhodně odmítnout právě z pozic ideologie, v jejímž jménu vládli. Nezbylo jim tudíž, než reformovat systém paralyzovaný rigorózní aplikací sto let staré doktriny — pod praporem té doktriny, jež byla příčinou této paralýzy. Pokusili se léčit nikoli příčiny, ale symptomy nemoci. Výsledkem bylo, že kamkoli se hnuli se svými reformními plány, všude narazili na čtyři stěny anachronické ideologie a systému, který povýšil politickou stranu (či spíše její vedení) na „dějinnou“ sílu, nejvyššího arbitra, neomylného realizátora lidského snu, ale praxí usvědčovaný na každém kroku z omylnosti, neschopnosti, surovosti a chaosu.

V této dialektické pasti stranickým hrdinům pražského jara nezbylo, než svou iniciativu tlumit, vlastní reformy osekávat a okleštovat a pomalu, ale jistě se uzavírat do pevnosti mocenské elity, zvednout řetězové mosty, které je spojovaly s lidovým podzámčím a přífkopy naplnit hustým ideologickým bahnem. Neboť jen zpod hradeb mocenské elity mohli i bezúhonní pražští reformisté určovat zásady hry, vylučující jejich případnou porážku. „Československý experiment“, poznamenal Ivan Sviták, „ztroskotal na svých vlastních paradoxech — na bizarní roli komunistické strany, která chtěla vystoupit na dějinnou scénu v převleku demokratické organizace, na naivní důvěře mocenské elity, že její protivníci se dají po dobrém likvidovat v celonárodním nadšení pro demokracii...“.¹⁷

¹⁶ Viz *Svědectví*, číslo 38. str. 171.

¹⁷ *Svědectví*, číslo 37, 1969.

Dubček a druzi se domnívali, že diktatura vyhraněně antidemokratická, doktrinářská a byrokratická může být nejen vylepšena, ale nakovec od základů proměněna dílčími, vlastní struktury režimu se nedotýkajícími reformami, pouhou výměnou kádrů, jejich omlazením a případným rozšířením o nekomunisty ochotné přijmout funkce v systému, diktovaném a řízeném mocenskou elitou. Věřili — a dosud věří —, že lesklý stroj komunismu, poškozený nepřízní historického vývoje a jakousi nadpřirozenou smůlou ve volbě vůdčích kádrů, potřebuje generálku, aby fungoval tak dobře, jak jeho konstruktéři předpověděli; život a praxe však neúprosně prokázaly, že výměna součástí nepomůže, že základní chyby jsou v plánech a v konstrukci.

Nezbývá tedy než konstatovat, že českovenský experiment z jara 1968 byl od počátku odsouzen k neúspěchu. Kontradikce a antagonismy, které tento neúspěch předurčily, budou sotva zapomenuty. A nejen v Československu. V budoucnosti bude patrně nsnadné, ne-li nemožné, zmobilizovat masy, vůli, nadšení a obětavost lidí k novému pokusu o nastolení socialismu s lidskou tváří. Podmínkou budou závazné záruky, dané a zajištěné *předem*, které znemožní vládní elitě, ať slibuje co slibuje, stáhnout se do své mocenské pevnosti a zvednout padací mosty. Je ovšem také možné, že po nabytých zkušenostech, místo vyjednávání s mocenskou elitou, která se ocitla v úzkých, lid se rozhodne vzít pevnost útokem. Invaze pěti socialistických zemí bleskově a účinně zakroutila krkem československému experimentu dřív, než byl podán konečný důkaz o jeho vlastních smrtelných protikladech. V levicových, především intelektuálních kruzích ve světě bude rozprava — nutně nekonkluzivní — ještě dlouho pokračovat o tom, co by se stalo, kdyby Moskva nezasáhla. To přesto, že všechny známé skutečnosti o pražském jaru ukazovaly jedním směrem — k upevnění centrální moci privilejované strany, omezování těch práv a svobod, jejichž zajištění a rozšíření bylo původně přislíbeno. V daných strukturách mohlo se nakonec uplatnit jen řešení, které centristé a „realisté“ v KSČ od počátku hájili a jehož „normalizační kurs“ definitivně určil a dodnes sleduje Gustáv Husák.

Někteří levicoví intelektuálové — a není jich málo — budou nadále pěstovat iluze o rozkvetlém pražském jaru, jemuž zlý Sovětský svaz znemožnil proměnit se v léto a vydat plody. Budou i nadále rozlišovat mezi útlakem a zločiny reakčního nebo „progresivního“ společenského systému a přičiňovat tomu druhému závažné polehčující okolnosti. Bude dokonce pře o to, zda sovětský režim je opravdu tak imperialistický, agresivní, zpátečnický a všestranně zkorumpovaný, jak by se zdála navštědčovat jeho půlstoletá existence. Je však téměř jisté, že těchto futilních rozprav bude nejvíc tam, kde sovětskou realitu nepoznali, a nejméně v zemích, kde ji poznali zblízka a na vlastní kůži. V Československu navíc vzniknou pochyby o tom, zda bylo výhodné tuto kůži zachránit v srpnu 1968 a pak si ji nechat po kouscích stahovat v totalitním systému, který — jak známo — neváhá užít vražedných způsobů, je-li ohrožen. Je otázkou, zda Jugoslávci či Rumuni — a kdyby osud poskytl novou příležitost, také Češi a Slováci — by přijali řešení, které nic neřeší: kapitulaci bez boje.

VÁM POZDRAV, PANÍ LARISSO

Proč píší právě Vám, neznáme se a nikdy se nevidíme, proč pozdrav právě Vám, vždyť jste Ruska a já chci psát o Československu a o jeho přepadení, který připravila Vaše vláda, a byl-li Váš čin hrdinný, v tom čase v Praze či v Bratislavě nebyla nouze o hrdinné činy — tak proč tedy právě pozdrav Vám, paní Larisso?

Především proto, poněvadž jste nemusela. Vy jste nemusela. Váš muž Julij Daniel je v pracovním táboře někde na Sibiři a bude v té zimě, v polohladu a bez léků ještě mnoho let — odsoudili ho, poněvadž se postavil proti tyranii, proti nepravu, proti krutosti a stupiditě těch, kteří mu (a Vám) vládnu. Vy jste měla právo, ba povinnost sedět doma a posílat balíčky s jídlem a léky a šatstvem pro svého muže na Sibiři. Už je posílat nebudete, a Jurij Daniel bude o trochu víc mrznout a o trochu víc hladovět. Tak jste rozhodla, ačkoli jste nemusela. Ani mladý Litvinov, ani Babickij, ani Delaunay, kteří 24. srpna šli na Rudé náměstí by Vám nevyčítali, kdybyste nepřišla, naopak, nechtěli, abyste šla, Vaše rodina už věci svobody splatila víc, než bylo lidsky slušné a občansky nutné. Ale Vy jste šla.

Šla jste demonstrovat proti vojenské okupaci nikoli Vaší, ale cizí malé země, již jste nikdy neviděla, kterou neznáte, daleko od Vás, a v situaci, jež se Vás netýkala, ani jste nemohla mít vinu na tom, co k invazi vedlo, ani odpovědnost za to, že k ní došlo. Vám, paní Larisso, abych tak řekl, do toho vůbec nic nebylo. Ale vy jste šla.

A šla jste najisto. Demonstrovala jste za Československo minutu — nebo to bylo jen půl minuty? — a už Vám zkroutili ruce za záda a odvedli a „soudili“ a odsoudili a odvezli na Sibiř, kde už je Váš muž Julij Daniel, který teď nebude dostávat od Vás balíčky a Vy od něho ani ten občasný dopis, který Vám směl napsat.

To všechno jste věděla, a šla jste. Šla jste najisto. A vůbec jste nemusela. Právě proto Vám píší, abych Vám vzdal svůj hold, svůj bezcenný a bezvýznamný hold, ale co mám dělat, když na Vás musím myslet, kdykoli myslím na to, co se stalo 21. srpna. Poněvadž Vy jste v tom a s námi, v celé té mizerii, v tom bezmocném hněvu — v tom, který jsme už zažili a přežili — za Mnichova na podzim 1938, o půl roku

později, když německé tanky nastolily protektorát, v únoru 1948 (ale to byla spíš nákladná, výpravná tragikomedie), v srpnu 1968, když sovětské tanky nastolily gubernii. Píše Vám rozhněvaný muž, paní Larisso, rozhněvaný jako tak mnozí, jako Vy, bezmocný, jako tak mnozí, jako Vy. Dopis, který nikdy nedojde, jeho obsah nezavazuje než toho, kdo jej podepsal, je to jen výkřik do tmy, do té noci, do níž se díváte Vy, která jste nemusela.

Viděl jsem mnoho fotografií a filmů z prvního týdne okupace Československa — „nejnádhernější týden v mém životě“ říkají ti, kdo jej prožili v aktivní resistenci —, a vždy mě zaujaly nejvíc ty snímky, na nichž bylo vidět mladé lidi v akci. Třeba toho chlapce s dlouhými vlasy, co měl na nohou kecky. A tou pravou keckou kopal do boku šedivého tanku a něco hulákal nahoru k tomu vojáčkovi-mladíčkovi, co na něm byl posádkou: něco jako ty srabe, ty nuzáku, ty čubaji, co tu chceš, co tu děláš, do koho tu chceš střílet z toho svého neohrabaného ocelového dinosaura, který se tak krásně odzadu zapaluje?! He?! He?! — A ten vojáček-mladíček nahoře, ten čubaj, koukal někam do prázdna, do zoufalé, nesrozumitelné situace.

Ten pražský chlapec mi přirostl k srdci. Protože ten kluk taky nemusel. Dvacet let (a to je celý jeho život) byl svou zemí, nad jejímž osudem teď vzteky kopal do tanku, sám vytrvale kopán do zadku. Nejdřív mu lhali ve škole a v pionýru, pak v ČSM a v *Mladé frontě*. Tatínka už dávno prokouk; starostlivý otec omílal nesmysly, jimž sám nevěřil, nebo si hrál na hrdinu, ačkoli měl strach; maminka ho milovala, ale sotva na něho měla čas, nejdřív ho vodila do jeslí a pak už nikam, večer se nakupovalo a vařilo a pralo. Když mu bylo šestnáct či tak, začali mu říkat a do úmoru opakovat, že je k ničemu, jako mladý člověk, jako občan, že má zájem jen o blbosti, o tramp, o džez, a jali se mu spílat, že je mánička, bez názoru, bez vkusu, bez ideálu a bez budoucnosti. Na všechno byl zvyklý, nic mu nikdo nedal zadarmo, a on právem kašlal na svět dospělých, na ty *představitelé* beznadějného světa, upoceně úsilovným lhaním. Opovrhuje jimi i teď, když tíž straničtí konšelé, plní zarděnek od kompromisů, ho chválí, že je mládeží odvážnou i rozumnou, na níž mohou (oni!) být hrdi, neboť to byla ona, jež kovala do tanků a plivala na tankisty, házela po nich kamením — a *nemusela!*

Ale měla? Myslím si, paní Larisso, že neměla. Poněvadž do invazních, intervenčních tanků se nekope, ale střílí. Střílí do nich protitanková děla a minomety a já vím co ještě, co patří k regulární armádě, která se desítky let cvičí právě pro takovou situaci a pro takové úkoly, která má svůj hlavní štáb, své generály, plukovníky a majory. Ti všichni přísahali věrnost prezidentu republiky a ten zase slíbil jako nejvyšší

velitel, že bude za všech okolností hájit a bránit zájmy státu, ty nejvyšší, jimiž jsou nezávislost a suverenita.

President rozkaz ke střelbě nedal, hlavní štáb jej nikdy nedostal, generálové a plukovníci taky ne, vojska zůstala v kasárnách, letadla v hangárech, milice ve fabrikách (1968), sokolové v sokolovnách (1939), a tak nezbylo občanům, než vroubit chodníky a hrozit pěstí vetřelcům v cizích tancích (1939 a 1968).

Kladou se dvě otázky. První: jestliže už je předem, ba historicky rozhodnuto v případě ozbrojeného útoku nehájit samostatný, suverénní stát — může takovýto stát nadlouho zůstat samostatným a suverénním? Druhá: má stát, který nehodlá nezávislost bránit se zbraní v ruce, vůbec nárok na svou nezávislost?

Obě otázky, jež v jiných, i malých národech (Finové, Švýcaři, Srbové) jsou zodpovězeny stručně a bez výhrad, se v národě českém staví zřídka a rozpačitě. Historicky podmíněné trauma přesily, zeměpisná poloha, hrůza z možné fyzické likvidace, údajná národní mdloba, vyhlídka na příhodnější šanci či lepší časy hrály nakonec rozhodující roli v konečném rozhodnutí (1938, 1968). Zápas, který se *mohl* prohrát se rovnou předem vzdal. Státnická moudrost velela vzdát zem bez boje, který by skončil porážkou; neboť takováto vojenská porážka se pokládala jistotně za horší, nákladnější a ve svých důsledcích katastrofálnější pro budoucnost národa, než kapitulace (1938, 1968). Ale už se někdo pokusil vyčíslit, zda národ zlomený kapitulací je levnější záležitostí, než vojensky poražený národ, zda fyzická porážka je větší neštěstí, než celonárodní kapitulace, zda nakonec není pro národ, pro jeho nastupující generace, pro jeho budoucí *život* výhodnější (pomiňme, zda důstojnější) bojovat a prohrát (za den, za hodinu) — už snad jen proto, aby bylo jasné, o co opravdu šlo? Co však možno usoudit a dokázat z listiny, podepsané zdravou pravicí vůdců a ratifikovanou parlamentem, z tohoto protokolu hanby, podepsaného jménem lidu, jehož se nikdo na nic neptal, a strhávajícího celou zem na mnoho let do národní a politické polepšovny (ne-li něčeho horšího!), v níž se všichni budou hřát u ohníčku obrozeneckého vlastnění?

V jednom českém městě se 22. srpna 1968 ptali rozhlasového reportéra, co právě dělají obyvatelé toho města. Mnozí se shromáždili na náměstí, poslouchají rozhlas a pláčí, odpověděl reportér. A co dělají, zněla další otázka, vojáci, kteří v tom městě jsou posádkou? Většina je v kasárnách, někteří jsou však taky na náměstí a taky — pláčou.

Zdá se mi, že je cosi nezdravého ve státě, který byl právě napaden podle všech pravidel agrese, jehož vojáci pláčí na rynku. Vůbec v srpnu politikové a revolucionáři nápadně moc a často slzeli, tu před mikro-

fonem, tu před televizní kamerou — a mně se zdá, že politikové nemají brečet a je mi to protivné [jak rád bych věděl, zda v těchto punktech se mnou souhlasíte, poněvadž Vy máte právo mluvit, já ne, já jsem v teple a Vy v zimě, mně nic nechybí, Vám všechno, mě lze právem napadnout, že se mi to kritizuje, Vás nikoli, poněvadž: Vy jste také mohla uronit slzu lítosti a zůstat doma, nebo poslat anonymní přípís Brežněvovi či prostě mlčet. Vy jste se však rozhodla pro *gesto*, *zoufalé gesto* řekli by jedni, *marné*, *zbytečné gesto*, řekli by druzí, nic se jím *nevyřešilo*, nic, zhola nic. Ve svém hrdém plaidoyer před moskevským soudem jste to sama formulovala takhle: „Uvažovala jsem dlouho, než jsem se rozhodla jít na Rudé náměstí. Jisté okolnosti mluvily proti takovéto akci. A pak: ta marnost takového počínání. Ale nešlo o *výsledek* — mně záleželo výlučně na tom, vyjádřit *svůj osobní názor*... na tuto událost.“ Měla jste ovšem pravdu: Vaše gesto se okamžitě stalo symbolem nádherné revolty opuštěných a bezbranných, příkladem pro studenty v Praze (protestovali proti Vašemu odsouzení), pro mladé lidi ve světě, aspoň na chvílku otráslo svědomím pohodlných, vyhnalo mráz po zádech mocných a dalo naší době kousíček lidského rozměru.]

Po invazi tanků — invaze slov. Provolání, manifesty, úvahy o národní povaze, o lesku malosti, o slávě podrobení se. Slova, slova, slova! A heslo: socialismus s lidskou tváří. Obávám se, že je to heslo z úst kapitulantů prohané a podvodné. Stačí se ně blíž podívat: očividně nikoli socialismu, ale komunismu se má dát lidská tvář. Socialismus nepotřebuje žádných přívlastků a doplňků; každý ví, co je socialismus, jako každý ví, co je svoboda. Socialismus lze uskutečnit jen v otevřené, pluralistické společnosti, v níž je nejen možná, ale ústavou zaručena volná hra politických sil („živelnost“ v prohané terminologii usurpátorů moci). V takovémto systému „socialismus s nelidskou tváří“ nemůže ani vzniknout, natož ovládnout všechnu moc na půl století, jako v zemi v níž jste se narodila Vy, nebo na dvacet let, jako v zemi v níž jsem se narodil já.

A dál: když komunismus s lidskou tváří, pak jistě také agrese s lidskou tváří — jakou přece byla ta srpnová proti Československu. Byla to ostatně nikoli sovětská, ale *komunistická* agrese — hrdě se na ní podílely čtyři další země, v nichž vládne komunistická strana. A podílely se na ní nikoli proto, poněvadž musely, ale poněvadž *chtěly*, poněvadž to pokládaly za svou „socialistickou“ internacionální povinnost (další podvodný slogan). Když komunismus s lidskou tváří, proč ne třeba kapitalismus nebo fašismus s lidskými rysy? Franco už jej uskutečňuje vcelku úspěšně už hezkou řádku let, ale ani ve snu ho nenapadlo, že by toto zlidšťování mělo být vzorem jiným, natož celému světu.

Možná, paní Larisso, že tu jsme u jádra věci. Systém, který Vás a Vašeho muže poslal na Sibiř, tedy systém Brežněvův, a předtím Chruščovův a ještě dřív Stalinův spáchal tytéž zločiny — včetně genocidy — jako fašistický systém hitlerovský. Má s ním přemnoho společných rysů. Je to třeba už jednou říct naplno — a kdo je proti, ať se hlásí s důkazy a argumenty! A je-li argumentem, že účel světi prostředky a hrůzné prostředky vznešené cíle, pak je jistě dovolena otázka, jak to vypadá s těmi cíli? Všechny země, v nichž neomezeně vládne komunistická strana se vyznamenávají větší či menší mírou nesvobody, bezpráví, perzekuce, asociálnosti, právní nejistoty, hospodářské nejistoty. Oběti na životech, na statcích, na občanské důstojnosti, na lidském štěstí byly vrženy na misku pseudorevoluce, ale stále prý je to málo, je nutno dál a znovu přiřazovat, snad se to jednou povede. Pro každý případ Komunistická strana Československa sama se vyhlásila za „vedoucí sílu“ ve státě (opět podvodné heslo!), a dokonce si to ústavně zajistila, *musela* zajistit, neboť: „Je třeba vidět, že za dvacet let nebyla u nás vyřešena žádná lidská otázka — od primárních potřeb, jako jsou byty, školy, prosperita hospodářství, až po potřeby jemnější, které nedemokratické systémy světa vyřešit nemohou — jako je pocit plné platnosti ve společnosti, podřízení politických rozhodování kritériím etiky, víra ve smysluplnost i malé práce, potřeba důvěry mezi lidmi, vzestup vzdělanosti mas.“ (Spisovatel-komunista Vaculík.)

A opravdu: třicet let po válce je průmyslově vyvinuté Československo v mnoha oborech padesát let za vyspělými, ale rovněž malými zeměmi; třicet let po válce se v tomto státě nenakupuje, ale „shání se“ — tu sirky, tu šroubky, tu česnek, jezdí se v nevytopených vlacích, platí se inflační, nesměnitelnou korunou, bydlí se v bytech přepažených překližkou a za ní se miluje nebo pije k přehlušení zoufalství. V každé demokratické a *socialistické* společnosti politická strana, mající na svém kontě takovéto položky, by z vůle lidu už dávno byla nikoli vedoucí, ale minimální silou v zemi.

Vím, namítnete: vždyť právě pražské jaro 1968 skoncovalo — nebo se pokusilo skoncovat — s omyly a zločiny minulosti a vládou mocichtivých, neschopných komunistů.

Než se pokusím odpovědět, dovolte mi osobní poznámku: pražské jaro byl pokus, který hned tak nebude zapomenut; přál jsem si ze srdce, aby přežilo a rozrostlo se do léta (a zároveň jsem pochyboval, že je to možné). Sdílel jsem smutek světa nad tím, že trvalo jen sedm měsíců. Byl to smutek, který se pociťuje vždycky, když lidé kdekoli zvednou boj za větší svobodu, za víc spravedlnosti — a prohrají. Pražské jaro je památné údobí v dějinách zle stíhaného lidu.

To všechno je pravda. Ale zároveň se mi zdá, že pražské jaro byl experiment, který nemohl uspět. Dubček a druzi se brzo ocitli v kleštích, jejichž sevření nemohli uniknout — a to nehovořím o agresí Pěti: naopak, předpokládejme, že k ní nedošlo, že by vývoj v Československu nerušeně pokračoval tak, jak v lednu 1968 začal.

Tvrdím, že čs. komunisté-reformisté se pokusili o nemožné: chtěli demokratizovat systém přísně nedemokratický; chtěli „detotalizovat“ totalitu — ale jen trošku; chtěli lidem dát svobodu, spravedlnost, občanská práva, politická práva — ale na příděl; pokusili se přesvědčit (po orwellovsku) občanstvo, že všichni jsou si rovni, ale někteří (jimi určení) jsou si trochu víc rovni. Dubček a druzi se dnes ve svých vlašných polemikách se sovětskými soudruhy právem odvolávají na svá varování a rozhodnutí z května — tedy z doby rozpadu pražského jara: už tehdy a ze své vůle vyhlásili, že KSČ se nikdy nevzdá (tedy bez ohledu na míru lidové podpory, jíž se jí v zemi dostane) své „vedoucí úlohy“ (tedy moci); zakázali tvoření nových politických stran, především strany sociálně-demokratické; znovu zdůraznili, že svoboda má třídní charakter a že jí tudíž je různá míra pro různé lidi. Zároveň ovšem pražští reformisté zrušili cenzuru a vyzvali stranickou inteligenci, aby řekla pravdu, celou pravdu, o situaci země, lidu a strany; tato pravda, nutně a zákonitě, stále zřetelněji odhalovala jednoho hlavního viníka dvaceti zlých a hubených let: nikoli Novotného nebo Bacílka nebo Urválka, ale celý *systém*, a ideologii, na níž spočíval. Vznikla nadlouho neudržitelná situace: straničtí spisovatelé, marxističtí filosofové, komunističtí novináři — z popudu vedoucích stranických funkcionářů — objevovali a proklamovali základní principy svobody a demokracie, a tíž vedoucí straničtí funkcionáři důsledně odmítali tyto principy vtělit v reálný politický projekt.

Nakonec zbyla jen dvojí možnost. První byla pokračovat v liberalizaci a demokratizaci totalitního, policejního systému do *důsledků* — což by znamenalo nastolit parlamentní demokracii aspoň v rozsahu z let 1945-48. Pak by ovšem pražským komunistům-reformistům náležel primát v tom, že by si sami omezili svou moc a položili základ systému, který by byl v přímém rozporu se stěžejními zásadami a praktickou aplikací marxismu-leninismu, jak je známe ve všech komunistických zemích. Pak by také bylo otázkou, jak dlouho by se Dubček a druzi udrželi u moci, natož u moci výlučné.

Druhá alternativa — nepoměrně pravděpodobnější — byla, že pražští reformisté (ostatně pražským jarem spíše zaskočení než nadšení) by svou iniciativu přibrzdili, své vlastní reformy stále energičtější okrajovali a oklešovali, až by z nich nakonec mnoho nezbylo.

Ale věci jdou ještě hlouběji. Uvedu příklad : v jednom západoevropském městě, tři měsíce po vpádu, přednášel v uzavřeném kruhu intelektuálů jeden z nejzasloužilějších pražských komunistů-reformistů. Za režimu A. Novotného byl pronásledován a vězněn, byl v čele boje proti němu, je oblíben doma, znám ve světě, je na černé listině sovětského politbyra a proto dočasně žije na západě. Tento muž řekl mimo jiné : Československo je a navždy zůstane spojeno se socialistickými zeměmi, především se Sovětským svazem, poněvadž *jedině* v tomto svazku je přirozená, soudružská záruka konečné realizace všech tužeb českého a slovenského lidu. — Ani pro tohoto těžce zkoušeného soudruha tedy bůh ještě nepadl; i jeho víze pupecní šňůra k „socialismu“ a tak i ke všem zločinům, které ve jménu této doktriny byly spáchány, čítaje v to okupaci vlastní země a vlastní lidské i občanské ponížení. Neboť i on, jeho druzi — živí, mrtví, nesvobodní, zrazení, potřísnění — jsou z jednoho těsta, které snad kdysi mísila revolta a ideály, ale které skutečnost upekla v tvrdou placku pseudorevolty, zpátečnictví a nelidskosti. Stačilo by při tom málo, ale zřejmě přece příliš mnoho : položit stranickou legitimaci na stůl a říci : Děkuji! Stačí!

Proto také si myslím, vážená paní Larisso, že je jistá souvislost mezi tanky, proti jejichž vpádu jste letos v srpnu demonstrovala na Rudém náměstí, a těmi, které ověnčeny květy vjely do Prahy v květnu 1945. Vítalo se je nejen jako osvoboditele (jediné) a vítěze na nacismem (jediné), ale jako symbol a předvoj země (jediné), jež byla domovem socialismu (jediného skutečného), země Stalinovy. Tehdy legenda začala, proměnila se brzo v lež, ta byla o tři roky později povýšena na nejvyšší pravdu. K její větší slávě nová třída držitelů moci — mezi nimi i řada dnes bezúhonných pražských komunistů-reformistů vyhlásila třídní boj, třídní justici, zbudovala třídní armádu, třídní věznice a trýznice, dělnickou milici a tajnou policii, přejmenovala ulice, továrny a sportovní kluby, trestala děti za původ rodičů, inteligenci poslala do dolů a „dělnické kádry“ do diplomacie... aby po dvaceti letech zjistila, že to přece jen byla lež, ale jen *částečná*, že je třeba jen trochu ji vyspravit a že jen *ona*, tato třída držitelů moci, má právo tuto lež ohledat a vylepšit. Kdo se tomuto postupu vzpírá či má o něm pochyby, je anarchista, cizí živel, antisocialista — však to znáte! (Mimochodem : poněvadž se nějaké hnutí zfašizovalo, jeho odpůrci se častují jako — fašisté.) Popírám tedy vůbec možnost změn ve společenských strukturách dnešního komunismu v praxi? Nikoli — chtěl jsem pouze v tomto dopise poukázat na ty skutečnosti, jež se mi zdají *znovu* být očividné po vpádu armád pěti komunistických zemí do šesté komunistické země, a jež výrazným způsobem limitují a nejednou i neutralizují reformy a národní

snahy komunistů. Mají společného jmenovatele : ideologii, překonanou vývojem, vědou, technologií a hlavně životem a dnešními tužbami lidí. V případě Sovětského svazu tento skok dozadu se nadto projevuje velmocenskou, imperialistickou politikou, řízenou fašistickou byrokracií a ohrožující mír.

Dialog s komunisty však musí pokračovat — vždyť pražské jaro se z takového dialogu zrodilo a jím sílilo. Je-li neopakovatelné ve své podobě 1968, ve svých hlavních rysech a projevech se bude znovu objevovat ve všech komunistických zemích. Váš srpnový čin, paní Larrisso, protesty Siňavského, Daniela, Solženicyna, Sacharova a mnoha jiných, neznámých sovětských lidí prokazují, že z tohoto neodolatelného společenského procesu nelze vyjmout ani Sovětský svaz. Jak jinak — vždyť pražské jaro nebylo ničím jiným, než tím zápasem starým jako svět sám. Vy víte nejlépe, jaký zápas to je — zasáhla jste do něho nádherně. I pro budoucnost toho pražského kluka, co kopal keckou do ocelového tanku.

Proto Vás pozdravuji. Přeji Vám, abyste co nejdřív se vrátila domů. A děkuji Vám, Vám oddaný

Pavel Tigríd

PROSLOV ALEXANDRA DUBČEKA NA ZÁŘIJOVÉM (1969) PLENU ÚV KSČ*

Dovolte mi úvodem poprosit vás, abyste i přes to, co všechno už se stalo, rozhodlo a veřejně oznámilo, abyste i při úzkostlivém hledání východisek ze situace přijali mé stanovisko, které jsem povinen ÚV otevřeně říci jako stanovisko poctivé a upřímné. Návrh na mé odvolání z funkce člena předsednictva ÚV KSČ a předsedy FS znám. Byl jsem při jeho projednávání. Přijal jsem jej. Hovořit však chci o jiném. Chci hlavně říci svůj názor na otázku nejzákladnější — na politiku ÚV KSČ po lednu 1968. Jsem přesvědčen jako jistě většina ÚV, že o politice do srpna je třeba se kriticky zamýšlet právě proto, abychom očistili a ochránili její vlastní a správnou podstatu, abychom se k realizaci těchto zásad znovu vrátili po překonání současných vnitrostranických i vnitrosociálních negativních jevů a tendencí. Všichni jak tu sedíme, především dlouholetí členové ÚV strany, víme, že na listopadovém, prosincovém i lednovém plénu jsme se shodli na tom, že strana překonává hlubokou vnitřní krizi. Leden tak dozrál jako objektivní potřeba, a to i prakticky, když už propukly vážné společenské problémy. Naléhavá byla nutnost živějšího tvořivého vztahu k uplatňování demokratického centralismu ve straně, ale i strany a společnosti, naléhavá byla nutnost plnější angažovanosti občanů se zvláštním zřetelem na mladou generaci, naléhavá byla nutnost řešit a postupně se vypořádat s vleklým problémem ekonomického rozvoje, což v politické oblasti znamenalo zase zvýšit angažovanost a účast lidí. Více než naléhavá byla i úloha upevnit naše národní vztahy. To vše vyžadovalo větší programovou práci strany, obrátit se čelem k složitým problémům a pokusit se je tvořivě řešit. To vyžadovalo prohloubit socialistickou demokracii a maximálně odstranit subjektivismus, voluntarismus a monopolizování politického rozhodování na úzký okruh stranických funkcionářů.

Naléhavým se stalo nahradit vžitý systém osobní moci novou kvalitou institucionálních změn. To bylo snad nejtěžší, nejdůležitější a snad i nejsložitější. Tlak nazrálých problémů sice žádal odstranit, co bylo přežitě, bránilo cestě vpřed, ale nové bylo možno tvořit jen za pochodu, protože systém osobní moci nedovoloval, aby se to mohlo demokraticky, plynule, a především dopředu pečlivě připravit. Nikdo nemůže popřít, že jsme k takovému řešení přistupovali solidním, demokratickým způsobem, diskusí v ÚV, bojem názorů proti názoru při dodržování všech vnitrostranických norem, a že v celém tom úsilí šlo o základní třídní otázky jak dále plnit a uskutečňovat revoluční cíle dělnické třídy, uplatňovat teorii marxismu-leninismu ve výstavbě socialistické společnosti v Československu, respektující podmínky, ve kterých pracuje KSČ, ve kterých žije náš lid, jakož i obecně platné zákonnosti socialistické výstavby z hlediska mezinárodního komunistického hnutí.

Leden byl prodchnut idejemi internacionalismu, bratrství Čechů a Slováků, úsilím o spolupráci s SSSR a ostatními socialistickými stranami a zeměmi. Myslím — a vycházeli jsme z tohoto přesvědčení na mnohých plénech ÚV — že naše společnost se dostala do stadia, kdy hlavním úkolem realizace teorie marxismu-leninismu se stává takovéto integrování socialistických tvořivých sil všech generací, aby se naplnil vlastní smysl leninismu — vítězství socialismu vysokou společenskou produktivitou práce a tak prakticky

* Zčeštěný text. Mezititulky autor knihy.

dalším rozvojem naší vlasti, výsledky prokazovat přednosti socialismu ve všech oblastech společenského života.

Zde, v těchto výchozích postulátech, jsem se snažil hledat i vysvětlení toho, co je v těchto podmínkách třídní politika strany a co je sektářství, které se tak výrazně projevovalo před lednem ve ztrátě vlivu na značnou část členů, na masu pracujících a hlavně na mládež. Sektářství v naší straně se v minulosti projevilo jako politika, na jejímž základě se nedá budovat a trvale udržet pevný a prosperující socialistický stát. Vycházel jsem z toho, že socialistický stát se musí opírat především o stále širší masu lidí, musí u nich neustále nacházet sympatie a podporu pro politiku, kterou vytyčuje a která musí vést k tvořivé hospodářské a kulturní prosperitě.

Těžkosti jsou všude, kde se pohne s umrtveným stavem

Polednová politika ÚV KSČ vycházela právě z toho, že je třeba neustále obnovovat jednotu socialistických sil a hledat v různých společenských vrstvách to, co jim je především společné, co je spojuje v zájmu o další socialistický rozvoj místo toho, aby neustále uskutečňovala politiku rozdělování a desintegrace. V tomto přístupu vidím zdroj spontánnosti přijetí polednové politiky ÚV KSČ jako kolektivní příspěvek ÚV, celého tohoto kolektivu. Tato politika se projevila v růstu nadějí v socialismus, nadějí, že lidé budou užitečnější, že se s nimi počítá a nebude se jim jen přikazovat, vyžadovat, jak to často bylo, i vytýkat a nadávat.

Byl jsem přesvědčen před lednem, v lednu i dnes, že toto musí se stát obsahem vedoucí úlohy strany a že o takovou politiku má zájem především dělnictvo, že je to právě ono, protože svým sociálně ekonomickým postavením ve společnosti ji může dělat a jako třída, která nese hlavní tíhu dlouholeté stagnace má především zájem na třídních spojencích, na spolupráci s nimi k hospodářské a kulturní prosperitě celé společnosti. Nikdo nemůže, ani já nechci, ani v nejmenším, zlehčovat problémy vývoje po lednu. I já si kladu otázky, jako mnozí jiní, co všechno tu působilo právě proti těmto správným ideím, proti jejich realizaci a to tím více, že tento úkol zůstává nadále před námi, jak se to konstatovalo i v hlavním referátě. Myslím, že je k tomu třeba solidní rozbor. Ani já ho nemám. Ale zkušenosti minulých let mě vedou k obavě, že mnohá zjednodušená a přitom kategoricky předkládaná vysvětlení nás mohou od pravdy odvést velmi daleko. Nejnebezpečnější by bylo podle mého názoru samozřejmě utíkat od hlubší společenské problematiky k povrchním jevům.

Pokud jde o mne, nemohu například celkem objektivně přijmout, když se místo kritického zhodnocení, zda jsem málo nebo dost pracoval proti negativním jevům, zda jsem málo nebo dost čelil různým slabým místům ve straně, a ty tu byly, objevuje se snaha strčit mě do jednoho pytle se všemi těmi, kteří svými avanturistickými, ale i pravičáckými dobrodružstvími najednou komplikovali naši práci, způsobili těžkosti, které jsem musel i já v minulém roce ve stranické práci spolu s ostatními soudruhy překonávat.

Nepopírám, že tu svoji úlohu sehrála i řada subjektivních příčin, vlastní realizace úkolů tak, jak zde mnozí soudruzi o tom hovořili, na čem mám i já jako první tajemník ÚV svůj podíl, a na kterou mělo velký vliv to, že vedení strany, počínaje lednem, nebylo jednotně zformováno.

Před komunisty ve vládě a státních orgánech stál též náročný úkol. Ve smyslu politiky strany nahrazovat neúčinné, chybějící anebo překonané zákonné normy činnosti, které by tvořily správná pravidla socialistické demokracie, umožňující tvořivost socialistických sil, avšak postihující příživnické a nepřátelské elementy, které tu byly před lednem, po

lednu i po srpnu, které by tvořily hráz anarchistickým tendencím ve společnosti. To, co se politicky nezískalo do hlavního politického proudu, co šlo proti němu, jsme měli důsledněji, zákonně, státně mocensky potlačovat, v čemž byla, a to je třeba upřímně říci, naše slabina.

Myslím však, že tu sehrála úlohu i řada objektivních a dlouholetých příčin. Těžkosti jsou vždy a všude, kde se něco děje, tvoří, kde se pohne s umrtveným stavem. Krizových problémů bylo nahromaděno mnoho, a tak první vlna anagažovanosti se odrazila v silném kriticismu, oprávněném, ale i neoprávněném, škodlivém, zvlášť když ucelenější pozitivní postup nemohl být, jak jsem již říkal, předem kvalifikovaně připraven. To nás však nemělo odstrašit, ale měli jsme víc organizovat politicko-ideový boj proti očeřování socialismu a jeho předcházejícího rozvoje. Krizový stav ve straně trvající několik let, nepřípravil obranu na kvalifikovaný politický zápas o program strany, ani její aktiv na pohotovou obranu proti výpadům a útokům proti politice strany. Právě v ideologické oblasti se vyrojily různé protichůdné teorie a výpady, otupující marxistické třídní principy a útočící proti straně.

Nahromaděná krizová situace a pokusy o její řešení byly signálem pro různé avanturistické, netrpělivé proudy ve společnosti. Byly však i signálem pro antisocialistické výpady, pro jejich pokusy pomstít se za svoji porážku, což také není možno popírat. V ÚV strany počátkem ledna, dubna, května a v dalších obdobích jsme na to jasně poukazovali. Spor však byl o kvantifikaci těchto sil, o jejich úlohu ve společnosti, o jejich možnost prosadit se nebo získat oporu v masách v takovém rozsahu, který by umožňoval dosáhnout jejich protisocialistických a protistranických cílů.

Vycházel jsem tedy, a nejenom já, ale i vedení strany a státu, z přesvědčení, jak to hodnotí listopadová rezoluce ÚV, že politika strany přijatá masami byla v tomto vývoji určující. Při působení protisocialistických sil vycházeli jsme rovněž z toho, že jsme neměli tehdy vědomosti o žádném protisocialistickém centru. Jsme součástí Varšavské smlouvy a opírajíce se o toto spojenectví — hovořím za sebe — byl jsem přesvědčen, že ani Spolková republika, ani Spojené státy americké nesáhnou v této době k přímé intervenci, neboť by se musely rozhodnout pro třetí světovou válku.

Vycházejíce z těchto zkušeností, přistupovali jsme k přípravě květnového pléna ÚV. Celý tento proces politického boje, nástup k realizaci lednových zásad a květnového usnesení potřeboval svůj čas, aby se mohl skutečně politicky probojovat a dobojovat, v čemž měl významnou úlohu sehrát mimořádný XIV. sjezd. To na jedné straně. I vedení strany a vlády je možné vytýkat, že jsme měli rychleji, kvalifikovaněji a hlavně, jak mnozí soudruzi o tom hovořili, důsledněji organizovat tento politický zápas.

Velké, několikatisícové aktivity po květnovém plénu, průběh konferencí, hlavně krajských, ukazovaly, i když se na nich projevil různé hlasy, jak se vážně přijaly závěry květnového pléna strany, jak se strana v červnu a v červenci připravovala a nastupovala k ideovému zabezpečení jeho závěrů. Ano, křiklounů, výpadů a znehodnocování minulých hodnot socialismu naší dvacetileté práce bylo dost. Vycházel jsem však, i další soudruzi, z toho, že v letních měsících se proti jarním už rozhodující masy občanstva přikláněly k oficiální stranické politice a že se už nejlepší aktivní jádro strany po květnovém plénu správně orientovalo a zvyšovalo politický vliv ve svém okruhu. Chyběla tu důraznost, aktivnější organizátorská práce, nástup v oblasti organizační, politické i ideové práce, jak o tom někteří soudruzi hovořili.

Rozhodující většina členů ÚV a předsednictva usilovala o splnění směrnice pléna, jeho úkolů a ty se sice složitě a těžko, ale postupně připravovaly nebo uskutečňovaly. I zpráva o situaci předložená v srpnu odborem svodných informací, posuzovaná na stranickém orgánu, o které se velmi mnoho i nyní hovoří, konstatuje, že znatelné je uvolnění předcházejícího napjatého ovzduší a vnitřní trend strany je charakterizován naopak odpadáváním

krajových tendencí, postupným prosazováním vnitřně pevného stranického jádra a do značné míry narůstajícím sebevědomím stranického aktivu.

K těmto některým otázkám — hovořím o tehdejšímu pohledu a přístupu — jsme se klonili ne z hlediska, zda existují nebo neexistují protisocialistické proudy a všechen ten paskvil, který se valil i na stranu, ale z hlediska určitých tendencí, prvků, udávajících tón vývoji. Skutečně jsme postupně nacházeli správné prostředky a cesty k tomu, aby v našich podmínkách dělnická třída a její strana byly plně uznávanou vedoucí silou širokými masami pracujících, aby se rozpracovávala politika a řídil stát v citlivém kontaktu s lidem, aby byla uplatňována skutečná demokracie strany a společnosti tak, jak jí rozumí marxistická teorie, praxe revolučního dělnického hnutí i hluboké demokratické tradice naší strany a úroveň, které bylo vývojem dosaženo. Uvědomovali jsme si, že to bude cesta těžší, složitější, postupná, kterou se jednorázově nezabavíme negativních jevů, ale s trvalějšími a pevnějšími výsledky.

Proti mocensko-ozbrojenému řešení vnitřních rozporů

Takové byly, soudružky a soudruzi, alespoň představy a úvahy. Ano, řeknu to velmi otevřeně. Nestavěli jsme na převahu — a to zdůrazňuji — mocenských prostředků. Nejde o vyloučení státně mocenských zásahů ve společnosti. Jsou nutné, v některých případech je bylo třeba uplatnit více, jak o tom hovořili i někteří soudruzi. Je jen nedostatek, že jsme příslušná usnesení předsednictva v této oblasti důsledně nezabezpečovali. Šlo však o váhu, rozsah, v jakém se tyto prostředky mocenské uplatňují v řízení společenských vztahů. Pokud jde o jejich krajní formu, to je ozbrojené řešení, říkám celkem upřímně, že skutečně jsme k tomu tehdy neviděli důvod, protože fronty pro takové řešení jsme neviděli jako vyhraněné. Na tom se však zřejmě též začaly rozdělovat názory a potom i praktické přístupy k dalšímu uskutečňování politiky strany. V diagnóze nemoci naší společnosti jsme snad byli v zásadě zajedno, alespoň v podstatě, avšak způsob léčení se začal uvažovat zřejmě různě. Řeknu upřímně, že kromě jiného, ve srovnání s letošními událostmi v Brně, jsme uspořádali sedmdesátitiscovou antifašistickou manifestaci v červnu minulého roku na Gottwaldovských dnech kde jsme byli s velvyslancem SSSR, kde se spontánně projevila nejen důvěra k politice strany, ale i našim internacionálním svazkům, dále loňský „předvaršavský stav“ v Praze a události tohoto roku, a znovu zvažují účinnost dvou alternativ řešení našich těžkostí. Prosím, abyste brali v úvahu to, co jsme hovořili úvodem, že jde o pohled vycházející z úrovně poznání a přístupu, které vedení strany tehdy mělo.

Proč jsme v červnu nepřijímali anebo s určitými výhradami se dívali na takové hodnocení situace, takový přístup k ní, že jde o kontrarevoluci. Chci to objasnit. Hlavně proto, že pod tímto pojmem jsme chápali a viděli — dnes je takové chápání tohoto pojmu více než evidentní — skutečné ohrožení socialismu bezprostředně a bezprostředně nebezpečí vystoupení antisocialistických sil proti režimu. Z takového stavu by vyplývala i nutnost změny našeho přístupu k mocensko-ozbrojenému řešení vnitřních rozporů. Prostě jinak jsme viděli vývojové tendence. Znovu se chci vrátit k tomu, abychom na zásady polednové politiky nezapomínali ani v dnešní složité době při upevňování státní moci. Státní moc má za povinnost a musí ochraňovat socialistické principy. Disciplína ve straně postavená na demokratickém centralismu a jednotě názorů je nutným předpokladem její akceschopnosti. Proto je položen důraz na upevnění těchto celkem oprávněných, opodstatněných požadavků z hlediska upevnění pozic strany i státu.

Věřte, že nechci snižovat význam boje za upevnění těchto principů, za odstranění toho,

co tyto principy narušuje, snižuje a váže kapacitu a úsilí práce strany a nedává možnost plně rozvinout pozitivní práci strany. Plně to chápu. Když však v této souvislosti poukážu na demokratickou stránku, na získávání lidí, na zásady polednové politiky, jejichž realizace stojí v dalším období před námi, jak na to bylo v referátě poukázáno, na nevyhnutelnost přípravy pozitivního programu, na nevyhnutelnost zachovat v popředí politické práce ty konkrétní pozitivní rysy, které zůstávají platné z minulých dokumentů, jde mi o budoucnost a zachování živých kontaktů strany s veřejností, které se právě budou v budoucnosti zřejmě dále rozvíjet. Nebude mě snad nikdo podezřívát, že chci ochraňovat pravičácké či dokonce protisocialistické síly, když vyslovím názor. Dovolte mi vyslovit určitou obavu, že boj proti nim je třeba vést tak, aby se současně drtivá většina poctivých komunistů získávala pro pozitivní úkoly a na nich se ověřovalo, kdo kam patří, koho kam zařadit, prověřovalo, kdo je pro politiku tohoto vedení a ÚV KSČ. Myslím, že i pro tuto činnost, nutnou k upevnění strany je třeba zachovat dialog uvnitř strany jako hlavní metodu a hybnou sílu skutečně přesvědčivého, pravdivého sjednocování stranických řad.

Četl jsem v informacích — a o těchto některých otázkách hovořil s. Matějka — že např. v minulém měsíci se v Praze zúčastnilo členských schůzí okolo 16% komunistů. Jistě na to mělo vliv i to, že to, co bylo vytýčeno jako pozitivní úkol XIII. sjezdu a v akčním programu i v listopadové rezoluci se buď odsunulo nebo vytratilo. Samozřejmě vím, že je v této době více příčin i těžkostí a větší složitost boje, který musí strana, ÚV zvládat. Při tom nové formování a vytýčení úkolů pro masu členů a pracujících stále tlačíme před sebou. V tom se měly konečně už rozebrat, aby se tato důležitá programová práce, která má být posuzována v podzimním období, bez které nejde splnit úlohu vedoucí politické síly, dále neodkládala, proto se též jednoznačně prikláním k tomu, aby se v podzimních měsících tak, jak již bylo řečeno, připravily úkoly pro další frontální nástup strany v této oblasti činnosti.

Mládež, která se stala kardinálním problémem a kterou potřebujeme získat pro naši politiku, se bude rozhodovat rovněž podle obsahu naší politiky a podle toho, jak starostlivě se zahlubáme do jejího rozporného myšlení, v kterém žije, že jí pomůžeme při orientaci. Za nejzávažnější považuji zabránit jejímu členění podle schematu na prostranickou a protistranickou, což by mělo nedozírné vlivy na její život a odsouvalo by mládež od strany.

Nejsem zastáncem masových prověrek

Mám za to, že poučení z ledna je i v tom, že budeme muset pro naši práci stále více upírat pozornost k příčinám různých jevů ve straně i ve společnosti, a to jak u dělníků, tak i u inteligence. A to i v té souvislosti, abychom zdroj názorů, přístupů neviděli v buržoazní propagandě, která samozřejmě pro své třídní zájmy vždy využila naše slabá místa a chyby, jak se to v některých člancích projevuje. Víam, na tyto připomínky je možno odpovídat, že jde o následky minulého vývoje a důsledků, které je nutno překonávat, že je to přechodný stav. Určitě ano a možná, že i především. Beru v úvahu i celkem odlišné podmínky proti období po lednu, v kterých musí vedení strany nyní pracovat. Jsou to velmi složité podmínky. Vyjádřil jsem to i svým souhlasem s linií dubnového a květnového pléna i s přijetím mimořádných zákonných opatření — a k těmto závěrům stranických orgánů se při této příležitosti znovu hlásím. Chci upřímně říci, tak jako v ÚV — a prosím, abyste nepochybovali o dobře myšleném názoru — nejsem zastáncem masových prověrek, zejména v takovéto rozporuplné době. Jestliže však dojde k skutečnění rozsáhlé prověrky ve straně se všemi mocenskými prostředky i prostředky existenč-

ního postihu jako masového politického nástroje, jestliže se opravdu podcení či odvrhne teze sjezdu o neantagonistických základech naší společnosti, když se postaví tato tendence jako základní, jako směrnice politiky strany, potom to může podle mého názoru vyvolat jen určitou destrukci ve straně a ve společnosti — neboť se to nedá kontrolovat — a tím i stagnaci, která čas od času přeroste v opozici, z které může získat jen nepřátelská protistranická a protisocialistická propaganda, které se tím rozšíří pole působnosti.

Některé věci možná vidím jinak. Avšak celkově mně vychází závěr, že hlavní úder by byl potom v praxi namířen ne na protistranické síly a jejich projevy, jak se to celkem opodstatněně zdůrazňuje v referátě, jak se to tam celkem správně staví na prvé místo, ale dovnitř strany mezi komunisty, což by mohlo postihnout za určitých okolností bezprostřední výrobce i širokou stranickou inteligenci všech profesí.

Mluvíím o tom z pohledu členů strany, z pohledu základních organizací, z pohledu tohoto složitého období. Chápu stále platnou linii boje proti pravicovému oportunismu a chtěl bych zdůraznit i nutnost úsilí o jeho překonání. Jde mi však o to, aby se to v praxi neprovádělo doslova volným stylem, kdo dříve přiskočí, kdo dříve dokáže odhodit pochyby a určité nejasnosti, do kterých se mohl komunista určitými i krátkodobými okolnostmi dostat.

Aby se nepohnula lavina

Myslím ale také, že boj proti oportunismu tímto stylem nemůže sám o sobě všechno vyřešit, sílu strany, její ideovost, ekonomiku, práci státního aparátu, společenských organizací, vlivu na mládež. Říkám to též proto, abychom si povšimli i sektářské tendence a její škodlivé úlohy v současné době. Pro stranu nemůže být užitečné, když si někteří funkcionáři, kteří již dávno — a chtěl bych říci, aby mi bylo dobře rozuměno — dávno před lednem, když neobstáli, udělali z těžké situace příležitost k osobnímu přístupu odvety či svého existenčního řešení. Tím by jenom utrpělo úsilí ÚV KSČ, velké úsilí tohoto vedení strany o naplnění realizační směrnice. Opatření nutná proti oportunismu by neměla vrhat pochybnost na tisíce, zejména řadových členů, tím více dělníků, kteří již v praxi osvědčili stranickou politiku a po dlouhá léta prokazovali oddanost straně a internacionálním vztahům. Mám právě obavu, možná že neopodstatněnou, že se zde může něco roztočit, že se může zde pohnout určitá lavina, která při povrchním přístupu — ne zde, v ÚV, ale v základních organizacích — může vymknout z úmyslů a cílů určených linií ÚV, což ve svém důsledku může ne upevnit, ale snížit vliv strany.

To jsou též některé otázky, které ve mně vzbuzují obavy, a proto jsem o nich hovořil i na předsednictvu. Prosim vás, abyste nepochybovali, že to říkám upřímně. Uvažoval jsem, zda se mám takto upřímně vyslovit o svých pochybách a obavách. Tím více, že jsem politik na odchodu. Přišel jsem k závěru, že i v této situaci — a pro mne zvláště — budu k ÚV upřímný a beru to — soudružky a soudruzí, odpusťte upřímnost — i skutečně osobně. Usuzuji, že čím lépe se bude dařit tomuto ÚV a jeho vedení realizovat nutné úkoly, tím lepší i pro mne, jeho bývalého čelného funkcionáře. Tím chci prostě doložit, že mám i nadále starosti s vedením strany, ústředním výborem a zabezpečením realizační směrnice ÚV.

Další otázka, ke které chci hovořit, je otázka spojeneckých vztahů. Dovolte mi úvodem jednoznačně říci, že nemohu souhlasit s mnohými přímými či naznačovanými obviněními z antisovětiismu, což se v některých místech ozývá a což vychází jistě z objektivních důsledků a velmi vážných následků srpnových událostí na naše vzájemné internacionální vztahy. Prosim však, abyste při veškeré vážnosti těchto objektivních faktorů vyloučili u

mne špatné subjektivní úmysly. I když se mi nepodařilo argumenty i osobními činy přesvědčit některé své spolupracovníky i naše spojence, že naši, v základech správnou politiku vlastními silami splníme tím postupem, který stanovil ÚV a předsednictvo — i když zdoluhavěji — a že ji uhájíme proti různým nebezpečím, i když se ze vzniklé situace vyvodí důsledky i pro mne po třicetileté práci ve straně, ani to — upřímně a otevřeně řeknu — na mém přesvědčení, na mém vztahu k SSSR nic nezmění.

Ve všech úsecích své činnosti, v období okupace, po osvobození, po lednu, jsem jako stranický funkcionář stál vždy a budu stát na zásadě pevné orientace naší strany na Sovětský svaz, a proto jsem tuto zásadu bránil a vždy aktivně vystupoval, i když nebylo v mých silách vždy zabránit, zejména v publikacích, různým výpadům. Přiznávali jsme spojencům práva poukazovat na nedostatky u nás a jednali jsme s nimi o nich. V tomto přístupu nebyly rozpory. I zde však šlo, vzhledem ke složitosti vývoje o volbu způsobu a časovou možnost řešení těchto negativních jevů našeho vývoje a o tom se vedly naše vzájemné diskuse. Neviděl jsem řešení v unáhleném, tím více jednorázovém aktu v obavě, abychom se špinavou vodou nevyplili i těžce narozené lednové dítě.

„Výslovné nepravdy“

Socialistické Československo skutečně nechtělo jít, a naše politika ÚV jednoznačně stála na pozicích, že nepůjde jinam než ke spojení se socialistickými zeměmi, především se Sovětským svazem. To jsme jasně vyjadřovali ve všech našich stranických dokumentech a to bylo a je moje trvalé osobní přesvědčení, tomu chci i nadále přispívat. Tvrdím znovu, a to jsem řekl v minulém roce několikrát, že hlouběji řešit problémy našeho socialistického rozvoje, prohlubovat jeho demokracii a volit postupnou technologii v překonávání negativních vlivů v polednovém vývoji jsme si dovolili právě proto, že naše socialistická podstata byla a je zabezpečována jak rozhodujícími vnitřními silami, tak i především mezinárodně naším spojenectvím se socialistickými zeměmi, především se Sovětským svazem. V tomto mě utvrzovalo i to, že při všech jednáních, kdy jsem byl prvním tajemníkem strany, i v období při zdokonalování Varšavské smlouvy jsme v polednovém období vždy stáli pevně a jednotně se Sovětským svazem v úsilí o její upevnování. Věřte mi, že nemohu uznat za opodstatněné ty argumenty, které se snaží vysvětlovat řadu problémů v našich internacionálních vztazích různými tvrzeními o tom, že jsem zamlčoval — dovolte použít tento termín — zatajil věci před orgány strany. Žádnou otázku, o které jsme se spojenci jednali, jsem si nenechal pro sebe, i když jsem přirozeně některé osobní rozhovory, když nešlo o rozhovory delegací, oznamoval podle charakteru různému okruhu spolupracovníků či orgánů. V některých případech jsou nyní i veřejně publikována neobjektivní tvrzení i výslovné nepravdy. Napsal jsem pro *Rudé právo*, *Tribunu* a *Pravdu* některé odpovědi, např. že po Drážďanech nebyl informován orgán a že se nic neudělalo pro realizování připomínek, že strana nebyla informována o připomínkách spojenců.

Takovéto tvrzení, že jsem neinformoval ani předsednictvo, není pravdivé ani správné. O Drážďanech jsem informoval předsednictvo 25. března (viz usnesení a zápis z jednání předsednictva). Všichni účastníci porady, soudruzi Černík, Kolder, Bilak, Lenárt a já jsme se dohodli na obsahu informace. Nechtěl jsem však pouštět informaci o tom, že v Drážďanech hovořili o změně presidenta u nás apod. Zveřejňování takovýchto a jiných osobních otázek v té době i dnes pokládám za chybné. K podstatným připomínkám jsme se postavili aktivně. Po Drážďanech a květnové poradě v Moskvě přece následovala porada tajemníků OV a KV strany k přípravě pléna, na níž jsem otevřeně řekl (viz protokol), jaké mají sovětské soudruzi připomínky k našemu vývoji, čeho se obávají, což se stalo

potom i součástí přípravy pléna. Závěry a směrnice květnového pléna, pro které jsme se snažili získat celou stranu, byly správnou směrnicí a v jejím prosazení byla hlavní záruka boje proti recidívám antisocialistických interesů a nadějí i krajnostem ve straně.

Sám se v tom nemohu vyznat

Klíčovým problémem se v poslední době staly a stále více dodatečně stávají otázky okolo jednání ve Varšavě. Mně se podkládají různé záměry a z objektivních následků se dedukují subjektivní úmysly nerespektovat internacionální svazky, především okolo našeho rozhodnutí, aby se místo kolektivní varšavské schůzky nejdříve uskutečnily dvoustranné konzultace, vyjasnily sporné a problematické otázky a až potom uskutečnila schůzka společná.

Nejdříve několik faktů, které jsem uváděl i 19. července. Ve dnech 4.-6. července obdrželo předsednictvo dopis pěti bratrských stran. Soudruh Brežněv mně oznámil v telefonickém rozhovoru, že podle mínění vedení KSSS by se schůzka měla uskutečnit 10. nebo 11. července 1968. (Možná že i tato data mohou být příčinou pochybností kolem termínu.) Jak víte — a je to vidět ze záznamů — řekl jsem, že to není možné, že mimo jiné jsou členové předsednictva v této době už na krajských konferencích a že nemohu sám o tak závažné věci rozhodnout. Předsednictvo se sešlo ihned 8. července. Jednomyslně jsme uvítali možnost jednání s bratrskými stranami, přitom jsme však doporučili nerealizovat v krátké době společnou schůzku, ale uskutečnit v nejbližší době dvoustranná jednání. Setkání s předsednictvem KSSS jsme navrhli už na 14. července, event. na jiný termín, který by sovětským soudruhům vyhovoval. Už 9. července ve 20,30 hod. jsem tento náš návrh telefonicky oznámil soudruhu Brežněvovi a druhý den oficiálně prostřednictvím velvyslance s. Červoněnka. Podobný návrh jsme předložili dalším stranám.

Věřte, že v tomto předcházejícím setkání se sovětskými soudruhy — říkám v předcházejícím setkání našich dvou politických orgánů — jsme viděli skutečně cestu k přípravě společné porady.

Dne 11. července v pozdních večerních hodinách dostalo předsednictvo společný dopis pěti stran, který znovu vyzýval k účasti na varšavské poradě. Tento dopis jsme projednali na předsednictvu v pátek, tj. hned na druhý den 12.7. a dohodli jsme se požádat bratrské strany o porozumění pro dvoustranné setkání, především s předsednictvem KSSS.

Je velmi důležité říci, že před jednáním jsem oznámil, že soudruh Červoněnko byl zplnomocněn mně oznámit, že sovětské soudruzi opět doporučují společnou radu. Tedy všichni členové předsednictva o tomto stanovisku — což je ve stenografickém záznamu — věděli.

V této souvislosti se musím zastavit u jedné otázky, uvedené i ve zprávě. Je to otázka data. V dopise z 11.7., který jak víte byl předložen červencovému plénu, datum není. Nyní se uvádí, že mně je s. Červoněnko osobně oznámil. Nejsem si vědom — jinak to nemohu říci — že by mně bylo oznámeno. Neměl jsem a nemám žádný důvod je zatajovat. Proč bych — neumím to právě pochopit — potom, kdybych znal toto datum, psal s. Brežněvovi do Varšavy o datu, proč bych šel se s. Černíkem za s. Kadárem? Proč není datum v dopise, který den před jednáním předsednictva odevzdal s. Červoněnko? Proč není v zápise s. Sojáka o telefonickém rozhovoru už v den konání předsednictva? Jsem z toho skutečně uštváný.

Ale vždyť na takovéto věci musí být dokument nebo aspoň pamětní zápis. Ať už se to stalo jakkoli — nechci kolem toho rozvádět diskusi — ať to bude jakkoliv, sám se v tom prostě nemohu vyznat. Z jednání předsednictva a závěrů je zřejmé to, že otázka data — dovolte to zdůraznit — nebyla v tom období jednání předsednictva podstatná, nestála v popředí zájmu, jak je to vidět ze stenografického zápisu. Svědčí o tom i to, že se v průběhu jednání předsednictva o to nikdo z nás nezajímal. I to svědčí o tom, že šlo především o samotný princip. Zdůrazňuji to jen proto, abychom tuto obsahovou stránku viděli jako hlavní.

Po diskusi na předsednictvu jsme se sjednotili na společném, jednomyslném stanovisku v postupu příprav společné porady, i když někteří soudruzi v průběhu diskuse měli odlišný názor. Skutečně jsme předpokládali, že definitivní termín nebude stanoven do té doby, dokud neprojednáme odpovědi na naše návrhy od zainteresovaných komunistických stran, což bylo právě v den 12. července, a dokud se k nim znovu nevyjádří předsednictvo. Ani já, ani jiní soudruzi v předsednictvu jsme nepovažovali dvoustranná jednání, která měla předcházet společné poradě, za nepřijatelná pro naše spojení.

Dovolte zcela upřímně říci, naopak jsme očekávali právě v dané složité situaci, že se právě proto, že jde o naši stranu, o naši zemi, k naší žádosti o předběžné setkání s vedením KSSS mezi našimi předsednictvy skutečně přihlédne.

Není správné ani dnes opomenout náš tehdejší přístup a hlediska k přípravě porady. Kolektivní hodnocení situace vycházelo z toho, že jsme v tomto období neviděli akutnost kontrarevoluce a bezprostřední ohrožení základů socialismu a socialistické moci. Jednání jsme se však neuzavírali, jak se to mnohými invektivami naznačuje. Navrhovali jsme jiný postup.

Dovolte k této velmi vážné otázce, o které dnes jednáme, to říci? Chápu však současný přístup a důvody k opatřením, která eliminují objektivně důsledky tohoto našeho tehdejšího přístupu.

Na červencovém plénu 1968 jakož i na předsednictvu byl dán úkol neodmítat jednání, nejlépe na roztržku, jak je to vidět z usnesení, ale jednat napřed dvoustranně, především se sovětskými soudruhy, a usilovat o upevnění společenství socialistických zemí. Ihned jsem předložil návrh na setkání mezi našimi předsednictvy. Sovětští soudruzi velmi pečlivě přistoupili k vzniklé situaci a patří jim skutečně dík za setkání připravené mezi našimi předsednictvy strany.

Čierna: žádné tajné dohody

Jednání v Čierné, kde jsem znovu jako vedoucí delegace vyložil naše stanovisko, některé sporné otázky vyjasnilo. Dohodli jsme se přijmout společné komuniké. Hlavní závěr vyústil v přípravě nové porady, a to už šesti stran, která se, jak víte, konala v Bratislavě. To rovněž dokládá, že naše vedení nemělo vůbec žádný zájem o žádnou roztržku, že k této roztržce nedošlo, ale našla se cesta ke spolupráci a novému jednání o přístupu k řešení našich vnitřních problémů, kterou jsem nikdy nechápal jako jednorázovou akci, ale jako přípravu promyšlených opatření.

Nikoho jsem neklamal, soudruzi, když jsem v orgánech i veřejně oznámil že další tajné dohody nebyly na těchto jednáních přijaty. Existovala naše informace pro sovětské soudruhy, jak chceme konkrétně postupovat v řízení informačních prostředků a které kádrové otázky klademe jako naléhavé řešit v průběhu předsjezdového pléna. To jsme po Bratislavě shodně stanovili v předsednictvu na 29. srpna. Tuto informaci jsme mysleli vážně a začali jsme ji vážně plnit. Před vstupem vojsk K 231 už vlastně přestal existovat

a jeho účel — péče o rehabilitaci — přecházel na národní výbory, což bylo schváleno v samém předsednictvu této organizace. Měli jsme pevné stanovisko nepřipustit registraci KAN jako organizaci, nepřipustit sociální demokracii jako novou politickou stranu, ani žádnou ilegální činnost.

Až dnes, když věci se začínají takto odhalovat, musím říci to, co bych nikdy, a to v zájmu mezinárodního komunistického hnutí, neřekl, že obsahem našich rozhovorů byly i vnitřní kádrové otázky*. Pochopitelně, to jsem nedával na žádné široké jednání, protože jsme to se soudruhy připravovali interně, na nejbližší plénum ÚV po bratislavské poradě. Když mi chce někdo vytykat že jsem to nepředložil k realizaci ihned po Čierné, že jsem to chtěl udělat přes orgány strany, nechť si domyslí důsledky takového činu v této době. Vždyť k tomu muselo být plenární zasedání ÚV.

Řešení těchto otázek jsem předpokládal na plénu strany, které bylo svoláno, jak jsem uvedl, na 29. srpna. Mělo předpokládat sjezdovou zprávu, kádrové návrhy; a proto jsem tak dbal, aby předsednictvo už 20. srpna projednalo podklady pro toto plénum. Kdyby se ukázala potřeba, mohl ÚV — a řeknu to zcela upřímně — v důsledku mezinárodních porad i na tomto plenárním zasedání sjezd o několik týdnů odložit. Taková byla linie a postup dohodnutý v předsednictvu. Jako první tajemník jsem se ji snažil dodržet. Znovu prohlašuji, že vstup vojsk v noci na 21. srpna mě překvapil a že jsem o tomto rozhodnutí až do překročení hranic nevěděl a že jsem s touto eventualitou zvláště po Bratislavě nepočítal, vylučoval jsem ji v tomto období proto, neboť jsme připravovali praktická opatření pro nejbližší plénum.

Byli jsme šokováni

Dovolte objasnit i takovouto věc. Dopis, o kterém se říká, že jsem ho zatajil, jsem dostal 19. srpna. Převzal jsem jej spolu se s. Černíkem, myslím ve 23 hodin. Nevím, jaké datum je na dopise, kdy byl odeslán. Máte jej v příloze. Neobsahoval takové upozornění, z kterého by vyplývalo, že hned tuto noc — přečtěte si ten dopis — mám k němu svolat předsednictvo. Samozřejmě, je v něm naléhavé upozornění na plnění opatření a splnění úkolů, o kterých jsme soudruhy informovali v Čierné.

Stejně vyzněl i rozhovor se s. Kadárem 17. srpna. Byla to sobota. Informoval jsem obě tyto strany o opatřeních připravovaných na plénum ÚV. Dopis jsem v předsednictvu přečetl hned druhý den, sice až při vstupu vojsk, což nebylo úmyslné. Věřte mi, že nešlo o úmysl — jak se mi to připisuje — protože jsem o vstupu vojsk předem nevěděl a nepotřeboval jsem uvažovat nad dopisem, zda jej projednáme při prvním nebo druhém bodě. Obsah dopisu sám o tom svědčí, že jsem k tomu skutečně neměl důvod, na předsednictvu bychom jej ten den projednali.

Podobně u rozhovoru se s. Kadárem s informací, která byla předsednictvu opožděně předložena. Říkám, byla to sobota. Zápis na této poradě dělal pracovník mezinárodního oddělení s. Ujváry. Zůstal na Slovensku u své rodiny. Po dvou dnech, v úterý, bylo předsednictvo. Obsah tohoto jednání — můžete si přečíst z toho zápisu, který máte k dispozici — jsem mohl skutečně jen ústně sdělit předsednictvu. Pisemnou zprávu jsem předsednictvu mohl předložit, až když jsem se za devět nebo deset dní vrátil. Je mi

---

* Tady Dubček odbočil od připraveného textu a dodal, že tu má zejména na mysli vzrušený, čtyři hodiny trvající rozhovor s Brežněvem ve vagónu sovětského vlaku v Čierné. Je známo, že Brežněv se hrubě vměšoval do vnitrostranických československých záležitostí a žádal např. eliminaci Josefa Smrkovského.

nepříjemné točit se okolo tohoto dne. Ale na tom chci též ukázat, že nějaký záměr zatajovat, neinformovat atd. u mne nebyl.

V tomto ovzduší překvapení se zrodilo i stanovisko předsednictva, ve kterém jsme vyjádřili, že vojska přicházejí bez vědomí vedoucích představitelů strany a státních orgánů. Byli jsme skutečně šokováni, ale nebyl v tom zlý úmysl. A to chci jen objasnit. Nic více. Vžijte se do momentální situace. Kriticky posuzuji i já to, co posuzují i jiní soudruzi v dnešních dnech. Zda jsme v té době měli k tomuto, v zásadě jen konstatování v té první části, dávat část pojednávající o mezinárodních vztazích, která objektivně měla a má ve vztahu k normalizaci, jak o tom mnozí soudruzi i dnes hovoří, stále negativní dopad. To byla jediná věta prohlášení, o které se v předsednictvu diskutovalo jak z hlediska hodnocení, tak i publikování. Cestu k překnutí toho a úpravu vztahů k přítomným vojskům jsem viděl ve smlouvě o dočasném pobytu spojeneckých vojsk, za kterou jsem se plně exponoval.

Stanovisko předsednictva obsahuje i výzvu ke straně a k ozbrojeným složkám, aby zachovaly klid a nekladly postupujícím vojskům odpor. Ta byla ozbrojenými silami i občanstvem přijatá a splnila svoje poslání. Pokud mi fungovaly telefony anebo jiný styk, snažil jsem se, především však prezident Svoboda, právě tuto část usnesení předsednictva na všech možných místech co nejdůsledněji zabezpečovat.

Držel jsem se závěrů orgánů a neotvíral jsem dosud tyto otázky kolem srpna. Chápu však nutnost vyjasnění. Když dnes už mnozí hovoří a píší i veřejně své názory o osudové noci, doufám, že o ní i já mohu říci aspoň stručně některé poznámky zde, na plénu ÚV strany. Hlavně chci hovořit k tomu, co se v různých interviewech zamlčuje.

Byli jsme zadrženi naší Státní bezpečností

Na předsednictvu se skutečně střetly dva materiály. Jeden k přípravě sjezdu — byl k tomu již nejvyšší čas — a druhý měl být materiál soudruhů Indry a Koldera, který jim uložilo předsednictvo zpracovat na předcházející schůzi. Měl to být především návrh opatření, jak plnit a splnit závěry z Černé a Bratislavy. Soudruzi — jak je vidět i z příslušných dokumentů — nepředložili tato požadovaná opatření, ale jen zprávu o situaci, což se v předsednictvu posuzovalo s velkými rozpaky a nebylo schváleno. Při schvalování programu předsednictva jsem znovu písemně žádal, aby dali to, co jim uložilo předsednictvo — opatření a návrhy, především k splnění toho, co bylo momentálně nejdůležitější a ze závěrů z porady v Černé a Bratislavě. Nebylo na to reagováno, ale bylo žádáno přednostně projednat tuto zprávu bez závěrů jako první.* Dal jsem přednost — podle programu — návrhu zprávy. Až po roce jsem se dočetl v *Rudém právu*, že s. Kolder měl opravdu tato opatření připravena a po roce je publikoval, neboť to měl v kapse. Proč tuto věc, soudruzi, připomínám? Aby zde nevznikl dojem, že toto dohadování pořadí prvního nebo druhého bodu bylo nějakým způsobem z mé strany záměrně vedeno. Vycházejte prosím ze skutečnosti, že jsem nepředpokládal, co se stane v této osudové noci. Není pravda, že jsem nechal předsednictvo bezradně se rozejít. Někteří soudruzi odešli na svá pracoviště s konkrétním pověřením, aby zabezpečovali, na čem jsme se usnesli — zabránit odporu vstupujícím vojskům. Přitom jsme se dohodli, aby každý čekal na svém pracovišti a ostatní aby byli v hotelu. Udělal jsem to s představou, že přijde někdo s pověřením spojeneckých vojsk a podle toho svoláme předsednictvo a rozhodneme o dalším postupu. Před ránem však přišli do pracovny příslušníci — to bych chtěl zdůraznit

* Viz str. 58-60.

— naší státní bezpečnosti, kteří provedli to moje zadržení s tím, že během 2 hodin bude jasné, jak se se mnou má naložit. Přešly, pravda, víc než ty dvě hodiny. Prosím vás pěkně, chci vás celkem upřímně poprosit, abyste i tuto informaci viděli z toho hlediska, že to připomínám pouze proto, aby se nesvalovalo všechno na naše spojence. Uvažte, jak mohly věci jít s co nejmenšími negativními důsledky, jak se to celkem správně považuje, když mnozí činitelé a vrcholné orgány strany a státu, které měly vzniklé problémy, skutečně ihned řešit, byli postaveni mimo tento nadměrně složitý úkol. Přiznám se, že po přečtení sovětského prohlášení mi bylo těžko a líto, a to z toho důvodu, že nás čtyři čelné představitelé nejvyšších orgánů strany a státu nikdo z našich soudruhů neinformoval. To je také příčina, proč jsme nemohli být připraveni ve straně i společnosti na rychlá opatření, plynoucí z tohoto kroku. Připomínám to skutečně jen proto, že se tato otázka otevřela veřejně. Hovoří se mnoho i v rozhlase apod. Jinak bych tuto otázku nikdy neotevíral a já ji skutečně otvírat nebudu. A chtěl bych říci velmi vážně — neotevírejte to už. Není také objektivní, aby se celá záležitost srpna posuzovala jen z tohoto hlediska, jen ve vztahu k našim spojencům.

Neskrývat se za Sovětský svaz

Překročně, soudružky a soudruzi, tímto zasedáním ÚV, zejména mezi řadovými členy strany, tuto velmi složitou noc, které mnohé rozdělila. Ale nedopusťme revanš a dejme komunistům, lidem této země, možnost zúčastnit se na pozitivním rozvoji socialismu v naší vlasti a přes to i na upevňování našich internacionálních svazků. Zvažme, která cesta povede dříve k tomu, aby členové strany a maximální část našich občanů postupně zaujala kladný vztah k našim spojeneckým svazkům v rámci socialistického společenství. Ano, sovětsští vojáci nepřišli zastavit rozvoj socialismu u nás. Já se s tím ztotožňuji. Přišli z obav — jak o tom soudruzi hovoří — z obav o osudy socialismu naší vlasti. Mám však za to — chtěl bych to celkem upřímně zdůraznit — že nepřišli taky kvůli tomu, aby se u nás zastavovala ta politická činnost, která směřuje k upevňování a rozvíjení socialismu v naší vlasti. Jsem přesvědčen, že právě s ohledem na pozitivní přístup našich občanů k pobytu vojsk je nutné, aby se aktivně řešily politické a společenské problémy, aby se nikdo nepokoušel regenerovat dogmatismus a ztrnulost v naší politické práci a neskrýval se s těmito záměry za Sovětský svaz, protože by mu tím velmi ublížil nejen před našimi občany, ale i před světovou veřejností a ztěžovalo by to jen práci a postup konsolidace ÚV a jeho vedení. Z těchto zásad jsme vycházeli, když jsme jednali o moskevských protokolech a hledali východisko ze vzniklé situace.

Není objektivní konstatování, že s normalizací se začalo až po 17. dubnu. Prosím, aby to nebylo chápáno jako nedocenení závěrů dubnového a květnového pléna ÚV, za kterými — a to chci zdůraznit — stojím, jsem jedním z jejich tvůrců. Prosím, aby to, co řeknu, bylo i takto pochopeno. Do dubna bylo třeba překonat složité úkoly pro normalizaci. I to může podléhat kritice, já se tomu nedivím. Víte velmi dobře, jaké složité podmínky jsme překonali od známých srpnových dnů, od prvního pléna. Zabránilo se, možno říci, rozkolu strany, neuznávání závěrů vysočanského sjezdu hned na prvním srpnovém plénu ÚV strany. Smluvně se upravil pobyt sovětských vojsk, k čemuž bylo třeba vynaložit nemalou práci, a to v naší vlastní politické činnosti. Vynaložili jsme velké úsilí k vytvoření ucelenějšího programového postupu ve vzniklé situaci, kterým se stala listopadová rezoluce a první etapa k jejímu prosazení, několikaměsíční práce pro její přijetí ve straně, společnosti a společenských organizacích.

Neuzavírám se kritice a jistě soudruzi mají pravdu, že v tomto posrpnovém období

mnohé v realizaci úkolů podléhá kritice. Vezměme však v úvahu i nutnou časovou postupnost v řešení mnohých závažných problémů, zda by vždy a za všech okolností bylo možno řešit ty otázky dnes, kdyby se pro ně nevytvořily podmínky v tomto období. Listopadovou rezoluci jsme dělali jako platformu, na které bude možno v boji proti krajnostem pravicovým i sektářským položit důraz na další pozitivní řešení společenských problémů a na tomto základě obnovit aktivní jednotu strany a lidu, odstranovat ty nedostatky a následky, ke kterým došlo v předcházejícím vývoji a obnovovat důvěru ke spojencům, získávat pro tuto důvěru skutečně široký okruh občanstva.

Listopadovou rezoluci jsem pokládal za optimální, vyváženou, za horní hranici pro podmínky práce naší strany. V tomto smyslu jsem hovořil i na setkání našich představitelů v Kijevě, o čemž jsem vám, členům ÚV, přednesl svoje stanovisko na lednovém plénu. Moje přesvědčení bylo znovu se pokusit o zformování hlavního pozitivního proudu ve straně i společnosti, proudu tvořivého, který by řešil skutečně základní společenské problémy, odpovídal potřebám z tužbám lidu, a na základě pozitivního programu vést nevyhnutelný boj za matovější podpory lidu, za pozitivní aktivitu strany, jak proti krajnostem, které jej narušují, tak proti nepřátelským silám, kterým jde o udržování antisovětskosti, skepse a nedůvěry k socialismu. Moje přesvědčení bylo a je, že čím dříve se strana dostane k takové pozitivní práci — což bylo zdůrazněno v referátě — tím účinněji a přesvědčivěji bude moci vést zápas za svou čistotu a za vyloučení škodlivých a nepřátelských sil a tendencí ve společnosti.

Soudružky a soudruzi, chci se ještě závěrem vyjádřit k vymezení osobní odpovědnosti za vzniklé problémy a nedostatky. Nechci a nemohu se za období ve funkci prvního tajemníka zbavovat odpovědnosti za nedostatky i za objektivní důsledky politiky ÚV strany, o kterých jsem se zmínil. Vyvodil jsem z toho pro sebe závěry už na dubnovém plénu. Dnes se vyvodí další důsledky a opatření, o nichž jednalo předsednictvo a dnes jedná plénum. Přijal jsem je na předsednictvu, přijímám je na tomto plénu. Pokládám však za nutné říci některé argumenty, které se pro to uvádějí v publikacích.

Vyjádřil jsem se k obvinění, že jsem zatajoval, zamlčoval výsledky mezinárodních porad. Jen dodávám, že jsem vždy postupoval podle dohody a zpravidla dával nejen ústní, ale i písemné informace, které jsou k dispozici. Proto prosím o objektivizaci těchto faktů. Vytýká se mi, že jsem od dubna nešel aktivně s vedením strany při prosazování přijaté politiky. Hned po dubnu jsem se ve třech publikovaných vystoupeních, jak soudruzi vědí, jednoznačně přihlásil a hlásím se i dnes k opatřením dubnového pléna. Potom jsem však nedostal žádné delegování na stranické akce nebo jiné oficiální akce. I protokolárně jsem byl vylučován z různých veřejných akcí, kde se zúčastňovali členové předsednictva, ať už to byly aktivity nebo jiné akce. Původně jsem myslel, že to souvisí s tím, že mám zůstat jako bývalý první tajemník v tuto dobu v pozadí, což jsem považoval za přirozené a správné, a řeknu celkem upřímně, že jsem to i chápal. Před srpnovým výročím jsem se v předsednictvu přihlásil, že vhodnou formou vystoupím ve volebním obvodu proti akcím, které se ilegálně organizují, a bylo mi to také v rozhovoru se s. Husákem a potom i předsednictvem doporučeno. Uskutečnil jsem to, avšak bohužel, ani rozhlas, ani televize kromě *Rudého práva* moje stanovisko neoznámily — i když ČTK dala tento text. V souvislosti s oslavami Slovenského národního povstání jsem byl delegován na 23. a 24. srpna na krajské oslavy do Uhrovcu na Jankův Vršek. Protože bylo po událostech v Praze a Brně, ve vystoupeních jsem měl, jak jsem o tom informoval i soudruhy, stanovisko i k těmto činům a rozhodně jsem se opět distancoval od těchto činů, násilností a vandalismu různých živlů a výpadů proti socialistickému zřízení, jakož i zneužití mého jména při těchto, mnou před srpnem odsuzovaných činech. Z předsednictva mi však bylo oznámeno a doporučeno, že není vhodné, abych veřejně vystoupil, abych se těchto oslav i účastnil. Přijal jsem to, i když se přiznám, nepovažoval jsem toto

rozhodnutí celkem za správné. Někaké písemné prohlášení proti zneužívání mého jména, což by bylo nahradilo toto vystoupení, které bylo právě těsně po těchto událostech, jsem nedělal. Jak je známo, byl jsem při projednávání a podepsal jsem v předsednictvu Federálního shromáždění zákon doporučený předsednictvem ÚV a vládou k postihu těchto živlů. Prosím, aby soudruzi tuto skutečnost vzali jako moji informaci. Hovořím o tom proto, aby se i tyto otázky správněji viděly a bylo pochopeno období mé činnosti od květnového pléna ÚV strany. Prosím vás, soudruzi, dělejte závěry, s tím souhlasím, jsem s tím plně srozuměn a dovedu to rozumově skutečně plně pochopit. Ale nechť nejsem strkán tam, kam jak velmi dobře víte, jsem nikdy nepatřil a nepatřím, protože si myslím, že by to věci neprospělo.

XIV. Sjezd svolán z popudu Koldera a Indry

Vztahuje se to i na neobjektivní posouzení okolností, které vedly k určení termínu XIV. sjezdu a okolo tzv. Dubčekova obratu. K této věci a na to, že vedení podlehlo vlivu nebo dokonce se spojilo s pravicovým nátlakem, jak je to formulováno i ve zprávě. Znovu chci opakovat a prosit vás o pochopení a říci vám známou skutečnost, že sekretariát i předsednictvo strany se nikdy neuzavíralo před možností svolat sjezd v politicky vhodné době a to co nejdříve. Jen jsme nechtěli předem stanovit termín, dokud se nerozhodne pro vhodnou, vývoji a úkolům odpovídající situaci.

Právě s ohledem na některé už uvedené faktory o vývoji situace, přišli za mnou iniciativně s. Kolder a Indra — jistě to potvrdí — s návrhem svolat mimořádný sjezd, stanovit jeho termín. Opírajíc se o pozitivní hodnocení krajských konferencí zastávalo tento názor i politickoorganizační oddělení ÚV, které s. Indra řídil. Vyslechl jsem je, a tak, jak jsme se dohodli, okamžitě jsem zařídil, aby k takové vážné věci byli ještě před jednáním předsednictva přizváni na poradu tajemník i s. Černík, Bilak z Bratislavy apod. Tak vznikl návrh pro předsednictvo a pak i ÚV. Prosím, aby byla objektivizována v tomto směru tato část materiálů, které půjdou k informaci pro stranu.

Na závěr chci ÚV požádat o jedno : nezapomínejte, že nás v lednu ne subjektivní přání nás, jednotlivců, ale objektivní stav ve straně a společnosti donutily, abychom se pustili na nové cesty, hledali nové, účinnější způsoby řešení společenských problémů. Udělejme tedy z loňských zkušeností skutečně hluboké a solidní poučení, zkoumání, abychom čelili negativním jevům z polednového vývoje, jak se o to snaží nynější vedení strany, a mohli znovu a úspěšněji přistoupit k tomuto poslání, které klade doba na naši stranu. Vyvozuji se další závěry k mé práci. Jak jsem již řekl, přijímám je. Ještě jednou vás prosím, nezařazujte mě tam, kam nepatřím. Mým osobním a povahovým vlastnostem nepřisuzujte věci, které jak velmi dobře víte, jsou mi cizí. Snažil jsem se i nyní, i když mně není lehké — to jistě uznáte — zaujmout stanovisko k některým problémům a pohledům. Nevyhnul jsem se, a těžko se mohu v tomto případě vyhnout, i osobnímu přístupu. To jistě i vy pochopíte a to už i proto, že jsou některé problémy dost často stavěny a argumentovány neobjektivně. Věřte mi, že chci být platným členem naší strany a ÚV a aktivně se podílet na socialistické výstavbě a upevňování našich internacionálních svazků se socialistickými zeměmi, především s SSSR, ke kterému — jak víte velmi dobře — mám ve svém přesvědčení zvlášť velmi blízko. Ještě jednou chci v závěru prohlásit, že jednoznačně stojím a podporuji závěry dubnového i květnového pléna ÚV strany.

PROJEV VASILA BIĽAKA NA ZÁŘIJOVÉM (1969) PLENU ÚV KSČ*

Vážené soudružky, soudruzí, nechtěl jsem původně hovořit na dnešním zasedání ÚV. Vycházel jsem z toho, že mé názory na minulou i současnou politiku ÚV zná, a mně není lehké hovořit k problematice okolo s. Dubčeka. Někteří soudruzí — s. Miková, s. Slavík, s. Smrkovský i s. Dubček — zde však vystupovali, jako kdyby se přistěhovali do této republiky před měsícem, jako kdyby v minulém roce zde nežili a nevěděli, co se zde odehrávalo. Vystupovali, jako kdyby někde jinde, v nějaké jiné straně a ne v naší si rozdělili úlohy, jak budou na našem ÚV vystupovat.

S. Smrkovský mluvil, dolo by se říci, jako z okna „pro ulici“, asi jako řečnilval loni na Staroměstském náměstí anebo v Bratislavě po podepsání známého Prohlášení z balkónu Staré radnice. Mluvil tak, aby se vědělo, jaký je on „vlastenec“, jaký je to skutečně „zastánce lidu“. S. Miková si vzala zase za úkol špóplít pínou každého, koho stihne a kolik se do toho kýblu špíny vejde. S. Slavík projevil velkou „starost“ o stranu, o dělnickou třídu, o demokratismus na závodě a pod., a s. Dubček se stále tváří jako člověk, který měl velké a dobré plány a nějaké neznámé síly — a podle všeho tedy asi naši spojenci — mu zhatili cestu, aby mohl uskutečnit svůj velikánský sen, vybudovat nějaký utopický socialismus, třeba „socialismus“ s „lidskou tváří“, který si tak oblíbili zejména odpůrci marxismu-leninismu.

S. Dubček řekl, abychom neotvírali dveře, abychom nehovořili o některých věcech, protože se to může dotýkat i bratrských stran, a proto abychom zavřeli pravdu. Ale s. Dubček sám pootevřel dveře takovým způsobem, které vynášejí nepravdu, mystifikuje ÚV a teď žádá, abychom mlčeli a zavřeli dveře před pravdou.

Všichni tito soudruzí tvrdí, že jak před lednem, tak i loni v lednu byla KSČ v krizi. Ano, i my jsme to tvrdili, když jsme usilovali v ÚV o změnu A. Novotného jako prvního tajemníka. Ale právě proto, že se strana nacházela v krizi, že byla nemocná, tak není možno stranu léčit bitím, bičováním, vyvoláváním takového náporu na její organismus, že se nemohla vzpamatovat z toho, v jakém je položení. A natož už není možné ji léčit na mraze, když jsme ji vysvlékli do naha. A to všechno se loni dělo. Kdo to dělal, to konec konců není nějaké tajemství ani pro nás ÚV.

Můj poměr k s. Dubčekovi je naprosto čistý. Měl jsem ho velmi rád a ani dnes k němu necítím nějakou zlobu, zášť. Mrzí mne, neskonale mne mrzí, že jsme se zmylili ve výběru při jeho volbě. A mrzí mne o to víc, že si s. Dubček ani neuvědomil, kdy se od nás odtrhl a přidal se k nějakým krieglovcům a jim podobným, že si snad ani neuvědomil, jak je pod jejich vlivem. Věřím, že to dobře myslel, a věřím dodnes, že byl přesvědčen, že by touto cestou i něčeho dosáhl. Je mně jen líto, že si neuvědomil a ani dnes si neuvědomaje, kam se naše strana a celá společnost v důsledku těchto falešných představ i chybné praxe dostala. Nikdy jsem před s. Dubčekem nic neskrýval. Řekl jsem, co si myslím, i tehdy, když se jenom diskutovalo, že bude třeba změnit Novotného, že on by neměl být kandidátem na funkci prvního tajemníka ÚV KSČ, protože bude třeba řešit mnoho nepopulárních věcí, že bude třeba na tuto funkci člověka — lidově řečeno — tvrdého, víc principiálního, že on má slabou vůli, a proto by to nezvládl. Že by bylo proto lepší počítat s jiným. Tehdy mně s. Dubček řekl: „Já vím, že ty celkem pro mne nejsi, ale kdybyste mne zvolili prvním tajemníkem, já bych to do XIV. sjezdu vzal a ukázal, jaký bych udělal pořádek“. Musím přiznat, že se to „podařilo“.

* Zčeštěný text. Mezititulky autor knihy.

Když jsme měli trochu vypito

Je nepříjemné, velice nepříjemné pro mne o těchto otázkách hovořit, ale vynutil to s. Dubček a prosím, abyste mně odpustili možná i trochu mého subjektivního pohledu.

Jak to bylo po zvolení s. Dubčeka? Zazlival jsem s. Dubčekovi, že nechal téměř tři dny ÚV prázdný, že nevzal hned — jak se lidově říká — od s. Novotného klíče, abychom se podívali i do jeho osobního archivu, co všechno tam je. Bylo to nutné i k vůli ověření, nakolik jsou pravdivé řeči, že se různé věci připravovaly. S. Dubček velkoryse mávnul rukou, že to není potřeba, ať si Novotný odveze, co chce. To se i stalo. Ten večer jsem mu řekl: „Sašenko, bude potřeba rychle, během pár dní odletět do Moskvy. Třeba připravit něco už mám připravené jak dál postupovat-vysvětlit sov. soudruhům, Komunistické straně SSSR i ostatní bratrské strany informovat, co vlastně chceme, proč došlo k této změně, kde bude potřeba ustoupit, kde bude potřeba postavit hranici těm silám, které se budou chtít na tom přizívit, aby bratrské strany pochopily, co chceme, aby nám porozuměly.“ Považoval jsem za nesmírně důležité zkoordinovat práci naší strany s prací KSSS, aby přinejmenším alespoň věděli o našich záměrech. Tehdy mi s. Dubček řekl, že to neudělá, že do Moskvy nepojede, že si budou muset v Moskvě odvyknout a nemyslet si, že to bude tak jako za Novotného. Předpokládal jsem, že byl trochu vzrušený, a proto že takto hovoří.

Snad si někteří členové ÚV vzpomenou, že 20 dní po zvolení prvního tajemníka v takové krizové situaci, nebylo svoláno předsednictvo ÚV KSČ. Nejenže jsme neměli program, ale za těchto 20 dní se ani předsednictvo nesešlo, aby se poradilo, co udělat. Připomínám, že jsem v té době nebyl členem předsednictva. A když se sešli tajemníci, kteří načrtli určitý program, jak dále postupovat, co by bylo potřeba učinit v organizačních a kádrových opatřeních, tak to s. Dubček nazval frakcionářstvím. Koncem ledna s. Dubček přišel a oznámil, že přece jede do Moskvy na poradu. Správně. A s kým? S jakým programem? Kdo tam všechno jede? Že nikdo, on sám. Myslel jsem, i tak dobře. Když se vrátil zpět, pravil: „Celá KSSS stojí za mnou“. Upřímně jsme se tomu těšili, dávalo nám to víru, že se věci budou dařit.

Za pár dní při jedné příležitosti — když jsme měli trochu vypito — s. Dubček velmi sebevědomě řekl, že v krátké době si budou muset v Moskvě na nás zvyknout a do roka budou před námi malí. Myslel jsem si, že to vyplývá z toho, že jsme měli vypito. Stále jsem upřímně věřil, že s. Dubček to chce dobře. Chtěl jsem proto ze všech sil dodržet slib, který jsem dal na plénu ÚV KSS při volbě — a s. Dubček potvrdí, že jsem ho prosil, aby mě nenavrhol za prvního tajemníka ÚVKSS — že mu budu ze všech sil pomáhat. S. Dubček však nechtěl dopustit ani změny, které bylo třeba udělat už v lednu v ÚV KSS a jeho předsednictvu, nedovolil kooptovat do ÚV KSS ty soudruhy, kteří vinou Novotného nebyli zapojeni do práce vedoucích stranických orgánů.

Letiště ministerstva vnitra

Přišlo 20. výročí únorových událostí. Bratrské strany se sjížděly. Referát, dodnes nevím, kdo, která skupina ho vypracovala, která se dostávala už blíž k s. Dubčekovi, kdyby se našla jeho původní kopie (a někde v archivu by měla být, jestliže se nespálila), byl od začátku do konce revizionistický a likvidátorský. Likvidátorský této strany, revizionistický v idejích marxismu-leninismu. Celou noc u s. Dubčeka na pokoji jsme tento referát prepisovali. Bylo asi 12 hod. v noci, když nám s. Brežněv telefonoval. S. Dubček mu totiž tento referát dal přečíst. To se dělá? S. Brežněv, zhrozen, do telefonu dlouho vysvětloval, co to bude za skandál, jestliže to bude předneseno na slavnostním zasedání ÚV. Museli by

patrně na to reagovat a snad i odejít. Celý referát se přepracoval. Už tehdy s. Brežněv dostával strach. Pak přišly Drážďany. Já nevzpomínám Sofii, řeknu z ní pouze tolik, že když byla loni naše delegace v Moskvě a s. Dubček při tom byl, s. Brežněv připomenul jako v Sofii s. Dubčekovi: „Sašenko, pamatuješ, když jsme v podvečer seděli spolu na divanu a já jsem ti říkal, musíš udělat to a to, došlo u vás k velkým změnám, je potřeba jinak rozestavit kádry, nemůžeš se opírat o ty, ve kterých není záruka, že budou důsledně plnit politiku KSČ, důsledně prosazovat správné leninské metody atd. Slíbil jsi, ano, vrátím se domů, všechno udělám. Vrátil ses, nic jsi neudělal, oklamal jsi nás.“

Přišly Drážďany. Drážďany byly pro nás velkou koupelí, velkou očištnou sprchou. Na jednání jsme nebyli absolutně připraveni. Naše řeči tomu i odpovídaly. Soudruzi nám tlumočili své obavy z vývoje u nás. Můj zápis z porady, který jste dostali, je jenom to, co jsem si stihl zapsat, ale i z toho je vidět, co tam bylo. A jednalo se od rána dlouho do noci. Chtěli s námi ještě dále jednat, ale my jsme pospíchali a ihned po večeri odletěli. Snad se budou soudruzi z naší delegace pamatovat, že nás nějakí italská reportéři čekali okolo půldruhé v noci na letišti ministerstva vnitra. Proto jsme tak pospíchali, poněvadž jsme slíbili, že se udělají opatření, a sami jsme cítili, že je třeba něco dělat. Však nám to řekli: „Všimněte si, co se u vás připravuje — rozvrat strany, státu, všech článků řízení. Podívejte se na to, co vám dělá Smrkovský. Dělá to ÚV, anebo vám přes hlavu Smrkovský? Nevidíte, že vám připravuje kontrarevoluci?“ Nechci tvrdit, že jsme za to Smrkovského měli postavit před soud anebo něco podobného. Ale přinejmenším jsme ho neměli vyzdvihovat do vyšších funkcí. Co si v takovém případě měly o nás bratrské strany myslet?

Problém není v tom, že na předsednictvu byla podána taková či onaká informace. Problém je v tom, co se řeklo a zda se udělala příslušná opatření. V tom, že se nefekla pravda, že se nedělala opatření. Tím, že předsednictvo neznalo pravdu, nevyžadovalo dělat potřebné závěry. S. Dubček se odvolává na zápis, kde je uvedeno, že informace byla podána. Ano, ale obsahově jaká? Taková, že jsme v Drážďanech projednali ekonomické otázky a že bude třeba ve varšavském velení promyslet nějaké vojenské změny. To však na programu schůzky nebylo. Věci v Praze nabíraly rychlý spád. Začaly se splňovat předpovědi z Drážďan. Dozvěděl jsem se, že Smrkovský vyjednává s některými slovenskými soudruhy o jejich zařazení do budoucí vlády. Letěl jsem ihned z Bratislavy do Prahy za s. Dubčkem. Ležel v sanatoriu, měl chřipku. Přišel jsem mu oznámit, že s. Smrkovský sestavuje vládu přes hlavu ÚV, bez porady s prvním tajemníkem a tím méně presidentem. Kdyby něco, s. Miková, šlo tu o protiústavní čin, když někdo sestavuje vládu v době, kdy taková, právoplatná, existuje a normálně funguje. Jak je známo, předsedou vlády byl tehdy s. Lenárt. Čekal jsem nějaký zásah. S. Dubček mi řekl: „Prosím tě, tak jdi a něco udělej.“ To však bylo vše. Smrkovský nebyl volán k odpovědnosti, nebyl dán nikomu pokyn prověřit Smrkovského, ať už je s ním jednou pokoj, ať nekáže nenaroste do takových rozměrů, že se bude muset řešit už bůhvíjakým způsobem. Žel, nic se nestalo. Až když vyvstal Smrkovský jako velký kandidát na prezidenta republiky, tehdy v jednu neděli večer, asi v 11 hod., byl zavolán na ÚV a bylo mu sděleno: nebudeš presidentem republiky, ale budeš předsedou NS. Tak „princiálně“ jsme podplatili s. Smrkovského, aby se neráčil tlačit na pražský hrad. Místo toho, abychom vůči Smrkovskému byli za jeho neodpovědný postup principiální, aby tak postupoval nejen první tajemník, ale i od nás to vyžadoval, ještě mu nabídl vysokou funkci. V takovém postupu bychom mu všichni velmi rádi pomohli, protože jsme si ho zvolili a chtěli jsme, aby věci šly kupředu. Ale věci se umrtvovaly, rozměňovaly. Dá se to pochopit, když v Drážďanech nám řeknou, že nám Smrkovský připravuje kontrarevoluci a my z toho nevyvozujeme přísné závěry, ale handluje s ním, zda má být presidentem anebo „jen“ předsedou NS?*

Měli jsme se zřítit

K otázce sjezdu : Na dubnovém plénu ÚV KSČ bylo řečeno, že nemůže být u nás sjezd, dokud nebude dobře kádrově, programově a organizačně připraven. Přiznám se, že jsem byl přívržencem názoru konat mimořádný sjezd v březnu anebo v dubnu m. r., kdy jsme měli ještě situaci v rukou. 10. a 11. února 1968 jsme byli na Bílé skále-soudruzi Dubček, Černík i já-a velmi jsme s. Dubčeka prosili, aby sjezd byl svolán co nejdříve, protože běží řádné okresní a krajské konference, na kterých bylo možno zvolit delegáty. Vycházel jsem z toho, že dojde ke zvolení nových orgánů na okresech a krajích a bylo by správné, aby došlo co nejdříve i k volbě nového ÚV, čímž by se uchránil ÚV před neoprávněnou kritikou, kterou rozpoutávaly pravicově oportunistické živly. Tehdy nám s. Dubček řekl, že za žádných okolností sjezd nebude. Velice křičel, nepřijímal naše argumenty. Prosím, nebude. Zapsal jsem si do svého deníku a s. Dubčekovi jsem druhý den řekl, že když bude takto dále pokračovat, bude to horší než za Novotného : „Už i ty si nedáš poradit, už i ty křičíš na lidi!“ Uznal a omluvil se.

Drželi jsme tedy linii, že sjezd nebude, pokud nebude programově, kádrově a organizačně připraven. Když se organizoval tlak zprava, že se sjezd musí konat, když se zdůvodňovalo, že už třetina organizací žádá o svolání sjezdu, tehdy jsme vymysleli argument, že slovenská organizace na sjezd nepřijde a že se proto nemůže konat bez jedné národní části strany. S. Dubček na pražské městské konferenci, jak víme, tuto linii neobhájil. Konference odhlasovala, že sjezd musí být. Zvolili mě do Banaké Bystrice na krajskou konferenci, abych udělal všechno, aby nebylo přijato usnesení o svolání sjezdu. Soudruzi, kteří jsou zde ze středoslovenského kraje, vědí, že jsem tam vystupoval třikrát a bylo přijato usnesení sjezd nekonat. Ale potom i mne nechali trhat v rozhlasu a televizi, jaký jsem neprincipiální, že jsem byl proti sjezdu, ale už na květnovém plénu že jsem hlasoval pro sjezd.

Se sjezdem jsme totiž nepočítali ani když jsme odcházeli do Moskvy na poradu. Šlo se tam se značnou namyšleností, hlavně s. Dubček, jako bychom tam stáli přinejmenším nad nimi a ne jako rovnocenní partneři. Jdeme tam jen tak, říkal Dubček, aby se neřeklo. Co budeme chtít, to nám musí dát. Oni nám ovšem všechno nedali. Řekli nám velmi tvrdá, ale spravedlivá slova. Je tu i s. Smrkovský, i s. Černík, a mohou to potvrdit. Řekli nám, že Československo je důležitou součástí socialistického tábora, že naše západní hranice je současně i jejich západní hranicí a dopustit, aby československo vypadlo ze socialistického tábora by znamenalo zradu na socialismu, znamenalo by anulování výsledků druhé světové války v Evropě, pošlapání památky milionů mrtvých v druhé světové válce, a to *nemohou dopustit ani za cenu třetí světové války.*

Vzpomínám to proto, že i s. Dubček často tvrdí, že on nebezpečí neviděl a že nás ani spojenci na nebezpečí ohrožení socialismu u nás neupozorňovali. Nevím, jakým jiným způsobem či jinou řečí měli vyjádřit své znepokojení. Jednání v Moskvě bylo vůbec pro nás trapnou záležitostí. A aby se „zpestřilo“ naše jednání v Moskvě, tak nějaká dobrá duše z Prahy nechala vyvolat s. Dubčeka ze zasedání k telefonu. Vrátil se celý bledý a ne, aby byl aspoň zticha, ale oznámil, že z Prahy telefonovali, že v Moskvě má dojít k porušení navigačního zařízení na našem letadle a při zpáteční cestě se máme zřítit. Můžete si představit, jak to strašně „zpříjemnilo“ ovzduší jednání. S. Brežněv, Kosygin i ostatní to právem považovali za nepředstavitelnou urážku a doslova provokaci. Je lehké pochopit jejich rozčilení. Proto ihned nabídli své osobní letadlo i s pilotem, hrdinou Sovětského svazu. Pro změnu jsme neletěli v noci, jak se původně předpokládalo, ale až ráno, a nepřistáli jsme v Praze, ale v Bratislavě, protože k havárii mělo dojít nad Prahou.

V Moskvě jsme mimo jiné slíbili i to, že sjezd nebude. Na základě porady v Moskvě — a nejde o to, s. Dubčeku, zda byla předsednictvu podána informace nebo ne — důležité však je, že byla vyvolána generální diskuse o politické situaci v zemi. Protokol by někde

měl být. Trvala mnoho hodin, možná 30. Na této generální diskusi jsme se všichni dohodli, že situace je krajně vážná. Všichni, dokonce Kriegel a s. Smrkovský přišel k závěru, že situace je natolik vážná, že nás mohou zachránit možná už jen tanky. Na základě toho byla svolána celostátní porada okresních a krajských tajemníků, abychom si ověřili tento fakt. Na poradě se to plně potvrdilo, dokonce se šlo ještě dále. Tam už ovšem s. Smrkovský a Kriegel nedrželi dohodnutou linii. Po této poradě jsem byl za několik dní pozván k s. Dubčekovi, kde mně oznámil, že sjezd je třeba svolat už na srpen. Tehdy jsem prosil, aby se neustupovalo, že zdezorientujeme ty, co nás podporovali, že pokud nemáme v rukou masové komunikační prostředky, nemůžeme sjezd konat, protože ne my, ale oni ho budou připravovat. Na velké naléhání jsem ustoupil. Současně jsem však žádal záruky, že příprava sjezdu bude výlučně stranickou záležitostí, aby se udělala taková opatření, která zaručí, že na sjezd budou vybráni delegáti stojící na principech marxismu-leninismu, že se do ÚV nedostanou straně cizí živly. Současně jsem žádal, že na nastávajícím plénu musí být řečeno, že ty organizace, které dosud disciplinovaně držely linii nekonat sjezd, postupovaly správně a že je i nyní prosíme o pomoc. Podstatné není, s. Dubčeku, zda jsi už předtím hovořil s Indrou nebo s Koldrem nebo s jinými, zůstává faktem a nezakrýváme si ho, že se to dělo už pod ohromným tlakem pravice. Už jen sám fakt, že se zdůvodňovalo, že svým rozhodnutím chceme „zaskočit“ pravičáky, je projevem slabosti i naivity. To znamená, že když pravičáci na nás tlačili, nechtěli jsme použít síly, ale „figlu“. A co je to, prosím vás, za moc ve státě a vedení ve straně, když si vymýšlí „figle“, místo toho, aby použilo moci, aby pravičáky umlčelo.

Tak se na květnovém plénu usneslo, že sjezd bude, i to, že nám do toho nebude nikdo z ulice hovořit. To se však jen usneslo, ale nedodrželo. Tisk, rozhlas, televize vesele kádřovaly lidi podle svých kritérií. Pražská konferencí se prohlásila za permanentní. S. Dubčeku, doufám, že si vzpomeneš, že v hotelu Praha, tam v té malé jídelničce, jsem tě prosil : usnesme se na tom, že se ruší permanentní konference v Praze, protože to je proti stanování strany. Nesouhlasil jsi, protože prý bychom vyvolali hněv pravičáků. I to je důkazem, že jsme tedy nepostupovali podle stanov, podle svých vlastních usnesení, na základě marxistických principů v přípravě sjezdu, ale pod tlakem pravičáků. Čí linie se vlastně plnila ?

Direktiva emigrace

Nechť je mi dovoleno připomenout direktivu, která byla vypracována reakční emigrací na západě už před deseti léty, kde zdůrazňují, že je třeba rozvíjet frakční činnost, rozkládat stranu a stát zvnitřku, klást požadavky na změnu voleb, aby členové Sboru nár. bezp. švejkovali, aby učitelé nevychovali děti k lásce k socialismu, že je třeba snižovat a rozvracet pracovní a občanskou disciplínu, že je třeba změnit odbory tak, aby nerespektovaly KSČ jako vedoucí sílu, vyvíjet tlak na vyšší mzdy, dovolávat se samosprávy : s. Slavíku, tak, jako ty tu hlásáš! Povolovat soukromé podnikání a vytvářet takové tlaky, které budou nutit stranu od ústupků k ústupkům, od nejistoty k slabosti, nutit na takovou cestu, na které je, jak oni říkají „jejich“ svoboda.

Či je málo faktů, které potvrzují, že se u nás pracovalo podle této direktivy ? Při posuzování těchto smutných faktů není rozhodující, zda si opoziční síly ve vedení strany uvědomovaly, či směrnicí plnily. Rozhodující je především společenský dopad jejich politických postojů a nerozhodnosti. A ten byl pro stranu a společnost katastrofální. Když se však na to poukazovalo, tak jsme byli označováni za „vystrašence“ a „konzervativce“. A tak byla pražská permanentní konference připravena na jakoukoliv dobu svolat sjezd a odstavit ÚV. Prosil jsem už na listopadovém plénu, aby se prověřilo, jak to bylo i s dokumentem, který se vypracoval 8., 9., a 10. května m. r. Nikdo neměl zájem, jak je vidět, aby se to prověřilo. Jde o dokument, na jehož základě se měl odstavit ÚV i s. Dubček.

Proč by u nás nemohlo být pár sovětských vojáků ?

K dopisu s. Brežněva. S. Dubček zdůvodňuje neúčast na schůzce tím, že postup dohodl se s. Černíkem a se mnou. Avšak ani já, ani s. Černík-kterého tím neberu pod ochranu-jsmo přece dopis od s. Brežněva nedostali. Dostal ho osobně s. Dubček. Když rozhodl, že nepůjde na schůzku, no tak nepůjde. Nemohl jsem ho přece donutit. Ale na schůzku bylo třeba jít. Zval ho přece představitel nejbližší bratrské strany k posouzení zhoršující se situace. Ne proto se nejelo na schůzku, jak tvrdí s. Dubček a jak se i oficiálně oznámilo. Když s. Dubček pootevřel dveře, tak pootevřím i já. Ne proto se nejelo ne schůzku, že byly okresní konference, že nemáme čas, ale mezi námi to zdůvodňoval s. Dubček tím, že nás tam bude Brežněv nutit k tomu, aby v republice zůstala sovětská vojska, která byla u nás na cvičení. *Jaký strach má první tajemník ÚV KSČ z toho, že tu bude pár sovětských vojáků ?* Jaký strach ? Přitom se ověřovaly hroby padlým sovětským vojákům, slovně vzdávaly díky za jejich prolitou krev, ale jejich synové tu už nesměli zůstat několik dnů. I to přispívalo k narůstání antisovětské vlny.

Ještě se musím vrátit k jedné příhodě, která se stala v Moskvě 5. 5. 1968. Diskutovalo se tam v zahradě před snídaní, zda bychom nemohli početně snížit armádu, že potřebujeme pracovní síly, že bychom nemuseli mít na ni takové výdaje a pod. S. Dubček říkal, že s. Brežněv nebyl proti tomu, že však zdůraznil, že naše západní hranice je společná, abychom jim vyčlenili určitý úsek západní hranice, který budou chránit svými vojsky na jejich náklady. Přijali by to u nás lidé, kdybychom jim řekli, že tím, že snížíme stav naší armády (řečněme o 50 tisíc), získali bychom nejen pracovní sílu, třeba pro výstavbu bytů, ale navíc ušetříme i další výdaje na armádu s možností jejich efektivního využití v jiných odvětvích a že tuto mezeru v obraně našich státních hranic by na sebe převzal Sovětský svaz. (Potlesk) Na tento návrh se nepřistoupilo ze strachu před „narušením“ naší suverenity a pod.

Za noci všechno obsadit

O narůstající krizi, o naši nemohoucnosti postavit se proti rostoucímu nebezpečí zprava jako hlavnímu nebezpečí jsem hovořil se s. Dubčekem často. Jednou jsme ve dvou chodili okolo Vltavy jako blízcí, skutečně blízcí přátelé. Říkal jsem mu : „S. Dubčku, Sašenko, nech to tu v Praze. Ty to nezvládneš, dovede se to do katastrofy. Vrať se nazpět na Slovensko, já se tentýž den vzdám v tvůj prospěch funkce prvního tajemníka ÚV KSS.“ Zopakoval jsem to u něho v kanceláři. Říkal jsem mu, že oba dva budeme stát před soudem, ze strany nás vyloučí. Ptal se, za co prý ? Ty za špatnou politiku, já za to, že ti pomáhám. Za rozval strany, za oslabení státu, za zpětrhání svazků s nejbližšími spojenci, za škody napáchané v mezinárodním komunistickém hnutí. Vzpamatujme se! Já tě prosím-a soudruzi potvrdí, že jsem na předsednictvu říkal, že bych byl nerad, aby si lidé mysleli, že nám v tobě vyrůstá čs. Nagy. Uznával, často mi říkal, že Kriegel a jemu podobní jsou škůdci této strany a této společnosti. Ne že by v tom něco udělal, ale naopak, stále více se s nimi sblížoval a dovolil jim rozvracet předsednictvo. V předsednictvu se prostě nedalo diskutovat, tam už nebyl dialog, tam byl monolog. Možná, že si s. Dubček na to nevzpomene, jako si nepochybně na mnohé jiné věci. Jednou jsem mu přesně napsal a v předsednictvu odevzdal, jak postupovat dál, že když nemáme odvahu zastavit protistranickou a protisovětskou kampaň mocenskými prostředky : „Prosím tě, je třeba připravit 40 lidí do rozhlasu, 40 lidí do televize, do jednotlivých redakcí a za jednu noc toto vše obsadit, protože jinak se nevyhneme katastrofě.“ I spojenci nám ustavičně dokazují, že to je naše nejslabší místo. Strana bez masových komunikačních prostředků je hluchá a němá. Nebylo

tajemstvím, že masové komunikační prostředky přes FITES řídil Liehm. Mozková centra byla v Ústavu dějin socialismu, na některých ústavech ČSAV i na Vysoké politické škole ÚV KSČ. Tam se tvořily koncepce, dávaly rozumy a FITES byl rozehrávačem na všechny strany, na masové komunikační prostředky. Jejich cílem bylo vydržet pokud možno v klidu nějak do sjezdu, zvolit pravičácký ÚV, potom s ním připravit volby do NS, a tak klidnou, tichou cestou vystoupit z Varšavského paktu a vyhlásit neutralitu ČSSR. To přece nebyla žádná tajnost, každý, kdo sledoval vývoj a jejich činnost, viděl, že se připravuje únor naruby.

Gomulka : bylo třeba zlikvidovat sionisty

Pak přišla Varšava. S. Dubček naši neúčast zdůvodňuje tím, že neznal přesný termín. Jako by termín byl rozhodující. Rozhodující je to, že nás pozvali a my jsme to odmítli. S. Dubček, doufám, nepopře, že jsme v předsednictvu někteří říkali : nás tam nemusíte brát, abychom vám tam nevyvraceli naše názory, ale do Varšavy je třeba jít. Začalo se zdůvodňovat, jak se to ještě jinak „moudře“ provede atd. Nepůjdeme tam, neboť se nedáme prý soudit. A když půjdeme, tak i Gomulka se nám musí zodpovídat, proč má nepokoje a pod. Ale Gomulka aspoň přiznal, že tím, že se důsledně nevypořádal v r. 1956 s různými pravičáky, sionisty a pod, že se mu to vymstilo také v r. 1968. Je to nepříjemné, ale musíme to připomenout, protože s. Dubček nějak zapomíná, jak se věci odehrály.

Neuškodí připomenout, jaká byla v předsednictvu atmosféra, když jsme se dozvěděli, že bylo ve Varšavě přijato stanovisko k situaci u nás. U některých soudruhů doslova nastala panika. S. Smrkovský po dramatické scéně, při které vykřikoval, že „zítra se bude střílet, zítra tu budou tanky, zítra už budou samovraždy, soudruzi“ — padl na stůl. Když však s. Červoněnko, velvyslanec SSSR, oznámil obsah dopisu přijatého ve Varšavě, z něhož vyplývalo, že tanky nepřejdou, co se stalo, s. Smrkovský? Přišel jsi do zasedačky s tím, že je všechno v nejlepším pořádku a ukázal jsi velkou pusou (Smrkovský: To je třeba dokázat! S. Sádovský : Já to dosvědčuji, že to tak bylo!)

Sklerotici

Postup předsednictva jako orgánu byl nejednotný, nekoordinovaný. To se projevilo i v přípravě na Čiernou. Čierna byla východiskem z krize. Projev, zpráva či stanovisko, které tam měly být předneseny s. Dubčkem, předsednictvu neprojednávalo. Každý si tam hovořil sám za sebe. S. prezident, který nebyl o mnohých předcházejících jednáních informován, protože nebyl členem předsednictva, byl zahrnut do delegace vzhledem k jeho vysoké autoritě, ale zejména ve snaze demonstrovat celonárodní jednotu a vyvinout tak maximální tlak na sovětskou delegaci. Šlo o jasnou snahu přikrýt autoritou soudruha Svobody, hrdiny SSSR, neprinciální postup předsednictva a tím ještě dále dezorientovat členy i nečleny strany. Vzpomínáš si, s. Dubčeku, jak jsi říkal po rozhovoru se s. Brežněvem ve vagoně mezi čtyřma očima : „Velkou věc jsem odvrátil, soudruzi, velikánskou věc!“ Jaká to byla věc, kterou jsi odvrátil? Po Bratislavě s. Mlynář vystoupil v předsednictvu tak hrubě proti bratrským stranám, že by to muselo urazit i leckterého buržoazního politika, kdyby byl přítomen tak hrubým výpadům proti spojeneckým představitelům. Tvrdil, že mezinárodní komunistické hnutí a socialismus musí být v takovéto krizi, protože v čele tohoto hnutí stojí takoví sklerotici a takoví nemožní lidé a vyjmenoval všechny, kteří byli v Bratislavě-pravda, mimo naše. Ejhle, jaké bratrství, spolupráce, jaký proletářský internacionalismus se hlásal přímo v předsednictvu KSČ! A náš první tajemník neřekl ani

slovo. Neřekl : s. Mlýnáři, musím tě vyhnat z tohoto orgánu, protože s takovýmto řeční nemáš právo vstoupit ani do budovy ÚV, natož abys zasedal s námi ve vedoucím stranickém orgánu. A když jsem proti těmto hrubým urážkám protestoval, tak s. Dubček to „zduvodnil“, že se Mlýnář „jen utrl“. A proč se s. Mlýnář „neutrl“ láskou, laskavým slovem, proč se utrl takovýmto špiněním bratrských stran ? I zde se zřejmě potvrdilo : co na srdci, to na jazyku.

Soudruzi Dubček, Miková i jiní říkají, že nevěděli že přijdou spojenecká vojska. Každý pionýr, který se učí 14 dní topografii a který by se trochu vyznal v politické situaci a zúčastňoval by se uvedených jednání aspoň jako pikolík, tak by musel vědět, že zde jiného východiska nebude, když se nechala tak rozvrátit strana i stát, když socialismus byl smrtelně ohrožen. Byl tv vzpomínaný rozhovor s. Dubčeka se s. Kádárem. Byl jsem prvním tajemníkem na Slovensku. S. Dubček mně neřekl, že jde na schůzku se s. Kádárem do Komárna. Nemusí, to mu nezazlívám. Vrátil se. Chodili jsme do půlnoci po bratislavských ulicích. Ani slovo mně neřekl, že byl na schůzce s Kádárem. Přesvědčoval mě však, že v úterý na předsednictvu předloží návrh, aby pro český sjezd byl za prvního tajemníka navržen s. Smrkovský. Já jsem mu říkal : „Prosím tě, Sašenko, co ti ti Češi udělali, že jim chceš tolik škodit?“ (Potlesk). To není k potlesku, soudružky a soudruzi, to je naše tragédie, že se s. Dubček nechal tak balamutit, že už vůbec nedovedl rozpoznat, co je vlastně pravda a co ne. A já mu říkám : „Prosím tě, nebudu tě podporovat a ani o tom asi nebudeme diskutovat. UVědom si, že když neuděláme okamžitě pořádek, když neuděláme opatření, jak jsme slíbili, tak nevidím jiného východiska, jen to, že to za nás musí udělat oni. Na Ukrajině, v Polsku, v NDR, před třemi dny v Maďarsku vyhlásili manévry. A neplníme závazky z Černé a z Bratislavy. Není možné, že by spojenci nás nechali pokračovat v tomto rozvratu“. S. Dubček však celou věc odbyl tím, že mi řekl : „Víš, ty máš jednu velkou chybu, že jsi ustrašený, že vidíš věci černě“ Prosil jsem ho, aby ihned sedl do letadla, letěl do Moskvy a pokusil se dohovorit se s. Brežněvem postup. Bude tragédie, jestliže dojde k roztržce mezi našimi dvěma stranami. S. Dubček nejen odmítl, ale hrubě se vyjádřil o s. Brežněvovi a prohlásil, že s ním už jednat nebude. Na tom jsme se rozešli.

V pondělí večer jsem letěl do Prahy, protože v úterý ráno v 10 hod. mělo být předsednictvo. V letadle letěl s. Dubček, Barbírek a já. Neřekl ani slovo, co bylo na setkání se s. Kádárem. Tehdy jsme se ho s Barbírkem zeptali : „Tak co ti Kádár řekl?“ Zvedl hlavu a řekl : „Ale Rusáci jsou nějak nervózní.“ To bylo jediné. “ To bylo jediné, co v letadle řekl. No, když jsou Rusáci nervózní, tak to není asi bez příčiny a měli bychom se také i my zamyslet. Co se dělo dál, to já všechno samozřejmě nemohu vědět. Co se dělo tu noc z 19. na 20. srpen nevím. Dopoledne jsem se pokoušel dostat k s. Dubčekovi se s. Hruškovičem, později se s. Barbírkem, ale s. Dubček na ÚV nebyl. Zasedání předsednictva bylo o 14 hod. po obědě. S. Dubčeku, ty jsi přece musel vědět dříve než v pondělí o dopise politbyra ÚV KSSS ze 17. 8., ve kterém žádalo, aby s ním bylo ihned seznámeno předsednictvo ÚV KSČ. Jak to, že jsi nic neudělal ? Po rozhovoru se s. Kádárem, po takovýchto rušných dnech, jaké se tehdy prožívaly, ty jsi jako první tajemník neměl co dělat v pondělí 19. 8. v Bratislavě! Měl jsi letět po schůzce se s. Kádárem ihned do Prahy a mobilizovat všechny síly na odvrácení nebezpečí. Měl jsi ihned svolat předsednictvo. Přiletěl jsi však s námi až v pondělí večer do Prahy, jako by se nic nedělo. Ale i tak jsi ten dopis musel mít v pondělí večer už v rukou. To znamená, že jsi měl svolávat okamžitě předsednictvo a okamžitě měla nějaká delegace letět do Moskvy. Neudělalo se to. Ani ráno se předsednictvo nesešlo, ale až o 14. hod. A ani tehdy jsme tak vážný dopis nezačali projednávat o 14. hod., i když s. Kolder o to žádal. Začal se však projednávat, až když vstoupila spojenecká vojska na naše území. A potom se přijalo usnesení, že se s tím nedá nic dělat, že vojska jsou už zde. S. Dubček říká, že neměl ani potuchy, že by mohlo dojít ke vstupu spojeneckých vojsk. Ocituji šifru, kterou poslal čs. velvyslanec z Budapešti, s. Púčík : „20. 8. v 17. hod. zavolal zpravodaji ČTK v

Budapešti anonymní hlas a rozčileně sdělil, že dnes o půlnoci začne obsazování ČSSR. Žádal ihned to sdělit voj. přidělení zastupitelského úřadu.“ Tuto šifru doručili s. Dubčekovi večer asi okolo 20, 30 hod.

Dubček : I kdyby ze mne řemeny řezali ...

Proč jsi neinformoval předsednictvo a ani se nesnažil spojit se s Moskvou a ověřit si, zda je to pravda? Nesvědčí ti o naprosté nezodpovědnosti vysokého funkcionáře? Tak nebo onak, i kdyby to byl bluf, bylo potřeba okamžitě volat Moskvu, co se děje, proč jsou takové poplašné zprávy z Budapešti. Nic podobného se neudělalo. Nebudu popisovat noc z 20. na 21. 8. Příčiněním Kriegl, Smrkovského, Mlýnáře však antisovětská hysterie přímo v předsednictvu dosáhla takového stupně, byly vyslovovány tak neuvěřitelně hrubé urážky na adresu nejbližších spojenců a bratrských stran, že i nejhorší imperialističtí štváči by vypadali proti nim jen jako začátečníci. Zůstává však faktem, že když jiné orgány, krajské a okresní, se scházely, aby posoudily vzniklou situaci a přijaly stanoviska, tehdy ses ty vzdával funkce prvního tajemníka a přerušil jednání předsednictva. Jak mělo předsednictvo střízlivě posoudit situaci, když ses zbaběle vzdával funkce s tím, že s Rusy, se sověty dělat nebudeš, i kdyby z tebe řemeny řezali? Rozpustil jsi předsednictvo s tím, že se ráno v 9 hod. sejeme. I dnes je strašné pomyslet, že v době, kdy se ženy a děti budily a nevěděly, co se děje, v tomto okamžiku první tajemník zorientuje vedoucí stranický orgán jenom k tomu, že se zmůže na jediné, že přijme antisovětské prohlášení, které nemůže posloužit ničemu jinému než dezorientaci celé strany a naší společnosti.

Pracovali jste podle direktivy ze Západu

Co bylo dále, to je už známé. A soudruzi Smrkovský, Slavík, Miková využívají i dnes tribuny ÚV KSČ, aby dále rozvíjeli svoji demagogii a dále klamali lidi. S. Miková navíc klade teatrálně otázku, kdo pozval spojenecká vojska? S. Miková : pozval je rozvrat a nepořádek v této republice, který jste i vy pomáhali vyvolávat! (Bouřlivý potlesk.) Když je podpálený dům a v tomto domě žije nezodpovědný hospodář, který nechá oheň rozhořívát a nehasí, tak čestní obyvatelé tohoto domu a sousedé, každý z nich by měl křičet o pomoc, zdvihnout zvonek a zvonit na požárníky, aby přišli požár uhasit. V zemi se vyvolá rozvrat, strana, státní orgány jsou rozložené, nikdo neví, co kdy přijde, kdy bude dán signál k vraždění komunistů! A podle soudruha Dubčeka, Smrkovského a dalších-KSSS, sovětské lidi, kteří tolik obětovali za věc socialismu, lidi, kteří obětovali nejen mnoho ze své práce, ale i svou krev, tito lidé se měli klidně dívat, jak je ohrožován socialismu v ČSSR, jak poteče krev našich poctivých lidí—nebo měli odvrhnout všechny mylné měšťácké teorie a jít včas svým třídním bratrům na pomoc? (Potlesk) Rozhodli se, jak jim kázala jejich internacionální čest, svědomí a povinnost. Dovolte mi zjednodušeně odpovědět : pozvali jste je všichni vy, vážení, kteří jste svou nezodpovědnou prací, svým rozvracením strany napomáhali tomu, aby strana byla zevnitř rozbíjena. Kdyby strana byla jednotná, tak není takového nepřítel, který by mohl dosáhnout svých cílů. Ale strana se rozložila zevnitř. Podívejme se na mnohé krajské výbory strany i město Prahu, v jakých pravícově oportunistických rukou už byly. Co by takto rozložená strana mohla dělat v době, když hrozilo, že v kteroukoliv hodinu mohl být dán signál k vraždění komunistů a čestných občanů našeho státu? Či politiku, vážení soudruzi, jste vlastně dělali? Tu, kterou jsem zde uváděl jako direktivu ze Západu, kde se dává recept, jak rozvracet, jak vzít komunistické straně moc z rukou? Kde se říká, že přímý útok na svržení socialismu, tj. otevřenou

kontrarevoluci, je třeba zvolit „jenom jako jednu z možností“ za předpokladu, že se vytvořily pro to podmínky. Neplnili jste jejich linii, když doporučovali, že je třeba najít někoho, kdo by se pokusil zmocnit se mocenských pozic ve straně a státě? Jak je vidět i to se dařilo.

Jako kdyby s. Slavík, s. Smrkovský, s. Miková nevěděli, že pro nás jako pro socialistický stát, tak jako pro každý jiný stát vyplývají ze spolenectví nejen práva, ale i nějaké závazky. Ale jak je vidět, to měli plnit jen spojenci, pro nás to neplatilo. Je třeba, abychom si hluboce uvědomili, co to řekl i s. Nový, že *dubčekismus se stal mezinárodní formou oportunismu*, maloměšťáckých představ o socialismu, a proto mu tak maloměšťáci doma i na Západě tleskali. Vždyť, s. Dubčeku, několikrát jsme se tě ptali jak to, že nechápeš, že ses stal symbolem nejreakčnějších živlů, antisocialistických sil? Proč tak zuřili 21.8.1968? Proto, že by se snad NSR strachovala o naši suverenitu, že by se o ni strachovali i američtí imperialisté? Ne! Zuřili proto, že se zmařily jejich plány na rozbití ČSSR, na likvidaci socialismu u nás! Proto tak zuřili. Tvoje tragedie, s. Dubčeku, a nakonec i naše je v tom, že ty jsi ztratil soudnost, zvykl sis na pochybnou slávu, na slávu nejenom od lidí, kterou ti organizovali vysloveně i naši nepřátelé. To ti ještě dnes zaslepuje možnost vidět věci tak, jak ve skutečnosti jsou. Prosím vás, zamysleme se nad tím, jak se mohlo stát, že tak zkušená strana jako naše, tak kulturní národy podlehly během tak krátké doby falešným netřídním heslům. Je přímo neuvěřitelné, že se podařilo až tak oklamat lidi a vyvolat hysterii antisovětismu, dokonce větší, než se podařilo masarykovské republice nebo v období tzv. slovenského státu Tisovi. Nepoučili se ani z vlastní minulosti, ani z nedávné historie mezinárodního dělnického hnutí.

Komunisté nezavěcují život jen svému národu

Začal se v rozporu s historickou pravdou nekriticky vytvářet nový, ještě větší kult — kult jakési hrstky „mužů ledna“. Ve známé psychoze potom nebylo těžké udělat z hlupáku génia a ze zbabělcu hrdiny. (Potlesk) Je možno hodnotit jinak než zbabělost to, že se vedení strany i státu nepostavilo na odpor proti těm, kteří hnali celou stranu do „uličky hanby“, že se trpně přihlíželo k tomu, že staří, zakládající členové strany byli obviňováni jako nepřátelé, a buržoazní elementy byly vychvalovány jako progresivisté a vlastenci? Je lépe si myslet, že všechno to byla hloupost než záměr, protože i hloupost je dar boží. Jestliže bychom uvěřili, že to byl záměr, tak by se to *nemohlo označit jinak než jako zločin*. Či snad, s. Slavíku, komunisté zavěcují svůj život jen svému národu, nezavětíli ho i mezinárodnímu proletariátu a pokroku lidstva vůbec?. Či snad je možno v současném třídě rozděleném světě budovat socialismu a zabezpečit národní a státní bezpečnost izolovaně od ostatních socialistických zemí, jen pro sebe? A zejména když jde o tak malou zemi, jakou je naše? Či snad není v nejvlastnějším zájmu našich národů plně se opřít o silného socialistického spojence? Či snad někdo bude chtít tvrdit, že italským, francouzským, rakouským či jiným britským či jiným komunistům by se lehčeji pracovalo — i když dneska ještě mnozí z nich dobře nechápu, co se stalo 21.8. — kdyby u nás socialismus propadl? Dodatečně naříkat, že se to nemělo dovolit, by bylo již pozdě. Dům by byl již shořel. Či nestojí za zamýšlení, že s. Smrkovský, Slavík, Kriegl a ostatní usilovali v uplynulém roce o takový socialismus, který se líbil především revanšistickým kruhům v NSR, imperialistům v USA i církevní hierarchii ve Vatikáně? Stalo se už, že by papež pochválil třeba své soukmenovce, italské komunisty? Nás však ano, a my jsme se tomu těšili, jací jsme géniové na tomto světě, když nás chválí i papež! Kdo nám tolik tleskal a chválil nás za náš socialismus, prosím vás? Mnozí tleskali i u nás, protože tomu nerozuměli, do mnohých věcí neviděli a byli klamáni. Hlavně nás však chválili a socialismus s „lidskou

tváří“ nám doporučovali nepřátelé socialismu. Nyní však je třeba vyvést z toho falešného opojení stranu i národy. A tuto daň budeme draze a těžkým potem platit. Dnes se nedá slibovat volný čas, velké mzdy a bůhví co všechno. Dnes se dá slibovat jen tvrdá práce a vyžadovat velká disciplína. A to bude potřeba lidem říci. Jsem hluboce přesvědčen, že tím, že 21.8.1968 zasáhla u nás vzájmou obrany socialismu spojenecká vojska, *socialismus tím i před vnějším světem ukázal, že se umí ubránit*. Dlouholetá taktika Západu směřovala k tomu, aby dokázala a přesvědčila jiné malé národy, že Sovětský svaz ustupuje, že nemá odvahu postavit se na obranu socialismu. Naši spojenci a zejména SSSR takto ukázali, že i v takovém případě, jaký se vytvořil u nás, když se nemobilizují vnitřní síly na obranu socialismu, ale naopak, když se ustupuje před antisocialistickými a kontrarevolučními silami, je internacionální povinností uchránit vymoženosti socialismu společně, protože je to v zájmu celého socialismu, celého pokrokového lidstva. Vlastenectví není ve slovním vyhlásování výlučností národní specifiky apod., ale v praktickém, reálném zabezpečení všestranné jistoty a bezpečnosti svého lidu, všestranného rozvoje hospodářství a kultury. A takováto jistota nemůže být nikde jinde jen v socialismu a může být jenom po boku socialistických zemí.

Chtít být populární u všech je bláznovství. A usilovat o popularitu u všech, i u otevřených nepřátel v tak složité době, jakou jsme prožívali, je zločinem a ne popularitou. Odpusťte mi, že jsem možná subjektivně reagoval na to co tu s. Dubček i jiní hlásali. Nesmírně mne mrzí, že s. Dubček tak vystoupil, že stále ještě nechápe, že dovolil stranu i společnost přivést do katastrofy. Nepřeji nic špatného s. Dubčekovi. To, že věci nechápe s. Smrkovský a s. Slavík nebo někteří jiní, to zase já chápu, protože oni chtěli něco jiného, jinou stranu, jiný pořádek, jiný socialismus. Dodnes ale věřím, že s. Dubček to nemyslel špatně, ale že nezvládl úkol, že byl oklamán a dodnes se nechává klamat falešným slavo-mamstvím. Podlehl falešným představám, že byl velkým vůdcem a že mohl být ještě větším, kdyby se mu to bylo „neznemožnilo“. Čím dřív pochopí tento svůli hluboký omyl, tím bude lépe pro něho, pro naši stranu i pro nás všechny, kteří jsme s ním pracovali, měli jsme ho rádi a byli bychom rádi, kdyby zůstal s námi na jedné lodi. (Potlesk.)

Z PROJEVU LUDVÍKA SVOBODY NA ZÁŘIJOVÉM (1969) PLENU ÚV KSČ

Soudružky a soudruzi, dva dny sedím před vámi, dívám se do vašich tváří a cítím za svou povinnost, abych vám několika slovy řekl něco o své osobě. Jsem přesvědčen, že to prospěje i další naší práci.

V dubnu 1945 jsem byl volán znovu do Moskvy, kde byla sestavena vláda. Byl jsem určen členem vlády, ministrem národní obrany. Samotnému Gottwaldovi říkám — ale já vám povím podrobněji, jak to bylo. On mně říkal Ludvíku a žádal mě, abych mu říkal Klémo. Ptám se ho : „Klémo, prosím tě, co brání nyní tomu, abyste mě přijali do strany?“ Kléma kouří tu dýmečku, vyndá ji, rozesměje se a říká : „Ludvíku, víš ty, co je parita?“ (Veselost v sále.) „Já vím, co je parita, ale co já mám společného s paritou?“ Podruhé vytáhl dýmku a řekl : „A víš, že máš?“ A vysvětluje mně, jaký by to mělo vliv, kdyby mě přijali do strany, že by ztraceli při bojovém hlasování zasedání vlády jeden hlas, to jsi ty, druhý — to by byl Nejedlý. Dále tu byl Hasal, který byl sice Benešův člověk, ale strana ho navrhla na funkci ministra železnic. Také Jan Masaryk nikdy nešel — to mně mohou někteří soudruzi potvrdit — na bojové hlasování. Když došlo k bojovému hlasování, tak říkal : „Chlapci, nepobijte se tady, já musím jít, a odešel.“ (Smích.) Strana tak získala čtyři hlasy — tak mně to vysvětlil soudruh Gottwald.

Vrátili jsme se do Československé republiky v květnu 1945 a úspěšně jsme tento boj zakončili. A tady mně Gottwald tehdy řekl : „Už se nehlas do strany, až přijde čas, my tě pozveme, ale my s tebou počítáme.“

Já jsem byl věrným členem a ukázněným členem strany. A když přišel únor roku 1948, to už jsem mohl víc pomáhat straně a státu než s tím bataliónem nebo s tou brigádou a nakonec korpusem. To už byla celá nová československá armáda.

Někteří, kteří jste byli na mimořádném zasedání obrozené Národní fronty, asi víte, že mně mnozí vytýkali, že jsme přišli pozdě. A někteří říkali : „Přišel pozdě, poněvadž jednal se sociálními demokraty atd.“ Nikoliv. To bylo na přání Klementa Gottwalda — v přítomnosti byl Zorin a Slánský — kdy mně Gottwald říká : „Tak, Ludvíku, přijďte?“ Já jsem říkal : „Ano, přijdeme, ale já nebudu sám, přijdou se mnou ještě dva generálové.“ „Ale přijďte tak o 8-10 minut později, kvůli efektu.“ Já jsem mu říkal : „Klémo, prosím tě, my jsme vojáci, my nemůžeme přijít pozdě.“ „Ale přijďte o 8-10 minut později.“ To bylo v jeho bytě a odpoledne nebo navečer byla recepce na sovětském velvyslanectví, Bylo to na oslavu výročí založení Sovětské armády. A tam se Kléba se mnou ještě sešel a řekl mně : „Tady budeš u toho telefonu, nebo si tady nech službu a my jedeme napřed, my tě zavoláme.“ Tak se stalo. My jsme jeli tak asi za 8-10 minut, přišli jsme později. A jak jsme otevřeli dveře, pochopili jsme, co je to efekt. Poněvadž do té doby tam armáda nebyla. A teď jsme přišli tři generálové. Tak samosebou, že to bylo milé překvapení.

Na tomto zasedání jsem prohlásil, že armáda jde s lidem. A to nebylo na příkaz někoho. (Potlesk.) Já jsem si mohl téměř dělat, co jsem chtěl, ale neměl jsem formálně právo prohlásit, že armáda jde s lidem, poněvadž zde byl president a vrchní velitel, a to bylo mnou vyhlášeno bez souhlasu presidenta Dr. Eduarda Beneše. Tak jsem myslel, že z toho budou zlé výtky. Druhý den ráno mne volal Hasal, že se mnou chce mluvit president. Já jsem šel s obavami k telefonu a Beneš mi říká : „Pane kolego, já plně souhlasím s tím, že jste šel do zasedání obrozené Národní fronty a že jste tam učinil prohlášení, které jste učinil. Mně se líbí zejména to, že jste prohlásil, že armáda se staví na stranu lidu.“ Já jsem z toho měl, přirozeně, velikou radost. A dále říká : „Plně souhlasím s vaším rozkazem, který jste vydal jako ministr národní obrany.“ V tomto rozkaze jsem vyzýval armádu, aby bezpodmínečně poslouchala mé rozkazy, a učinil jsem jednotlivé velitele místních posádek zodpovědné za splnění tohoto rozkazu. A tady říkám : „Vojáci, v této těžké době se musíme ještě více semknout, přimknout k našemu vrchnímu veliteli, presidentu Benešovi, který je toho času největší jednotící silou.“ To se Benešovi líbilo. Do rozkazu jsem mohl dát, co jsem chtěl. Vzpomeňte, jak jste mě mnozí kritizovali, co ten Svoboda blázní a tak dále, proč tohleto říká. My jsme to potřebovali tam říci, abychom podchytili nespolehlivé žily které jsme měli v armádě. No, posuďte sami, jestli to bylo nebo nebylo dobré.

[...]

Březen 1968. Mnozí z vás nesete zodpovědnost za to, že já stojím na tomto místě. Já vám to nikomu nevyčítám, ale také neděkuju nikomu, kdo se o to zasloužil. Nečekal jsem, že budou takové potíže. Mohu vám ale čestně prohlásit, že i kdybych byl věděl, jaká přijde těžká situace, že bych se tomu nevyhýbal.

Jsem přesvědčen, že tento boj — i když máme dosud takové těžkosti, bude vybojován úspěšně, čestně a čistě, že strana opravdu jde čistá a silná, že přátelství mezi námi, sovětským lidem a všemi ostatními státy Varšavské dohody bude ještě větší, ještě silnější a pevnější, než bylo dosud. (Potlesk.)

[...]

SEZNAM KNIH O ČESKOSLOVENSKÝCH UDÁLOSTECH 1968-1969

1. — *Aspects of Intellectual Ferment and Dissent in Czechoslovakia* (Prepared at the request of Sen. Thomas J. Dodd for the Committee on the Judiciary, United States Senate, Washington, D.C. 1969, U.S. Government Printing Office)
2. Beer Fritz, *Die Zukunft funktioniert noch nicht*, Ein Porträt der Tschechoslowakei : 1948-1968 (Frankfurt 1969, S. Fischer Verlag)
3. Bernières Luc, *Blindés sur Prague* (Paris 1968, Éditions du Gerfaut)
4. Bertleff Erich, *Mit blossen Händen*, Der einsame Kampf der Tschechen und Slowaken 1968 (Wien 1968, Fritz Molden Verlag)
5. Biagi E., *I giorni di Praga* (Roma 1968, Rizzoli Editore)
6. Bonnoure Pierre, *Histoire de la Tchécoslovaquie* („Que sais-je ?“, Paris, Presses Universitaires de France)
7. Cszimas Michael, *Prag 1968* — 2 Bände, I. Dokumente, II. Analyse (Bern 1968, Schweizerisches Ost-Institut)
8. — *ČSSR : Der Weg zum demokratischen Sozialismus*, Tatsachen zu den Ereignissen von Januar bis Mai 1968 (Prag, 1968, Pragopress)
— *ČSSR : The Road to Democratic Socialism*, Facts on Events from January to May 1968 (Prague 1968, Pragopress Features)
9. — *ČSSR im Umbruch*, Berichte, Kommentare, Dokumentation, Beiträge von Gustav Husák, Eduard Goldstücker, Eugen Löbl, Herausgeber Leopold Grünwald (Wien 1968, Europa Verlag)
10. Daix Pierre, *Journal de Prague*, Décembre 1967 — Septembre 1968 (Paris 1968, Juillard)
11. Desgraupes Pierre-Dumayet Pierre, *Avec Prague, L'été des Tanks* (Paris 1968, Tchou)
12. Domes Alfred, *Prag — 21. August 1968*, Eine Sammlung von Dokumenten (Bonn-Bruxelles-New York 1969, Edition Atlantic Forum)
13. Dubček Alexander, *Il nuovo corso in Cecoslovacchia* (Roma 1968, Editori Riuniti)
14. Dubček Alexander, *K otázkám obrodzovacieho procesu v KSC*, (Bratislava 1968, Vydavateľstvo politickej literatúry)
15. Dubček Alexander, *O národnostní otázce* (Praha 1968, Svoboda)
16. Ello Paul, ed., *Czechoslovakia's Blueprint for Freedom*, Dubček's Statements — The Official and Original Documents Leading to the Conflict of August 1968 (Washington, D.C. 1968, Acropolis Books)
17. Garaudy Roger, *La liberté en sursis*, Prague 1968 (Paris 1968, Librairie Arthème Fayard)
18. George de Richard T., *The new Marxisme : Soviet and East European Marxisme Since 1956* (New York 1968)
19. Goess Franz-Ber Manfred R., *Prager Anschläge*, Bilddokumente des gewaltlosen Widerstandes (Frankfurt 1968, Ullstein Verlag)
20. Grass Günter-Kohout Pavel, *Briefe über die Grenze*, Versuch eines Ost-West-Dialogs (Hamburg 1968, Christian Wegner Verlag). Také francouzské vydání.

21. Haefs Hanswilhelm, *Die Ereignisse in der Tschechoslowakei vom 27.6.1968 bis 18.10. 1968*, Ein dokumentarisches Bericht (Bonn-Wien-Zürich 1969, Siegler u. Co., Verlag für Zeitarhive)
22. Hagelstange Rudolf, *Der Krak in Prag*, Ein Frühlingmärchen (Hamburg 1969, Hoffmann und Campe Verlag)
23. Hamšík Dušan, *Spisovatelé a moc* (Praha 1969, Československý spisovatel)
24. Hensel K. Paul et al., *Die sozialistische Marktwirtschaft in der Tschechoslowakei* (Stuttgart 1968, Gustav Fischer Verlag)
25. Horlacher Wolfgang, *Zwischen Prag und Moskau*, Augenzeugenbericht — Analyse, Dokumente (Stuttgart 1968, Seewald Verlag)
26. Chapman Colin, *August 21st — The Rape of Czechoslovakia* (London 1968, Cassel)
27. — *I giorni di Praga*, Drama ed eroismo di un popolo tradito (Roma 1968, Rizzoli Editore)
28. James R., *The Czechoslovak Crisis 1968* (London 1968, Weidenfeld & Nicholson Ltd.)
29. Josten J., *21.8.1968, Anno humanitatis* (London-Köln 1968, Foreign Affairs Publishing Co. Ltd. — Markus Verlag GmbH.)
30. Kamberger Klaus, *Der Fall ČSSR*, Strafaktion gegen einen Bruderstaat, Eine Dokumentation (Frankfurt 1968, Fischer Bücherei)
31. Klokočka Vladimír, *Demokratischer Sozialismus*, Ein authentisches Modell (Hamburg 1968, Konkret Verlag)
32. Kohout Pavel, *Aus dem Tagebuch eines Konter-Revolutionärs* (Luzern-Frankfurt 1969, C. J. Bucher)
33. — KULTURA. Mimořádné číslo (zvláštní vydání v češtině a slovenštině, Paris 1969, Institut Littéraire)
34. — *K událostem v Československu*, Fakta, dokumenty, svědectví tisku a očitých svědků (Moskva 1958, Tisková skupina sovětských novinářů; Česká, ruská, německá, anglická, francouzská a španělská verze)
35. Kusák-Künzel, *Der Sozialismus mit menschlichem Gesicht* (München 1969, Südwest Verlag)
36. Liehm Antonín, *Gespräch an der Moldau*, Das Ringen um die Freiheit der Tschechoslowakei (Wien 1968, Fritz Molden Verlag). Francouské vydání : *Trois générations*. Předmluva Jean-Paul Sartre. (Paris, 1970, Gallimard)
37. Löbl Eugen, *Geistige Arbeit-die wahre Quelle des Reichtums*, Entwurf eines neuen sozialistischen Ordnungsbildes (Düsseldorf 1968, Econ Verlag)
38. Löbl Eugen-Grünwald Leopold, *Die intellektuelle Revolution*, Hintergründe und Auswirkungen des „Prager Frühlings“ (Düsseldorf 1969, Econ Verlag)
39. Löbl Eugen-Pokorný Dušan, *Die Revolution rehabilitiert ihre Kinder*, Hinter den Kulissen des Slánský-Prozesses (Wien 1968, Europa Verlag)
Brazilské vydání, *Afinal, a verdade* (Rio de Janeiro 1968, Editora Laudes S.A.) Také francouzské, italské, španělské vydání.
40. London Artur, *L'aveu*, Dans l'engrenage du Procès de Prague (Paris 1968, Gallimard). Také v jiných jazycích.
41. Lotar Peter ed., *Prager Frühling und Herbst im Zeugnis der Dichter* (Bern 1969, Kandelaber Verlag)
42. Marcelle Jacques, *Le deuxième coup de Prague*, Le renouveau socialiste tchécoslovaque á l'épreuve de la liberté (Bruxelles 1968, Éditions Vie Ouvrière)
43. Maxa Josef, *Die kontrollierte Revolution*, Anatomie des Prager Frühlings (Wien 1969, Paul Zsolnay Verlag)
44. Mňačko Ladislav, *Die siebente Nacht* (Wien 1968, Fritz Molden Verlag); francouzské vydání : *La septième nuit* (Paris 1968, Flammarion)

45. Norden Peter, ed., *Prag, 21. August — Revolution, Intervention, Invasion* (München 1968, Verlag Der Fünf)
46. — *Padesát let socialismu, Představy a skutečnost, Úvahy o politických koncepcích po převzetí moci dělnickou třídou* (Praha 1968, Svoboda)
47. Pachman Luděk, *Zeven dagen in augustus Tsjechoeslovakije 1968, Een offensief van het humanistische socialisme* (Amsterdam 1968, Uitgeverij W. ten Have)
48. Pelikán Jiří, ed., *Panzer überrollen den Parteitag, Protokoll und Dokumente des 14. Parteitages der KPTsch am 22. August 1968* (Wien 1969, Europa Verlag). Také francouzské vydání.
49. Pitter Přemysl, *Geistige Revolution im Herzen Europas* (Zürich 1968, Rotapfel-Verlag)
50. — *Prag und die Linke*, Beiträge von Erich Kuby, Oskar Negt, Peter Weiss, Erich Fried, J.P. Sartre, Fidel Castro und Ulrike-Marie Meinhof (Hamburg 1968, Konkret Verlag)
51. Pustejovsky Otfried, *In Prag kein Fenstersturz* (München 1968, Deutscher Taschenbuch Verlag)
52. Randle Michael, *Support Czechoslovakia!* (London 1968, Housmans)
53. — *Reden zum IV. Kongress des Tschechoslowakischen Schriftstellerverbandes*, Prag Juni 1967 (Frankfurt 1968, Suhrkamp Verlag)
54. Reitzner Almar, *Alexander Dubček, Männer und Mächte in der Tschechoslowakei* (München 1968, Die Brücke)
55. Rillo Paul, ed., *Czechoslovakia's Blueprint for Freedom: Dubček's Statement, The Original of an Official Document Leading to the Conflicts of August 1968* (Washington 1968, Acropolis Books)
56. — *Rok šedesátýosmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ* (Praha 1969, Svoboda)
57. Röhl F.-Rosenberger G., *ČSSR 1962-1968, Dokumentation und Kritik* (München 1968, Pamphlet Verlag)
58. Ryschowsky Nikolaus J., *Die linke Linke* (München 1969, Günter Olzog Verlag)
59. Sacharow, Andrej B., *Wie ich mir die Zukunft vorstelle*, Nachwort von Max Frisch (Zürich 1968, Diogenes Verlag)
60. Salomon Michel, *Prague — La révolution étranglée, Janvier-août 1968* (Paris 1968, Robert Laffont)
61. Sager Peter, *Prag 1968, Analyse, Tatsachen, Meinungen* (Bern 1968, Schweizerisches Ost-Institut)
62. — *Sedm pražských dnů, 21.-27.-srpen 1968, Studijní materiál-pouze pro vnitřní potřebu* (Praha 1968, Historický ústav ČSAV)
Anglicky: Littel Robert, ed., *The Czech Black Book* (New York-Washington-London 1969, Frederick A. Praeger)
Francouzsky: Mandrou Robert, ed., *Les sept jours de Prague, 21-27 août 1968* (Paris 1969, Anthropos)
63. Schmidt-Häuer Christian-Müller Adolf, *Viva Dubček, Reform, und Okkupation in der ČSSR* (Köln 1968, Verlag Kiepenhauer & Witsch)
64. Schwarz Harry, *Prague's 200 Days, The Struggle for Democracy in Czechoslovakia* (New York 1969, Praeger)
65. Selucký Radoslav, *Reform-modell ČSSR, Entwurf einer sozialistischen Marktwirtschaft oder Gefahr für die Volks-demokratien?* (Reinbek bei Hamburg 1969, Rowohlt Taschenbuch Verlag)
66. Skobowski Klaus Otto, *Schicksalstage einer Nation, Die ČSSR auf dem Weg zum progressiven Socialismus* (Düsseldorf 1968, Econ Verlag)
67. Škvorecký Josef, ed., *Nachrichten aus der ČSSR, Dokumentation der Wochenzeitung „Literární Listy“ des Tschechoslowakischen Schriftstellerverbandes*, Prag, Februar-August 1968 (Frankfurt 1969, Suhrkamp Verlag)

68. Slánská Josefa, *Report on My Husband* (London 1969, Hutchinson & Co. Ltd.). Také francouzské a německé vydání.
69. Sundaram P. K., *Wither Czechoslovakia?* (New Delhi 1968, Dawn Publishers)
70. Sviták Ivan, *Verbotene Horizonte*, Prag zwischen zwei Wintern (Freiburg i. Br. 1969, Rombach Verlag)
71. Svoboda Vaclav, *Genosse Aggressor*, Prag im August 1968 (Wien 1968, Europa Verlag)
72. Šik Ota, *La vérité sur l'économie tchécoslovaque* (Paris 1969, Fayard). Německé vydání : *Fakten der tschechoslowakischen Wirtschaft* (Wien 1969, Fritz Molden Verlag)
73. Šlingová Marian, *Truth Will Prevail* (London 1968, Merlin Press Ltd.)
74. Tatu Michel, *L'héresie impossible*, Chronique du drame tchécoslovaque (Paris 1968, Robert Laffont)
75. — *Tchécoslovaquie — Les ouvriers face à la dictature, 1938-1988-1968* (Paris 1968, Confédération Force Ouvrière)
76. Tigrid Pavel, *Le printemps de Prague* (Paris 1968, Éditions du Seuil). Brazilské vydání : *A Primavera de Praga* (Rio de Janeiro 1968, Editora Laudes S.A.) Italské vydání : *Praga 1938-Agosto '68* (Milano 1968, Jaca Book). Také japonské vydání.
77. Tigrid Pavel, *La chute irrésistible d'Alexander Dubček* (Paris 1969, Calmann-Lévy)
78. — *Tschechoslowakei*, Einmarsch von Truppen aus 5 Staaten des Warschauer Paktes, vergeblich auf ein Hilfe-Ersuchen tschechoslowakischen Funktionäre (Bonn 1968, Siegler & Co. Verlag)
79. — *Tschechoslowakei August 68*, Die Tragödie eines tapferen Volkes (Kilchberg-Zürich 1968, Weltrundschau Verlag)
80. — *Tschechoslowakei 1968* (Zürich 1968, Verlag der Arche)
81. — *Die Tschechoslowakei 1945-1968* (Berlin 1968, Heinrich Heine Verlag)
82. Vichniac Isabelle, *L'ordre règne à Prague* (Paris 1968, Librairie Arthème Fayard)
83. Weisskopf Kurt, *Les coups de Prague 1938-1968* (Paris 1968, Presses de la Cité). Anglické vydání : *The Agony of Czechoslovakia* (London 1968)
84. Windsor Philip-Roberts Adam, *Czechoslovakia 1968*, Reform, Repression and Resistance (London 1969, Chatto & Windus)
85. Z. A. B. Zeman, *Prague Spring*, A Report on Czechoslovakia 1968 (Harmondsworth/Middlesex 1969, Penguin Books Ltd.)
86. — Nejobjemnější soubor plakátů, letáků, karikatur, básní z této doby vydalo čs. oddělení odboru výzkumu při rozhlasové stanici Svobodná Evropa v Mnichově ve svých „Přehledech tisku“ v měsících září — prosinec 1968.

OBSAH

Úvod	7
1. Československé jaro 1968	9
2. S Rusy jednatí	45
3. Sláva a pád sentimentálního marxisty : Alexander Dubček	101
4. Revanšisté, k moci!	139
5. Vám pozdrav, paní Larisso	163
6. Proslov A. Dubčeka na zářijovém (1969) plenu ÚV KSČ	171
7. Projev V. Bilaka a L. Svobody na zářijovém (1969) plenu ÚV KSČ	185
8. Seznam knih o československých událostech 1968-1969	197

<i>autor</i>	<i>Pavel Tigrid</i>
<i>titul</i>	<i>KVADRATURA KRUHU</i>
<i>nákladem</i>	<i>EDICE SVĚDECTVÍ, čtvrtletníku pro politiku a kulturu</i>
<i>adresy</i>	<i>6, rue du Pont de Lodi, Paris-6, Francie. Box 1181, Grand Central Station, New York 10017, U.S.A.</i>
<i>vyšlo</i>	<i>jako 11. svazek této edice, v Paříži 1970</i>
<i>copyright</i>	<i>SVĚDECTVÍ</i>
<i>tiskem</i>	<i>Imprimerie Ste. Catherine, S.A., Bruges, Belgique</i>
<i>cena</i>	<i>dolarů 4.00, Ff 22.-, DM 14.-, Š.frs. 17.-</i>
<i>éditeur responsable</i>	<i>Monique Mestdagh, Golfstraat 23, Bredene, Belgique</i>

Imprimé en Belgique

